

ANDRÉ CLOT

Toate

Haroun *al-Rachid* et fe temps des Miile et Une Nuit» e Librairia
Arthème Fayard, 1986

drepturile asupra prezentei ediții în limba română sunt
rezervate Editurii Meridiane

Andri Ciot civilizația arabă în vremea celor 1001 de nopți

Traducere de MĂRIA BERZA

Postfață de RADU FLORESCU

EDITURA MERIDIANE BUCUREȘTI, 1989

erau inc; **t** vrenurile

MASUDI

Pe coparti:

Mi, **n**/iitu-i 3 *arabi din* Evul Mediu

ISBN 973 – 33 – 0048 – 9

Capitolul!

CAVALERII CUCERITORI

La 8 iunie 632 (**13 rabi I**), Mahomed murea la Medina, la scurtă vreme după ce luase parte, pentru prima oară, la pelerinajul de la Meca. El nu lăsa niciun moștenitor de sex bărbătesc și nu stabilise nimic în privința succesiunii. Străini de orice noțiune de putere ereditară, arabii nu i-ar fi acceptat probabil fiul, în cazul în care ar fi avut unul. A urmat o înfruntare între partizanii Meccăi și ai Medinei. Criza a fost rezolvată grație înțelepciunii lui Abu Bakr și Omar, doi dintre oamenii cei mai apropiați ai Profetului, și, totodată, datorită faptului că Ali, ginerele și vărul lui Mahomed, nu **s**-a putut impune: Abu Bakr devine calif, *Khalifat al-rasul*, „imamul trimisului lui Dumnezeu”. Această „alegere”, care fusese pe punctul de a-i aduce față în față, cu arma în mână, pe cei dintâi discipoli ai lui Mahomed, reprezenta un avertisment serios pentru viitor. Doi ani mai târziu, simțindu-și sfârșitul aproape, Abu Bakr și-a desemnat el însuși succesorul, pe Omar, iar acesta a preluat puterea fără să întâlnească vreo opoziție.

Cavalcade fulger

Abu Bakr a fost primul care a trimis triburile arabe să cucerească provincii în nordul Arabiei. După el, Omar, cel mai energic

și mai strălucit dintre califii *rașidun* 1, va extinde cu iuțeala fulgerului domeniul Islamului. În 634, bizantinii sunt învinși la *Ajdanain* 2. Damascul este cucerit în anul următor, iar victoria de la Yarmuk aduce după sine căderea întregii Sirii. În anul 642, după bătăliile de la Kadisia, în Mesopotamia, și Nehavend, în Iran, imperiul sassanid se prăbușește. Capitala sa, Cresiphon, apoi întreaga Mesopotamie, precum și Persia occidentală și centrală, sunt ocupate. Împăratul Yasdigird al III-lea fuge în Khorasan și va fi asasinat la Merv, în 651. În 638, Omar cucerește Ierusalimul, iar în anul următor Edessa. Egiptul nu mai rezistă nici el. Bizantinii, care îl cuceriseră de la sassanizi în 628, sunt învinși de către Amr al-As, unul dintre cei mai străluciți conducători militari arabi, mai întâi la Heliopolis, apoi la Babilon, în Egipt (localitate situată în apropiere de orașul Cairo). Alexandria este ocupată definitiv în 646. Prin anul 650, cea dintâi fază a cuceririi arabe este încheiată. Aceasta va continua curând, spre răsărit și apus, fără să mai întâmpine vreo rezistență. În imperiul basileului, sfâșiat de conflicte religioase, bizantinii erau detestați. Arameenii și coptii, monofiziți³, alcătuiau o adevărată Biserică. O tentativă de a impune monotelismul îi nemulțumise pe ortodocși și heterodocși, încremeniți și unii și ceilalți pe pozițiile lor doctrinale. Evreii, pe care un decret al împăratului Heraclius voia

1 Primii patru califi, numiți *rașidun* („cei drept călăuziți”, „cei ce urmează calea dreaptă”), sunt denumiți astfel prin opoziție cu succesorii lor, acuzați de a fi deturnat funcția în scopuri personale sau ale familiilor lor. Acești patru califi sunt: Abu Bakr (632 – 634), Omar b. al-Khattab

(634 – 644), Othman b. Affan (644 – 656), Ali b. Abu Talii (656 – 661). Harun va fi numit și el Rașid (n.a.).

2 Localitate în Palestina (n.tr.).

3 Monofizism, doctrină care nu recunoaște decât o singură natură în Iisus Hristos, profesată de către Biserici creștine independente: Biserica armeană, Biserica iacobită din Siria și cea coptă din Siria (n.tr.).

— Monotelism, doctrina celor două firi – divină și umană – prin care împăratul bizantin Heraclius (610 – 641) își propunea să împace

pe monofiziți cu punctul de vedere ortodox (n.tr.).

să-i constrângă la botez, erau mânioși, iar nestorienii*, izgoniți din imperiu, se văzuseră nevoiți să se refugieze în teritoriu sassanid. Imensa majoritate a acestor populații i-a acceptat, fără prea mari dificultăți, pe noii stăpâni, cu atât mai mult cu cât li se micșorau poverile fiscale. Cât despre imperiul sassanid, aflat în plină anarhie, acesta era la capătul puterilor. Războiul de cuceriri, care dusesese ostile lui Chosroes 2 al II-lea până la porțile Constantinopolului și Ierusalimului, se transformase într-un dezastru. Biserica oficială mazdeeană 3 sau zoroastriană îi persecuta pe eretici, iar populațiile excedate și epuizate erau și ele gata să-l întâmpine cu brațele deschise pe primul „eliberator”.

Față de aceste două imperii, dezbinat și obosit, arabii sunt un fel de tinerete a lumii. Ei nu posedă nicio tactică revoluționară anume și nici arme noi, dar sunt minăți de entuziasm, alimentat la rândul lui de o credință pe care nimic nu o zdruncină și la care se adaugă atracția unor prăzi fabuloase. Trupele lor ușoare sunt obișnuite cu privațiuni îndelungate și cu clima aspră. Cel mai adesea, noii ocupanți își instalează taberele în afara aglomerărilor urbane deja existente: ei vor deveni astfel întemeietorii unor noi orașe: Kufa și Basra în Irak, Fosfat 4 în Egipt. Ei nu încearcă să-i convertească pe indigeni și nici să îi supună unor noi constrângeri. Plătind un impozit, *djiziya*, creștinii de toate riturile, evreii, mazdeenii își practică propriul lor cult și se organizează după cum doresc. Șefii comunităților nemusulmane (*dhimmi*) – episcopii din ținuturile creștine, diqan (nobili rurali) în Iran – 1 Nestorienii, adepții sectei lui Nestorius, care susține că trebuie distinse în Iisus Hristos două personaje după cum sunt distinse două naturi (n.tr.).

2 Chosroes II Parvez, rege al Persiei (590 – 628)

(n.tr.).

3 Mazdeism – religie din Iranul antic, reprezentând o formă evoluată a vechiului *zoroastrism*, organizată doctrinar în jurul cultului zeului suprem Mazda (n.tr.).

4 Actualul Cairo (n.tr.).

percep impozite în contul *wali-ului*, șeful provinciei create de

autoritățile musulmane. Pământurile rămân, contra unei taxe, *kharadj*, în stăpânirea proprietarilor lor.

Evenimentele dramatice nu întârzie să izbucnească în rândul musulmanilor. La 16 iunie 656, cel de al treilea calif, Othman, un Omeiad, este asasinat la Medina. Ali devine calif. Vărul Profetului și soțul fiicei sale Fatima nu fusese amestecat, după toate probabilitățile, în asasinarea lui Othman și majoritatea personalităților prezente au fost de acord cu această alegere, nu numai din cauza strânselor legături de rudenie dintre Ali și Mahomed, dar și pentru că îi recunoșteau credința intransigentă și voința de a aplica în orice împrejurare legea divină. Omeiazii și partizanii lor au părăsit însă Medina, **acuzându-l** pe noul calif de regicid și **cerându-i** să îi execute pe vinovați. Înzestrat, după cum o atestă descrierile, cu o inteligență medie și mai mult viteaz decât abil, acesta nu știe să se apere de acuzația care planează asupra lui. Dezbinarea se instalează pentru prima oară și începe să domnească în comunitatea credincioșilor. Ea nu va dispărea, ba dimpotrivă, și vom vedea cum *știa* (partizanii lui Ali) se vor răspândi și se vor depărta uneori până la aberație de *sunna*, tradiția stabilită în veacurile VIII și IX de doctorii islamului, după cuvintele și faptele Profetului.

La câteva luni după ce a fost numit calif, AH părăsește Medina, care nu va mai fi niciodată capitala Islamului, și se stabilește la Kufa și apoi la Basra. O primă confruntare cu adversarii săi, cu prilejul bătăliei așa-numite a Cămilei (Aișa, văduva lui Mahomed, a luat parte la ea suită pe o cămilă), sfârșește cu înfrângerea acestora. Moawia, un membru al familiei Omeiazilor, pe care Othman îl numise guvernator al Siriei, nu încetează să ceară răzbunare. El deține o poziție puternică, aflându-se în fruntea unei provincii bogate și având conducerea unei armate redutabile. În sechimb, poziția lui Ali este mult mai slabă. Ea slăbește și mai mult după bătălia de la

8

Siffin (Eufrat), în 657, când sirienii, ale căror oștiri șovăie, înfig în vârful lăncilor foi din Coran, vrând să arate astfel că numai judecata lui Dumnezeu, deci cartea sacră, va reuși să pună capăt acestei lupte dintre musulmani. Arbitrajul este defavorabil lui Ali și un grup din

proprii săi partizani îl părăsesc: sunt haridjiții („cei care ies”). Îi vom reîntâlni de-a lungul întregii istorii a Islamului. În timp ce forțele lui Moawia înaintează, Ali, refuzând decizia arbitrilor, comite și greșeala de a încerca să rezolve prin forță soarta haridjiților. Masacrul acestora va fi și cauza morții lui: ca să-și răzbune frații, un haridjit îl ucide cu o sabie otrăvită în fața intrării la moscheea din Kufa (661). Între timp, Moawia a pus stăpânire pe Egipt, apoi pe Hedjaz. El rămâne singurul calif.

Era califilor *rașidun* luase sfârșit; acum începea era Omeiazilor I. Formei de organizare rudimentară din primii ani îi urmează un adevărat imperiu, la început cu o administrație mai puțin arabă decât persană și mai cu seamă bizantină. Avându-și centrul la Damasc și un personal moștenit în mare parte de la greci (Moawia și-a luat un secretar creștin), noul stat stabilește principiul dinastic și reia vechile tradiții deja existente, **sprijinindu-se** pe autohtonii convertiți la religia islamică, așa-numiții *mawali*. Vechii musulmani sunt nemulțumiți; ei nu vor recunoaște în acest stat, ajuns în mâinile unor nou-veniți, nici tradițiile Profetului, nici idealul religios pentru care luptaseră. Urmările vor fi dezastruoase. După mai puțin de un secol, imperiul omeiad se va prăbuși. Dar, în acest interval, marii săi califi – Moawia însuși, Abdel Malik, Hisham – vor edifica unul dintre cele mai puternice imperii cunoscute în istoria omenirii. Ei vor încheia și cucerirea imenselor spații din sudul Mediteranei și, mai departe, din Orient, care vor rămâne musulmane.

1 De la numele lui Umayya, strămoșul comun al lui Othman și Moawia (n.a.).

În mai multe rânduri, Omeiazii amenință Constantinopolul; mai mult decât atât, în câțiva ani ei ocupă întregul podiș iranien, unde se vor instala mii de familii arabe. Trecând fluviul Exus (Amudaria), oștirile lor cuceresc orașele Herat, Kabul, Balch, iar în 710 Buhara și Samarkandul cad și ele. Un general arab, Qutayba, caracterizat drept „strateg genial” de către cronicari, conduce flamurile omeiade până la Fergana și Kașgar, în Turkestanul chinez. În 751, victoria arabă asupra chinezilor, la Talas, le oferă supremația în regiunile situate între podișul iranien și munții Tranșan. Ei nu se vor întinde mai mult la

răsărit. Mai la sud, începând cu anul 712, trupele califului urcau valea Indusului și cucereau orașul Multan.

În același timp, alte oști arabe se îndreptau spre apus și nordul Africii. După ce au întemeiat orașul Kairuan, în 670, arabii ajung la Tlemcen, apoi la Atlantic. În 710, ei supun triburile din centrul și vestul Maghrebului. Africa bizantină dispare, în timp ce un berber, Tarik ibn Ziyad, străbate, cu 7.000 de oameni, strâmtoarea care îi va purta numele: Djebel Tarik (= muntele lui Tarik, de unde Gibraltar). Acesta poartă o bătălie hotărâtoare pentru soarta peninsulei împotriva regelui vizigot Agila. Córdoba și Toledo cad la rândul lor, urmate de alte centre urbane. În anul 720, Spania este aproape în întregime musulmană.

Religia islamică se va răspândi în continuare, spre Africa și Asia. În mai puțin de un veac, esențialul învățaturii sale va fi împlinit, iar temelile sale puternice vor fi puse de către califii *rașidun* și Omeiazi.

Revoluția răzbnării în istoria islamică, niciun eveniment – poate cu excepția nopții în care Mahomed l-a auzit pe Allah poruncindâ-i să propovăduiască Dumnezeuul unic – nu a avut urmări mai grave ca sfârșitul

10

violei violent al lui Ali la Kufa. Câțiva ani mai târziu, în ziua de 10 octombrie 680, fiul său Husayn va pieri și el în chip tragic, la Kerbela, în Irak, asasinat de ostași omeiazi. Personalități nu prea marcante, atât unul, cât și celălalt, demni de stimă pentru pioșenia și fidelitatea față de moștenirea lăsată de Profet, dar lipsiți de simț politic, dispariția lor tragică deschide în religia islamică o rană ce nu va putea fi închisă. Atentatul de la Kufa și tragedia de la Kerbela îi vor împărți pe credincioși pentru totdeauna. Ei vor imprima îndată șiismului – partizanii lui Ali – o coloratură de mesianism mistic și de pasiune care va dăinui peste veacuri, până în zilele noastre.

Din eveniment în eveniment, dintr-un complot în altul, ura împotriva Omeiazilor, considerați răspunzători pentru martiriul celor doi descendenți ai Profetului va conduce la prăbușirea dinastiei vinovate, în ochii partizanilor lui Ali, de a fi deturnat religia pentru scopuri politice și personale și, totodată, de a-i fi asasinat pe doi dintre

reprezentanții cei mai venerați ai familiei lui Mahomed.

Aproape imediat după Kerbela, un grup de locuitori din Kufa, cuprinși de remușcări că nu au fost capabili să împiedice uciderea lui Ali, se hotărăsc să-i pedepsească pe făptași. La strigătul: „Răzbunare pentru sângele lui Husayn!”, vreo mie de oameni încep o luptă sinucigașă cu oștirile omeiade și sunt zdrobiți. Câteva luni mai târziu, o altă revoltă mult mai importantă și mai bine organizată izbucnește la inițiativa unui personaj enigmatic, Mukhtar. Acesta intenționează să smulgă puterea din mâinile Omeiazilor și să o dăruiască descendenților Profetului prin Ali. Bănuit de aristocrația tribală că vrea să se sprijine pe *mawali*, Mukhtar este ucis în anul 687.

Însuflețiți de aceeași dorință de răzbunare, dar în numele descendenților lui Abbas \ unchiul

1 Abbas, fratele lui Abdallah (tatăl Profetului) și al lui Abu Talib (tatăl lui Ali), nu deținuse un rol important la începuturile religiei islamice. El primise mai târziu însărcinarea de a furniza provizii pelerinilor, ceea ce i-a îngăduit să strângă o avere considerabilă (n.a.).

11

Profetului, un nou complot, care de data aceasta va fi dus până la capăt, se urzește tot la Kuia. El se răspândește în Iran, în provincia Khorasan, unde emigraseră vreo 250.000 de arabi de origine irakiană, conduși de Abu Muslim. Probabil fiul unui iranien convertit la islam, acesta, înzestrat cu o personalitate puternică, un conspirator înăscut, va organiza și va duce revoluția la bun sfârșit. De la o mină de oameni, câți erau la început, peste o sută de mii de oameni – arabi musulmani, dar și iranieni zoroastrieni și mazdeeni – se adună curând sub flamura neagră x a emirului din familia Proaetului. Focuri aprinse din sat în sat vestesc începutul insurecției. În anul 747 este cucerit orașul Merv, capitala Khorasanului, urmat de Nișapur. Foarte curând, partizanii lui Abu Muslim zdrobesc o oștire omeiadă, cuceresc Kuia la 2 septembrie 749, apoi îl proclamă pe Abu al-Abbas amic *al-muminin*, comandantul drept-credin cioșilor, calii al islamului. Cel dintâi caiii abbasid, cunoscut sub numele de al-Saâfah2, nu va domni decât vreme de câțiva ani.

Mai rămânea de rezolvat soarta lui Marwan, califul din Damasc.

Ostile sale fuseseră învinse una după alta, acesta lăsându-și până atunci generalii să înfrunte singuri adversarii. După înfrângerea suferită de fiul său la Micul Zab, în Djesira, intră și el în luptă și participă la o bătălie împotriva lui Abdallah Ali, un unchi al lui Saâf ah, în apropiere de Marele Zab. Înfrânt la rândul său, ultimul dintre Omeiazii din Siria ajunge la Damasc, dar locuitorii acestuia îi refuză intrarea în oraș. Rătăcind din țară în țară, e urmărit până în Egipt, unde este ucis într-o ambuscadă.

Saâfah devenea stăpânul Orientului Mijlociu. Ca să elimine orice risc de propagandă în favoarea

Omeiazilor, el ordonă să fie căutați în tot imperiul membrii familiei căzute în dizgrație, spre a-i extermina. El poruncește chiar să fie dezgropate și arse trupurile califilor omeiazi, iar cenușa răspândită în cele patru vânturi. Istoricul Tabari povestește că, după ce i-a prins pe ultimii supraviețuitori, „Saffah a poruncitsăfie masacrați... ÎI]. Un singur prinț omeiad a reușit să scape de măcelul abbasid, Abd al-Rahman ibn Moawia, nepotul califului Hisham. După patru ani de peregrinări în Palestina și Africa de Nord, unde, grație originii sale berbere, găsește adăpost, acesta traversează strâmtoarea Gibraltar pentru a întâlni un grup de *mawali* omeiazi. În toamna anului 756, în marea moschee din Córdoba, e proclamat *amic al-Andalus*. Astfel începe dinastia Omeiazilor din Spania, care va domni timp de trei veacuri.

Saffah nu pare să fi fost un personaj de prim-plan. Cu toate acestea, cuvintele rostite în ziua urcării sale pe tron nu lasă nicio îndoială asupra hotărârii lui, și cea a Abbasizilor, de a păstra puterea pe care tocmai o cuceriseră. „Luați cu recunoștință ceea ce ați primit”, ar fi spus el locuitorilor din Kufa. „Supuneți-vă nouă și nu vă înșelați asupra locului ce e acum al vostru, căci aceasta pe noi ne privește” 2. Mesajul era cum nu se poate mai limpede, dominația sirienilor sfârșise pe vecie, Omeiazii fuseseră izgoniți pentru totdeauna, iar legitimitatea abbasidă instalată.

Abbasizii se stabilesc temeinic mai întâi în Irak, abandonând Siria, pângărită de prezența Omeiazilor. Ei părăsesc Damascul, centrul tradițional al statelor din Orientul Mijlociu, și se stabilesc în sudul

Mesopotamiei, mai întâi aproape de Kufa, iar ceva mai târziu înspre nord, la Anbar, capitala imperiului până la construirea Bagdadului, zece ani mai târziu.

Această repliere spre sud are mai multe semnificații. Noua dinastie nu părăsește Mediterana.

1 Tabari (n.a.).

Masudi, *Câmpiile de aur* (n.a.).

dar pe viitor ea își va îndrepta mai mult atenția spre răsărit, către Persia, India, chiar Asia mai îndepărtată. Influența grecilor și a bizantinilor se va estompa și statul califilor va deveni un adevărat imperiu în Orientul Mijlociu.

Dinastie arabă, Abbasizii se sprijină pe arabi, limba și civilizația lor sunt arabe, iar funcțiile înalte sunt ocupate în marea lor majoritate de către arabi. Ei dispun de două forțe de o fidelitate desăvârșită: armata din Khorasan și familia descendenților lui Abbas. Cea dintâi, compusă din ostași loiali, generoși, incoruptibili și disciplinați, care i-au și adus la putere, îi vor apăra în toate momentele critice. Regrupați pe baze tribale, ei sunt încartiruiți în regiunile sensibile (Siria, Africa de Nord). Bucurându-se de favorurile regimului, ei vor primi loturi de pământ la Bagdad și vor rămâne o forță de atac până când, un veac mai târziu, vor fi înlocuiți cu turci.

Familia urmașilor lui Abbas pune și ea la dispoziție primilor califi, mai cu seamă lui Harun al-Rașid, sprijinul ce le va îngădui să păstreze imperiul în anii grei. Solidară și unită în jurul șefului ei, aceasta beneficiază de o autoritate incomparabilă, fiind descendentă a Profetului. Destul de numeroasă, ea ocupă toate posturile importante. Șapte unchi ai lui Saffah primesc astfel funcțiile de guvernatori ai provinciilor apusene ale imperiului.

Abbasizii constată însă că răsăritul scapă de sub autoritatea lor: aici domnește ca vicerege Abu Muslim, stăpân absolut al Khorasanului, căruia ei îi datorează puterea. Acesta devine insuportabil pentru Saffah și mai mult încă pentru fratele său Djafar, care i-a spus, se pare: „E un uriaș între uriași, iar tu nu te vei putea bucura de viață atâta timp cât el trăiește”.

În 754, Saffah moare și fratele său Djafar îi urmează la domnie,

sub numele de Mansur. Guvernatorul Siriei, Abdallah Ali, se revoltă împotriva noului calif, sub pretextul că, fiind unchiul lui Saffah, el ar fi trebuit să-i fie succesor. Abu Muslim îl înfrânge, aducând astfel un ultim serviciu

14

Abbasizilor. Mansur nu mai avea nevoie de „făcătorul de regi”. Prin urmare, îl convoacă la el în tabără și, după ce îl acoperă de insulte, poruncește să i se taie capul.

Suntem în anul 755. Abbasizii domnesc acum ntrulburați. Unsprezece ani mai târziu, Harun a. – Rașid – Aaron, cel Drept-Călăuzit – va vedea lumina zilei. El va dăruia dinastiei o strălucire ce va străbate veacurile. Înaintea lui vor domni însă doi califi (numele celui de al treilea merită doar uitarea), fără de care imensul imperiu n-ar fi dobândit nici bazele politice și instituționale solide care i-au asigurat durata și nici capitala sa glorioasă.

Mansur constructorul

Inteligent, extrem de muncitor, însă dur și violent, perfid și avar, noul stăpân al imperiului abbasid, D jaf ar al-Mansur, avea atunci puțin peste patruzeci de ani. El nu tolera nicio distracție frivolă, drept care a interzis muzica în palat și a lovit cu mâna lui un copilandru care cânta din dairea în fața porții. Se trezea în zorii zilei și lucra până la rugăciunea de seară, îngăduindu-și doar câteva clipe de odihnă. El lua absolut toate hotărârile, chiar cele referitoare la cheltuieli minore; de aceea era supranumit Abu al-Duwaneeq („Taica gologanilor”), poreclă pe care o accepta cu mândrie: „Cel ce nu are bani nu are oameni, iar cel ce nu are oameni vede cum sporește puterea dușmanilor”, afirma el.

Atunci când îi urmează la domnie lui Saâfah, Mansur are deja o experiență îndelungată în privința oamenilor și a politicii. S-a născut prin anul 710, în Siria, la Humayma, unde își va avea reședința familia abbasidă atunci când se va Pregăti conspirația ce avea să-l aducă la putere. După complotul generalilor lui Abu Muslim, el ar fi trebuit să fie ales calif, calitățile sale desemnându-l în mai mare măsură decât pe fratele său al

15

Saffah. Șefii armatei îl preferaseră pe acesta din urmă,

argumentând că era fiul unei soții legitime (Mansur era fiu de concubină), în realitate fiindcă îl considerau mai maleabil. Personalitatea sa puternică, ce a dominat cei cinci ani de domnie ai lui Saffah, se afirmă și mai mult după ce devine succesorul acestuia. În timpul celor douăzeci și unu de ani de domnie, el va consolida și va organiza statul.

Când Abdallah Ali s-a răzvrătit împotriva noului calif, el se sprijinea pe trupele siriene, nemulțumite de faptul că Abbasizii părăsiseră Damascul în beneficiul Irakului. Înfrângerea sa spulbera însă ultima speranță de a vedea Damascul redevenind capitala imperiului. Mansur a profitat de această ocazie pentru a slăbi tensiunea existentă între el și sirieni: nu i-a pedepsit pe rebeli în niciun fel, a păstrat șefii armatei care avuseseră comanda sub vechea dinastie, i-a numit pe unii dintre ei în funcții înalte și a încredințat unităților siriene paza frontierelor cu Bizanțul. Mansur făcea astfel să piară dintr-odată ostilitatea uneia dintre marile provincii ale imperiului. În același timp, el stabilea astfel o contrapondere față de atotputernicia khorasanienilor, care cu timpul risca să devină un pericol.

Abbasizii nu mai aveau a se teme de nicio rebeliune militară. Mai rămâneau cei nemulțumiți de noul regim, în primul rând partizanii lui Ali. Familia lui Ali își pierduse nădejdea să mai vadă pe unul din membrii săi devenind călăuza supremă a musulmanilor. Ea a mai înțeles repede că lupta sa pentru o nouă societate „întemeiată pe Coran, pe dreptate și egalitatea tuturor musulmanilor” fusese zadarnică, iar puterea descendenților din unchiul Profetului înlocuise pur și simplu puterea Omeiazilor. Ca și sub Omeiazi, statul era laic. Revoluția eșuase.

În Irak și în provincii n-au întârziat să se formeze grupuri de opoziție. Printre cele dintâi, grupul Rawandiya (după numele orașelului Ra-wand, din estul Iranului) contesta legitimitatea Abbasizilor. Puțin numeroși, însă fanatici și plini

16

de curaj, aceștia propovăduiau violența. Ei au încercat să îl asasineze pe Mansur, care i-a lichidat.

Mai bine organizată și mai amplă, revoluția condusă de

Moliammed Nafs al-Zakiya (Moham-med cel cu Sufletul Curat) și de fratele său Ibrahim ar fi putut să reușească. În septembrie

762, după o perioadă îndelungată de activitate clandestină, Mohammed, care se trăgea din Hasan, unul din fiii lui Ali, a trecut la revolta pe față și a cucerit Medina. „Vulpea a ieșit din vizuină”, a exclamat Mansur, care a trimis împotriva lui

4.000 de oameni. Trupele lui Mohammed au fost zdrobite, iar el ucis. Două luni mai târziu, fratele său Ibrahim, în jurul căruia se adunaseră numeroși partizani, declanșa la rândul lui o insurecție la

Basra. De data aceasta, Mansur l-a înfrânt cu mare greutate. Calitățile sale strategice și tactice erau însă pe măsura abilității lui politice, și astfel bătălia de la Bahrama, la sud de Kufa, unde

Ibrahim a fost ucis, a pus capăt, în februarie

763, unicei rebeliuni grave din timpul domniei sale. Încă două nume erau adăugate pe lista, deja lungă, a martirilor știți.

Reprimarea necruțătoare a acestor revolte și eliminarea lui Abu Muslim sublimaseră, cu șiroaie de sânge, voința lui Djafar el-Mansur de a governa singur imperiul. Acceptarea, de către armata din Khorasan, a dispariției brutale a șefului ei, tăcerea partizanilor lui Ali după executarea lui Mohammed cel cu Sufletul Curat demonstau că Mansur se făcuse înțeleș. Până la slăbirea Califatului, statul abbasid va rămâne un stat centralizat în mâinile unui suveran a cărui autoritate nelimitată se va extinde până în provinciile cele mai depărtate.

Mansur își desemnează singur guvernatorii, alegându-i adesea dintre membrii propriei sale familii și, chiar dacă aceștia dispun de puteri vaste, va exercita asupra lor un control sever. El își înconjoară înalții funcționari cu o armată de spioni, ca să fie informat de cele mai mărunte fapte ale acestora, supraveghindu-i până și pe cei mai apropiați membri ai familiei. Nimic nu trebuie să scape stăpânului drept-credincioșilor, care și-a acordat titlul de al-Mansur, „cel Victorios” sau „cel ce primește ajutorul Domnului”. Autocrat absolut, lui îi slujesc drept model marii Omeiazi și suveranii Orientului antic – achemenizii, sassa-nizii. Cât despre *mawali*, aceștia dețin pe lângă el rolul de consilieri; ei nu sunt decât simpli executanți ai ordinelor sale. Unul dintre ei, Khalid b. Barmaki, însărcinat cu probleme fiscale,

poartă un nume care va deveni celebru. Diviziunea dintre elita stăpânirii și masa musulmanilor, caracteristică domniei Omeiazilor, continuă. Mansur își asigură dinastia, fără a le da însă satisfacție musulmanilor care doresc să-și vadă comunitatea condusă de un imam călăuzit de Dumnezeu.

Mansur, adevăratul fondator al imperiului abbasid, și-a lăsat numele în istorie mai cu seamă în calitate de întemeietor al orașului Bagdad.

Așa cum se știe, chiar înainte de a prelua puterea, Abbasizii hotărâseră să-și instaleze capitala în Irak. Irakul, provincie opusă prin tradiție Omeiazilor și credincioasă Casei Profetului, era și cea mai bogată dintre toate, aducând vistieriei cele mai multe impozite. Kufa jucase un rol de seamă în revoluția abbasidă și în moscheea sa fusese proclamat calif Abul Abbas – al-Saffah. Prin urmare, Saffah și-a stabilit capitala în vecinătate, unde a fost construită o așezare, al-Hashimiyah. Ceva mai târziu, el s-a mutat la al-Anbar, pe Eufrat, nu departe de Cresiphon, vechea capitală a părților și sassanizilor.

După urcarea sa pe tron, Mansur și-a păstrat reședința tot aici, după care, din motive necunoscute, s-a înapoiat la al-Hashimiyah. Acest oraș se dovedea însă greu de apărut, iar populația Kufei era turbulentă și instabilă. Mansur a pornit să caute un loc potrivit pentru a ridica o nouă capitală, oprindu-se până la urmă la malul apusean al Tigrului. Locul prezenta mai multe avantaje: la răsărit, fluviul era imposibil de traversat prin vad; la sud, o rețea de canale putea sluji cu ușurință drept apărare naturală și totodată drept cale de aprovizionare. Clima era sănătoasă, țânțarii puțin numeroși, cele două maluri ale fluviului puteam fi cultivate; prin urmare, e inutil să adăugăm rațiuni de natură cosmologică provenite din trecutul îndepărtat iranian, chiar dacă este adevărat că un astronom pe nume Nawbakht¹ a încuviințat (ar fi putut oare proceda altfel?) hotărârea califului. Niște călugări creștini, care trăiau într-o mănăstire din apropiere, i-au spus că în niște vechi bucoavne de-ale lor există prezicerea că va veni un rege să se așeze în acest loc.

Mansur a schițat chiar el planurile unui oraș circular², trasat mai întâi la fața locului cu dâre de cenușă, pentru ca suveranul să-și

dea mai bine seama de felul în care va arăta orașul. Acest „Oraș rotund”, viitorul Bagdad, a primit numele de „Madinat al-Salam” (Orașul Păcii), spre a evoca paradisu¹³. Planul circular favoriza apărarea, evitând unghiurile moarte și diminuând astfel costurile de construcție a zidurilor. Au fost aduși arhitecți, ingineri, meșteri și muncitori din Siria, Iran, de la Moșul, Kufa și Basra, în total aproape 100.000 oameni⁴, din câte se știe. Patru ani mai târziu, în 762, construcția orașului lua sfârșit.

Așa cum se obișnuia în Orient, principalul material de construcție utilizat a fost cărămida nearsă și, pentru bolți și domuri, cărămida arsă, între fiecare strat fiind dispuse tulpini de trestie. Cele două ziduri concentrice care ocroteau orașul erau situate la o distanță de 30 metri unul față

1 Yakubi (n.a.).

2 Orașul Păcii nu era primul oraș circular din istorie.

Să amintim și *Hagmatana* (Ecbatana), în Iran, construit în sec. VIII î.e.n., *Mantineea*, construit de Epaminondas în 370 î.e.n., *Cresiphon* și *Hâtra* (Irak), *Darajberd* (Iran)

și *Gur*, astăzi Firuzabad (Iran) (n.a.).

3 Coran, VI, 127: „Lăcașul Izbăvirii” (n.a.).

4 Construirea Orașului rotund ar fi costat, se pare.

4 milioane de dinari (sub primii Abbasizi, 1 dinar =

4, 55 g aur) (n.a.).

19

de celălalt și înconjurat de un șanț. Incinta, ale cărei ziduri aveau aproape 5 metri lățime și 13 metri înălțime, măsura peste 2, 5 km.

Mansur și-a construit palatul și moscheea în inima orașului. Partea rezidențială se întindea între ziduri și vastul ansamblu al palatului. Palatul lui Mansur, sau palatul Porții aurite, avea forma unui pătrat cu latura de doi kilometri. *Iwanul*, o sală spațioasă, deschisă pe o singură latură, deasupra căreia era situat un dom. La etajul superior, o altă sală vastă era acoperită de o imensă cupolă verde. Aici primea califul, înconjurat cu un ceremonial demn de vechii suverani ai Orientului ori de Bizanț, care nu amintea prin nimic de simplitatea

începuturilor islamului. Moscheea era lipită de palat și comunica direct cu el. Un spațiu întins le despărțea de clădirile care găzduiau serviciile administrative – vistieria, birourile, arsenalul – și locuințele copiilor califului și înalților funcționari.

În interiorul acestei cetăți administrative, două străzi circulare delimitau două zone de securitate; ele tăiau patru bulevarde ce porneau de la cele patru porți și duceau la palatul califului și la moschee. Între cele două ziduri se găsea cartierul rezidențial, împărțit în patru cvadrante, unde, după geograful Yakubi, locuiau ofițerii superiori, cei care inspirau suficientă încredere ca să trăiască în apropierea califului, principalii sfetnici și, în sfârșit, persoanele susceptibile să fie chemate pentru probleme urgente.

În interiorul zidurilor, sub arcade, fuseseră amenajate prăvălii pentru negustori. Într-o zi însă, când Mansur tocmai primea un trimis bizantin, dintr-o măcelărie a scăpat o vacă, fapt ce a provocat o mare hărmălaie în vecinătatea palatului. Grecul, care asistase la scenă, nu s-a putut împiedica să-i spună califului: „Suveran ai drept-credincioșilor, ai ridicat o cetate cum n-a mai fost până la tine. Ea are însă trei cusururi: nu are apă destulă și nici grădini și, fapt mai grav, supușii stau cu tine în palat, iar când supușii șed

20

cu regele în palat, nu mai există taine”. Califul n-a apreciat în mod deosebit aceste remarci și s-a mărginit să răspundă sec: „În ceea ce privește apa, ne ajunge pentru băut. Cât despre al doilea cusur, noi nu am fost hărăziți desfătărilor și nici huzurului. În sfârșit, privitor la taine, nu e niciuna pe care să n-o poată ști supușii mei”. Califul n-a uitat vorbele bizantinului și, după un oarecare timp, a poruncit să fie instalate conducte noi de apă. Un alt incident, destul de grav de data aceasta, l-a convins că nu era în siguranță. *Muntessib*-ul, funcționar însărcinat cu paza piețelor, s-a pus în fruntea unui grup de șiiți și a încercat să provoace o insurecție în oraș. Arestat imediat, el a fost executat, iar trupul lui a fost expus în fața uneia dintre porțile orașului. După aceasta, Mansur a poruncit ca piața să fie mutată la al-Karkh – în afara Orașului rotund. El a mai cerut să fie construită încă o moschee dincolo de porțile orașului, căci cea existentă atrăgea prea multă lume

în preajma palatului. Până la urmă, din motive de aprovizionare, califul s-a hotărât să se instaleze în palatul al-Khuld (Palatul Fericitei Veșnicii), care tocmai fusese construit pe malul Tigrului, în partea de nord a orașului. De cealaltă parte a Tigrului, pe malul răsăritean, a fost ridicat aproape în același timp palatul fiului său, prințul moștenitor Mohammed al-Mahdi, tatăl lui Harun al-Rașid.

Mansur va cunoaște un sfârșit de domnie liniștit, adversarii săi dinlăuntru fiind rând pe rând eliminați. La frontiera cu Caucazul, kazarii cuceriseră Tiflisul, dar fuseseră imediat respinși. În Asia Mică, unde campaniile basileului Constantin al V-lea aduseseră imperiul într-o situație dificilă

2

Iz's li *m*

«Im

1 Populația seminomadă, se ocupa cu agricultura și comerțul. Kazarii au întemeiat un regat în nordul Caucazului, care întreținea relații strânse cu Bizanțul și avea o armată bine organizată. Varegii pun capăt puterii statului kazar. În 969 este cucerită Itil, capitala lor, aflată la gurile Volgăi. O parte din kazari s-au convertit la mozaism (n.tr.).

În perioada revo uției abbaside, ostile lui Mansur restabiliseră situația cu ușurință. În Egipt, populația a recunoscut imediat suveranitatea abbasidă, care se va întinde astfel la apus până la Kairuan. Cât despre Spania, ea era considerată definitiv pierdută. Ea nu va mai păstra nicio legătură cu imperiul, însă schimburile de tot felul nu vor înceta niciodată.

Mansur a murit la 7 octombrie 775, la Bir Mayum, aproape de Meca, în timp ce conducea pelerinajul, înconjurat de principalii membri ai familiei sale. El a fost îngropat în nisipul deșertului. Fiul și moștenitorul său, al-Mahdi se afla la Bagdad și, respectând obiceiul, Rabi al-Yunus, marele șambelan, a păstrat taina asupra acestui eveniment până când Mahdi a devenit stăpân pe situație.

Sucesiunea fusese rezolvată, nu fără dificultăți. Cu puțin timp înainte de moarte, Saffah, care se temea de o lovitură de stat din partea lui Abu Muslim împotriva lui Djafar (Mansur), moștenitorul desemnat,

numise un al doilea moștenitor, pe Isa **b**. Musa, unul dintre nepoții săi. După ce Mansur a ajuns calif, Isa a rămas moștenitor. Fiul lui Mansur, Mohammed (**Mahdi**), practic înlăturat de la domnie, a încercat zadarnic să-l convingă pe Isa să renunțe la pretențiile sale. A urmat un conflict îndelungat. Până la urmă, Isa a cedat, în schimbul unor compensații financiare și promisiunii că lui îi va reveni puterea la moartea lui Mahdi, fapt puțin probabil, deoarece Isa era mult mai în vârstă decât el.

Mahdi, generos și indulgent

Fiul unui avar, Mahdi nu semăna deloc cu tatăl său. Tabari ne-a lăsat despre el un portret elogios: „Dărnicia lui era mare, era din cale-afară de îngăduător și îi ierta până și pe cei mai vinovați. Niciun calif abbasid nu era mai drept, mai milos, mai cucernic, mai cinstit și mai frumos la chip” 1. Cronicarii relatează că, înainte de a pleca la Meca, Mansur îi dăduse fiului său sfaturi: „Omul înțelept nu e cel ce poate ieși dintr-un necaz, ci acela care îl vede dinainte și știe a-l ocoli”. „Ai grijă de starea vistieriei. Vei fi mare și te vei bucura numai de izbânzi atâta timp cât vistieria-i plină...”. Și, în sfârșit: „Nu lăsa muierile să se amestece în treburile tale. Mă îndoiesc însă că îmi vei urma sfatul”.

Asprul conducător ai drept-credincioșilor își cunoștea bine fiul. Acesta a fost într-adevăr darnic și a cheltuit cu amândouă mâinile banii strânși cu grijă de tatăl său. Frumos la înfățișare, zvelt, Mahdi avea chipul smead, fruntea înaltă și părul buclat. Femeile îl iubeau, iar el le iubea la rândul lui. Sub domnia lui, femeile au exercitat pentru prima oară o influență nemăsurată.

Născut, probabil, în anul 745, Mahdi și-a petrecut copilăria în Siria, de unde **s**-a dus la Kufa, după victoria revoluției abbaside. Însărcinat să conducă o serie de operații militare în Khorasan, încă de la vârsta de cincisprezece ani, tatăl lui i-a încredințat ceva mai târziu guvernarea acestei provincii, una dintre cele mai importante ale imperiului, al cărei principal oraș era Rei, situat în vecinătatea Teheranului de astăzi. **S**-a stabilit aici timp de mai mulți ani și a reconstruit o mare parte a orașului, căruia i-a dat numele său, **al-Mohammediya**.

La Rei i s-au născut câțiva dintre copii. Mai întâi Abbasa, fiica unei concubine numite Rahim, care va fi amestecată în evenimentele cele mai tragice ale dinastiei. Într-o zi însă, nu se știe exact când, Mahdi a primit din partea tatălui său o tânără fecioară „subțire și mlădioasă ca o trestie”, neîndoielnic de origine yemenită, pe care acesta i-o cumpărase la Meca. Ea se numea Khaizuran.

1 Tabari (n.a.).

„Duceți-o fiului meu și spuneți-i că e sortită să-i aducă pe lume fii”. Marele calif nu se înșela, iar Khaizuran, care era suficient de instruită ca să nu distoneze în mediul rafinat al curții, a reușit curând să-l cucerească pe tânărul prinț. Ea îi va dăruia trei fii: primul, Musa, s-a născut probabil în 764, iar cel de al doilea, Harun, doi ani mai târziu. Amândoi vor deveni califi: Musa va avea un destin tragic, Harun va fi cel mai ilustru reprezentant al dinastiei sale, în timp ce al treilea, Isa, va rămâne aproape necunoscut.

Năzuințele lui Khaizuran s-au împlinit. Inteligența și ambiția au dus-o și mai departe. Mai târziu, a dezvăluit existența familiei sale, pe care o ținuse până atunci ascunsă, și curând Salsal, sora ei mai mare, l-a cucerit pe Djafar, un frate vitreg al lui Mahdi, căruia i-a dăruit un fiu și o fiică. Numită Zubayda („Bulgăraș de unt”) de către bunicul Mansur, ea se va căsători cu vărul său, califul Harun al-Rașid. Povestea *celor o mie și una de nopți* o va face nemuritoare.

Fire foarte iubăreață, Mahdi a avut nenumărate concubine, pierdute în istoria frumosului veac abbasid. Una dintre ele a fost Chiklah, tânără sclavă a prințului de Daylam (pe țărmul sudic al Mării Caspice), care fusese capturată împreună cu întregul harem al acestuia în urma unei bătălii. Tii; r, a de grație, inteligentă și muziciană excepțională, ea îi va dăruia lui Mahdi

— „— n fini an

Abu al-Faradj j, *Kitob el-Aghani* (n.a.).

Khaizuran, și atâtea altele. Dar Khaizuran, câte a devenit soția sa legitimă probabil prin 775, le-întrecea cu mult pe toate aceste chipeșe și tinere femei prin frumusețea, spiritul, inteligența și capacitatea de adaptare la toate situațiile. Ea a dobândit treptat o mare influență asupra lui Mahdi și, firește, asupra tuturor problemelor de stat.

Aflată în inima imperiului, curtea lui Mansur s-a transformat astfel rapid. Pe măsură ce noua capitală prospera, la curte va domni traiul vesel și luxul, iar tânărul calif va da tonul dărnicii și belșugului.

Contrar atitudinii tatălui său, Mahdi încearcă să reglementeze nu prin forță, ci prin negocieri, veșnicul conflict cu Alizii, partizanii lui Ali, măcar cu cei mai moderați dintre aceștia. Îi iartă pe Hasanizi, care se răzvrătiseră sub domnia lui Mansur, conduși de Mohammed cel cu Sufletul Curat, iar când unul dintre ei, Hasan b. Ibrahim, se predă, după ce evadase din temniță, îi dăruiește acestuia proprietăți importante în Hedjaz ¹. Numeroși partizani ai Alizilor, îndeosebi la Medina, beneficiază de generozitatea lui.

Mahdi mai ia o hotărâre, aceasta cu urmări mai grave: el aduce în preajma lui, desigur pentru a-l folosi în tratativele lui cu Alizii, pe Yakub b. Daud, al cărui tată i-a slujit odinioară pe Omeiazi. Yakub câștigă în așa măsură încrederea califului încît acesta îl numește „fratele său întru Domnul” și vizir. Cel dintâi deținător al acestui titlu în vremea Abbasizilor și înzestrat cu puteri considerabile, el dispune de autoritatea de a guverna imperiul în numele califului, îi desemnează pe guvernatorii provinciilor și conduce administrația centrală. Al-Mahdi dorește să le demonstreze astfel Alizilor generozitatea față de cei care i se alătură.

1 Provincie în Peninsula arabică, în care sunt situate orașele Meca și Medina (n.tr.).

25

Această politică nu dă roade cu Alizii cei mai înverșunați, Zaidiții, iar unul dintre ei, Isa b. Zaid, refuză să se ralieze. Yakub se află într-o poziție ambiguă, deoarece rămâne în reia-ții bune cu Alizii. Dușmanii lui, îndeosebi câțiva *mawali*, urzesc o intrigă pentru a-l înlătura. Ei îi reproșează și faptul că încurajează înclinațiile lui Mahdi pentru plăceri și băutură. Un poet scrie pe atunci versurile următoare, care se răspândesc repede în tot imperiul: „Treziiți-vă fii ai, lui Umayy! Dormiți de prea mult timp! Yakub este acum califul. Popor, califatul tău e în plină decădere. Privește, califul tău își face traiul între burduful plin cu vin și alăută!”. Yakub va scăpa cu viață, însă va fi întemnițat timp de cincisprezece ani.

Prăpastia dintre Abbasizi și Alizi se va adânci pe măsură ce Abbasizii se vor manifesta drept singurii apărători ai adevăratei credințe. Ca și marea lor majoritate, în ciuda temperamentului său conciliant, al-Mahdi se vede nevoit să lupte împotriva ereticilor de tot felul. El își va înăspri atitudinea și îi va persecuta nu numai pe zindici („cei ce zdruncină credința revelată”), pe šiiti, dar și pe maniheeni*, pe schismatici și pe atei. Marea prigoană începe în anul 782. Ea coincide cu lupta împotriva partizanilor lui al-Muqanna, iranianul cu chipul acoperit, adept a lui Abu-Muslim. În regiunea Mării Caspice, califul va trebui să-i mai înfrunte și pe *muhammira*> cei cu stindarde roșii 2.

Adevărat moment de răscruce în istoria Abbasizilor, în timpul domniei relativ scurte a lui Mahdi s-au format în interiorul clasei dominante grupuri de presiune, ale căror rivalități vor sfârși prin a periclita regimul.

1 Maniheism – doctrină religioasă schismatică de orientare pesimistă, întemeiată de profetul semilegendar

Manes (născut în Iran la începutul secolului al IV-lea), bazată pe ideea conflictului perpetuu între bine (lumină) și rău (întuneric) (n.tr.).

2 Partizanii Omeiazilor aveau emblema de culoare roșie (n.a.) –

În primele rânduri se situează iranienii. Aceștia vor avea în frunte o familie puternică, a Barme-kizilor. Probabil mari preoți ai templului budist din Balch 1, unde în secolul al VII-lea, potrivit spuselor pelerinului Huang-Tsang 2 trăiau aproape trei mii de călugări, Barmakii3 sau Barmekizii dețineau din timpuri imemorabile o poziție considerabilă în Bactriana. Ei s-au convertit la islam, cu siguranță în ultimii ani de domnie ai Omeiazilor, și s-au alăturat revoluției abbaside în timpul căreia unul dintre ei, Khalid, ar fi jucat, se pare, un rol important. Influența lor va spori nemăsurat până la căderea lor răsunătoare. În jurul acestei familii, care va deține câteva zeci de ani o putere fără egal în istoria Orientului, se va țese o adevărată legendă.

Khalid b. Barmak va transmite calitățile sale deosebite fiilor săi. Masudi îi laudă „adânca înțelepciune, energia, știința, puterea”, iar istoricul Yezdi îl prezintă drept „mărinimos, credincios cuvântului dat,

plin de pioșenie și omenie, hotărât, dibaci” 4. Poseda cunoștințe temeinice și variate, mai cu seamă în medicină. Vestit pentru generozitatea manifestată față de învățați și poeți, se povestește că ar fi dăruit 10.000 de dinari unuia dintre ei, care îi adusese laude. Secundat de fiul său Yahiya, Khalid va deveni o personalitate dominantă în anturajul lui al-Mahdi.

Pentru a-și extinde asupra califului și statului formidabila lor influență, Barmekizii se sprijină pe *kuttab*, așa-numiții „secretari”. În majoritatea

1 Oraș situat la sud de Amudaria (n.tr.).

2 Călugăr chinez, care a călătorit în India spre a studia cărțile sacre ale budismului (n.a.).

3 După Nizam al-Mulk, vizir al sultanului selgiucid

Melik Șah (sec. XI), Barmekizii ar fi fost din tată în fiu viziri ai regelui Persiei. Kwondamir, cronicar al epocii timuride (sec. XV), îi prezintă drept descendenți ai acestor regi. În realitate, numele de *barmak* a fost mai întâi titlul de călugăr superior al unei mănăstiri budiste

(D. Sourdel) (n.a.).

4 Citat în C. Scheffer, *Chrestomathie persane* (n.a.).

lor de origine iraniană, acești oameni, care n-au uitat nimic din ilustrul trecut al imperiului sassa-nid, înzestrat și acesta cu o puternică birocratie, vor constitui în curând o forță care va „iraniza” tot mai mult guvernul.

Grupul „secretarilor” se confundă adeseori cu cel al *mawali*-\oy. Indigeni convertiți la islam, *mawali* participă acum la administrarea țării împreună cu învingătorii. Odată cu trecerea timpului, ei au reușit să se integreze și mulți dintre ei fac parte din elita conducătoare. Spre marea neplăcere a rivalilor lor, unii au fost numiți guvernatori de provincii, șefi ai poștei (*barid*), adică ai serviciului de informații.

Departa de a-și neglija îndatoririle de șef al guvernului, Mahdi numește în fiecare departament ministerial un controlor subordonat direct lui, pentru a separa puterea militarilor de cea a administrației, îndeosebi în ceea ce privește fixarea și prelevarea impozitelor.

Cel de al treilea grup de presiune este un fidel aliat al regimului,

anume *abna*, armata din Khora-san, sprijinul cel mai solid al Abbasizilor. Instalată la Bagdad, ea va beneficia de privilegii și va rămâne unită la a le apăra, atât împotriva *mawali-oi*, cât și a secretarilor. Aceste tensiuni între civili și militari, precum și între diversele grupări de civili, vor conduce la confruntări ce vor primejdi, treizeci de ani mai târziu, stabilitatea imperiului.

Ascensiunea unei birocrații, conflicte între grupuri de presiune, locul crescând deținut de curte și de femei în politică: toate acestea demonstrează că vremea în care dinastia lupta să-și asigure puterea a trecut. Nimic nu-l amenință serios în interior pe calif, al cărui titlu, „Cel călăuzit de Allah”, evocă împlinirea revoluției abbaside. Grație unei mistificări, ce nu e prima în istorie, Abbasizii coboară direct din Profet și al-Abbas, unchiul său, pe care chiar Mahomed, după cum pretind ei, l-ar fi desemnat drept succesor. Tot în acea perioadă, califul se retrage într-o maiestuoasă izolare, care-i evocă mai degrabă pe

28

Împărații achemenizi și sassanizi decât pe primii urmași ai lui Mahomed sau chiar pe califii omeiazi. După zece ani de la urcarea sa pe tron, Mahdi putea să se bucure de pacea – relativă – care domnea în interiorul frontierelor și de umilința impusă necredincioșilor Bizanțului. La patruzeci și trei de ani, califul cel drept și iubitor de viață și plăceri avea în fața lui o domnie îndelungată și fericită. Dar destinul a fost neînduplecat. Moartea l-a surprins pe când se ducea la Gurgan, în Khorasan, unde se găsea Hadi. Potrivit unora, a murit la vânătoare, lovindu-se cu capul de o arcadă joasă, pe când urmărea călare o gazelă ce se refugiase printre niște ruine. După alte relatări, ar fi murit otrăvit din greșală de o tânără sclavă favorită, pe nume Hasanah, care ar fi introdus într-o pară o otrăvă puternică, pentru a-și elimina o rivală, iar Mahdi, care se afla prin apropiere, văzând platoul cu fructe, ar fi mâncat para otrăvită.

Hadi, doar o brută...

Sucesiunea s-a petrecut fără mari dificultăți. Mahdi îl desemnase pe Hadi drept moștenitor prezumtiv și pe Harun drept cel de-al doilea moștenitor: astfel, singurii care contau erau cei doi fii ai slavei Khaizuran, atât de mare fusese ascendentul acesteia asupra

califului. Hadi promise guvernarea părții răsăritene a imperiului, iar Harun cea a părții apusene și Armeniei. Revenind mai târziu asupra hotărârii sale, Mahdi a vrut să-l facă pe Harun primul său moștenitor și chiar plecase la Gurgan spre a-l convinge pe Hadi să cedeze în favoarea fratelui său. Din această pricină, s-a mai pretins că Hadi n-ar fi fost străin de moartea tatălui său.

La aflarea veștii, noul stăpân al imperiului a pornit spre Bagdad, unde a ajuns după douăzeci de zile. Până atunci, Harun a dăruit trupelor din capitală, în numele fratelui său și în cinstea suirii acestuia pe tron, solda pe optsprezece luni și a primit jurământul de credință din partea demnitarilor și a soldaților. Lui Hadi nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să preia puterea. El l-a numit vizir pe Rabi al-Yunus, care păstra funcția de șambelan; Yahya rămânea omul lui de încredere.

Hadi, „califul cu buza scurtă” (avea obiceiul să stea cu gura deschisă), avea o fire colerică, răzbunătoare și lipsită de scrupule: „Dur, cu apucături aspre, aprig la înfățișare, a fost primul calif care umbla precedat de gărzi cu sabia scoasă, măciuca pe umăr și arcul încordat”, ne spune Masudi. Scurta sa domnie va confirma proasta reputație pe care și-o dobândise în imperiu și va justifica temerile familiei, în primul rând cele ale mamei și fratelui său Harun.

La început, nicio problemă gravă nu tulbură relațiile dintre Khaizuran și fiul său. Privilegiile și onorurile de care se bucura aceasta în vremea lui Mahdi sunt menținute. Hadi îi arată respect și afecțiune. Instalat în palatul de la Isabad, la marginea răsăriteană a Bagdadului, el o vizitează adeseori. Atunci când îndatoririle de suveran nu îi îngăduie acest lucru, căci și le îndeplinește cu conștiinciozitate și îi primește chiar el pe înalții funcționari și pe diverșii solicitanți, îi trimite mamei sale câteva rânduri însoțite de un dar.

La rândul lui, Harun, sfătuit de Yahya, acceptă situația cu loialitate. Preocupat mai mult, cel puțin în aparență, de plăceri, de poezie și muzică, foarte îndrăgostit de tânăra lui soție, fermecătoarea Zubayda, el nu prea e dispus deocamdată să înceapă lupta împotriva fratelui său, cunoscându-i mai bine ca oricine brutalitatea și viclenia.

Sfârșitul tragic al lui Rabi al-Yunus pune capăt zilelor idilice ale

domniei. Rabi al-Yunus colaborase strâns cu Khaizuran în momentele grele ce urmaseră morții lui Mahdi, iar Hadi nu îi iertase acest lucru. În plus, o femeie a înveninat relațiile dintre ei. Înainte de a deveni favorita califului, o tânără sclavă, Amat al-Aziz, fusese concubina lui Rabi. Lui Hadi i-a parvenit mărtu

30

risirea făcută de vizir unui curtean, cum că niciodată n-a iubit atât de tare o femeie. Nebun de gelozie, Rabi a încercat să-l ucidă pe Hadi. Complotul a fost dejucat, dar, câteva zile mai târziu, Rabi moare după ce a băut o cupă cu miere. Acest asasinat i-a impresionat puternic pe Harun și Khaizuran.

Khaizuran intenționa nu numai să-și păstreze influența avută în timpul lui Mahdi, dar chiar să și-o sporească, potrivit tradiției orientale unde regina mamă deține primul loc. Anticamerele ei, de o bogăție fabuloasă, erau mereu pline de solicitanți, iar curtea numeroasă cu care se înconjura îl exasperase pe Hadi. Într-o zi, acesta i-a trimis o scrisoare în care îi porunca să nu se mai amestece în treburile statului. Khaizuran nu era o femeie care să se plece în asemenea împrejurări și furtuna ce amenința de multă vreme a izbucnit curând. Tânărul calif a refuzat o favoare cerută de ea pentru șeful poliției. La insistențele mamei, Hadi îi spuse cu brutalitate: „Ține bine minte: jur pe Allah și pe urmașii mei că, dacă aflu că vreun general sau funcționar de-al meu îți bate la ușă, pun să i se taie capul și îi confisc averea. Ce înseamnă alaiul zilnic din fața casei tale? N-ai fus să te îndeletnicești cu torsul linii, Coran ca să te rogi lui Allah, casă pe care s-o îngrijești? Ia seama! Și nu deschide ușa nimănui, fie el musulman, creștin sau evreu”

*”

Hadi nu-și iubea fratele, mai înzestrat și mai chipeș decât el și care, mai cu seamă, fusese cât pe ce să-i ia locul de prinț moștenitor. Odată ajuns la putere, nu i-a trebuit mult timp să se gândească la înlocuirea lui în ordinea succesiunii cu fiul său, prințul Djafar. I-a mărturisit intențiile lui Yahya Barmekidul, care l-a convins să renunțe, demonstrându-i că acest precedent ar putea fi utilizat într-o bună zi chiar împotriva lui Djafar. Hadi a încuviințat pentru moment, dar a revenit asupra subiectului ceva mai târziu. Atunci Yahya i-a spus că

dacă el, califul, ar

1 După Masudi, op. cit. (n.a.).

O»

O a i

31

dispărea pe când Djafar ar fi doar un copil, poporul nu l-ar accepta nici în calitate de conducător al armatei, nici de conducător religios, iar alți membri ai familiei Abbasizilor ar putea avea pretenții la tron. Prin urmare, l-a sfătuit să aștepte până când Djafar va atinge vârsta caliâatului pentru a-i cere lui Harun să renunțe la drepturile sale. Hadi a cedat iarăși în fața acestor argumente înțelepte. Încurajat însă de câțiva generali, a sfârșit prin a nesocoti toate obiecțiile.

Harun nu era defel dispus să pornească lupta împotriva temutului său frate. La început, a părut dispus să accepte totul. Fiindu-i însă răpitate prerogativele de prinț moștenitor, i se putea întâmpla orice. Toți 11 părăsiseră, cu excepția lui Yahya, care veghea de multă vreme asupra lui (un fiu al lui Yahya era frate de lapte cu Harun) și care l-a convins treptat să reziste califului. O anecdotă, relatată de mai mulți istorici, ilustrează fermitatea manifestată dintr-odată de Harun împotriva fratelui său. Tatăl lor îi dăruise un inel de mare preț, pe care Hadi a vrut morțiș să-l aibă. L-a însărcinat pe Yahya cu această misiune, amenințându-l că-i taie capul dacă nu i-l aduce. În ciuda insistenței sale, Harun a refuzat să-i dea inelul și a declarat că i-l aduce chiar el. Trecând podul peste Tigru, a aruncat inelul în apa fluviului, spunând: „Acum, facă ce-o voi”. Nu s-a întâmplat nimic, deoarece Yahya nu mai era răspunzător. Mânia califului a sporit și mai mult.

Atunci, Hadi a încercat să-și ucidă mama. Într-o zi i-a trimis un platou cu pilaf, însoțit de un bilețel în care îi scria cât de mult îi plăcuse lui și că ar dori să mănânce și ea. Khaizuran i l-a dat cățelului, care a murit în câteva clipe. Apoi și-a vestit fiul că-i plăcuse pilaful foarte mult. Tabari relatează răspunsul lui Hadi către mama sa: „Nu l-ai mâncat, altfel aș fi scăpat de tine. Nu s-a mai văzut până acum rege care să-și lase mama să domnească în locul lui” *h* în mai multe rânduri, Hadi a încercat să-l otrăvească și pe

1 După Tabari, op. cit. (n.a.).

Harun. Acesta a încercat să fugă, dar Hadi și-a trimis oamenii să-l prindă și l-a azvârlit în temniță, la Bagdad, împreună cu Yahya.

Zilele prințului păreau numărate, când, dintr-odată, Hadi se îmbolnăvi grav. Să fi fost oare un ulcer la stomac, maladie frecvent întâlnită în familie? Mult mai probabil, se pare că i s-a administrat o otrăvă cu acțiune lentă, pe care mama lui i-o turnase într-o băutură. Medicul care l-a examinat a declarat că va muri peste nouă ore și nu s-a înșelat. Se povestește că mama lui i-a grăbit sfârșitul, poruncind câtorva sclave tinere să-l înăbușe cu perne.

Îndată ce califul și-a dat sufletul, Khaizuran a poruncit să fie scos din temniță Yahya, ca să preia controlul. Apoi l-a trimis pe generalul Harthama să-l anunțe pe Harun, care dormea: „Trezește-te, stăpâne ai drept-credincioșilor!

— Ce tot graiești acolo? strigă Harun. Ce se va alege de mine dacă află Hadi că mi te adresezi astfel? *”. Aflând de moartea fratelui său, Harun a pornit îndată la drum ca să preia pecetea statului. Câteva clipe mai târziu s-a comunicat știrea că o concubină a lui Harun de origine persană, pe nume Maragil, adusese pe lume un băiat, Abdallah, care va deveni califul Mamun, una dintre figurile cele mai ilustre ale dinastiei abbaside. „Astfel, această noapte a destinului, prezisă lui Khaizuran, a văzut moartea unui calif, suirea pe tron a altuia și nașterea celui de al treilea” 2.

Cam tot la aceeași oră, tânărul Djafar a fost trezit și obligat să renunțe public la drepturile sale de prinț moștenitor. Niciunul din generalii care îl îndemnaseră pe Hadi să-și deposeze fratele de titlu nu s-a clintit. Yahya și generalul Harthama conduseseră operațiunile în chip magistral. Provinciile au primit vestea cu același calm ca și Bagdadul. La 15 sau 16 septembrie 786 (15 rabi 170), Harun al-Rașid – „Cel Drept

1 *Ibidem*.

2 N. Abbott (n.a.).

33

Călăuzit” – era proclamat calif. Avea puțin peste douăzeci de ani. Potrivit obiceiului, poezii l-au cântat pe noul suveran.

Mărite calif, viață lungă să ai

Și poftele să-ți împlinești în umbra semețelor palate.

Suflarea întreagă, din zori și până-n noapte îndeplinească-ți dorințele toate.

Când veni-va ziua ca sughițul morții

Să-ți scuture pieptul.

Vai, ști-vei atunci că plăcerile vieții

Erau doar vis și doar deșertăciune.

1 Abul AtaWya (n.a.

Capitolul H

TINEREȚEA ȘI MĂREȚIA

LUI HARUN AL-RAȘID

N-ai văzut cum soarele, ce abia lucea galet, răspândește valuri de lumină la suirea pe tron a lui Harun?

MOSULI

Califul Harun al-Rașid era prințul cel mai mărinimos din vremea lui și cel mai măreț.

O mie și una de nopți

Ce știm despre copilăria suveranilor orientali? Foarte puțin, în adevăr. Mulți dintre ei au ajuns la putere în urma unor conflicte de succesiune, iar cronicarii nu prea aveau motive să le afle. Majoritatea detaliilor privitoare la copilăria califilor sau a sultanilor au fost culese mai târziu, când se aflau deja pe tron. Copilăria „bunului Harun” nu face nici ea excepție.

Copilăria și anii de răsfăț

Născut la Rei, în Khorasan, în februarie 776, Harun și-a petrecut aici primii ani ai copilăriei, în castelul ce domina orașul. Apărat de un șanț și un zid gros, străpuns de cinci porți, și bine irigat de două râuri, orașul Rei va deveni în câțiva ani „una din mândriile islamului”. Se spune că Harun își va aminti întotdeauna cu plăcere

35

de orașul său natal, unde nevestele notabilităților își disputaseră onoarea de a-l alăpta.

Mahdi s-a instalat la Bagdad când Harun avea vreo trei-patru ani, în palatul care-i fusese construit pe malul Tigrului. Aici, tânărul prința primit educația cuvenită fiilor de rege, ce era întocmai, sau

aproape aceeași, cu cea rezervată copiilor din păturile de sus ale societății. Califii își creșteau fiii cu multă grijă; Mahomed însuși îi situează pe oamenii instruiți „pe locul al treilea, după Allah și îngeri”. Califii își încredințau fiii învățaților, dar și poeților și muzicienilor pe care îi desemnau chiar ei. Erau urmărite cu regularitate progresele, fiind supuși unor examene în particular sau publice. Educația micilor prinți începea de la vârsta de cinci ani: „Să educi un copil de mic înseamnă să cioplești în piatră”, se spunea pe atunci. Ea se termina pe la cincisprezece ani, când tinerii își preluau cele dintâi îndatoriri.

În timp ce Omeiazii, mai aproape încă de viața beduină, acordau un loc mai important armelor și sportului decât religiei și vieții intelectuale, sub Abbasizi studiul Coranului, filosofia, dreptul aveau prioritate. Pe când micul prinț omeiad învăța pur și simplu să citească din Coran, tânărul abbasid trebuia să se inițieze în exegeza și știința Tradiției. Înaltul nivel intelectual al civilizației abbaside, care a asigurat Apusului moștenirea Antichității, datorează cu siguranță mult respectului pentru creația spirituală ce era imprimat tinerilor prinți încă din anii cei mai fragezi ai copilăriei.

Masudi povestește cum Harun al-Rașid i-a încredințat grămăticului al-Ahmar educația fiului său Amin. „Ahmar, a spus Harun, Stăpânul Drept-credincioșilor îți încredințează sângele său cel mai de preț, rodul sufletului său. El îți lasă o neîngrădită autoritate asupra fiului său și îndatorirea lui va fi să te asculte. Fii la înălțimea misiunii datorite de Calif: învață-l pe elevul tău să citească Coranul, instruieste-l în privința tradițiilor; împodobește-i mintea cu poeziile clasi

36

Ce; arată-i sfintele noastre obiceiuri. Să-și chibzti» iască vorbele și să știe a cuvânta cum se cuvine; măsoară-i timpul venit desfătărilor; învață-l să-i primească plin de cuviință pe bătrânii din neamul lui Hachim care se vor înfățișa la el și să le arate respect dregătorilor ce vor veni în zilele de primire. Nu lăsa să treacă un ceas din zi fără a-l folosi spre instruirea lui; nu fi nici prea aspru, ca inteligența lui să sufere, și nici prea îngăduitor, ca să ajungă a se deda lenei, cu care să se obișnuiască. Îndrumă-l, atât cât vei putea, cu prietenie și blândețe, dar dacă acestea nu dau roade, folosește asprimea și pedeapsa” 1.

Acest program, ce trebuie urmat pentru a deveni *adab*, un bărbat așa cum se cuvine, cunoscător al bunelor maniere, seamănă mult, fără îndoială, cu educația primită de însuși Harun. Mahdi, care era și el destul de cultivat, i-a adus fiului său mai mulți preceptori, fiecare specializat într-un domeniu al cunoașterii. Kitai, „mentorul” lui, care avea autoritate asupra tuturor celorlalți, era un intelectual celebru. „Tutorele” său era însă Yahya Barmekidul, pe care Harun îl numea „tată”. Acesta a fost cu siguranță unul dintre oamenii cei mai remarcabili ce au guvernat lumea arabă în primele veacuri ale Hegirei². El va rămâne în preajma lui Harun până când va cădea în dizgrație.

Legăturile strânse ce uneau familia Abbasizilor cu descendenții Barmekizilor din primii ani ai

1 Această autorizație de a folosi pedeapsa nu era o simplă figură de stil. Micii prinți erau uneori biciuiți iară menajamente (n.a.).

2 În anul 622, Mahomed, urmat de numeroși pro zeliți, se refugiază la Medina, după ce fusese violent atacat de adversari; acest moment, care capătă numele se Hegira, marchează începutul erei islamice (n.tr.).

37

noii dinastii 1 se întăriseră și mai mult. Ca și în cazul generației precedente, copiii unei familii sunt hrăniți la sânul femeilor din cealaltă familie, și invers. De pildă, unul din fiii lui Harun va fi alăptat de soția lui Djafar Barmekidul, în timp ce o fiică a acestuia va primi lapte de la sânul soției califului.

Când Harun a împlinit treisprezece ani, Yahya a fost numit în mod firesc „secretar special”, titlu care îi acorda o autoritate sporită asupra învățăcelului său. De atunci, el a dobândit mai mult decât un rol secundar: de pildă, când tânărul prința preluat comanda unei mari expediții împotriva bizantinilor, el l-a însoțit. Apoi, după ce Harun a primit însărcinarea de a guverna provinciile occidentale din Azerbaidjan și Armenia.

Yahya a fost de fapt cel care a administrat aceste imense teritorii. Înzestrat cu o mare abilitate politică, Yahya a știut să-și demonstreze de îndată calitățile de administrator și simțul de

răspundere.

Interesat mai cu seamă de problemele militare.

Harun i-a lăsat acestuia o deplină libertate de acțiune. Pentru prinț, dornic să se bucure de viață, Yahya era colaboratorul ideal. Cât despre

Yahya, anii petrecuți în provincii au însemnat o ucenicie admirabilă pentru viitoarele însărcinări care-l așteptau.

În septembrie 786, Harun se urca pe tron. Regăsim acest eveniment relatat în *o mie și una de nopți*: „Moartea lui al-Hadi și urcarea lui al-Rașid pe tronul califilor au fost vestite, înainte de ivirea zorilor, locuitorilor Bagdadului. În

1 Istoricul Ibn Tiktaka relatează că, într-o zi, Saffah i-a spus lui Khalid: „Khalid, tu vei fi mulțumit atâta timp cât nu vei face din mine sluga ta”. Khalid să temut: „Cum așa, o, Emir ai Drept-credincioșilor, eu sunt sluga și sclavul tău”. Saffah i-a răspuns atunci râzând: „Fiica mea Raitah și fiica ta dormeau în același pat. Deșteptându-mă în puterea nopții, am văzut că învelitoarea lunecase de pe pat și am așternut-o la loc peste ele”. Khalid i-a sărutat mâna lui Saffah, spunând: „Iată cum un stăpân își primește simbria de la servitorul și de la slujnica lui”, (n.a.).

plin ceremonial de curte, Harun a primit jurămintele de credință ale emirilor, dregătorilor și poporului, adunați laolaltă. În aceeași zi, i-a ridicat la rangul de vizir pe El-Fadl și Djafar, amândoi fii ai lui Yahya Barmekidul. Toate provinciile și ținuturile imperiului, toate populațiile islamice, arabe și nearabe, turcești și daylamite, au recunoscut autoritatea noului calif și i-au jurat credință. El și-a început domnia în belșug și măreție și s-a așezat, plin de strălucire, în gloria sa cea nouă și puterea sa” *1*.

Consilier al suveranului și, în același timp, șef al administrației și membru al guvernului, primul personaj al statului după calif, vizirul exercită funcții diferite în diverse perioade. Cel mai adeseori de origine *mawali*, adică nearabă, în special iraniană, însă convertit, el e un om cultivat, un mecena generos. În epoca lui Harun, va îndeplini, în esență, pe lângă calif un serviciu personal. În veacul următor, vizirii vor dobândi o importanță crescândă, iar responsabilitățile califului vor fi atât de reduse încât acesta nu va face altceva decât să întărească

hotărârile luate de ministrul său. Proveniți din „dinastii” de viziri și secretari (*kuttab*), anumiți viziri vor îndeplini o operă considerabilă, mai ales în domeniul financiar, politic și militar. Mari slujitori ai statului, parte dintre ei vor compensa lipsurile califilor incompetenți sau nepregătiți să guverneze imperiul, ceea ce îi va determina pe unii să ia hotărâri mai favorabile intereselor lor personale decât intereselor statului.

Yahya a primit de la Harun prerogative care aparținuseră până atunci suveranului, printre

1 Cititorul va recunoaște, pe parcursul acestei cărți, citate din o *mie și una de nopți*. Arareori corecte ca sursă istorică, vestitele povestiri, mai ales acelea care au drept cadru Bagdadul și Basra, reflectă în schimb cu fidelitate viața și ambianța în care se desfășoară marea epocă a civilizației arabo-islamice (*n.a.*).

— Citatele din o *mie și una de nopți* au fost traduse textul francez (*n.tr.*).

38

nitor, ca să i se închine lui Djafar, au petrecut fără îndoială nopți agitate. Yahia a fost cel ce i-a salvat, salvând și liniștea imperiului, măcar pentru o bucată de vreme. Tot el i-a explicat lui Khaizuran, care voia să-i masacreze pe trădători, că ar fi mai util să-i trimită la luptă împotriva dușmanilor.

Sfatul său a fost ascultat și doi dintre trădători au plătit pentru toți ceilalți. Un înalt demnitar, șeful poliției, s-a descurcat altfel. El a obținut să fie iertat de faptul că și-a călcat jurământul făcut lui Harun, făgăduind să meargă pe jos până la Meca. S-a ținut de cuvânt, însă pe drum era precedat de slugi ce îi așterneau covoare sub tălpi, pe care le făceau sul după trecerea lui și le așterneau iarăși mai în față. Ali b. Isa B. Mahan, unul din principalii conducători ai Mazvad, fost consilier militar altele aceea de a-i numi pe secretarii *diwan-elor* / și de a judeca abuzurile. Dacă ar fi să-l credem pe Masudi, Harun i-ar fi înmânat propriul său inel, declarându-i: „Iubitul meu părinte, tu m-ai așezat pe acest tron, prin ajutorul tău binecuvântat de ceruri, prin fericita înrâurire și înțeleaptă îndrumare ce mi-ai dat, de aceea îți dăruiesc puterea deplină”.

Deși atotputernic, Yahya trebuie să-și împartă privilegiile cu regina-mamă, redutabila Khaizuran. Bogățiile fabuloase ale fostei sclave yemenite fac să-i sporească puterea. Timp de mai mulți ani, până la moartea acesteia, în 789, Yahya e nevoit să navigheze cu abilitate, între Harun și o femeie decisă mai mult ca oricând să-și exercite autoritatea conferită de poziția ei. Vizirul, care nu poate nicidecum să-i înfrunte direct, trebuie să procedeze prin „ocolișuri și aluzii”, prin intermediul anecdotelor simbolice. „Să te împotrivești la orice lucru pe care califii vor a-l face înseamnă să-i îndemni să-l împlinească, căci de voiești să-i împiedici a făptui ceva înseamnă ca și cum i-ai împinge la aceasta” 2, spunea el. Ce-i drept, Yahya e ajutat din plin în toate funcțiile de către doi dintre fiii săi, Fadl și Djafar. Aceștia participă la îndatoririle de vizir și stau alături de el la audiențele publice, fapt excepțional în Orient. Djafar va primi pecetea, care îi va reveni apoi lui Yahya și lui Fadl. Pecetea suveranului va rămâne astfel în aceeași familie. În timpul primilor zece ani de domnie, existența lui Harun se va identifica cu cea a Barmekizilor. Guvernarea sa va fi de fapt exercitată de acești trei bărbați abili, competenți și de o inteligență ieșită din comun.

După sfârșitul dramatic al lui Hadi și seria de trădări care îl precedaseră, câte capete aveau oare să mai cadă? Aceia (numeroși) care își călcase ră jurământul față de Harun, pe atunci prinț moște

1 Adică în primul rând responsabilii vistieriei și cancelariei (n.a.).

2 După Masudi (n.a.).

40

alăr-i Harun începea. Într-un climat de îngăduință supremă, Haru ratdate precise de la Meca. Istoria nu a păstra m, multe acest eveniment, pe care m-a v & îngem.

ori și căruia Abbasruin acorda

ai t Dț

Câteva luni. după ce Allah

Khaizuran și al lui Jns primul său Pelerina]

supremă, Harun a mWERat Pdate precise despre l M Istoria nu a păstra, multenătate. El i-a. Etatea. Deținem prilejul de a-și Jjcise despre

pelerinajul în schimb informații mai, precum acesta făcut de Khaizuran câteva lum în că a fost triumfal-ți^om-™ aproape în fiecare apa unui fluviu. Zilnic au ap adăp0S;

regina-mama P.o-Um la calea lor, moschei, turi pentru pelerini, fântinii Mahomed – Ea a descoperit casa unde s-a născut. atrangfot.

sau care trecea drept casa lui cu locul

„Armata din Khorasan (n.tr.).

În moschee; același lucru s-a Petre de întâlnire al Profetului cu discipolii lui. Multă vreme el a fost numit „Casa lui Khaizuran”.

În felul acesta, Abbasizii doreau să accentueze caracterul religios al regimului. Pentru Mansur și Mahdi, el justifica întrucâtva complotul descendenților lui Abbas și al loviturii din anul 750. Abbasizii îi izgoniseră pe califii omeiazi ca să-i readucă pe credincioși pe calea dreaptă a islamului, într-o măsură și mai mare decât tatăl său și decât ilustrul său bunic, Harun e profund convins că el este cel desemnat de Allah drept *amic al-mumi-nin*, conducător al credincioșilor, și *imam*, călăuză a comunității. În toate împrejurările solemne el se va învâșmâta cu mantia Profetului (*burda*) și va ține în mână toiagul (*kadib*) ce simbolizează calitatea eminentă a „urmașului trimisului lui Allah” (califul), „puterea lui Allah pe pământ”, titlu pe care și-l atribuiseră Mansur. Califatul este înainte de toate o instituție religioasă, a cărei îndatorire primordială este apărarea religiei. Califul abbasid veghează prin urmare asupra menținerii cu strictețe a ortodoxiei, precum și a respectării principiilor instituite o dată pentru totdeauna. Pentru a menține ordinea voită de Allah și a pune în aplicare legea musulmană, Harun al-Rașid se înconjoară, încă din primii ani, de personalități religioase, cu care discută chestiuni de dogmă și drept. În timpul domniei lui, locurile sfinte își recapătă vechea însemnătate, iar pelerinajul la Meca dobândește un caracter spectaculos de pioșenie și propagandă, pe care generozitatea sa legendară (în cursul unui singur pelerinaj a cheltuit un milion de dinari) îl aduce la apogeu. Harun combate îndeosebi erezia sub toate formele ei, atât din rațiuni religioase, cât și politice. Imensul imperiu, cu popoarele sale atât de diverse, în care arabismul se pierde, nu poate să cunoască decât o singură credință și o lege: acestea sunt suportul și

rațiunea sa de a fi. Califul are, la rândul lui, misiunea de a le face respectate. El

42

Îi va combate pe Alizi, va lupta împotriva zin-dicilor, așa cum vom vedea.

În cazul celor dintâi Abbasizi, primejdia venea din partea agitatorilor religioși și sociali și nu de aiurea. Niciun vecin nu îi amenința din afară. Singurul lor vecin important, Bizanțul, cufundat în comploturi și crize, ar fi fost incapabil să îi supere. Harun, pe care tatăl său îl trimisese într-o campanie dincolo de Taurus, nu va pierde totuși din vedere imperiul basileului. Refuzând să uite că islamul prescrie lupta împotriva necredincioșilor, atras probabil și de mirajul cuceririi Constantinopolului, miraj căruia nu i-au rezistat mai târziu atâtea regi și împărați, va porni împotriva Bizanțului și acest război va deveni, împreună cu lupta pentru religie, marea preocupare a vieții lui.

Din momentul urcării pe tron, el preia controlul asupra armatei, iar problemele militare rămân în conștiință nu are domeniul său rezervat. Harun mai ia hotărârea de a înștala în anumite regiuni ale frontierei o nouă linie de apărare, spre a completa sau înlocui punctele fortificate, așa-numitele *tkugur*, construite de către Mahdi, care își pierduseră din eficiență.

Conducătorul drept-credincioșilor în palatul său

Khaizuran a murit la sfârșitul anului 789, probabil de moarte naturală. Avea abia cincizeci de ani. Harun a mers în urma coșciugului, pășind desculț prin noroaiele toamnei, fără să-și ascundă durerea, până la cimitirul din Rusaia, pe malul răsăritean al Tigrului, care încă îi poartă numele. El a coborât în mormânt, unde a spus rugăciunea de pe urmă și a recitat elegia lui Ibn Nuwairah, celebră în lumea musulmană, pe care Aișa, soția

1 Tot atunci, creștinii eretici profită de divergențele doctrinale, încercând să atace autoritatea califului (n.a.).

43

lui Mahomed, o rostise la mormântul tatălui său Abu Bakr, cel dintâi succesor al Profetului. Tăcerea s-a așternut apoi asupra vestitei Khaizuran. Dar când protagoniștii dramelor la care participase sau

fusesse martoră vor dispărea la rândul lor, cronicari, istorici și poeți vor evoca destinul romantic al sclavei yemenite, soție și mamă de califi, capabilă până și de crimă pentru a-l așeza pe tron pe fiul ei preferat.

Îndată după moartea mamei sale, Harun îi ia pecetea lui Djafar Barmekidul și o dă altuia dintre favoriții săi, Fadl **b. al-Rabi**. Khaizuran se împotrивise cu hotărâre acestui gest, iar Harun își demonstrează astfel intenția de a contrabalansa influența mării familii a Barmekizilor, din care se trăgea vizirul. Mai poruncește să fie arestat Ibrahim **al-Harrani**, fostul vizir al lui Hadi, căruia îi confiscă bunurile. Yahya nu reușește decât să mai îmblânzească întrucâtva această măsură!

Harun e acum în vârstă de douăzeci și trei de ani. Are o înfățișare plăcută și este bine clădit și înalt. Frumos la chip, după relatările lui Tabari, el are pielea albă și părul ondulat, iar potrivit relatării din *o mie și una de nopți*, „gura foarte mică și obrajii rotunzi și bucălați”. Cel mai adeseori, locuiește la Bagdad, în palatul rezidențial **al-Khuld**, „Fericita veșnicie”, ridicat de tatăl său pe malul Tigrului. În fața palatului se întindea o mare esplanadă, dominată de clădirile șefului poliției. În zilele de sărbătoare, defilările și parăzile militare atrag mulțimi uriașe, venite să admire spectacolul impresionant al fastului imperial și defilarea regimentelor califului.

Nu deținem nicio informație precisă asupra amenajării interioare a palatului **al-Khuld**, dar știm că avea dimensiuni impunătoare, ca de altfel toate palatele orientale, din timpurile cele mai depărtate. Primul din **tr-o** serie de palate care vor fi curând ridicate de-a lungul Tigrului, palatul

1 Gf. D. Sourdel, *Le Vizitat abbasside* (**n.a.**).

44

al-Khuld **/** corespundea preocupării pentru securitate a califilor, reunind **într-un** singur loc reședința acestora și centrul politic și administrativ al imperiului. Pe lângă o serie de săli vaste, destinate audiențelor și recepțiilor, palatul găzduia numeroase încăperi pentru demnitari și secretari, precum și apartamentele private ale acestora. Ca și Orașul rotund, palatul **al-Khuld** era construit, potrivit tehnicii orientale tradiționale, din cărămizi nearse întărite cu cărămizi arse și

acoperite cu stucatură. Puternice ziduri exterioare, întărite de turnuri robuste, dădeau întregului ansamblu înfățișarea unei enorme fortărețe.

Odată cu palatul, Mansur dispusese și amenajarea unor grădini paradiziace, inspirate din grădinile sassanide și „paradisurile” Omeiazilor, ambianța fermecătoare a unei vieți de curte pe care califii, întâi Mahdi, dar îndeosebi Harun, o vor face și mai plăcută și mai frumoasă. Straturi de flori obținute prin altoiri subtile, dispuse în așa fel încât să sugereze poeme arabe celebre, copaci încercuiți cu metale prețioase în care erau montate nestemate, cu frunzele poleite în aur și argint, heleșteie și pâraie amenajate, mici punți construite din esențe aduse din țări îndepărtate, pavilioane de vis, chiparoși și tise oglindindu-se în apa, pe suprafața căreia nuferii schițează forma unui verset dedicat gloriei califului. Aceste grădini nu mai datorează aproape nimic naturii, ci țin de o

1 Nimic n-a mai rămas din palatul al-Khuld, dar la Ukhaidir, situat la aproximativ 200 km sud-vest de Bagdad, există încă vestigiile unui castel construit cu siguranță în a doua jumătate a secolului al VIII-lea. După arheologul K.A.G. Greswell, acesta ar fi aparținut lui Isab. Musa, nepotul lui Saffah și Mansur. Incinta clădirii, protejată de patru turnuri de colț, măsoară 175 x 169 m, iar palatul însuși se întinde pe o suprafață de peste 9.000 m². Arhitectura” palatului de la Ukhaidir îmbină vechile tradiții ale Orientului arab și omeiad cu influențe sassanide recente. Sălile tronului sunt adaptate ceremonialului complicat cerut de cvasideificarea califului și devin tot mai luxoase. Câteva decenii mai târziu, noile palate de la Bagdad (Rusafa, al-Taj) și îndeosebi cele de la Samarra vor deveni niște ansambluri arhitectonice imense (n.a.).

artă dusă până la perfecțiune. Tabari povestește că în interiorul palatului exista o grădină mai mică, plantată în întregime cu arbori cu flori trandafirii, în centrul căreia se afla o încăpere tapetată în roz, unde lunecau tăcuți slujitori înveșmântați în aceeași culoare. În o mie și una de nopți întâlnim descrieri ale acestor locuri:

„Grădina la poarta căreia adormiseră se numea Grădina Desfătărilor, iar în mijlocul ei se ridica un palat știut sub numele de

Palatul Minunilor, stăpânit de califul Harun al-Rașid. Când califul simțea o apăsare în piept, venea să se desfete, să se veselească și să-și uite grijile în această grădină și acest palat. Întreg palatul era alcătuit dintr-o singură sală imensă, cu douăzeci și patru de ferestre... Această sală nu se deschidea decât atunci când venea califul: la sosirea lui se aprindeau toate lămpile și candelabrul cel mare și se deschideau toate ferestrele, iar califul se așeza pe divanul lui cel întins, acoperit cu mătăsuri și porunca cântărețelor să-și mlădie glasul și cântăreților din instrumente să-și acordeze strunele și să-l farmece cu melodiile lor. Astfel, în liniștea nopților și în văzduhul cald și plin de mireasma florilor din grădină, califul scăpa de apăsarea ce-o simțea în piept, în orașul Bagdad”.

Chiar în centrul imenselor săli ale palatului creșteau cele mai frumoase și mai rare flori: „În sala de întruniri, o grădiniță se oglindea în bazinul de alabastru, unde cânta un șipot de diamant, și, prin însăși micimea ei, era o răcoroasă și fermecată desfătare”.

Descrierile lirice și pitorești ale acestor locuri fermecate din vremea lui Harun și a veacului următor sunt numeroase. Una dintre cele mai vestite este aceea a primirii x ambasadurilor bizantine Ioan Radinos și Mihail Toxaras, trimiși de împăratul Constantin Porfirogenetul ca să încheie un

1 Deși ulterioară cu un secol domniei lui Harun, această descriere ne îngăduie să ne reprezentăm fastul de la curte în vremea celui Drept-Călăuzit, fără îndoială același în împrejurări asemănătoare (n.a.).

armistițiu cu califul Muktadir și să-i răscumpere pe prizonierii greci.

„În palatul Prințului Drept-credincioșilor atârâaseră perdele de brocart aurit, împodobite cu preafrumoase broderii de aur închipuind cupe, elefanți, cai, cămile, lei și păsări și draperii mari... împreunate sau împodobite cu desene, iar perdelele brodate erau în număr de treizeci și opt de mii, dintre care perdele de brocart aurit erau în număr de douăsprezece mii cinci sute. Covoarele cele lungi de pe coridoare și din curți, pe care pășeau cadiii și trimișii regelui Greciei, de la capătul porții numite Bab al-Amma al-Djahid și până ce ajungeau

în preajma lui al-Muktadir, fără a ține seamă de ce se afla în încăperile particulare și în sălile de audiență, ca țeșături de Tabaristan și de Dabik, menite a fi văzute și nu călcate cu piciorul, erau în număr de douăzeci și două de mii”.

„Trimișii împăratului grecilor au fost conduși prin intrarea porții celei mari Bab al-Amma până la palatul numit Khan al-Khail, alcătuit în mare parte din porticuri cu coloane de marmură. În această clădire, pe partea dreaptă, se aflau cinci sute de iepe cu cinci sute de șei de aur și argint, fără valtrapuri, iar pe partea stângă cinci sute de iepe cu valtrapuri de brocart, cu glugi lungi... Au fost conduși apoi în țărcul fiarelor sălbatice, iar după aceea spre un palat unde se găseau patru elefanți împodobiți cu brocarturi și mătăsuri pestrițe; în spinarea fiecărui elefant ședeau opt bărbați din Șind 1 și artificieri cu lănci de foc, ceea ce i-a înspăimântat nespus pe trimiși. I-au dus apoi la un palat în care erau închiși o sută de lei, cincizeci pe dreapta și cincizeci pe stânga, fiecare ținut de câte un paznic și purtând lanțuri și fiare pe cap și la gât². După aceea au ajuns la clădirea

1 Regiune situată în teritoriul Pakistanului de azi

(n.tr.).

2 Date despre existența unei grădini zoologice în

Palatul lui Harun al-Rașid lipsesc, dar e probabil ca el.

1 poate chiar tatăl lui Mahdi, să fi posedat animale sălbatice, precum se știe că aveau Omeiazii (n.a.).

cea nouă; eră un palat între două livezi, în mijlocul căruia se găsea un lac din cositor, înconjurat de un canal tot din cositor, mai strălucitor ca argintul bine lustruit. Lungimea lacului era de treizeci de coți, iar lățimea de douăzeci. Se vedeau patru bărci ușoare, elegante, aurite, împodobite cu țeșături de dabik brodat și acoperite cu dabik auriu. În jurul acestui lac se întindea o livadă unde creșteau palmieri; se spune că numărul lor era de patru sute și înălțimea de cinci coți. Fiecare copac era acoperit în întregime cu lemn de teck sculptat, de jos și până sus, și încercuit cu aramă roșie aurită... De la acest palat, solii au fost conduși la palatul Arborelui, unde se afla un arbore în mijlocul unui mare heleșteu rotund cu o apă limpede; arborele avea optsprezece ramuri, iar fiecare ramură numeroase crenguțe pe care

stăteau cocoțate pasăruici mari și mici de toate soiurile, aurii și argintii. Majoritatea ramurilor arborelui erau din argint, iar unele fuseseră aurite. Ele se plecau uneori și aveau frunze de felurite culori care unduiau, ca atunci când vântul mișcă frunzele copacilor, în timp ce toate păsăruicile cântau și uguiau”.

În *o mie și una de nopți* este descrisă și o mare sală a palatului, care semăna fără îndoială mult cu cea în care califul i-a primit pe trimișii basileului:

„Era o sală cu tavanul boltit, sprijinit pe douăzeci și patru de coloane străvezii, din alabastrul cel mai pur, ale căror baze și capiteluri erau sculptate cu o artă desăvârșită și împodobite cu păsări din aur și vietăți cu patru picioare. Bolta era pictată în întregime, pe fond auriu, cu linii colorate ce-ți furau ochiul, închipuind aceleași desene ca pe covorul cel mare care acoperea pardoseala. În spațiile dintre coloane se aflau vase mari, cu flori minunate, sau numai niște cupe largi, goale, însă frumoase doar din pricina frumuseții lor și a jadului, agatei sau cristalului din care erau făcute. Această sală dădea într-o grădină a cărei

1 După Al-Khatib *istoria Bagdadului* (n.a.)

al-Baghdadi, Introducere în

48

Intrare înfățișa, din pietricele colorate, desenul de pe covor; astfel, bolta, sala și grădina se continuau sub cerul liber și albastrul liniștit” x.

Să ne închipuim și covoarele, imense și de o finețe nemaivăzută, țesute cu fir de aur, presărate cu perle și pietre prețioase, draperiile de mătase, împodobite la rândul lor cu nestemate, lustrele de aur ce atârnavă din tavane, picturile de pe pereți reprezentând scene din viața califilor ce-au fost. Tot ceea ce natura și omul au zămislit mai frumos și mai neobișnuit se găsea adunat în aceste locuri de vis care erau palatele și grădinile Bagdadului.

În aceste săli impunătoare și în apartamentele sale particulare trăiește califul, înconjurat de sute de persoane. Centru al vieții oficiale a imperiului și locuință particulară a conducătorului drept-credincioșilor, palatul, spre care converg toate activitățile și de

unde emană toate manifestările acestui stat, este un univers închis și aproape mitic, o cetate ferecată în care nu pătrunde nimeni, în afară de cei ce locuiesc în el sau își exercită acolo funcțiile. Într-o măsură mult mai mare decât în moschei, înăuntrul palatului înflorește arta decorației, unica vitrină, deși rezervată unor privilegiați, a unui stat ce își atinge atunci apogeul puterii și bogăției. Califul își primește demnitarii și oaspeții așezat, cu picioarele încrucișate, pe un soi de pat, *sarir*, acoperit cu mătăsuri țesute cu fir de aur și perle, dar cel mai adeseori sub un baldachin. Este despărțit de asistență printr-o perdea, ceea ce subliniază caracterul sacru de *amic al-muminin*, titlu pe care toți vizitatorii îl rostesc odată cu salutul cuvenit.

Un protocol strict reglementează viața la palat. Ea va deveni și mai rigidă în veacul următor, când, odată cu Buyizii 2, va spori influența iraniană. Cu prilejul unei ceremonii care îl va investi cu puteri considerabile în detrimentul califului, îl

1 A 552-a noapte (n.a.).

2 Dinastie originară din regiunea Caspicea, care va exercita în realitate puterea la Bagdad între anii 745

și 1055.

Vom vedea pe Buyidul Adul al-Dăula prostemindu-se de nouă ori consecutiv înainte de a ajunge în fața baldachinului de ceremonie – *sidillași*, apoi, îngăduindu-i-se să-i treacă pragul, sărutând încă de două ori pardoseala. Pe măsură ce puterea reală a califului va scade, protocolul va deveni tot mai grandios.

În vremea lui Harun, șambelanul (*hatib*) îl conduce pe oaspete dincolo de perdea, în preajma califului. După ce i-a sărutat mâinile și picioarele, el așteaptă îngăduința de a se așeza. Cu cât așteptarea e mai lungă, cu atât califul își subliniază intenția de a-l umili. Nimeni nu-i poate adresa primul cuvântul. În timpul marilor audiențe, demnitarii și membrii curții sunt chemați unul după altul, într-o ordine foarte precisă. Descendenții primilor tovarăși ai Profetului și ai celor dintâi convertiți au întâietate asupra simplilor credincioși; demnitarii și funcționarii cei mai înalți în grad și eu simbria cea mai ridicată au întâietate asupra celorlalți. Toți musulmanii sunt egali între ei, desigur, dar unii se află deasupra celorlalți chiar în fața lui Dumnezeu.

În jurul califului gravitează sute de persoane: prinți, fii și nepoți ai precedenților califi, membri ai familiei lui Abbas, șambelani, secretari, oameni din gardă și întreg personalul necesar vieții cotidiene – bucătari, cărăuși de apă, tâmplari, șelari, valeți –, fără a-i uita pe medici, muezini, astronomi și măscărici. Un oraș în oraș, care va crește și mai mult în secolul următor, odată cu înmulțirea slujitorilor și ostașilor din gardă de altă origine decât arabă (în majoritatea lor, turci).

Haremul

Femeile și familia califului locuiesc în harem *K* Harun, se spune, avea două sute de femei în

1 Mamun avea zece fii, Mahdi șase și cel puțin tot atâtea fete. Harun a avut paisprezece fii și se cunosc numele a patru dintre fiicele lui (n.a.).

harem, dintre care vreo douăzeci i-au dăruit copii: oricum, destul de puține în comparație cu cele 1 200 de femei din palatul lui Muwatakil, cincizeci de ani mai târziu! Această parte a palatului, care fascinează de atâta vreme imaginația europeană, nu era locul de desfrâu descris adeseori. Soțiile califului, precum și concubinele care i-au adus pe lume un copil, își au aici apartamentul lor. Numeroase alte femei (concubine, slujnice) trăiesc și ele în această lume organizată și condusă de femei și eunuci.

Majoritatea femeilor din harem au fost cumpărate de la negustori ce se îndeletniceau cu acest comerț sau oferite califului de către membrii familiei sale sau de vreun demnitar dornic să-i obțină bunăvoința. În timpul domniei lui Harun, ele au originile cele mai diverse – arabă, circasiană, turcă, greacă, și provin cel mai adeseori din nenumăratele războaie dintre arabi și bizantini și din incursiunile arabe.

În timpul lui Mahdi, curtea de la Bagdad începuse să fie receptivă la cultură, lux și rafinament, încă de la începutul domniei sale, Harun a încercat și el să se înconjoare de bărbați și femei cultivate. El și-a ales soțiile și concubinele – ba chiar acestea din urmă mai mult ca celelalte – dintre femeile nu numai cele mai seducătoare, dar și cele mai inteligente: unele dintre ele sunt trimise la Taif și

îndeosebi la Medina, unde există de mult școli vestite pentru cânt și muzică. Chiar la Bagdad sunt profesori, dintre care unii au optzeci de „studente”, care predau muzica și celelalte arte. Marele cântăreț Ișak avea îndatorirea să formeze multe dintre ele. În *o mie și una de nopți* găsim mărturia acestui fapt. „Califul [Harun], care îl iubea pe Ișak cu o nețărnută dragoste, îi dăruise drept locuință cel mai frumos și mai ales din palatele lui. Aici, Ișak primise porunca de a le instrui în arta cântului și armoniei pe fecioarele cele mai înzestrate din rândul celor ce fuseseră cumpărate în *suk-vi* x de slave și în

1 Piață în orașele musulmane (n.tr.).

51

alte piețe ale lumii pentru haremul califului, îndată ce vreuna se distingea printre tovarășele ei, luându-le-o înainte în meșteșugul cântecului, al alăutei și chitarei, Ișak o înfățișa califului, punându-o să cânte dinaintea lui. Dacă se arăta pe placul califului, intra degrabă în haremul lui”.

Prețul de cumpărare al acestor slave artiste ajunge până la 2000 de dinari; un veac mai târziu, o asemenea sclavă va fi vândută cu 13.000 de dinari. A avea slave sau concubine cultivate făcea parte din luxul imperial. Tot mai adeseori, califii – chiar Harun însuși – sunt fii de slave, mai întâi arabe, apoi aparținând altor rase. Ca și sângele sultanilor otomani, de la sfârșitul secolului al XVI-lea, cel al Abbasizilor este amestecat cu sângele unor etnii străine.

Se știe că orice musulman poate avea patru soții legitime. Când îi urmează la domnie fratelui său, Harun are trei soții: Aziza, fiica lui Ghitrif, fratele lui Khaizuran, Ghadir 2, ce fusese concubina lui Hadi, și Zubayda, verișoara lui, pe care a luat-o de soție în 781 sau 782 (ea era fiica lui Djafar, unul din fiii lui Mansur, și a lui Salsal, o soră a lui Khaizuran). Zubayda era frumoasă, iar inteligența îi întrecea probabil frumusețea. Nu era oricum lucru ușor să te descurci printre zeci de femei, una mai fermecătoare decât alta, și nici prin meandrele politiciii. Ea a fost neîndoielnic singura femeie căreia Harun i-a nutrit un profund atașament.

După moartea primelor două soții, Harun se va căsători mai târziu cu trei femei de viță nobilă – Umm Mohammed, Abbasa și o

tânără din familia lui Othman, dar ele nu au însemnat mare lucru. Pe

1 A 926-a noapte (n.a.).

2 Harun îi jurase fratelui său că nu se va căsători niciodată cu Ghadir. Aceasta făcuse același jurământ, dar după ce trece abia o lună de la moartea lui Hadi, ei se căsătoresc. Într-o zi, Ghadir se trezește din somn îngrozită; visase că Hadi îi reproșase căsătoria și îi spunea:

„În zori vei veni la mine”. După un ceas, Ghadir moare

O

Zubayda o va păstra mereu în inimă, în ciuda nenumăratelor femei din viața lui.

Societate poligamă, islamul încurajează iubirea carnală. A-i oferi soțului o femeie frumoasă nu e câtuși de puțin un gest condamnabil, iar Zubayda i-a oferit califului femei cu mai multe prilejuri, dintre care unul a avut urmări cel puțin neașteptate. Într-o zi, în palatul lui Yahya Barmekidul, Harun auzise cântând o tânără sclavă cu pielea întunecată, Dananis, care primise o excelentă educație muzicală. Din rațiuni ce nu erau în exclusivitate de natură artistică, el a copleșit-o cu daruri, printre care un colier în valoare de 30.000 de dirhemi. Zubayda s-a alarmat. Spre a o convinge că nu-i răsplătea lui Dananis decât calitățile de cântăreață, Haruni-a propus Zubaydei s-o asculte și ea. Prin urmare, Dananis s-a executat în fața mai multor prinți abbasizi, cuprinși și ei de entuziasm. Zabayda s-a lăsat convinsă și în chip de scuze i-a oferit lui Harun zece tinere slave splendide.

Câteva dintre acestea îi vor aduce pe lume lui Harun copii. Marajil, originară din regiunea Herat, îi va dăruia un fiu, Abdallah, născut în vestita Noapte a Destinului: acesta va deveni marele calif Mamun și va porunci să fie asasinat Amin, copilul pe care Zubayda îl purta atunci în pântece și care devenise prin urmare rivalul lui.

Altă sclavă, Maridah, din îndepărtata Sogdiana, îi va dăruia cinci copii; și printre aceștia se va număra un viitor calif, Mutasim, ce îi va urma la tron lui Mamun. Harun o iubea cu pasiune pe Maridah și sunt nenumărate anecdotele ce povestesc certurile lor de îndrăgostiți și împăcările prin intermediul poezilor.

Multe alte femei au trecut prin viața emirului drept-credincioșilor și au tulburat nopțile Zubaydei. Foarte neliniștită

de succesul unei frumoase rivale, ea s-a dus într-o zi să-i ceară sfat lui Ulaiyah, sora mai tânără a califului. Aceasta i-a făgăduit că i-l va readuce pe nestatornic. Fiind o poetă destul de înzestrată, ea a scris niște versuri pe care a compus o melodie: „Chiar de-mi va fi smulsă

5

53

Inima din piept, el niciodată nu se va despărți de ea...”. Când Harun s-a dus să se bucure de răcoarea serii într-una din grădinile palatului, așa cum avea obiceiul, tinerele slave ale celor două prințese au început să cânte noua arie a împăcării. Mișcat, califul s-a întors la Zubayda, iar asupra tinerelor cântărețe s-a revărsat o adevărată ploaie de dinari și dirhemi.

Dat al-Khal („Aluniță”), Sihr („Farmec”), Diya („Splendoare”), Haita na, o grecoaică (probabil Elena) ... Prima dintre ele, ce l-a costat pe calif 30.000 de dinari, avea o aluniță pe obraz pe care și-a pierdut-o într-o bună zi, în timpul unei răfuieli cu o altă femeie din harem, geloasă să-l vadă pe Harun ducându-se la „Alunița”. Cuprinsă de furie, aceasta i-a zdrobit nasul celeilalte, care i-a smuls la rândul ei prețiosul ornament și totul a luat sfârșit cu versurile și glasul de aur al lui Ibrahim al-Mausili. A mai fost și Inan, o frumusețe venită din centrul Arabiei, foarte înzestrată pentru poezie, pe care Harun n-a putut s-o cumpere din pricina prețului exorbitant cerut de stăpânul ei. A urmat mai târziu altă grecoaică, de data aceasta din Heracleea, luată prizonieră în timpul luptelor de cucerire a orașului.

În mijlocul acestor rivale tinere și atrăgătoare, Zubayda, deși îmbătrânea, va ști să păstreze dragostea, afecțiunea și stima lui Harun. Ea îl impresionează cu bunul gust, cu imaginația, splendoarea casei ei, dar și cu profunda credință. La ea acasă, vreo sută de slave recită toată ziua cu schimbul, în grupuri de câte zece, versete din Coran. Desigur, ea face cheltuieli nebunești pentru toalete și tot felul de capricii. Are până și o maimuță, asupra căreia veghează treizeci de oameni care o escortează la plimbare; într-o zi, un general, pierzându-și cumpătul, își scoate sabia și taie animalul în două. Pe de altă parte, generozitatea și milostenia ei sunt fără margini. În sutele de pagini consacrate vieții prinților și prințeselor abbaside, Masudi

vorbește despre „marile opere de binefacere, despre așezămintele fără precedent în islam” ale Zubaydei: „Noblețea și măreția acestei prințese.

m	în	plăceri,	1
lucruri	at	au linari pentru	
Jtoinâmn		care a	
		înzes-tnnte	
		acestea	

fâra-ast milosteniei revărsate as p r & ni și în
– t de secol 1-1\ a cei mai bogat
În r-l O Sului, este «*% & X cuno-suveran al ui
veran din întreg i lui în! năa-ul Sh\$LS\$S, Sieste co

palatul	fQ	«t	de
său, ca furat fabulos. 1		funcuuiiax.	
destul și		oară lumea să i	
slujitori, 11		într-o	
a—7 r3		atmo-isprecare	
		berieeră	
		probabil o	

sfera de	uneori
raâirile și	mu de distih. O
Poves?	ru: îrsul de
imagine exa	sclavi
dinari rfnt J	drept-credincio
moașa	cele mai
cinici intră în	nebu: vai pură,
nașilor sau	dar și X/esc
alnești se în	laolaltă tați.
plăcerea ce	Dar MH «J*
prințe come	unarii califul –,
Călăul, „ce îl	[Harun în
însoțește	plimjnul Harun

care imil unui

barile nocturne px să i u cere	taie
unuia din e ne	capul un dacă
prizonier în fața lui, L știe a mim»	
iscusintă iataganul...	lt primiți
Milioane de dirhemi în zilele japalai.	rilejul
obișnuite (fî!	audiențeloi mb
	ace în negru
	iworie este
	qabaa
solemne În blană,	gptăia
culoarea un fel sabia și d ni, Harun jumătate e	
d «gambei, poarta ciurc	potcap înalt di
stofă și	râul. Pentru
ceremoi	acest w, un
	veșmânt iar
55	IM

cu mâneci, încheiat cu nasturi în față, făcut din mătase sau lână lucrată ca un brocart, cu mult fir de aur, și *qalansuwa* cu un turban. Pe umeri poartă mantia Profetului (*burda*), iar în fiecare mână ține toiagul și sabia. Audiențele au loc cu ocazia înmânării distincțiilor, a investirii în funcție, a înapoierii victorioase a unui general. Cele mai solemne și mai somptuoase dintre ele se desfășoară la primirea unui ambasador pe care califul dorește să-l impresioneze în mod deosebit, pentru ca acesta să-i relateze suveranului cât de puternic este conducătorul

drept-credincioșilor.

Dintre toate festivitățile organizate în palatele din Bagdad, niciuna nu a depășit ca fast ceremonia căsătoriei califului Mamun, fiul lui Harun, cu Buran, fiica vizirului Hasan ibn Sahl. Câteva secole mai târziu se mai vorbea despre aceasta în țările Orientului. Nunta l-a costat pe Hasan, tatăl miresei, fantastica sumă de 50 milioane de dirhemi; pentru această ocazie, Zubayda a cheltuit 35 milioane, iar altă prințesă 25 milioane. Cronicarii epocii relatează că Hasan a lansat asupra mulțimii invitațiilor baloane de mosc de mărimea unui pepene: acestea conțineau câte o foaie de hârtie pe care era înscrisă o proprietate, numele unui sclav ori al unei slave oferită în dar etc. Invitații nu aveau decât să prezinte hârtia unui funcționar desemnat anume și intrau în posesia darurilor, dintre care unele reprezentau o adevărată avere. La picioarele mirelui au fost aruncați pumni de perle, iar invitații trebuiau doar să se aplece și să le adune. În sfârșit, bunica miresei i-a împrăștiat pe creștet un platou enorm cu perle, pe care Mamun l-a umplut iarăși, oferindu-l aceleia ce îi devenise soție. Cu ocazia acestei căsătorii, Zubayda i-a dăruit lui Buran faimoasa jiletcă ce aparținuse lui Abdah, soția califului omeiad Hisham: nasturii acesteia erau diamante și rubine. Serbările au durat șaptesprezece zile, timp în care mulțimii i-au fost împărțite monede de aur și argint și baloane de mosc.

Serbările care marcaseră urcarea pe tron a lui Mahdi costaseră atât de scump încât vistieria regală se golise pentru câțva timp. Ne-a parvenit și relatarea festivităților organizate, câteva decenii mai târziu, de califul Mutawakil, cu ocazia [circumciziei](#) fiului său, la care au fost invitate 4.000 de persoane. Scaunele și platourile cu băuturi erau încrustate cu nestemate, iar invitaților li s-au înfățișat platouri încărcate cu galbeni, din care aceștia luau cu pumnul. „Emirul drept-credincioșilor vă spune să luați ce poftiți”, strigau slugile. Curtenilor și slujitorilor li s-a împărțit un milon de dirhemi. Toți invitații au primit trei caftane de ceremonie și li s-a pus la dispoziție o mie de cai și măgari ca să transporte darurile căpătate. Califul a cheltuit pentru această sărbătorire 86 milioane de dirhemi.

Viața de zi cu zi la palat, îndeosebi în vremea lui Harun, după

succesul politicii fiscale a Barme-kizilor în folosul vistieriei califului, se scurgea în același lux. „Dă-i dreptul său aproapei... fără să risipești prea mult... și fii cu grijă să nu-ți răsfiri mâna prea larg” (Coran, XVII). Lumea era departe de a respecta aceste precepte. Se bea din cupe de aur, iar Zubayda nu folosea decât veselă din metale prețioase. Lingurile erau din aur sau cristal și chiar mesele erau acoperite cu un strat de aur și argint. În harem nu puteau fi văzute decât obiecte din cele mai frumoase și mai scumpe: faianțe chinezești, vase de aur și cristal.

Relatările cronicarilor, numeroasele întâmplări din o *mie și una de nopți*, care se petrec la Bagdad, oferă o imagine destul de fidelă asupra realității. „Ea le-a înfățișat lighenașul și cupa de aur pline cu apă parfumată pentru mâini, apoi le-a înfățișat o preafrumoasă carafă bătută în rubine și diamante... după care le-a adus parfum de aloe într-un mic gavanos de aur”. Sau: „S-a adus un vin servit în cupe de aur, de argint și de cristal... băiețandri îi stropeau pe oaspeți cu apă de trandafir parfumată cu mosc, cu ajutorul unor stropitori de aur bătute în nestemate”.

Zubayda, ai cărei papuci erau brodați cu pietre prețioase, se prăbușea de-a dreptul sub

57

greutatea bijuteriilor, în așa măsură încât uneori nu putea sta în picioare decât dacă era sprijinită de două sclave. Ea era transportată în lectici făcute din argint, abanos și santal, tapisate cu mătăsuri și blăni de zibelină, având mânerele de aur; înăuntru, ardeau făclii cu ambră. Ea răsplătea poezii care îi cântau laude umplându-le gura cu perle. Khaizuran trăia în același fast. Se pare că într-o zi a cumpărat o stofă cu suma fabuloasă de 50.000 de dinari. După moartea ei, i s-au găsit prin cuiere 18.000 de rochii. O țesătură frumoasă putea să coste 1.000 de dinari, iar prinții, care le cumpărau în cantități considerabile, dădeau cu ușurință pe câte una 500 de dinari.

Mătăsuri, brocarturi, lânături fine brodate cu fir de aur și perle, dar și parfumuri de lux. Acestea trebuie asortate cu veșmintele și folosirea lor ține de niște reguli precise. Cu pudra de mosc amestecată cu apă de trandafir, aloe și garoafă, se parfumează trupurile, veșmintele, se stropese până și pardoselile cu ambră de Bahrein și ulei

de trandafir. Sunt stropiți cu miresme morții, se ard felurite mirodenii în vase de metal prețios, lucrate artistic în diverse chipuri. În timpul banchetelor, oaspeții sunt de-a dreptul inundați cu parfum. Veșmintele, hrana, casele, totul este impregnat cu parfumurile cele mai diverse. Aerul încăperilor din palate e suprasaturat. „Tămâia, smirna și parfumurile de ars în încăperi, așijderi apa de trandafiri și apa de flori de portocal, cu care ne stropim oaspeții... și să nu uit esențele aromate și cădelnițele de argint pline cu mirozne” 2.

La palat, bărbați și femei deopotrivă se acoperă de-a dreptul cu bijuterii. Ele se poartă la mâini, în jurul gâtului, pe veșmintele împodobite din belșug cu rubine, diamante, peruzele, chihlimbar. Benzile cu care își încing fruntea sunt încrustate cu perle și Petre prețioase. Curteni și concubine.

1 Vom reveni asupra ȧesăturilor în capitolul VIII (n.a.).

— *O mie și una de nopți* (n.a.).

58

demnitari, prinți și prințese se întrec în eleganță și risipă. Barmekizii se complac în luxul cel mai deșănțat. Djafar azvârle cu amândouă mâinile galbeni poeților și muzicanților, iar palatul lui x aproape îl eclipsează pe cel al califului. El nu șovăie să plătească sume fabuloase pentru o stofă sau un obiect de artă care îi place. Demnitarii și neguțătorii bogați din Bagdad îl imită, în măsura în care pot s-o facă.

Cercul intim al privilegiaților

Ȧinuți departe de calif printr-un protocol rigid, acești bărbați și aceste femei nu îi adresează cuvântul niciodată, ci așteaptă, cu o umilă plecăciune, să răspundă la întrebările lui. Numai un grup foarte restrâns deține privilegiul de a fi admis în preajma lui, de a conversa, chiar de a discuta: aceștia sunt așa-numiții *nadim*, tovarășii califului.

Omeiazii și, înaintea lor, sassanizii din Persia se înconjurau deja cu oameni de talent. Saffah, primul Abbasid, chema adeseori asemenea oameni în preajma lui, dar o draperie îl despărțea de aceștia. Mansur proceda și el la fel.

Mahdi a fost primul care i-a primit deschis, interzicându-le totodată fiilor săi Hadi și Harun să-i frecventeze, sub amenințarea că vor fi biciuiți. Devenit calif, Hadi a făcut din ei tovarășii lui de chefuri.

Harun oficializează această instituție, hotărând să atragă în jurul lui oameni pe care îi consideră eminenți în domeniul literelor, artelor, științelor, teologiei. El le atribuie un rang la curte și onorarii. Egali cu înalții demnitari, *nadimii* au drept unică îndatorire să îi stârnească interesul și să-l distreze. Pe lângă simbrile mari, Harun le dăruiește bani când îi apreciază în mod deosebit: astfel, cântărețul Ibrahim al-Mausili a

1 Construit pe malul răsăritean al Tigrului, el costase o milioane de dirhemi (n.a.).

59

primit 4.000 de dirhemi pentru una din compozițiile lui.

Nadimii trebuie să înveselească fără a fi vulgari, să-și împărtășească știința fără pedanterie, să știe a fi serioși și plini de umor totodată, capabili să întrețină o conversație în orice domeniu, inclusiv gastronomia, ba chiar să gătească dacă se ivește vreun prilej 1. Ei mai sunt datori să se dovedească înzestrați pentru jocul cu mingea, vânătoare, trasul la țintă și mai cu seamă pentru șah 2. După Masudi, Harun e cel dintâi calif care joacă șah: „Nu e cu putință să trăiești fără distracție, iar pentru un suveran cea mai bună e jocul de șah”. Harun mai joacă și dame cu *nadimii* lui și se povestește că într-o zi când își jucase până și veșmintele, le-a pierdut și a fost nevoit să se dezbrace în pielea goală.

De câteva ori pe săptămână, *nadimii* se adună seara la palat, iarna, în câte o încăpere, iar în celelalte anotimpuri prin grădini. Ei poartă veșminte speciale, o *duraa* peste cămașă și un turban de mătase țesut cu fir de aur sau brodat cu aur. Așezați în preajma califului, câte patru-cinci de fiecare parte, ei îi răspund la întrebări, povestesc anecdote, recită versuri și beau vin: „Atunci când tovarășii de veghe și povestitorii regelui se află în preajma lui, niciunul nu trebuie să-și miște primul buzele sau să-l întrerupă spre a-l contrazice chiar dacă are lucruri neobișnuite și interesante

1 Califul Mutawakil va dăruia într-o zi 200 de dinari unuia dintre *nadimi* care pregătise o masă excelentă

(n.a.).

2 Harun acorda pensii jucătorilor de șah talentați, la palat se

organizau concursuri și au fost publicate tratate de șah. Acest joc, de origine indiană, a fost introdus în Iran, de unde a trecut la arabi. Jocul de dame vine și el probabil tot din India. Jucătorul se cuvenea să fie un om elegant și cinstit, înzestrat cu o memorie bună, o creștere aleasă și „în stare a răspunde degrabă atunci când i se pune o întrebare” (Ahsan). Ne-au parvenit numele unor mari jucători de șah și al celor mai bune slave jucătoare de șah din palat din acea vreme. Suveranii își dăruiau jocuri de șah prețioase, cu piesele confecționate din cristal de stâncă, pietre prețioase etc. (n.a.).

60

de povestit; fiecare e dator să bage bine seama a-l asculta și a-și deschide bine urechile la vorbele regelui... Acela ce-i vorbește regelui nu se cuvine a face lucrul acesta în grabă, ci cumpănindu-și bine cuvintele, fără să dea din mină sau din cap, nici să se tolănească ori să se miște în loc, nici să-și îndrepte ochii spre altcineva decât Măria-sa”}.

Unul dintre *nadimii* cei mai apreciați de Harun al-Rașid era Ișak, fiul lui Ibrahim al-Mausili, acesta fiind la rândul lui *nadim* al lui Harun și muzicant vestit. Pe lângă talentul său artistic, Ișak era renumit pentru cunoștințele lui în domeniul istoriei, gramaticii și poeziei. Se pare că Harun i-a spus odată: „De n-ai fi fost cântăreț, te-aș fi făcut jude”. Ișak apare de mai multe ori în *o mie și una de nopți*: „Califul Harun al-Rașid, imam al Domnului celor Trei Lumi și emir al drept-credincioșilor, avea drept tovarăș de pahar și prieten drag inimii lui, dintre apropiații și soții săi de petreceri, pe acela ale cărui degete îmblânzeau cântecul, ale cărui mâini erau preaiubitele lăutelor și al cărui glas slujea de pildă privighetorilor, pe cântărețul, rege al cântăreților și minune a cântării din vremea lui, pe neasemuitul Ișak al-Nadim din Moșul. Iar califul, ce cu iubire fără margini îl iubea, îi dăruise ca să locuiască într-însul cel mai frumos și mai ales dintre palate” 2.

Replicile pline de spirit ale poetului Abul Atahyia îl distrau și ele pe Harun. Numeroși alți *nadimi*, vestiți pentru harurile lor, au devenit pentru mult timp, sau doar câteva luni, tovarășii califului: ilustrul Abu-Nuwas, unul dintre cei mai mari poeți de limbă arabă, Abbas al-Ahnaf, Salm al-Kașir, Merwan Ibn Abi Hafsah, de asemenea poeți și

cântăreți.

1 Djahiz, *Cartea Coroanei* (n.a.).

2 A 926-a noapte (n.a.).

61

Ibrahim, fratele vitreg al lui Harun 1, deținea un loc aparte printre apropiații suveranului. Acest *nadim* va avea un destin excepțional, ajungând să ocupe, ce-i drept pentru puțină vreme, tronul califului.

Ibrahim și sora lui, Ulayiah, care primiseră o educație aleasă, deveniseră cântăreți și muzicanți „așa cum nu se mai auziseră mai înainte și nici după începuturile islamului”. Mult mai în vârstă decât ei, Harun le purta o adâncă afecțiune. După ce l-a numit pe Ibrahim guvernator al Damascului, i-a părut rău că se despărțise de el și l-a adus înapoi la Bagdad, unde l-a introdus în cercul prietenilor săi. Îl asculta cu o neobosită încântare, fără alt auditoriu, căci nu se cuvenea ca un prinț de sânge regal să fie auzit cântând de altcineva decât de propria sa familie. În rândurile aristocrației Bagdadului, ca și în celelalte clase ale societății, poezia lirică stârnea un mare entuziasm 2. Opinia publică avea drept favorit un cântăreț sau altul, așa cum se va petrece la Viena sau în micile capitale italiene din secolul al XIX-lea. Marii cântăreți, ca de pildă Işak, deveneau egali personalităților celor mai importante. Și Harun, la rândul lui, foarte meloman, îndrăgea nespuse poemele lui Abu Nuwas sau Abul Atahiya, cântate de fratele său vitreg, acompaniat de cântărețe, lăute și oboaie. Odată, când Ibrahim se găsea la calif, acesta i-a îngăduit să cânte un poem de Ahwaz înaintea unui mic grup de intimi, care nu îl ascultaseră niciodată. Plin de admirație, Harun a poruncit să i se dea îndată un milion de dirhemi, pe care Ibrahim, un uriaș cu pielea tuciurie, fantezist și mărinimos, i-a cheltuit probabil în aceeași zi.

1 Ibrahim era frate vitreg cu Harun prin tatăl său.

Mahdi, care îl avusese de la o concubină pe nume Chiklah (v. p.20.). Sora lor, Ulayiah, cu doi ani mai în vârstă decât Ibrahim, era fiica altei slave (n.a.).

2 Muzica îi cam făcea să se încrunte pe musulmanii ortodocși, care o considerau incompatibilă cu respectarea strictă a religiei (n.a.).

Generozitatea lui Ibrahim o depășea fără îndoială pe cea a lui Harun al-Rașid, care totuși nu avea o faimă de zgârcit, până când acesta într-o bună zi s-a supărat. Ibrahim îl invitase pe calif și îi servise la masă pește, care părea tăiat în bucățele foarte mici. „Ce-i peștele ăsta?” a întrebat Harun. – „Ce iei drept bucățele sunt tot atâtea limbi de pește”. – „Și câte sunt?”. Mai-marele slujitorilor i-a răspuns că erau peste 150. „Și cât a costat?” – „Măria-Ta, cel puțin 1.000 de dirhemi”. Harun a refuzat să mai mănânce și i-a poruncit lui Ibrahim să-i dea această sumă. Ibrahim s-a supus. Banii vor fi folosiți pentru pomeni, a spus atunci califul, cerându-i lui Ibrahim încă 1.000 de dirhemi: „Aceștia vor sluji ca să-ți răscumperi risipa și nu numaibanii vor fi dăruiti săracilor, ci și platoul pe care a fost adus la masă peștele” 1. Platoul mai valora și el vreo 300 de dirhemi.

Gelos pe talentul și succesele altor artiști, de o vanitate fără margini, Ibrahim îi persecuta pe cântăreții și muzicanții cărora li se aduceau laude. Ișak și tatăl lui, printre alții, îi inspirau o adevărată ură. Devenit calif, el totuși nu a profitat de efemera sa domnie pentru a se răzbuna pe artiști. Fără să fi vărsat vreo picătură de sânge, acest personaj pitoresc și-a reluat locul de *nadim* la palat, pe lângă fiul lui Rașid, Mamun, care i-a iertat scurta sa domnie uzurpatoare.

Foarte diferit de acesta era Djafar Barmekidul, prietenul cel mai apropiat și mai iubit al califului cel Drept-Călăuzit. În timp ce Ibrahim era mătăhălos și hâd la înfățișare, Djafar era zvelt și chipeș, așa cum îl descrie însuși Ibrahim: „Când te gândești la frumusețea lui, ai dori s-o asemui cu aurul curat al vechilor monede egiptene, cu perla care dinlăuntrul scoicii îl ademenește pe pescar, sau cu foița de aur întinsă de meșteri pe lila cărții”. Se spune că Djafar, la auzul acestor versuri de laudă, a fost de-a dreptul încântat.

1 După Masudi (n.a.).

Adevărat arbitru al eleganței, veșnic înveșmântat cu un rafinament deosebit, Djafar lansa moda. El a introdus moda gulerelor, ca să-și mascheze lungimea cam exagerată a gâtului. Tot el este, după relatările povestitorilor, tovarășul de preumblări nocturne prin Bagdad al califului, atunci când acesta „simte o apăsare în piept” – adică se plictisește – sau voiește „a afla despre faptele guvernatorilor și

waliilor, ca să-i destituie pe aceia de care se plânge lumea” a.

Mâna dreaptă a califului, simbol al unei epoci în care în imperiu domneau belșugul și dreptatea, Djafar a fost cu adevărat, împreună cu tatăl său, Yahya, omul cel mai apropiat de Harun, cel care a exercitat, tot cu Yahya, o imensă influență, până când conducătorul drept-credincioșilor se va despărți de Barmekizi. Foarte cultivat, caligraf și jurist remarcabil, scriitor și orator, avea o fire veselă, plină de voioșie. Înclinația pentru plăceri o egala pe aceea a lui Harun la începutul domniei sale și între ei s-a legat o prietenie foarte strânsă. Instalat în aripa din palatul al-Khuld unde locuia și Harun, el era nelipsit de fiecare dată când conducătorul drept-credincioșilor petrecea seara împreună cu *nadimi* și cântărește. Amândoi mari iubitori de vin – Harun bea vin de două ori pe săptămână 2 – aceste zaiafeturi degenerau adesea în beții, ceea ce nu-l împiedica pe Djafar, înzestrat cu o capacitate și o rapiditate de muncă neobișnuită, să-și reia a doua zi multiplele îndatoriri.

Harun, așa cum vom vedea, îl va numi guvernator al Egiptului și îl va trimite în Siria să înăbușe o serie de tulburări. Dar Djafar ocupă îndeosebi diverse posturi la curte, unde, împreună cu tatăl său Yahya și fratele său Fadl, ascultă plângerile populației și reprimă abuzurile. Timp de mai mulți ani, el deține pecetea statului, comandă garda califului, conduce „Informațiile”.

1 *O mie și una de nopți* (n.a.).

2 După *Cartea regilor*, Harun nu bea niciodată în public și numai favoritele asistau la chefurile lui (n. a).

64

(*barid*), țesătoriile (*tiraz*), care dețin aproape monopolul imperial asupra fabricării țesăturilor de mare lux monetăria (vor fi emise chiar o serie de monede cu 'numele lui). În toate aceste funcții, el își dovedește capacitățile deosebite, inteligența, simțul răspunderii: după spusele lui Ibn Khaldun, el deținea conducerea generală a guvernului și administrării imperiului” \ în sfârșit, Harun îl va numi tutore al lui Mamun, atunci când Amin, fiul Zubaydei, fiind desemnat moștenitor prezumtiv, fratele său mai mic va deveni al doilea moștenitor. „Bogat ca Djafar”, se spunea la Bagdad. Se povestea că,

aflându-se odată împreună cu Harun și Djafar, cântărețul Ibrahim al-Mausili a văzut o frumoasă grădină, pe care a cerut s-o viziteze. E de vânzare? s-a interesat el. Da. La ce preț? 14.000 de dinari. Acesta a compus îndată versuri pe care le-a recitat în prezența lui Harun. Califul i-a dăruit suma cerută, la care Djafar a adăugat 5.000 de dinari. Generozitatea sa proverbială nu era egalată decât de luxul în care trăia. Mai prudent decât Fouquet², el va dăruia somptuosul său palat, abia terminat, pupilului Mamun. Mare iubitor de muzică și poezie, el însuși muzician înzestrat, se înconjură de cei mai buni poeți, cântăreți și cântărețe, îi răsplătea din belșug, îi recomanda califului și îi apăra la nevoie, atunci când erau atacați de rivalii lor; unul dintre aceștia, Abu Zakkar, a refuzat să-i supraviețuiască și a cerut să-i împărtășească supliciu¹³.

Firea sa plăcută, generozitatea și creditul de care se bucura pe lângă calif au făcut ca Djafar să devină unul dintre oamenii cei mai populari ai Bagdadului. Când trecea pe stradă era aclamat și renumele său i-a grăbit probabil pierzania.

Nadim era și Fadl, fratele mai mare al lui Djafar. Cel mai strălucit după Djafar, potrivit

1 Ibn Khaldun (n.a.).

2 Intendent și controlor al finanțelor sub Ludovic al XIV-lea; prin luxul său exagerat (aluzie la castelul din Vaux), a atras mânia suveranului (n.tr.).

3 A se vedea, în continuare, capitolul *Tragedia*

Barmekizilor (n.tr.).

Yahya Barmekidul mai avea doi fii: Musa, care va fi numit guvernator al Siriei, și Mohammed. Amândoi, dar mai cuseamă Mohammed, se vor număra multă vreme printre apropiații califului. Ei purtau titlul de emir, pe care fiii și verii lor îl vor primi la rândul lor. Un frate al lui Yahya, Mohammed b. Khalid, va deține timp de nouă ani consecutivi funcția de șambelan al califului.

Barmekizii îl vor în tuni în preajma lui Harun pe marele lor rival, al-Fadl b. al-Rabi, a cărui stea va urca pe măsură ce steaua lor va păli. După căderea Barmekizilor, la care va contribui, Fadl b. al-Rabi va deveni mâna dreaptă a lui Harun. Al-Rabi b. Yunus, tatăl acestuia, avea

o origine modestă, însă, grație inteligenței și abilității, ajunsese să dețină pe lângă Mansur funcții importante, printre care aceea de șambelan. El se bucura de deplina încredere a califului, care i-a încredințat administrarea cheltuielilor și apoi l-a numit îi (cea ce era pe vremea aceea mai mult un fil său al-F

dințat administrarea um>*".

vizir (cea ce era pe vremea aceea mai mult un titlu decât o funcție), în timp ce fiul său al-Fadl devenea șambelan în locul său. Și Fadl se va număra, la rândul lui, printre apropiații califilor, mai întâi Mahdi și după aceea Harun. El va primi pecetea statului, apoi va fi numit șambelan în 795 și vizir în 803, după căderea în dizgrație a Barmekizilor. Consilier intim al lui Harun, foarte apreciat de Zubayda, el va rămâne una din figurile dominante ale palatului, într-o vreme în care funcțiile politice, militare și administrative, arareori definite cu exactitate, se confundă adeseori cu acelea, mai delicate, de tovarăș de distracții al conducătorului drept-credincioșilor.

Alți demnitari și înalte personaje sunt primiți la rândul lor la palat. Este vorba, în primul rând, de prinții abbasizi, frați vitregi, unchi, nepoți, veri ai lui Harun: Allah b. Mohammed, Ali, vestitul Abd al-Samad, care a slujit cinci califi.

67

spuselor lui Tabari, acesta avea mai multă experiență și se dovedea „mai dibaci în afaceri”.

Nu atât de înclinat spre plăceri ca Djafar, Fadl nu bea vin și nu participa la petrecerile mai deșănțate. Foarte generos și el, îi copleșea cu binefaceri pe poeți, fixând pensii multora dintre ei. Unui indian care compusese un poem în cinstea lui i-a dăruit 1.000 de dinari, o cămilă de curse și un caftan; interpretul a primit și el 500 de dinari.

Fadl era serios, muncitor și inteligent. Pentru câțva timp îl va înlocui pe tatăl său în fruntea guvernului și va deține sigiliul statului, înainte ca Harun să i-l înmâneze lui Djafar. El va rămâne multă vreme unul din oamenii de încredere ai califului, care îi va atribui îndeosebi guvernarea unor provincii și comanda expedițiilor militare: astfel, va fi guvernatorul Iranului de apus (și poate mai înainte al provinciei Rei x) și mai cu seamă al Khorasanului, unde va îndeplini o operă

remarcabilă, practicând o politică de împăciuire în această provincie, veșnic agitată. Foarte popular în Kho-rasan, se povestește că în vremea când a fost guvernator, 20.000 de copii au primit numele său, în semn de recunoștință pentru binefacerile aduse populației.

Acest frate de lapte al lui Harun (fusesse alăptat de Khaizuran), cu un caracter integru și autoritar, nu era ușor de abordat. Mai înclinat însă decât Harun spre concilierea cu Alizii, el va cădea în dizgrație după evadarea unuia dintre aceștia, pe care o înlesnise. Cu toate acestea, va rămâne tutorele prințului Amin, la a cărui proclamare drept moștenitor al tronului a contribuit. Rival dintotdeauna cu Djafar, faptul că era tutorele unuia dintre prinții moștenitori, iar Djafar al celui de al doilea în ordinea succesiunii la tron, nu a contribuit la statornicirea unor relații armonioase în sânul familiei Barmekizilor și nici între aceasta și Harun.

1 Cf. D. Sourdel, op. cit. Vom prezenta mai detaliat rolul politic al Barmekizilor în capitolul următor (n.a.).

66

și mulți alții. Generalul Harthama, pe care l-aiți întâlnit deja, Ali b. Isa, viitorul guvernator al Khorasanului, alți câțiva generali, Djibril, medicul califului, teologul și cadiul Abu Yusuf fac și ei parte din acest mic univers închis, în care se urzesc efemer intrigi, combinații, jocuri de influență.

Capitolul IU

PRIMELE TULBURĂRI

ALE „STĂRII DE GRAȚIE”

Până și țăranii îi asupreau pe săracii care trăiau printre ei.

DIONISIE DE TELL MAHRE

Prețul risipei

Dărnicia califului și a prinților, luxul extravagant al femeilor și bărbaților deopotrivă, construcțiile și grădinile paradiziace: când o împărăteasă își presară nestemate pe papuci și îndeasă cu perle gura poeților, unde găsește ea sumele amețitoare trebuincioase acestor nebunii? Incursiunile la bizantini nu mai aduc cine știe ce pradă (marile cuceriri au luat sfârșit), iar beneficiile rezultate din comerț, deși cheltuielile de la curte îi favorizează dezvoltarea, sunt departe a fi

suficiente, în imperiul Abbasizilor, ca de altfel pretutindeni și întotdeauna, nu există decât o sursă la care statul face neobosit apel: punga celui numit astăzi în mod explicit „supus” 1.

Sistemul impozitelor e destul de simplu. Musulmanii achită „milostenia” voluntară (*zakat, sadaka*) asimilată dijei (*ushr*), ceea ce reprezintă una din cele cinci porunci ale islamului. Nemusulmanii plătesc o capitație – *djizya* – precum și impozitul funciar, *kharadj*2 (populațiile locale s-au convertit în masă ca să scape de impozit). Acesta se va extinde mai târziu asupra tuturor terenurilor, indiferent de religia dețină

1 *Assujeul*, în original (n.tr.). * *Haraci* (n.tr.).

torului. Prada imobiliară rezultată din cuceriri, *fay*, cuprinde și domeniile comunității provenite din posesiunile învinșilor – state, biserici, proprietari care au fugit etc. Statul poate fie să le exploateze direct, fie să le acorde unui particular, cu obligația acestuia de a plăti impozitul. Acest sistem, denumit *katia* sau *iqta*, utilizat în mod curent la bizantini, este prin urmare o concesiune de lungă durată a unui bun public. Mai târziu, în secolul al XI-lea, va apărea *wakf*-ul, un soi de fundație permanentă în folosul beneficiarilor desemnați (persoane particulare sau instituții publice: moschei, caravanserauri, spitale). *Wakt* sau *habu* vor exista până în zilele noastre.

Impozitul (*kharadj*) este plătit fie în natură, într-o proporție care variază între un sfert și jumătate din recoltă, în funcție de culturi, fie în bani; în cazul acesta este calculat după suprafața pământului, natura culturii și îndeosebi după modul de irigare. Primul sistem era aplicat cu precădere în Sawad, regiune învecinată cu Bagdadul, celălalt aproape pretutindeni. Impozitul e perceput de către un funcționar al statului, în limitele unei circumscripții, sau de către un fermier. În acest caz, reprezentantul fiscului fixează suma de plătit, desigur inferioară randamentului impozitului, diferența reprezentând beneficiul fermierului. Acest sistem, utilizat din timpuri imemorabile și rămas încă în uz, generează probabil cele mai multe abuzuri. Pe de altă parte, țăranii – contribuabilii – trebuiau să ia asupra lor majoritatea cheltuielilor de încasare și să-i găzduiască pe cei însărcinați cu aceasta.

La impozitele amintite se mai adaugă altele, care dau naștere la

tot atâtea abuzuri: amenzi, confiscări de averi și pământuri declarate a fi fost dobândite ilegal, taxe de obținere a protecției poliției. Dionisie de Tell-Mahre **1**, un patriarh monofizit din nordul Mesopotamiei, a lăsat, în

1 Patriarh iacobit al Antiohiei (n.tr.).

(818 – 845), istoric

70

Cronica siriană, un tablou sumbru al sorții oamenilor de rând din această regiune, cu puțină vreme înainte de venirea lui Harun la domnie. În alte părți ale imperiului, situația era probabil identică. Soarta poporului nu s-a îmbunătățit sub Harun, ba chiar dimpotrivă. Dionisie pomeneste și de un perceptor care a inclus de la sine putere în domeniul public un spațiu de aproximativ 20 m situat în jurul a orice putea fi considerat clădire publică. Altul taxa orice marfă aflată în prăvăliile și casele particulare. Totul a fost taxat, ne spune Dionisie „inclusiv albinele, porumbeii și găinile”, după aprecieri absolut arbitrare. Impozitul calculat în bani trebuia să fie plătit ca atare, ceea ce-i obligă pe țăranii să-și vândă imediat recolta, de cele mai multe ori unor neguțători aflați în căldășie cu fiscul, care le oferă un preț ce reprezintă jumătate din valoarea produsului, întârzierile sunt aspru pedepsite, uneori folosindu-se tortura. Metoda cea mai blindă constă în a-l azvârli în pușcărie pe contribuabil până ce plătește. Mai bine decât să-și vândă grânele pe nimic, țăranul împrumuta bani adeseori ca să plătească impozitul, apoi, nefiind în stare să-i înapoieze, împrumută alți bani la oraș pentru achitarea primului împrumut. De aici se nasc situații insolubile, când se ajunge ca țăranii să se așeze sub „protecția” notabililor, cu bunuri cu tot, renunțând astfel la calitatea de oameni liberi, odată cu pământul lor, care este rapid înglobat. Alții fug ca să scape de perceptor și îngroașă astfel rândurile celor ce n-au de lucru; ei rătăcesc din sat în sat în căutarea unui mijloc de trai, se apucă de multe ori de tâlhărie. Autoritățile îi urmăresc și, atunci când îi prind, îi înseamnă cu diverse inscripții, obligându-i să predea comunității – considerată a fi răspunzătoare – suma impozitelor cuvenite. Sătenii au, prin urmare, tot interesul să-și prindă frații fugari; îi urmăresc și el, agravând astfel tensiunile existente în rândul țăranilor. Această fugă a

țăranilor are efecte nefaste și asupra economiei, iar autoritățile încearcă

71

de fiecare dată să repopuleze satele părăsite dar nu întotdeauna cu succes.

Risipitorul Mahdi, ale cărui uriașe cheltuieli le-am amintit, al retras armatei dreptul de a ridica impozitele. Era o măsură excelentă, dar ea a modificat totodată situația în sensul unei severități sporite. Cu toată dezvoltarea agriculturii, a avut loc o degradare a nivelului de viață al țăranimii.

Barmekizii n-au făcut nimic spre a îmbunătăți lucrurile. Administrator remarcabil, Yahya s-a străduit în primul rând să sporească bogățiile statului și ale califului și, desigur, averile sale ori ale familiei. El nu șovăie să confişte pământuri spre a le trece în stăpânirea califului sau al unui Barmekid: proprietăți părăsite de cei cărora le aparțineau sau rămase fără moștenitori, antrepozite, case și pământuri aparținând „dușmanilor” statului sau islamului sunt astfel smulse proprietarilor sub un pretext mai mult sau mai puțin legal. Califul și familia lui x se găsesc astfel în posesia unor bunuri considerabile, care produc venituri uriașe: de pildă, numai pentru averile din Egipt ale Zubaydei este numit un administrator special.

Om de finanțe foarte dur, Yahya nu se preocupă defel de soarta populațiilor. El nu se gândește nicio clipă să promoveze reformele fiscale preconizate ele oamenii cei mai clarvăzători din apropierea califului. Întărește sistemul de strângere a impozitelor printr-o mai bună organizare și, mai ales, pretinde plata acestora indiferent de rezultatele recoltei. Tot el numește și funcționari special însărcinați cu recuperarea impozitelor neplătite. În regiunea Moșul, aceștia sunt deosebit de aspri. Pentru toate animalele de pe întinsul unei ferme sunt percepute, fără excepție, impozite, iar restanțele sunt recuperate; până și arabii care beneficiau până acum de anumite

* u ouuces.

Aceeași mizerie se regăsește aproape în toate zonele rurale ale Orientului din vremea aceea: în Africa de Nord, Siria, Egipt (unde a fost instituit un pașaport obligatoriu), în Iran. În Khora-san și Transoxiana,

vechile idei de egalitarism agrar accentuează caracterul social al revoltelor, care izbucnesc aproape pretutindeni. Ele se împletesc cu diverse mișcări mesianice*, ca acelea ale lui Sanbad Magul, Ustadis, al-Muqanna, profetul cu vâl pe chip, ori mișcarea adeptilor lui Abu Muslim cel Ucis.

Revolte țărănești nu sunt toate de natură socială: de pildă, în cazul revoltelor din Egipt, în anul 785, autoritatea abbasidă a fost confruntată cu o insurecție omeiadă, dar de fiecare dată mizeria agravează conflictele politice sau religioase. De la mijlocul secolului al VIII-lea, contrastul dintre sărăcia populațiilor și luxul amănunțit al curții și claselor privilegiate se accentuează neîncetat.

Mansur, unul dintre cei mai mari suverani musulmani, fusese și unul dintre cei mai necruțători în privința dărilor. „Cel mai avar dintre toți califii familiei lui Abbas”, după Tabari, nu a modificat regimul fiscal al Omeiazilor. Bazat cu precădere pe economia agricolă, el varia considerabil de la o provincie la alta. Orașele plăteau mult mai puțin decât zonele rurale din pricina rapidității procesului de urbanizare. Mulți neguțatori bogați nu plăteau niciun impozit obligatoriu, ci procedau după cum le dicta conștiința. Taxele de intrare ale mărfurilor de import erau și ele foarte scăzute, iar numeroși comercianți le ocoleau cu totul. Mansur a încercat, fără prea mare succes, să impună un control mai sever. \. Prin urmare, întreaga povară a impozitelor apăsa asupra agriculturii; țăranul era vulnerabil și ușor de constrâns.

lui Harun, avea iupi iuta 5, 1

jjdguau și în împrejurimi, numite „Khaizu

1” legătură cu acestea a se vedea Anexa 1, „...

raniyyah”, ale căror venituri se ridicau anual la 160 milioane de dirhemi. Ea își administra bunurile cu ajutorul secretarului său, Omar ibn Mahram (n.a. J.

73

scutiri fiscale sunt supuși la plata. Linii țăranii se răscoală, alții fug, mai ales în Azerbaidjan, unde sporesc numărul celor care au luat arma în mână pentru a protesta împotriva suprimării privilegiilor acordate arabilor la instalarea lor pe acele pământuri. Acestora li se alătură elemente necontrolate, în această regiune deosebit de sensibilă

unde kazarii fac frecvente incursiuni.

Frământări sociale și religioase

În Egipt și Africa de Nord mișcările sociale sunt însoțite de rebeliuni antimusulmane. În 767, coptii învinseseră trupele musulmane trimise de la Fosfat pentru a restabili ordinea. Abbasizii, aflați atunci în plin conflict cu berberii, nu au reușit să pună din nou stăpânire pe Kairuan și să înfrângă revolta decât cinci ani mai târziu. Sub califatul lui Harun, arabii instalați la răsărit de deltă, în regiunea Hauf, se răscoală și ei în urma reintroducerii taxelor asupra terenurilor defrișate. După ce prefectul a fost bătut și apoi ucis, din Siria sunt trimise noi trupe, sub comanda lui Harthama **b**. Ayan, unul din cei mai mari generali ai lui Harun **al**-Rașid, spre a-i îngenunchea pe rebeli. În anul 789 sunt adunați încă 10.000 de oameni, care intervin îndată împotriva țăranilor răsculați, ca urmare a unei noi sporiri a impozitelor funciare, hotărâtă de prefect. În 793 are loc o nouă înăsprise ataxelor, urmată de alte confruntări, de data aceasta și mai grave. Sunt expediate întăriri pentru calmarea spiritelor. Liniștea dobândită va fi precară și câțiva ani mai târziu Harun va aduce iarăși trupe de la Bagdad pentru a reprima o nouă revoltă, izbucnită dincolo de Marea Roșie, la sud de Sinai, apoi chiar la Fosfat, scăldat în sânge de o revoltă a soldaților; aceștia protestau împotriva „diversificării” soldei **i r** autoritățile intenționând să le plătească $1/3$ în bani, $1/3$ în grâu și $1/3$ în țesături **K**

La Khorasan și în vestul Iranului, alte motive se adaugă nemulțumirii provocate de exacțiuni și abuzuri. În aceste provincii unde luase naștere revoluția abbasidă și care dăruiseră noului imperiu personalitățile sale cele mai remarcabile, agitația nu încetase niciodată. Declanșată și întreținută de adversarii Omeiazilor, ce ademeniseră masele făcându-le tot soiul de făgăduieli – mai cu seamă de natură socială – pe care **s**-au dovedit apoi incapabili să le mențină, decepția era pe măsura iluziilor pierdute. Înșelată în speranțele sale, țăranimea îi făcea răspunzători atât pe șefii locali – *diqan* – cât și pe arabi. Propaganda mesianică răspândită în momentul revoluției se împletea cu credințele locale și, pentru mulți, cu negarea islamului. Nimic mai ușor pentru niște pretinși „trimiși ai lui Dumnezeu” sau

„reîncarnările” lui Abu Muslim, ori ale altora, decât să adune în jurul lor mulțimi de nefericiți gata să creadă orice, cu condiția să li se promită o soartă mai bună. Ei se raliau tuturor mișcărilor, indiferent dacă proveneau din vechiul maniheism sau cultura persană antică, deși sentimentul național iranian era desigur cu totul străin revoltelor acestor oameni, gata să urmeze pe oricine se declara adversarul autorității și al celor puternici.

La urcarea pe tron a lui Harun, autoritatea este prin urmare contestată în majoritatea provinciilor Persiei. În Khorasan și Transoxiana, mișcarea lui al-Muqanna („profetul cu chipul acoperit”), cel mai primejdios dintre toți, a fost zdrobită anevoie. Locul ei a fost luat de mișcarea *muhammira*, cu o ideologie apropiată. Adepții altei mișcări, *khurramiya*, înrudită cu mazdeismul, se agită și ei, laolaltă cu mulți alții. În 796, după lupte grele care au durat mulți ani, trupele lui Harun îi înfrâng până la urmă.

1 După G. Wiet, *Histoire de la nation égyptienne* (n-ai
75

În Tabaristan și Daylam, regiuni riverane Mării Caspice, mișcările sunt de natură alidă și haridjită. Yahya b. Abdallah, unul din descendenții lui Hasan (fiul lui Ali), se revoltă și el împotriva Abbasizilor, cu sprijinul unor șefi de triburi indigene și al unei mari părți a populației. Evenimentele capătă rapid o evoluție neliniștitoare. Trupele locale, insuficiente și, se pare, puțin dispuse să-l hăituiască pe urmașul nepotului și ginerelui Profetului, nu înregistrează niciun succes împotriva rebelilor, al căror număr crește neîncetat.

În 792, Harun al-Rașid îl instalează pe Fadl Barmekidul în fruntea provinciilor din vestul Iranului. Această alegere s-a dovedit foarte fericită. Fadl profită de anotimpul nefavorabil operațiunilor militare și începe negocierile: în schimbul unor garanții solemne, Yahya b. Abdallah acceptă să se predea. Califul însuși semnează documentul, care este contrasemnat de marii imami și de hașemiții 1 din Bagdad. Copleșit cu daruri bogate, Yahya se retrage la Medina. El va fi ucis în ciuda aman-ului, deoarece respectul față de cuvântul dat nu era calitatea dominantă a lui Harun al-Rașid. Fadl, care reușise să pună capăt rebeliunii fără vărsare de sânge, desfășoară și o activitate

considerabilă: construirea de caravanseriuri și moschei, mai ales la Buhara, săparea unui canal la Balch 2. În sfârșit, el șterge restanțele la impozite ale populației. În felul acesta, liniștea se înstăpânește în țară, până la Kabul și Bamyān, care e cucerit pentru întâia oară.

În acea vreme, Fadl mobilizează în Khorasan o oaste de 50.000 de oameni, dintre care 20.000 sunt trimiși, sub ordinele generalului Harthama, în părțile de apus ale imperiului, iar ceilalți la

1 Membrii familiei Profetului (n.a.).

2 El a transformat și templul budist din acest oraș n moschee. Se pare că atunci a luat inițiativa de a stârna lămpi în moschei, obicei răspândit apoi în lumea musulmană (n.a.).

u

Bagdad. Destinată întăririi unităților de intervenție împotriva mișcărilor de rebeliune și mai favorabilă Barmekizilor decât *abna*, ea va primi numele de *abbasiya*. O vom reîntâlni.

Odată revolta lui Yahya înfrântă, suspiciunea lui Harun față de Alizi nu e spulberată câtuși de puțin, ci se îndreaptă spre Musa al-Kazim 1, un descendent în linie dreaptă din Husayn, fiul lui Ali, cel ucis la Kerbela. Acest om integru, respectat de toată lumea, fusese arestat de către Mahdi, apoi eliberat. El nu întreprinsese niciun fel de activitate politică, dar Harun poruncește să fie arestat din nou. Va muri în captivitate, probabil de moarte bună, deși Harun a fost acuzat că ar fi pus să fie ucis.

Alte mișcări religioase cu caracter social zguduie la rândul lor imperiul. Majoritatea sunt de inspirație haridjită, această sectă a islamului ce a luat naștere după bătălia de la Sifin, în 657. Haridjiții, a căror doctrină se bazează pe liberul arbitru, pe responsabilitatea individului, revendicau dreptul alegerii libere a conducătorului comunității, fie acesta arab sau nu, dreptul de a se ridica împotriva lui, și se opuneau puterii califului. În sânul lor apăruseră mai multe tendințe 2, dar toate erau potrivnice autorității centrale.

1 Musa al-Kazim este unul din personajele cele mai importante din istoria šiismului. Fratele său Ismail fusese desemnat drept urmaș de tatăl său, D jaf ar Sadiq, dar Ismail a murit prematur și unii dintre discipolii săi s-au raliat fiului său, Mohammed ibn Ismail. Ismaelienii

au elaborat o doctrină filosofică de un înalt nivel intelectual. Unii şiiţi s-au raliat lui Musa al-Kazim, cel de al VII-lea imam. După ei, urmaşul său Mohammed, dispărut în chip misterios în anul 940, a intrat într-o perioadă de „retragere”, din care va ieşi în ziua când oamenii vor fi capabili să-l recunoască pe „Omul perfect” (n.a.).

2 Revolta azarilor, izbucnită la Basra, în 684, a fost cea mai violentă. Ea s-a întins în Khorasan, Fars şi Firman şi n-a putut fi înăbuşită decât în anul 700, după lupte sângeroase. Alte răscoale au imobilizat numeroase trupe regulate ale Omeiazilor şi erezia s-a răspândit în Irak şi Siria, ca şi în Africa de Nord, mai cu seamă în Tripolitania (n.a.).

77

Încă din primii ani de domnie ai lui Harun, i Djesira, în regiunea Nisibei, a izbucnit o însuşeţie haridjită, sub conducerea unui şef de rib, Walid b. Tarif. În fruntea unei mulţimi de 10.000 de oameni, Tarii se îndreaptă spre Azerbaidjan şi Armenia, pe care le supune în scurtă

Treme. Timp de doi ani, Tarif strânge impozitele

I nesocoteşte autoritatea puterii centrale. Pentru a pune capăt revoltei, Harun e nevoit să trimită pe unul dintre cei mai violenţi opozanţi ai săi, după urcarea pe tron, anume generalul Yazid b. Shaybani. Excelent strateg, cu ajutorul căruia

Harun luptase împotriva bizantinilor, Shaybani va sfârşi prin a-l uide pe Walid.

Şi în Khorasan, în regiunea Herat, izbucneşte o revoltă, având, la origine, aceleaşi cauze religioase şi sociale. Un haridjit, Hamza b. Adrak, se răscoală, preia titlul de emir al credincioşilor şi îl uide pe guvernator. Respins după o înfrângere sângeroasă, se retrage în Seistan, apoi în Kirman. Vor trebui ani întregi de lupte pentru a lichida această rebeliune bazată pe terorism, care propovăduieşte îndatorirea fiecărui credincios de a combate autoritatea califului şi pe toţi cei care o recunosc. Reuşind să se organizeze, având o armată bună şi un uimitor serviciu de propagandă, Adrak va fi învins abia în 820 de către locuitorii din Nişapur, constituiţi în grupuri de autoapărare.

În toate aceste regiuni, abuzurile autorităţilor şi duritatea unora dintre guvernatori agravează nemulţumirea cu caracter social şi

divergențele religioase. Aceasta deoarece mizeria oamenilor duce întotdeauna la revoltă. Tot astfel și tirania, mai ales când e însoțită de abuzuri care fac să sporească mizeria. Ura religioasă poate avea și ea puterea ei, și nu cădem în irațional și superstiție dacă acordăm sentimentului religios locul lui printre mobilurile actelor umane.

Este evident, de pildă, că este lipsită de temei explicarea evenimentelor din secolele VII-VIII printr-un pretins conflict între semitism și arianism. Nu mai e nevoie să spunem că locuitorii

78

din Khorasan și de pe țărmurile Mării Caspice, precum și cei din Yemen și Hedjaz, nu au pus niciodată problema în asemenea termeni, după cum nu e posibil să vorbim, la vremea aceea, de „naționalism persan” sau „naționalism arab”. Este inexact, totodată, să considerăm șiismul și ereziile ce țin de el drept un fenomen pur iranian. „Mișcare fundamental arabă” 1, șiismul își are originea în Mesopotamia și nordul Siriei. Mai târziu, la el au aderat unele medii orășenești iraniene. „Arabii au fost cei care au importat șiismul în Persia, unde orașul-garnizoană Qom, colonie a Kufei, a devenit unul din principalele sale bastioane. Opoziția exprimată de către șiism era o revoltă socială împotriva aristocraților arabi, a credinței, statului și susținătorilor acestora, și nu o revoltă națională împotriva arabilor” 2. Încă din primii ani de domnie ai lui Harun al-Rașid, tulburările politice, religioase și sociale care nu au încetat să zguduie imperiul de la venirea la putere a Abbasizilor tind prin urmare să se amplifice. Dincolo de fațada sclipitoare, crăpăturile ce se zăresc ici-colo lasă să se întrevadă zguduiele ce vor primejdui curând unitatea uriașei construcții a celor două dinastii arabe. Extrema centralizare a regimului, încă și mai accentuată sub Harun și Barmekizi, în baza căreia guvernul de la Bagdad ia toate deciziile, chiar cele referitoare la provinciile cele mai îndepărtate, a făcut ca imperiul să devină vulnerabil. Grație remarcabilei organizări a Sarid-ului, puterea centrală e informată în legătură cu ceea ce se petrece în toate orașele, mari sau mici, până în colțurile cele mai îndepărtate ale imperiului. Aceasta într-o măsură insuficientă totuși, iar hotărârile califului și vizirului – ce ajung după multe săptămâni – nu au aceeași eficiență ca

acelea pe care un guvernator le poate lua la fața locului. Or, indiferent de puterea cu care au fost investiți, guvernatorii nu sunt cu toții capabili

1 C. Cahen (n.a.). J.B. Lewis (n.a.).

79

și nici siguri. Acest lucru se poate constata atunci când, la izbucnirea unei crize într-una din provincii, califul trimite acolo un om competent, de pildă Fadl Barmekidul în Iran sau D jaf ar în Siria; ordinea este restabilită îndată.

Mișcările centrifuge care vor lua naștere curând în mai multe părți ale imperiului nu sunt încă neliniștitoare și crizele sunt depășite, deși uneori cu oarecare greutate. Trupele sunt, se pare, insuficiente ca să mențină pretutindeni ordinea, dar recrutarea se face destul de ușor și dacă arabii se înrolează cu tot mai multă reticență, Iranul și Khorasanul furnizează în schimb contingente în tregi. Nu a sosit încă vremea când califii vor încredința statul și securitatea lor personală mercenarilor *l*.

Califul își asumă autoritatea

Prima parte a domniei lui Harun ia sfârșit. Tânărul prinț lipsit de experiență a devenit un suveran tot mai conștient de puterea lui, aproape nelimitată. Aceasta nu înseamnă că emirul dreptere-dincioșilor ar fi fost o jucărie în mâinile femeilor și ale Barmekizilor: se cunosc o serie de decizii luate de Harun care nesocoteau sfaturile lui Yahya și chiar ale autorității Khaizuran. Ușor de mâniat, sigur de el, neliniștit de tot ceea ce i-ar putea amenința puterea, el este cel care poruncește arestarea piosului și inofensivului Musa al-Kazim și lichidarea lui Yahya b. Abdallah, căruia îi făgăduise că-l va lăsa în viață. El nu este nicio blândă marionetă și nici „bunul Harun” cel descris în legendele orientale, ci un bărbat care nu suportă ca cineva să i se opună sau chiar să-l contrazică. Ca numeroși alți șefi de stat, preferă acum să se înconjoare mai degrabă cu

1 Primii mercenari, îndeobște turci, încep să apară în garda personală a lui Harun (n.a.).

80

oameni maleabili decât de persoane înzestrate cu o inteligență

prea strălucită. Fadl al-Barmaki va trăi în curând această experiență.

Administrator și, în vreme de război, strateg foarte capabil, Fadl nu șovăia să-l înfrunte deschis pe calif, ba chiar să nu-i îndeplinească anumite hotărâri. Această incompatibilitate de caracter va constitui una din cauzele dizgrației sale. Ea se adaugă succeselor, excesive în ochii lui Harun, dobândite de „micul vizir” în Kho-rasan și protecției pe care era acuzat că o oferă Alizilor, față de aceștia Barmekizii arătându-se mai toleranți decât Harun, gata oricând să-i suspecteze pe descendenții lui Ali că vor să-l detroneze. Copleșit de felicitările califului la înapoierea lui din Khorasan, Fadl n-a mai primit niciun post important. El va fi demis din funcțiile sale administrative câțiva ani mai târziu.

Postul de guvernator al Khorasanului va fi atunci atribuit lui Ali Isa b. Mahan, care va comite în această provincie greșeli după greșeli. Dar el aparține facțiunii, opuse Barmekizilor. Mai mult decât atât, acesta comandă *abna*, care și-a manifestat nemulțumirea când a fost creată *abbasiya*, corpul de armată recrutat de Fadl în provinciile orientale. Nici unitățile siro-iraniene nu apreciaseră crearea acestor trupe. Yahya încearcă zadarnic să se opună numirii lui Isa b. Mahan, pe care îl consideră un incapabil. De fapt, califul ținuse să-l numească tocmai pentru a-i nemulțumi pe Barmekizi, a căror influență voia astfel s-o contracareze.

Declinul treptat al lui Fadl, promovarea rivalului său împotriva sfatului lui Yahya, numirea totodată, în locul lui Mohammed, fratele lui Yahya, care deține importantul post de șambelan, a lui Fadl b. Rabi, ce făcea parte dintr-o familie rivală Barmekizilor și în jurul căruia se va grupa întreaga opoziție îndreptată împotriva acestora, totul arată că, la zece ani după urcarea sa pe tron, califul a hotărât să pună capăt dominației atotputerniceii familii.

!

81

Raqqa

Cam tot pe atunci, Harun se pregătește să părăsească aproape definitiv Bagdadul. După cât se spune, califul n-a îndrăgit niciodată acest oraș prestigios, ridicat prin voința tatălui său. Atmosfera era

neplăcută, afirma el, și nu-i convenea. Prezența *abnei*, în apropiere cu privilegiile și conflictele ei, îi dis plăcea. Populația imensei capitale sporea neîncetat și devenea tot mai agitată. Foarte preocupat, ca și predecesorii săi, de securitatea lui personală, Harun nu se simțea aici în largul lui. Intenționase, de două ori cel puțin, să părăsească Bagdadul. Se pare că ar fi vrut să ridice un palat la poalele munților Zagros, în vestul Iranului, dar s-a îmbolnăvit și a renunțat la acest plan. Doi ani mai târziu, a poruncit să i se construiască o reședință la Moșul, dar nu s-a instalat în ea. În anul 796, a optat în sfârșit pentru Raqqa, în Djesira, pe malul stâng al Eufratului, unde exista încă din Antichitate un oraș numit Kallinikos ¹.

De ce tocmai Raqqa, un loc atât de depărtat de Bagdad și de partea de miazăzi a Mesopo-tarniei, unde se găseau majoritatea centrelor politice, comerciale și intelectuale ale imperiului? Dacă problema securității ar fi constituit singurul motiv al plecării sale de la Bagdad, și-ar fi lăsat oare Harun în palatul al-Khuld soțiile, copiii și comorile? Este probabil ca o serie de considerente de natură militară au jucat un rol important în hotărârea lui de a se stabili în apropiere de frontiera imperiului bizantin.

Se știe că, în tinerețe, tatăl său îi încredințase comanda unei expediții împotriva Bizanțului; el se apropiase de Constantinopol, de zidurile căruia „își sprijinise lancea”.² Abia urcat pe tron, a poruncit, după cum știm, întărirea punctelor de sprijin ale acestei frontiere. Pregătirile

1 După numele lui Seleucos al II-lea Kallinikos

(256 – 226 î.e.n.) care îl întemeiase (n.a.).

2 După. poetul Merwan Ibn Hafsah (n.a.).

nu erau cu siguranță defensive, deoarece Bizanțul, aflat în plină criză, nu reprezenta niciun fel de primejdie. Se pare deci că Harun al-Rașid ar fi intenționat, încă de la începuturile domniei, să pornească un război, nu numai să întreprindă atacuri și incursiuni în Bizanț, ci să ajungă, cu voia lui Allah, până la Constantinopol. Războiul împotriva grecilor a reprezentat marele plan al domniei lui. Politica sa de construire a unor fortărețe puternice la poalele munților Taurus și mutarea reședinței în apropierea frontierei nu se explică altminteri.

Având o populație creștină și fiind cucerită apoi de arabi în anul 639, Raqqa fusese trezită din somnolența ei de către Mansur, care ridicase în preajmă un oraș nou, al-Rafika. Cele două așezări s-au reunit curând. Orașul avea forma unei potcoave, a cărei porțiune plată era scăldată de Eufrat, aflat astăzi la un kilometru depărtare. Porțile, cele două ziduri concentrice, dispunerea străzilor aminteau de planul Orașului Rotund, în proporții reduse (1.500 m de la nord la sud și de la est la vest). Din loc în loc, pe zidul de incintă crenelat, de 4 – 5 metri, fuseseră ridicate douăzeci și opt de turnuri, cu posturi de apărare. Materialul utilizat pentru construcția turnurilor era cărămida arsă, iar pentru ziduri cărămida nearsă uscată. Pentru aducerea apei au fost săpate canale. În centrul noului oraș a fost ridicată o mare moschee dreptunghiulară (93 m X 108 m).

La sud-est de moschee, în interiorul zidurilor orașului, se ridica palatul lui Harun, Rase es-Salam, „Palatul Păcii”. Acest edificiu somptuos*, de dimensiuni foarte mari, avea patru clădiri separate prin curți și grădini răspândite pe o

1 Se mai poate încă vedea un unghi de sala cu stalactite, prima apariție a acestei maniere decorative, care se regăsește în arta selgiucidă și continuă până în arta otomană. Nu mai există alte vestigii ale palatului din Raqqa, dar planul general semăna fără îndoială cu acela al palatelor din Samarra, unde unul din fiii lui Harun, al-Mutasim, și-a stabilit capitala în 836. A se vedea Anexa 2, Samarra (n.a.).

suprafață mare. Pe dinafară, decorația era săraca și nu se vedeau decât ziduri oarbe din cărămidă nearsă (fundațiile erau construite din cărămidă arsă). Tot luxul se găsea în interior: stucatură, tapiserii, ornamente poleite, zugrăveli, covoare. În acest decor fastuos trăiau sute de persoane, încă și mai izolate decât la Bagdad de populația locală, care furniza' mâna de lucru și produsele necesare acestei Curți gigantice.

Influența Persiei sassanide, ce se va manifesta și mai puternic în veacul următor, se face tot mai resimțită în toate domeniile. Ca și regele regilor, califul se izolează în palatul său și se înconjoară cu un ceremonial tot mai complicat. Șef religios, imam ai drept-credincioșilor, curând „Umbra lui Dumnezeu pe pământ”, el e

suveranul cel mai puternic din timpul său; palatul lui e ca un sanctuar și nu iese din el decât cu mare pompă spre a-și ului supușii. Mormanele de ruine risipite astăzi pe câmpia din estul Eufratului ne îngăduie să ni-l imaginăm în mijlocul curții sale, în acest palat uriaș înconjurat de „paradisurile” ce-au trebuit amenajate, parcurile cu vânat*, asemenea aceloră cu care Omeiazii populaseră deșertul, ca să vâneze și să-și ofere un neasemuit diverstiment. Mare iubitor de sport în aer liber și călăreț excelent, Harun a pus să fie construit la Raqqa un hipodrom, unde alergau caii din grajdurile sale. Cronicarul Jashiyari a descris bucuria califului atunci când câștiga unul din caii săi sau ai fiilor. Pe hipodrom se mai practica un sport, denumit *cawgan*². Se pare

1 Asupra vânătorilor organizate de califii abbasizi, a se vedea Anexa 3 (n.a.).

2 *Cawgan-ul*, pentru care jucătorii îmbrăcau o ținută specială, cu un brâu aurit și cizme roșii, consta în a arunca

3 Ît mai sus posibil o minge, în general din piele, pe care inul din jucători o prindea cu vârful bastonului, apoi

arunca din nou, altul o prindea iarăși și tot așa până înd mingea intra într-un spațiu delimitat de două basoane, apărat de patru călăreți din fiecare tabără. Basoanele, din lemn, aveau o extremitate curbată analoagă celor folosite în prezent (n.a.).

că Harun însuși a introdus acest joc de origine iraniană, în timp ce își avea reședința la Raqqa. Dar califul practica mai ales o variantă a acestui joc, denumită *tabtab*. El a mai introdus și jocul *birjas*, care consta din tragerea cu arcul călare, sau aruncarea unei lănci printr-un cilindru. Acest sport va constitui unul din exercițiile folosite în armată. Harun participa la jocuri cu tovarășii săi, pe picior de egalitate. El mai lua parte și la tragerile cu arcul. A fost unul din primii califi care au avut în permanență în slujba lor o companie de arcași.

Cel Drept-Călăuzit și-a petrecut la Raqqa ultimii treisprezece ani de domnie și totodată și de viață. Șederile sale la Bagdad erau scurte. Cu timpul, ele au devenit tot mai rare. Se întâmpla chiar ca, venind dinspre sud, să ocolească Bagdadul fără să intre în el. Centrul administrativ era împărțit între cele două orașe, ceea ce complica funcționarea aparatului de stat. Interesul califului se îndrepta în

primul rând asupra zonei de frontieră, iar pregătirea campaniilor dincolo de Taurus îi solicitau mai mult atenția decât guvernarea imperiului. Ar trebui poate să vedem în acest fapt una din cauzele degradării imperiului în anii care au urmat părăsirii Bagdadului de către calif.

Capitolul iv ANII CEI GREI

Imperiile, aidoma oamenilor, au o viață, o dăinuire care e doar a lor. Ele cresc, ajung la maturitate, apoi încep să decadă.

IBN KHALDDN

Anii care s-au scurs de la urcarea pe tron a lui Harun nu au fost scutiți nici de agitație, nici de crize. Nimic din toate acestea nu a fost foarte grav, oricum nu de natură a pune în pericol ruperiul. Totul pare să indice însă faptul că atunci când califul părăsește Bagdadul și se stabilește la Raqqa starea de grație a luat sfârșit. intenționează oare să se despartă de Barmekizi? încă nu, cu siguranță, deși faptul că s-a cam plictisit de ei e observat de cei din anturajului, ca, de altfel, și ascensiunea lui Fadl b. Rabi, marele lor rival.

Pe lângă pregătirile militare împotriva Bilanțului (relațiile lui cu Garol cel Mare 1 se situ-iază în cadrul proiectelor împotriva basileului), Harun e preocupat de succesiunea sa la tron. jândindu-se la ea fără încetare și discutând despre aceasta cu confidenții lui, va sfârși prin a lua) hotărâre, fără să o rezolve cu adevărat.

Perioada de la Raqqa, cea mai lungă dinntreaga domnie a califului Drept-Călăuzit, este astfel și cea mai activă, când, după preludiul jrimilor zece ani, problemele apar în adevărata or lumină, uneori tragică. În acest răstimp, lezmembrarea imperiului, ale cărei semne apă

1 Carolus Magmis, Charlemagne, rege al francilor 768 – 814) și împărat al Occidentului (800 – 814) (n.tr.).

86

ruseră deja, se accelerează. Rezultatul va fi independența aproape completă a câtorva provincii.

Unitatea imperiului amenințată

La sfârșitul secolului al VIII-lea, Imperiul abbasid atinge apogeul. O prosperitate economică necunoscută încă în această parte a

lumii, prima putere militară a epocii, o civilizație rafinată, totul contribuie să facă din califul islamului suveranul cel mai puternic al timpului său. Posesiunile sale se întind de la Atlantic la munții Tranșan și la gurile Indusului, de la munții Taurus la Bab el-Mandeb și Nilul Albastru. Dușmanii săi sunt slăbiți de discordiile lor interne. Imperiul basileului se zbate în crize, dintre care ultima – cea a iconoclasmului, încă neterminată – l-a zguduit puternic. Cât despre Carol cel Mare, care se va încorona la Roma drept rege al romanilor, acesta nu poate fi un rival al califului, cu atât mai puțin un adversar. În plus, e și foarte departe. Nimeni pe lume nu-l egalează pe conducătorul milioanelor de drept-credincioși – arabi, africani, egipteni, turci, berberi – care rostesc, de cinci ori pe zi, aceleași rugăciuni, prosternați înspre același sanctuar, uniți și prin limba arabă, aceea a Coranului, devenită rapid limba administrației și a culturii, de la un capăt la altul al imperiului.

Stăpân al unui stat centralizat, al cărui exemplu a fost dat de imperiul sassanid, califul face să domnească ordinea în aceste țări atât de diferite. Lupte împotriva particularismelor și a feudalilor mari și mici, împotriva ereticilor de toate tendințele, împotriva mișcărilor inspirate de mizerie și decepție; aproape că nu există an în care cel puțin o revoltă să nu-i oblige pe guvernatori și generali să intervină ici-colo spre a-i înfrânge pe răzvrățiți.

Omeiazii implantaseră stăpânirea arabă în provincii, supunând mase uriașe dominației unui număr restrâns de persoane; Abbasizii, care îi urmau și a căror administrație se afla în mare măsură în mâinile unor musulmani nearabi, deci mai apropiați de populațiile subjugate, veneau oare la putere prea târziu ca să învingă ostilitatea popoarelor cucerite? Sau faptul că unii dintre ei își vor scutura jugul cu cel dintâi prilej era inevitabil? Înainte de sfârșitul secolului, mișcările sociale și religioase, care au luat naștere în primele decenii ale dinastiei abbaside, vor provoca fisuri ce nu se vor închide niciodată. În plus, datorită uriașei suprafețe a imperiului, a centralizării sale excesive, provinciile îndepărtate erau greu de controlat. Prin urmare, cum să nu se simtă ispită guvernatorii de a deveni tot mai independenți față de puterea centrală?

Cucerită la sfârșitul secolului al VII-lea, Africa de Nord fusese islamizată în mare parte prin intermediul haridjismului, una din ereziile cele mai răspândite în acea vreme. Născut, așa cum am văzut, în urma refuzului unui grup de credincioși de a accepta arbitrajul ce-i va departa pe Ali și Moawia, caracterul său egalitar va determina adoptarea sa rapidă de către populațiile rurale din Maghreb. Misionarii haridjiți ajunseseră la triburile berbere, probabil în urma persecuțiilor la care fuseseră supuși în Irak din partea Omeiazilor. Această „erezie eliberatoare” s-a răspândit rapid printre locuitorii de la câmpie și din munți, puțin sensibili la prestigiul arabilor, a căror aroganță îi dezamăgise. În 757, în timpul domniei lui Mansur, un grup de haridjiți cucerește Tripoli, întemeindu-și aici capitala. Alții cuceresc Kairuanul în anul următor, păstrându-l în stăpânire timp de trei ani, până când guvernatorul califului se reinstaurează la putere, în ciuda masacrului care urmează, dominația reprezentantului de la Bagdad rămâne

precară și la Tlemcen este proclamat un anticalif. Guvernatorul al-Aghlab renunță să-l răstoarne. La

m sfârșitul domniei lui Mansur, situația pare foarte compromisă. În țară izbucnește iarăși războiul sfânt, iar guvernatorul abbasid, Omar b. Hafs, asediat la Kairuan, este ucis. Pentru a înfrânge insurecția, sunt trimise întăriri serioase, sub comanda lui Yazid b. Hatim: 60.000 de oameni din Irak și Siria, 30.000 din Khorasan, bine echipați și bine înarmați. Punctele slabe sunt fortificate prin instalarea de *ribat-uri* l. Vechile citadele bizantine sunt reparate și în ele sunt trimise trupe de elită. Aceste măsuri dau roade, în 772, haridjiții sunt zdrobiți în Tripolitania, iar șefii lor sunt uciși. Yazid preia din nou stăpânirea Kairuanului. Timp de cincisprezece ani, noul guvernator va folosi, cu succes, metodele cele mai aspre. Fiul său îl va urma, apoi fratele său. Astfel asistăm la constituirea unor dinastii de guvernatori, sistem „eficace”, dar nu lipsit de inconveniente.

Totuși, de data aceasta familia lui Yazid nu reușește să păstreze puterea. Barmekizii, care nu vedeau cu ochi buni ca administrarea provinciilor să treacă din tată în fiu, îi înlăturau pe cei susceptibili să devină primejdioși. După o îndelungată luptă de influență a celor două partide pe lângă Harun al-Rașid, Barmekizii reușesc să impună numirea ilustrului Harthama b. Ayan, generalul care le este cel mai apropiat. Mulțumită sprijinului unei părți a trupelor armatei – *abba*

1 îi & ai-urile erau ridicate, mai ales în lungul frontierelor maritime, pentru a respinge atacurile, în primul rând creștine, și a îngădui continuarea războiului sfânt. Oamenii puși de strajă aici erau un fel de călugări-soldați dedicați războiului și rugilor. Numeroase fortărețe cu bastioane și turnuri se puteau vedea astfel pe coastele Ifriqiyei (vechiul nume arab al Tunisiei și Algeriei orientale – n.tr.). Ibn Khaldun estimează numărul lor la 10.000, ceea ce este exagerat. *Ribat-urile* comportă în general o incintă străjuită de turnuri, în interiorul căreia se află o curte, încadrată de porticuri, în care dau o sală de rugăciuni, o sală de abluțiuni, și o serie de chilii, la etaj și parter. Situat într-un unghi al incintei, un turn înalt servește la transmiterea semnalelor luminoase. În afara celui de la Monastir, mai există unul la Susa și altul la Sfax (n.a.).

siya – pe care Fadl al-Barmaki le-a recrutat în Khorasan, el continuă pacificarea țării. Construește la Monastir *ribatul* care poate fi văzut și astăzi, unul dintre cele mai maiestuoase și mai bine conservate din Africa de Nord. Se pare că Harun în persoană ar fi poruncit ridicarea lui, pentru a închide drumul spre Spania.

Între timp, noi furtuni se abat asupra acestei provincii și Harthama, la cererea sa, e rechemat. Urmează o perioadă confuză, guvernatorul Mohammed al-Mukatil, numit de Barmekizi, e izgonit de *jună* – armata – și populație, apoi repus în drepturi de către guvernatorul Zabului¹, Ibrahim b. Aghlab, și din nou expulzat de supușii săi. Aceștia îl împing pe Aghlab să revendice provincia. După ce șovăie o vreme, Harun e de acord: în luna iulie a anului 800, cel care va deveni Ibrahim I, emir al Ifriqiyei, este numit guvernator al mării provincii din apusul imperiului.

Pentru Ifriqiya începe o eră nouă și, fără ca cineva să realizeze acest lucru, pentru imperiul însuși. Pentru prima oară, un acord este încheiat între califul islamului și guvernatorul unei provincii, potrivit căruia acesta nu numai că renunță la subvenția de 100.000 de dinari furnizată de Egipt pentru întreținerea trupelor de ocupație, dar se angajează să-i trimită anual califului 40.000 de dinari. Din acest moment, Ifriqiya deține autonomia financiară – preludivu probabil la autonomia propriu-zisă – fără ca aceasta să implice totuși o idee de independență. Emirul Ifriqiyei, care nu este un funcționar revocabil, administrează provincia și guvernează fără controlul Bagdadului. El rămâne vasalul califului, care îi acordă investitura la numirea sa. Acesta nu intervine însă în ordinea de succesiune, iar familia lui Aghlab va păstra puterea timp de peste un veac.

Depărtarea de capitală, neputința puterii centrale de a interveni în această provincie, suficient de bogată ca să se lipsească de orice ajutor.

1 Partea occidentală a Ifriqiyei (n.a.).

vor face treptat să slăbească legăturile dintre Bagdad și Kairuan. Ibraliim începe de altfel în scurtă vreme să se poarte ca un șef aproape

independent. El își constituie o „gardă neagră” de 5.000 de oameni, total devotată persoanei sale, ceea ce îl pune la adăpost de orice surpriză din partea *jund-viui*. Administrarea sa înțeleaptă, pacea care domnește în provincie, precum și dezvoltarea economică a țării îi asigură fidelitatea populațiilor.

Pentru a sublinia faptul că el nu este un guvernator efemer, ci un suveran practic independent, al cărui prestigiu aproape îl egalează pe acela al califului, Ibrahim pune să i se construiască, în împrejurimile Kairuanului, o splendidă reședință¹, Kasr-al-Kadim, pe care o numește Abbasiya, din deferentă față de dinastia domnitoare. El se instalează aici împreună cu soldații lui negri, unitățile arabe cele mai credincioase, curtea și slujitorii. Se pare că tot aici i-ar fi primit pe trimișii lui Garol cel Mare, veniți să îi ceară trupul sfântului Ciprian. Unul din succesorii săi, Ibrahim al II-lea, va pune să se construiască în apropiere un splendid castel, al-Raqqada, înconjurat de grădini imense, din care au mai rămas câteva vestigii.

Ca și califii, Aghlabizii își vor utiliza resursele pentru construcții religioase sau utilitare. Ei măresc moscheea Sidi Oqba, din Kairuan, una din cele mai vechi și mai venerate din întregul Islam, Marea Moschee din Tunis, marile moschei din Susa, Sfax, ridică fortărețe, efectuează lucrări hidraulice. Reflectare a prosperității economice, această transformare a țării e însoțită de o viață religioasă intensă. Sub Aghlabizi, Kairuanul devine un mare centru de erudiție și literatură coranică, unde reprezentanții diverselor școli orientale creează o animație intelectuală amintind-o pe aceea de la Bagdad, Fosfat și Basra.

Încă de la sfârșitul domniei lui Ibrahim I, care aproape coincide cu cel al domniei lui Harun.

1 Având același plan ca palatul de la Raqqa (n.a.).

Ifriqiya iese de fapt în întregime din imperiu. Califul se mărginește să-i amintească existența prin daniile făcute victimelor unor catastrofe naturale, prin participarea sa la ridicarea unor monumente religioase. Simplu suveran și conducător spiritual, Harun al-Rașid prefigurează în această țară rolul diminuat care va reveni califului abbasid în veacul următor.

Erezia haridjită, stârpită din Ifriqiya, nu se va mai manifesta aici. Nu același lucru se va întâmpla înspre apus, în partea centrală a Algeriei de astăzi. Cucerită încă de la mijlocul secolului al VII-lea, această regiune populată de berberi fusese islamizată la rândul ei prin intermediul haridjismului, în cursul primei jumătăți a secolului al VIII-lea; acesta mai dăinuie și astăzi, mai ales în Mزاب. Recucerirea întreprinsă de ostile califului nu s-a putut întinde la vest de Ifriqiya, nevoită astfel a îngădui ca o serie de principate, ale căror populații practicau aproape toate un islamism heterodox, să trăiască și să prospere dincolo de granițele ei.

Cel mai important dintre aceste emirate fusese întemeiat în 761, la Tihert (Tiaret), de către Abderhaman B. Rostem, un persan izgonit din Kairuan, în vremea luptelor care aduseseră restabilirea ortodoxiei în acest oraș și în Ifriqiya, Ales imam de către haridjiții din regiune, aceștia i-au desemnat urmașii printre membrii familiei sale. Autoritatea supremă a devenit astfel ereditară și prestigiul Rostemizilor s-a răspândit cu iuțeală în cea mai mare parte a Africii de Nord. În acest regim teocratic, în care berberii dețin un loc de seamă, preocupările economice nu lipsesc. Politica Rostemizilor, din rândul cărora vor fi numiți imami până la începutul secolului al X-lea, constă mai ales în favorizarea schimburilor dintre țarm și interiorul continentului, ajungând până la țările situate dincolo de Sahara, în primul rând Sudanul. Această „republică ereditară” de neguțători, în care persanii își păstrează puterea, întreține relații cu nomazii și agricultorii din interior, asigură securitatea caravanelor și își extinde în felul acesta influența, precum și aceea a haridjismului, până în Spania și Irak. Atrăși de prosperitatea Tihertului, imigranții sosesc de pretutindeni, în timp ce Rostemizii ocupă posturi la curtea emirilor din Spania.

Așa cum se întâmplă întotdeauna în țările islamice în Evul Mediu, cunoașterea însoțește prosperitatea economică. Matematica, astronomia 1, literatura, poezia și bineînțeles știința religioasă, totul constituie obiect de studiu pentru această populație înclinată spre ascetism, oricum foarte departe de viața trândavă din Kairuanul Aghlabizilor. Ea nu are nicio influență la Tihert, unde e considerată mai

degrabă drept un exemplu care nu trebuie urmat. Bagdadul este și mai depărtat, în toate privințele, de spiritul acestor berberi și persani, care condamnă atât doctrinele propovăduite de calif și de cei din jurul său, cât și moravurile desfrâiate, după părerea lor, ale curții și capitalei. Toată această regiune din inima Maghrebului se înstrăinase de puterea centrală cu multă vreme înainte ca Aghlabiții să se îndepărteze și ei. Harun nu mai exercită aici niciun fel de control, iar numele lui nici măcar nu este rostit.

Mai înspre apus, în actualul Maroc, islamul a pătruns în ultimii ani ai veacului al VII-lea și începutul celui de al VIII-lea în rândurile locuitorilor de la munte, care i-au dat îndată o tentă eretică. Și aici, excesele fiscale, abuzurile guvernatorilor, slăbiciunea administrației au îndepărtat în scurtă vreme populația – uneori destul de superficial convertită – atât de islamul ortodox, cât și de autoritățile califale. Ea aderă la doctrinele haridjite și mutazilite, mai cu seamă pentru că se opun puterii oficiale și se revoltă îndată ce i se ivește vreun prilej. Încă din 740, o revoltă izbucnește în extremitatea de apus, și câteva triburi reușesc să cucerească Tangerul, apoi o

1 „Până și ultima slujnică știe la noi semnele zodiacului”, spunea un Rostemid (citată de G. Marçais) (n.a.).

94

mare parte a țării. Autoritatea Omeiazilor este zdruncinată din temelii, iar cea a Abbasizilor va cunoaște mai târziu aceeași soartă. Printre triburi domnește o cvasianarhie. Sunt întemeiate principate, care se destramă la rândul lor foarte curând. Altele cresc însă, devenind regate. Unul dintre acestea, fondat de un membru al familiei Profetului, va dăruia Islamului unul din marile sale centre de civilizație și unul dintre cele mai frumoase orașe ale sale: Fez.

În 786, anul urcării pe tron a lui Harun al-Rașid, o revoltă alidă izbucnește la Medina. Husein b. Ali, un hasanid, a ocupat moscheea, în care s-a baricadat, proclamându-se *amic al-muminin*. Efectivele sale erau puține la număr: 26 Alizi, câțiva convertiți, un grup de pelerini. Tentativa disperată nu avea nicio șansă de reușită. Autoritățile i-au îngăduit să se retragă și a plecat la Meca. Lucrurile s-ar fi încheiat aici dacă ostile califului, care urmăreau pelerinajul, nu i-ar fi interceptat

escorta. În ciocnirea care a urmat, partizanii lui Husein au intrat în luptă cu oamenii Abbasizilor, Husein a fost ucis și trupa lui pusă pe fugă. Alizii, urmăriți cu înverșunare de oamenii califului, s-au împrăștiat în toate direcțiile. Unul dintre ei, Yahya b. Abdallah, a plecat în Irak, apoi la Rei. Deși Harun, care tocmai se urcase pe tron, a pus preț pe capul lui, acesta a reușit să ajungă în Khorasan, apoi în Transoxiana și de acolo în Daylam, pe coasta Mării Caspice, de unde a lansat o chemare la revoltă. Fadl a sfârșit prin a-l convinge să se supună. Dar moartea sa, survenită mai târziu, a constituit una din cauzele rupturii dintre Harun și Fadl, califul făcându-l pe acesta răspunzător, de altfel pe nedrept.

Idris, alt membru al familiei, a cunoscut un destin mai glorios. Însoțit de unul dintre slujitorii lui, Rașid, a reușit să ajungă în Egipt. Fiind căutat cu înverșunare de poliția lui Harun, el s-a ascuns câțva timp, după care a plecat în Maghreb, unde a găsit adăpost la un trib berber din Volubilis (Walila). Calitatea sa de descendent

— 5

al Profetului i-a asigurat prestigiul. El va reuși să creeze aici o dinastie, care va dura peste un veac, și, mai ales, va întemeia orașul Fez.

Idris I a nutrit curând ambiția de a avea o capitală care să rivalizeze cu orașele Tihert și Kairuan. Situat în apropierea unui râu și la o răspântie de drumuri comerciale, orașul Fez a constituit obiectul unei opțiuni deliberate: simțindu-se întrucâtva pierdut în mijlocul berberilor, Idris încerca să atragă în preajma lui emigranți arabi. De la Fez mai avea și posibilitatea de a continua islamizarea populațiilor din interior, care erau departe de a fi părăsit creștinismul sau iudaismul, ba chiar idolatria. Începând cu anul 801, fiul său începe să emită monede. El moare în 801, otrăvit, se pare, din porunca lui Harun al-Rașid, a cărui neliniște și ură împotriva Alizilor sporesc neîncetat.

Idris al II-lea, fiul său, îi continuă opera. El mută orașul Fez pe malul opus al ued-ului, în amonte, construiește moschea Șerif și un palat. În 814, opt mii de familii arabe expulzate din Spania, după eșecul unei insurecții împotriva Omeiazilor, se instalează la Fez, în cartierul numit „al andaluzilor”, care-și va păstra numele până în zilele noastre.

Regatul Idrisizilor își va cunoaște apogeul vreme de încă vreo treizeci de ani. Centru comercial și de tranzit, centru intelectual și religios, faima orașului Fez se va răspândi până în Egipt. Puțin înclinați spre sectarism, Idrisizii1 acceptă toate curente religioase, până și pe cele mai puțin

1 S-a pretins că aderaseră la mutazilism, dar faptul e puțin probabil. Erezia mutazilismului e bazată pe cinci principii: Coranul nu e cocsențial lui Dumnezeu, a fost creat de el spre a îi comunicat oamenilor; omul dispune de liberul arbitru: caznele iadului sunt veșnice pentru toți cei ce ajung acolo; musulmanul vinovat de o faptă gravă va merge în iad dacă nu se caiește; menirea stăpânirii este de a împărți binele și de a stăvili răul, ceea ce implică posibilitatea revoltei împotriva oricărui imam nedrept (n.a.).

96

ortodoxe, și nu intenționează să facă din capitala lor un centru șiiit. Datorită distanței față de Bagdad, de centrele religioase și de curte, influența califilor este aici extrem de redusă: această parte a Maghrebului nu va reveni sub aripa abbasidă.

Tot așa se va întâmpla și cu Spania. Abderahman I, prințul omeiad scăpat din masacrul familiei sale, care se proclamase *amic al-Andalus* în 756, nu i-a recunoscut niciodată pe Abbasizi. El nu a admis niciun fel de amestec al califilor de la Bagdad pe domeniile sale. Culoarea neagră era hulită în statele lui, iar el și cei din jurul lui se îmbrăcau în alb, culoarea Omeiazilor. Predica de vineri a fost rostită câțva timp în numele califului, dar acest lucru a fost suprimat după supunerea guvernatorului abbasid. Pe viitor, însuși numele Abbasizilor va fi blestemat. Emirii vor încerca în repetate rânduri să urzească mișcări de nesupunere împotriva califilor; se spune că Abde-rahman I ar fi pregătit chiar pe față o expediție împotriva Siriei, spre a-i izgoni pe Abbasizi. Sub Harun, nu mai există nicio legătură politică între noul regat arab și imperiul conducătorului drept-credincioșilor 1.

Ifriqiya, Spania, Tihertul, toate aceste regiuni sunt departe de Bagdad, secesiunea lor nu influențează destinul imperiului, iar mișcările care agită Egiptul și Siria nu sunt, pentru moment, nici profunde și nici grave. Revolta din Yemen, în

1 Influența abbasidă asupra Spaniei musulmane va rămâne totuși foarte puternică în numeroase domenii. Córdoba și Sevilla se inspirau din tot ceea ce venea de la Bagdad. Luxul musulmanilor și creștinilor din Peninsula iberică rivaliza cu cel al societății abbaside. Venirea la Córdoba, la începutul secolului al IX-lea, a ilustrului cântăreț Ziryab, din Bagdad, a grăbit această „orientalizare”. Ziryab a devenit rapid un muzician de mare renume și, mai mult decât atât, un arbitru al bunului gust: el i-a învățat pe locuitorii Cordobei cum să se îmbrace potrivit anotimpurilor, arta coafatului, folosirea fardurilor, a pastei de dinți etc. Sub îndrumarea acestui fost sclav al califului Mahdi, a evoluat mobilarea caselor, iar arta culinară și decorarea meselor au devenit mai rafinate (n.a.).

795, este înăbușită cu ușurință: conducătorii ei, trimiși la Bagdad, sunt uciși prin strangulare la porunca lui Harun al-Rașid, iar ordinea revine în țară îndată după revocarea guvernatorului.

Altfel stau lucrurile în Khorasan (adică estul Iranului, o parte a Afghanistanului și a Transoxaniei). Tot ceea ce se petrece aici are un mare răsunet la Bagdad și în restul imperiului, în administrație, unde majoritatea personalului e de origine persană, în armată – *abna*, *abbasiya*-or era din ce în ce mai evident că numirea lui Ali b. Isa în fruntea provinciei fusese o greșeală. Neavând alt gând decât exploatarea Khorasanului în folosul său personal, acesta îi masacra pe *diqanii* ce i se împotriveau și smulgea de la populație, cu prețul unor suferințe cumplite, banii pe care-i trimitea la Bagdad. Oprimarea a sporit în așa măsură încât au ajuns plângeri până în capitală. Unul dintre principalii notabili, Hisham b. Farkusrau, fugit la Bagdad să ceară protecția califului. Altul s-a prefăcut că a paralizat spre a scăpa de mânia lui Isa. Yahya a intervenit atunci fără succes pe lângă Harun ca să-l mustre pe Isa. Ali dispunea la fața locului de forțe puternice și devotate, iar Harun nu voia să cedeze cu niciun preț influenței Barmekidului; pe de altă parte, guvernatorul său îi trimitea daruri bogate care îi potoleau mânia de fiecare dată.

Harun nu vedea decât scăderea puterii notabililor locali – legați odinioară de Barmekizi –, precum și banii și darurile îmbelșugate ce soseau la Raqqa. Situația era însă atât de încordată încât au izbucnit

mai multe revolte. Califul a trimis atunci în Iran trupe, care au purtat zadarnic o serie de lupte. Neliniștit, a hotărât până la urmă să meargă chiar el la fața locului. Intre-rupându-și campania împotriva Bizanțului, după ce lăsase forțe serioase la frontiera cu Asia Mică, sub comanda fiului său Qasim, a plecat prin urmare la Khorasan.

Se întâmpla pentru prima oară ca un calif să înainteze atât de departe spre est. Harun s-a oprit la Rei, fără să meargă la Merv, capitala pro

98

vinciei. Această ședere scurtă în orașul s-au natal n-a rezolvat cu nimic lucrurile. Au fost încheiate acorduri cu șefii de triburi din Caucaz și din regiunea Mării Caspice, cu rezultate foarte slabe. Ali b. Isa a venit la curtea califului încărcat cu daruri; el i-a descris acestuia situația în culori trandafirii și până la urmă a fost reconfirmat în funcție. Probabil Harun nu voia altceva decât să se lase convins. El nu a luat nicio hotărâre în privința problemelor din Khorasan, și-a reînnoit încrederea în Ali și s-a înapoiat la Raqqa. Câțiva ani mai târziu, va lua iarăși calea provinciilor răsăritene. Dar, de data aceasta, nu se va mai întoarce.

Problema gravă a succesiunii în imperiul musulman, regulile succesiunii nu fuseseră niciodată codificate, nici măcar definite cu claritate. Urcarea lui Ali pe tronul califilor declanșase o dramă ale cărei urmări continuă până în zilele noastre. Secolul Omeiazilor a însemnat o luptă îndelungată împotriva Alizilor. Odată ajunși Abbasizii la putere, Mansur a trebuit la rândul lui să poarte o luptă înverșunată împotriva unchiului său Abdallah. „Noaptea Destinului”, să nu [uităm, a reprezentat suirea pe tron a lui Harun al-Rașid în urma asasinării fratelui său de către propria lor mamă, după ce acesta o amenințase la rândul lui cu moartea. Imensa familie abbasidă, sporită neîncetat prin egalitatea în drepturi a copiilor soțiilor legitime și ai concubinelor, favoriza apariția facțiunilor și conflictelor. Printre preocupările califilor, problemele de succesiune se aflau în mod constant pe primul plan, aceasta cu atât mai mult cu cât la vremea aceea bărbații și femeile mureau relativ tineri.

Harun al-Rașid avea paisprezece fii, dar s-a căzut de acord, încă de timpuriu, asupra faptului că numai cei doi fii mai mari, Abdallah, viitorul Mamun, și Mohammed (Amin) vor fi considerați ca având drepturi de succesiune. Cel dintâi, născut în „Noaptea Destinului”, era fiul sclavei persane Maragil, care murise chiar în noaptea aceea. Celălalt, născut șapte luni mai târziu, era fiul Zubaydei, soția legitimă de sânge regal. Numeroase povestiri atestă afecțiunea ce le-o nutrea Harun, precum și grija cu care a vegheat asupra educației lor. Le-a ales chiar el preceptorii, printre care ilustrul savant Kisai, fostul său dascăl. Acesta ne-a lăsat descrierea unei scene încântătoare referitoare la calif și cei doi fii ai săi: „Cei doi prințșori s-au ivit precum două stele de pe cer, fermecători în cumințenia și seriozitatea lor; ei au înaintat, cu ochii plecați și pas încet, până în pragul sălii. De aici i-au făcut tatălui lor plecăciunea regală, însoțită de urările cele mai grăitoare. Harun le-a spus să se apropie, iar la porunca lui, Mohammed s-a așezat în dreapta sa, iar Abdallah în stânga. La semnul lui, i-am poftit să recite din Coran și le-am pus câteva întrebări; prințșorii au răspuns la toate în chipul cel mai mulțumitor și au trecut încercarea cu bine. Rașid era fericit și nu își ascundea bucuria”. Cei doi prințșori au recitat apoi poeme. „Niciând n-am mai văzut printre vlăstarii de calif, continuă Kisai, doi prințșori atât de iuți la răspuns, cu o vorbire atât de chibzuită și în stare să arate tot ce știu ca fiii lui Rașid; prin urmare le-am făcut o mie de urări de fericire, la care părintele lor s-a alăturat, rostind *amin*. I-a luat apoi la pieptul său, i-a ținut multă vreme îmbrățișați și, când le-a dat drumul, am văzut că îi curseseră lacrimi pe piept”.

Afecțiunea purtată de Rașid celor doi fii mai mari nu putea să-i disimuleze gravele defecte ale celui născut de soția legitimă și regală, precum și calitățile promițătoare ale fiului concubinei persane. „Primul, va declara el într-o zi, este robul pasiunilor și toanelor, singurele ce îi hotărăsc purtarea... ușurința cu care își risipește averea și împărtășește femeilor, până și sclavilor, ce are în gând a face. Abdallah, dimpotrivă, merită numai laude; judecata lui e temeinică și i se pot încredința treburile cele mai de seamă...”

pioșenia lui Mahdi, mândria lui al-Hadi”. „Slavă lui Allah, că mi-a dăruit un fiu ce vede cu ochii minții mai bine decât cu cei ai trupului”, mai spunea tot Harun în legătură cu viitorul Mamun.

Foarte dornic să asigure după moartea lui stabilitatea imperiului și puterea familiei abbaside, Harun era parcă obsedat de ideea că succesorul său nu va întruni calitățile necesare. În anul 791 și-a obligat supușii să îi presteze jurământ (*bayah*) lui Amin, pe atunci în vârstă de cinci ani, nu fără a întâmpina rezistență. Uni, i membri ai familiei au obiectat asupra vârstei prințului; în realitate, ei se gândeau la propria lor persoană, în cazul în care tronul ar deveni pe neașteptate vacant. Fadl al-Barmaki, „tutorele” lui Amin, a reușit să înlăture reticențele. Autoritățile din Khorasan au prestat jurământul, urmate de celelalte provincii.

Pe măsură ce Amin creștea, Harun vedea tot mai limpede că nu va depăși niciodată mediocritatea. Și-a mărturisit îngrijorarea în legătură cu aceasta lui Yahya al-Barmaki. „Voiesc să am drept urmaș un om căruia să-i încuviințez purtarea și să-i prețuiesc faptele, unui om de care să nu mă îndoiesc că va domni cu iscusință, fără a dovedi nici șovăire, nici slăbiciuni. Rostind acestea, mă gândesc la Abdallah [Mamun]”. Și a adăugat: „Familia însă l-a ales pe Mohammed [Amin], iar dacă eu îl voiesc pe Abdallah, o voi dezlănțui împotriva-mi” 2. Problema exista cu adevărat. Din acel moment, se puteau întrevădea disensiunile care îi vor dezbina pe Abbasizi și imperiul însuși după ce Harun va fi dispărut. Harun a hotărât atunci ca, după Amin, coroana să revină lui Abdallah; acesta a primit, în scurtă vreme, titlul (*laqab*) de Mamun și funcția de guvernator al Khorasanului. La rândul său, Amin a primit partea de apus a imperiului

1 După Masudi

2 Ibid. (n.a.).

n.a.

101

spre a o governa. Ceremonia (*bayah*) a avut loc mai întâi la Raqqa, apoi la Bagdad.

Cu vremea, defectele celui dintâi și calitățile celui alt n-au făcut decât să se accentueze. Fapt încă și mai grav, cei doi prinți aveau

fiecare partizanii săi, care se manifestau pe față. De partea lui Amin, familia regală o avea în frunte, bineînțeles, pe Zubayda. Aceasta vedea însă și ea, fără să-și facă iluzii, ce calif nevolnic va fi fiul ei, leneș și aproape nepăsător față de treburile statului. Cum Harun îi atribuisese lui Mamun forțe armate considerabile, Khorasanul fiind o provincie turbulentă, Zubayda și-a crezut fiul amenințat. Însă califul a certat-o: „Dacă e vorba ca unul să se teamă de celălalt, lui Mamun s-ar cuveni să-i fie frică de fiul tău, nu dimpotrivă”. Temerile Zubay-dei nu erau în întregime neîntemeiate: se pare că, la un moment dat, Rașid a avut cu adevărat intenția de a-l numi pe Mamun primul moștenitor, și nu al doilea. Până la urmă s-a decis să dea un caracter mai solemn și mai obligatoriu hotărârilor adoptate, temându-se fără îndoială că nici măcar în felul acesta nu vor fi luate în considerație.

Pentru o ceremonie care angaja viitorul familiei Abbasizilor și al conducătorului ei, „urmașul Profetului”, Meca reprezenta unicul cadru potrivit, în decembrie 802, Harun a pornit spre Meca, însoțit de prinți, numeroși înalți demnitari și de întreaga curte, împreună cu Yahya al-Barmaki și fiii săi Fadl și Djafar. Marele șambelan Fadl al-Rabi era și el de față. Un text care fixa detaliile succesiunii la tron și măsurile pe care urmau să le ia cei doi prinți fusese pregătit de juriștii palatului. Cei doi frați au depus un jurământ, în numele lui Allah, care prevedea toate pedepsele posibile pentru cine l-ar fi încălcat: confiscarea bunurilor și împărțirea lor săracilor, pelerinaj pe jos la Meca, despărțirea de soții, eliberarea sclavilor lor.

Odată ritualul pelerinajului îndeplinit, conform voinței lui Harun, Mamun și Amin, în prezența tuturor demnitarilor, au așezat cu nuna lor textul

102

pe care-l încuviințaseră pe piatra sacră a Kaabei X. Un incident care a avut loc i-a neliniștit pe cei ce credeau în semne premonitorii: documentul s-a dezlipit de zid și alunecat pe jos, ceea ce i-a făcut pe superstițioși să spună că niciodată nu va fi luat în seamă. Harun n-a dat nicio importanță faptului și în toate provinciile au fost trimise scrisori ce proclamau hotărârile luate de calif referitoare la viitorul imperiului. El a poruncit să fie citite până și în orașele cele mai depărtate.

Documentele originale au fost încredințate paznicilor Kaabei și încadrate în rame prețioase, împodobite cu perle, rubine și smaralde.

Documentele, astfel semnate și proclamate, depășeau prin conținutul lor cu mult rezolvarea problemei succesiunii califului. Amin se angaja să respecte dreptul fratelui său la succesiune, dar mai ales îi recunoștea suveranitatea asupra Kho-rasanului, adică întreaga parte răsăriteană a imperiului, de la Hamadan până la Transoxiana, cu Kirman, Fars, Seistan. Puterile atribuite lui Mamun asupra acestor teritorii vaste le depășeau pe acelea ale unui guvernator, ba chiar ale unui prinț de sânge regal, trimis uneori să întărească autoritatea statului asupra unei părți a imperiului. Armata, vistieria, impozitul, dijma, totul depindea de hotărârea lui. Veniturile de pe urma impozitelor trebuiau să fie cheltuite în Khorasan și nu trimise la Bagdad. Administrația, apărarea și *barid*-ul depindeau numai de el. Califul nu avea dreptul de a trimite nici funcționari și nici inspectori; de asemeni, el nu putea pretinde niciun tribut. Autoritatea lui se limita la o vagă formulă de obediență și fidelitate. Astfel era prefigurată, în plin apogeu al imperiului arab al Abbasizilor, concepția autorității spirituale a califului, care va prevala curând în teritoriile guvernate de Aghlabizi, Idrisizi și Tahirizi, apoi în restul imperiului.

1 Sanctuarul principalei moschei din Meca (n.tr.).

103

Cu toată solemnitatea ceremoniilor de la Meca, puțini au fost aceia care au gândit că cei doi prinți își vor respecta angajamentele. Se relatează că, ieșind din Kaaba, Djafar s-a apropiat de Amin, obligându-l să repete de trei ori formula: „Allah să mă rădăască dacă îmi trădez fratele!”. Contemporanii au văzut mai degrabă defectele solu-fiei gândite de Harun. Ca de obicei, poeții s-au făcut ecoul opiniei publice:

„Regele desăvârșit a ascultat sfatul cel mai rău, acela de a împărți califatul și țara.

Cel care a avut gândul acesta, de ar fi chibzuit cu grijă, i-ar fi albit părul din cap”.

Iar Masudi relatează că un conducător de cămile fusese auzit fredonând aceste versuri: „Iată un legământ ale cărui făgăduieli vor fi încălcate; iată un război ale cărui vâlvătai vor izbucni”. Întrebat asupra

sensului acestor cuvinte, omul ar fi răspuns: „... Săbiile vor ieși din teacă, discordia și cearta vor sfâșia imperiul”.

Astfel de anecdote au fost create cu siguranță mult mai târziu, dar ele ilustrează bineîndoielile și temerile provocate de jurământul de la Meca.

Trei ani mai târziu, Harun se va hotărî să numească un alt fiu al său, Qasim, ca al treilea succesor. Acestuia îi va acorda autoritatea asupra nordului Mesopotamiei și provinciilor din sudul Anatoliei. Astfel, imperiul devine și mai dezmembrat.

Califul cel Drept-Călăuzit nu a dezvăluit niciodată din ce rațiuni împărțise moștenirea Abbasizilor, revenim astfel la concepția preislamică despre proprietatea colectivă asupra averilor. În afară de mediocritatea fiului său Amin, el începea desigur să-și dea seama de gravele inconveniente ale centralizării excesive a imperiului, de care profitau guvernatorii spre a se deda la tot felul de abuzuri. Aceștia trebuiau supravegheați mai îndeaproape. Nu era oare preferabil ca un membru al familiei regale să preia controlul asupra situației, mai ales în Khorasan, provincia cea mai turbulentă a imperiului, ca în vremea când Mansur

104

Îl trimisese Ja Rei pe fiul său Mahdi, investindu-l cu puteri discreționare asupra teritoriilor din răsărit? Așezând cele două jumătăți ale imperiului sub autoritatea directă a fiilor săi, Harun al-Rașid gândea oare că va putea opri tendințele centrifuge ce se manifestau deja la răsărit și la apus?

În realitate, se va produce exact contrariul, iar împărțirea n-a făcut decât să sporească polarizarea și riscurile unei confruntări. Cât despre posibilitățile de a le evita, acestea nu prea existau de fapt: imensitatea posesiunilor califului, interesele divergente ale diferitelor provincii, pe care comunitatea de religie nu făcea decât să le camufleze, dezamăgirea care a urmat urcării pe tron a Abbasizilor, toate acestea contribuiau la dezintegrarea imperiului. Chiar dacă nu a constituit cauza directă a războiului civil ce îi va sfâșia pe Abbasizi și pe arabi, jurământul de la Kaaba era inutil.

Tragedia Barmekizilor

Această istorie plină de lacrimi, ce așterne pe domnia Califului Harun al-Rașid o pată de sânge pe care n-ar putea-o spăla nici cele patru fluvii dimpreună.

O mie și una de nopți

Harun și-a împlinit pioasele lui îndeletniciri încă o vreme în orașul sfânt, după care, în ianuarie 802 (muhammad 187), a pornit spre Raqqa împreună cu toată curtea. Ajungând la al-Umr, aproape de Anbar, caravana s-a oprit să se odihnească vreo câteva zile. În ziua a patra, povestește Tabari, califul i-a adunat pe Barmekizii prezenți-Yahya și fiii săi, Fadl, Djafar și Musa – și „după ce s-a sfătuit despre trebile domniei cu Yahya, le-a dăruit caftane împodobite, voind parcă a face să înceteze zvonurile de pierzanie ce se auzeau de la o vreme despre ei. Și iată că erau cu toții liniștiți și voioși”. Câteva ceasuri mai târziu va izbucni una din furtunile cele mai sângeroase din istoria islamului.

105

„La ceasul rugăciunii, Harun îi spune lui Djafar: «Nu te-aș lăsa să pleci de n-aș voi în astă seară să beau și să mă veselesc dimpreună cu sclavele mele; veselește-te și tu cu alte tale». Se duse apoi în harem și prinse a bea. După câțva timp trimise pe cineva să vadă dacă Djafar făcea și el aidoma lui. Aflând că Djafar era cufundat în tristețe, puse să i se zică: «Jur pe capul și pe viața mea, trebuie să te ospătezi și să te veselești; căci, iată, nu-mi tihnește vinul dacă nu știu că bei și tu». Tulburat și cu sufletul cuprins de spaimă, Djafar porunci să i se pregătească un ospăț. Avea în slujba lui un cântăreț orb, pe nume Abu Zakkar. După ce bău câțva timp, îi spuse cântărețului: «Sufletul meu a căzut pradă unei mari neliniști în astă seară». Abu Zakkar îi răspunse: «O, vizirule, nicicând stăpânul drept-credincioșilor nu v-a arătat, ție și familiei tale, atâta bunăvoință ca astăzi.

— Am negre presimțiri, spuse Djafar.

— Gonește-ți gândurile nebunești, îi zise Abu Zakkar, și lasă-te în voia plăcerilor». Spre ceasul rugăciunii de seară, unul din slujitorii lui Harun îi aduse lui Djafar, din partea califului, zaharicale, poame și parfumuri. Spre ceasul rugăciunii de culcare, Harun îi trimise iarăși daruri, apoi a treia oară. Către miezul nopții, califul părăsi cortul

femeilor. *Îl* chemă pe Masrur, eunucul, și spuse: «Du-te în clipa asta după Djafar, ia-l la tine în cort și taie-i capul, pe care să mi-l aduci mie de îndată.». Când Masrur intră în cortul lui Djafar, vizirul tresări. Masrur îi spuse: «Stăpânul drept-credincioșilor te cheamă.

— Unde? întrebă Djafar.

— Tocmai a ieșit de la femei din cort și *s-a* dus la dânsul». Djafar spuse: «Lasă-mă o clipă în cortul femeilor mele, ca să le dau niște porunci.

— Asta nu se poate, răspunse Masrur, dă-ți poruncile aici». Djafar *îl* ascultă. Masrur *îl* luă apoi și, ajungând la el în cort, își scoase sabia. Djafar *îl* întreabă ce porunci are. Masrur îi zise: «Califul mi-a poruncit să îi duc capul tău». Djafar spuse: «Bagă de seamă, se poate să-ți fi poruncit astfel la beție și apoi să-i pară rău». *Îl* rugă fierbinte pe Masrur, pomenindu-i de vechea lor prietenie.

10*

să se ducă înapoi la calif. Masrur consimți. Harun, așezat pe covorul de rugăciuni, *îl* aștepta pe eunuc. Văzându-l că intră, *îl* întrebă degrabă: «Unde e capul lui Djafar?

— Stăpân ai drept-credincioșilor, îi răspunse Masrur, și l-am adus pe Djafar.

— Nu pe Djafar și l-am cerut, strigă califul, ci capul lui». Masrur se întoarce la Djafar și îi tăie capul. Când i-l arătă lui Harun, acesta îi spuse: «Păstrează capul și trupul până și le voi cere. Iar acum, mergi îndată și prinde-i pe Yahya, pe cei trei fii ai lui și pe frate-său Mohammed, fiul lui Khah'd, și du-i la tine în cort, unde să-i legi în lanțuri. După ce ai făcutuit aceasta, du-te și ia-le toate averile». Masrur a îndeplinit toate poruncile. În zori, Harun trimise capul lui Djafar la Bagdad. A doua zi, porni la drum spre Raqqa” a.

Cadavru] lui Djafar a fost încredințat generalului Harthama și altor dregători. Harun le-a poruncit să-l ducă la Bagdad. Capul a fost expus pe Podul de Mijloc, principala arteră a orașului, iar trupul, împărțit în două, pe Podul de Sus și Podul de Jos. Groaznicele rămășițe au rămas acolo timp de doi ani, până când Harun a poruncit să fie arse 2.

Toți membrii familiei Barmekizilor, clienții și slujitorii lor au

fost arestați. Yahya, pus mai întâi sub supraveghere, va fi apoi” înțemnițat la Raqqa împreună cu Fadl. El refuzase oferta lui Harun de a-și fixa un domiciliu unde dorește, transmițându-i că va rămâne acolo unde este, atâta vreme cât nu se va reconcilia cu el. Tratat când cu menajamente, când cu asprime, Yahya a murit în temniță, la Raqqa, la sfârșitul anului 805. El avea aproape șaptezeci de ani. Lovit de hemiplegie, Fadl a murit în anul 808, la patruzeci și cinci de ani, cam la aceeași vârstă cu Djafar. Se pare că Harun poruncise să fie torturat cu câțva timp în urmă, pentru a mărturisi unde ascunsese averile

1 *Ibid.* (n.a.).

2 În registrul de socoteli al lui Harun a fost găsită suma de 20 kirat, cu care s-a cumpărat naft și călfi pentru arderea trupului lui Djafar (n.a.).

107

familiei și ale sale. După ce primise douăzeci de lovituri de bici, Fadl ar fi murit dacă nu l-ar fi îngrijit atunci un om aflat în temniță cu el. Fadl a scris versurile următoare: „Din adâncul deznădejdiei, spre Allah suie ruga noastră, căci leacul durerii și suferinței noastre e în mâinile lui. Am părăsit lumea aceasta și totuși sălășluim încă în ea; nu ne numărăm nici printre morți, nici printre vii”. Funeraliile lui Fadl au dat prilej unei manifestații de simpatie pentru el și Barmekizi. Zubayda a participat și ea, împreună cu prințul moștenitor Amin și numeroși dregători. Aflând de moartea lui Fadl, Harun al-Rașid ar fi spus: „Soarta mea e apropiată de a lui”, căci astrologii prezisese că fratele său de lapte i-o va lua cu puțin înainte în mormânt, ceea ce s-a dovedit exact.

Musa și Mohammed, ceilalți doi fii ai lui Yahya, au rămas în temniță până la urcarea pe tron a lui Amin, care i-a eliberat. Bunurile tuturor membrilor familiei, din Bagdad, Raqqa și provincii au fost confiscate, împreună cu cele ale rudelor, prietenilor și slujitorilor. Au fost arestate Zubayda bine Mania, mama lui Fadl, Dananir \ vestita cântăreață sclavă pusă în libertate de Yahya, și alte femei din rândul sclavelor, dar copiii lui Fadl, Djafar și Mohammed, precum și mamele lui Yahya și Djafar, au fost cruțați. Peste o mie de femei, copii, sclavi eliberați sau clienți ai Barmekizilor au fost uciși, casele lor prădate și

toată averea lor, mobilă și imobilă, trecută în proprietatea statului.

1 Harun a chemat-o într-o zi pe Dananir, la scurtă vreme după moartea lui Yahya, și a rugat-o să cânte. Barmekizii, i-a spus el, trădaseră încrederea stăpânului lor și meritau o pedeapsă exemplară. Trebuia să-i uite. Dananir i-a răspuns că datora totul Barmekizilor, până și cinstea de a sta în preajma califului, iar ea nu mai putea cânta de când muriseră, deoarece glasul îi era înăbușit de lacrimi. Harun l-a chemat pe Masrur și i-a poruncit s-o chinuie în fel și chip pe Dananir până ce va cânta. Aceasta s-a hotărât până la urmă să cânte, plângând cu lacrimi fierbinți: „O, lăcaș al lui Salma! Ești departe de noi, dar chipul tău e încă viu în inima mea. Când am văzut casele în paragină, am știut că vremurile fericite nu se vor mai întoarce”. Mișcat, Harun a lăsat-o pe Dananir să plece și n-a mai chinuit-o (n.a.).

108

Prăbușirea Barmekizilor și tratamentul brutal la care au fost supuși principalii membri ai familiei au avut îndată un răsunet uriaș la Bagdad și în întregul imperiu. Excepție făcând dușmanii acestora, puțini au fost cei ce s-au bucurat. „Purtarea lui Harun a stârnit pretutindeni nemulțumire”, ne spune Tabari, fără alt comentariu., Amintirea va dăinui până în ziua de apoi și se va ști că pedepsirea Barmekizilor nu a fost o faptă politiceste înțeleaptă”. Poeții s-au făcut și ei ecoul emoției generale. Numeroase elegii care marchează acele evenimente au parvenit până la noi. Toate exprimă regretul la dispariția acestor oameni înțelepți și generoși, ale căror nume sunt asociate cu o epocă apusă pentru totdeauna.

„Să ședem și să lăsăm caii să se odihnească: nu mai sunt binefăcători, nu mai sunt oameni spre care să ne îndreptăm. Spune-i dărniceii: ai murit dimpreună cu Fadl, iar nenorocirii: te poți arăta în orice zi” (*Achdja*, în Masudi).

„Soarta i-a răsturnat pe fiii lui Barmak, fără a păstra măcar pe unul iubirii noastre. Ei stăpâneau toate bunurile și meritau să le stăpânească, dar bunurile acestea au părăsit lumea odată cu ei” (Masudi).

„Soarele dărniceii s-a ascuns; mâna milosteniei s-a uscat, oceanul mărinimiei s-a retras, de când Barmekizii nu mai sunt. Steaua

familiei acesteia, ce arăta drumul cel drept călăuzei caravanei, nu mai străluce în zare" (*Salm al-Kashir*).

„Ei împodobiseră țara ca pe o logodnică și o lasă azi în văduvie. Djafar era vizirul imamului pus de Allah, el strălucea prin înțelepciune, fală și cinstire. Lumea întreagă îl asculta, pe pământ și pe întinsul mărilor. Minteia lui luminată stăpânea imperiul și voința îi era ascultată pretutindeni... El adăpostea sub aripi lumea întreagă și se aștepta la o viață îndelungată, când soarta l-a târât în genune. Păzească-ne Cerul de asemenea nenorocire" (*Mansur Neruri*).

Vremea Barmekizilor a fost rapid identificată cu epoca de aur abbasidă, care se va confunda, la rândul ei, cu domnia lui Harun al-Rașid. Un pasaj vestit din *o mie și una de nopți* cântă acești ani, învăluți în nostalgie de posteritate.

„Și de atunci neamul Barmekizilor a fost pentru veacul său precum o podoabă pe frunte și o coroană pe creștet. Iar soarta i-a dăruit din belșug cu tot ce are mai ispititor și i-a copleșit cu harurile sale cele mai alese. Yahya și fiii săi s-au arătat ca niște sori strălucitori, oceane nesfârșite de dărnicie, șuvoaie năvalnice de milostenie, ploi binefăcătoare. Lumea a fost înviorată de suflarea lor, iar țara înălțată pe culmile cele mai mândre ale măreției. Ei erau adăpostul celor urgisiți și sprijinul celor nevolnici. Și despre ei poetul Abu Nuwas, printre atâția alții, a spus: «De când lumea pe voi nu vă mai are, o fii ai lui Barmak, din aburul zorilor și până în amurgul înserării, pe drumuri nu mai umblă călătorii».

Cu adevărat erau viziri înțelepți, dregători desăvârșiți, ce umpleau vistieria, buni vorbitori, învățați, hotărâți, sfetnici buni și darnici. Erau izvoare de fericire, adieri binefăcătoare ce aduc norii roditori. Mulțumită faimei lor mai cu seamă au răsunat numele și fala lui Harun al-Rașid din podișurile Asiei de Mijloc până în străfundurile codrilor din miazănoapte, din Maghreb și Andaluzia până la depărtatele fruntarii ale Chinei și Tartariei”.

Încă multe veacuri după aceea, faima Barmekizilor a rămas vie în Orient. Timp îndelungat, expresia „vremea Barmekizilor” a însemnat „tot ce era bun și cea mai mare fericire și belșug”. În secolul al XVII-lea, istoricul Spaniei, Makkari, folosea încă adjectivul *barmeki* spre a

descrie „ceea ce era demn de vremea Barmekizilor”.

Dizgrația și prăbușirea Barmekizilor au constituit, de douăsprezece secole încoace, obiectul unor numeroase speculații. Au fost date multe explicații despre brutalitatea manifestată de Harun față de niște oameni cărora le datora imens de mult, dintre care unul îi era „tată”, celălalt frate de

1 în Quatremfere, *Journal asiatique* (n.a.).

110

lapte, iar al treilea cel mai apropiat prieten. Timp de trei generații, întreaga familie îi slujise pe Abba-sizi cu competență și devotament. Harun n-a mărturisit niciodată care fuseseră motivele urgisirii lor. Într-o zi, când sora lui, Ulaiyah, l-a întrebat de ce poruncise să fie ucis Djafar, Haruni-arăspus: „Dacă aș fi încredințat că știe aceasta cămașa mea, aș sfâșia-o”, iar altă dată: „Dacă aș fi încredințat că mâna mea dreaptă știe răspunsul, aș reteza-o”. Executarea omului cel mai drag inimii lui n-ar avea astfel un alt motiv decât un acces subit de mânie.

Numeroase sunt mărturiile care dovedesc însă contrariul. După Djahiz I, unul dintre apropiații lui Harun, probabil Masrur, purtătorul sabiei califului, a povestit cum, la Meca, fiind el „aproape de al-Rașid, că hainele ni se atingeau, acesta, prinzându-se de vâlurile Kaabei, spunea, grăind de-a dreptul către Allah: «Doamne, îți cer un hatâr, să-l faci să piară pe Djafar ibn Yahya»”. Alte indicii par să încline spre o hotărâre luată încetul cu încetul, timp de câțiva ani, probabil sub influența unor persoane ostile Barmekizilor. „Toți cei ce aveau a se plânge de ei le pândeau orice mișcare și pârau califului orice vină, iar amintirea lor i se îngrămădea în suflet”, spune Tabari. Cu mult timp înainte de prăbușire, un climat de neliniște domnea în jurul lor. Odată, califul i-a reproșat lui Yahya că s-a prezentat la el fără să-i ceară îngăduința, deși acesta era obiceiul zilnic. În altă zi, i-a spus plin de mânie medicului său că Yahya conduce statul fără să mai țină seamă de el și acționează după bunul său plac. Cât despre Fadl, acestuia i s-au retras treptat responsabilitățile, iar Djafar însuși observase, cu multă vreme înainte de tragedie, o schimbare de atitudine în privința lui. Dizgrația în care au căzut nu a fost rezultatul capriciilor unui potentat, ci cu sigura Dță

consecința unei decizii îndelung chibzuite, pe măsura resentimentelor crebceinde împotriva acestor oameni ce îl slujiseră prea bine, ce

1 *Cartea Coroanei* (n.a.).

111

luaseră, în diferite circumstanțe, măsuri pe care nu le încuviința și se comportau adeseori de parcă el n-ar fi existat.

Imaginația populară, care a preluat rapid sfârșitul cumplit al lui Djafar, a găsit îndată acestui tragic eveniment explicații romantice, mai mult sentimentale decât exacte, adoptate apoi de numeroși istorici ai vremii și, până în zilele noastre, de povestitori și romancierii.

Harun al-Rașid, ne spun Tabari și Masudi, nutrea o mare afecțiune pentru sora sa Abbasa și îi plăcea să își petreacă serile în tovărășia ei. Dar prietenul preferat al acestuia era Djafar. Or, nu se cuvenea defel ca un bărbat ce nu făcea parte din familie să fie admis în prezența unei femei tinere. Harun a găsit îndată un mijloc să rezolve lucrurile: a hotărât să îi căsătorească pe cei doi „cu condiția, i-a precizat el lui Djafar, să nu vă întâlniți în lipsa mea, să nu-ți apropii trupul de al ei. În felul acesta te vei desfăta și tu, fără teamă, laolaltă cu noi”. Djafar a acceptat și a jurat solemn, în prezența martorilor, să nu-și vadă soția și nici să nu rămână singur cu ea vreodată și să se afle în aceeași încăpere doar în prezența lui Rașid. Prin urmare, de fiecare dată când Djafar își vedea soția, „evita să o privească, plecându-și ochii”.

Dar Djafar era un bărbat frumos și, după cum susține Tabari, „în palatul lui Harun, fie printre femeile libere, fie printre sclave, nu se afla femeie mai frumoasă ca Abbasa” 2. Și astfel, ceea ce era inevitabil să se întâmple s-a întâmplat. Abbada, mama lui Djafar, „femeie mărginită la minte și cu puțină simțire”, a devenit instrumentul destinului. Abbasa a coplesit-o cu daruri și bijuterii. Apoi, văzând că poate obține de la ea

1 Tabari, Masudi și alți istorici, povestitorii celor

O mie și una de nopți și, mai aproape de noi, printre alții, Q. Zaidan (*AIA – bbassa ou La Saur du calife*) și mai ales C. Hermaty-Vieille, *Le Grand Vizir de la nuit*.

Paris, 1981 (n.a.).

2 După Tabari, op. cit. (n.a.).

tot ce i-ar cere, a convins-o că nimic pe lume nu o va face mai fericită, pe ea și pe fiul ei, decât înrudirea cu o fiică și soră de calii. Abbada a acceptat și i-a spus **într-o** zi fiului ei că a aflat de o tânără sclavă instruită, plină de grație și farmec, „frumoasă fără de pereche, cu un trup minunat”, pe care intenționează să o cumpere și să i-o dăruiască. Apoi l-a lăsat o bucată de vreme până a devenit nerăbdător. În sfârșit, **într-o** noapte, Djafar **s-a** dus la mama lui, unde îl aștepta Abba-sa. Fiind însă „cu mintea încă tulbure de aburii vinului”, nu a recunoscut-o și abia după consumarea căsătoriei Abbasa l-a întrebat ce crede despre viclenia femeilor de obirșie regală. „Despre cine vorbești?

— Despre mine, fiica lui Mahdi”. Djafar **s-a** înspăimântat. „M-ai vândut pe nimica și m-ai târât la marginea prăpastiei”, i-a spus el mamei sale.

Abbasa a rămas însărcinată și a născut un băiat, pe care un eunuc și o slujnică l-au dus degrabă la Meca. Nu **s-ar** fi întâmplat poate nimic dacă Zubayda n-ar fi aflat și ea. **Într-o** zi, când i se plângea lui Harun că Yahya **al-Barmaki**, în calitate de intendent al califului, încuia seara ușile apartamentului acestuia, ea a adăugat: „De-ar fi vegheat cu adevărat asupra haremului și-ar fi împiedicat fiul să săvârșească o nelegiuire 1”. Silită să fie mai explicită, soțialegitimă a dezvăluit totul, dând drept dovadă existența copilului. Ducându-se după o vreme la Meca, lui Harun i-a fost confirmată prezența copilului și a poruncit să fie ucis, împreună cu Abbasa.

După o altă versiune*, Abbasa organizase mari serbări în cinstea lui Harun **într-o** grădină de pe malul Tigrului. În prima seară, ea îi trimisese o sclavă neînchipuit de frumoasă lui Harun și o alta lui Djaâr. La fel a procedat și în serile următoare, până când a înlocuit-o pe sclava destinată lui Djafar. Povestea mai spune ea ar fi avut împreună doi copii, Hasan și Husein, care împliniseră zece și opt ani în momentul tragediei de

1 în Yezdi, *Tarikh* (n.a.).

la Umr. Pe aceștia Harun i-ar fi cruțat. Un eunuc al Zubaydei a

afirmat însă că Harun și-ar fi pedepsit sora, închizând-o într-un sipet, cu toate bijuteriile; sipetul a fost bătut în cuie și coborât într-o groapă, astupată apoi cu var și cărămizi. Intendentul și vreo zece slujitori au fost măcelăriți, iar copiii azvârliți în flăcări, în timp ce Harun striga: „Mai bine sabia decât rușinea!”. Călăii acestora, ajutoarele lui Masrur, ar fi fost și ei vârați în niște saci și azvârliți în Tigru.

Roman, poveste de bazar sau fapt istoric? Masudi și Tabari sunt încredințați de realitatea straniei și tragicei căsătorii minunate a celor doi îndrăgostiți, dar Ibn Khaldun consideră că pentru nimic în lume Harun nu ar fi dat-o pe prințesa Abbasa de soție, chiar dacă se gândea la o căsătorie ce nu va fi niciodată consumată, lui Djafar, ai cărui strămoși erau persani și idolatri. Majoritatea istoricilor moderni sunt însă sceptici. Izvoarele care relatează acest episod, consideră ei, sunt prea târzii pentru a fi credibile. În acest caz, principalii cronicari ai epocii – Masudi și Tabari, ca să ne referim doar la ei – ar trebui să fie și ei recuzați în întregime. În ceea ce ne privește, mai cu seamă caracterul neverosimil al poveștii, aspectul de „basm oriental” și moralizator, pedepsirea vinovaților, cu toate amănuntele extravagante adăugate de-a lungul timpului, nu ni se par convingătoare. Să nu uităm nici faptul că Abbasa avea cel puțin patruzeci de ani (ea fiind mai vârstnică decât Hadi și Harun) și că fusese deja căsătorită de două ori. Ne vine cam greu să ne-o închipuim pe această femeie, ce nu mai era defel o fetișcană, inventând stratageme naive și totodată complicate ca să-l ademenească pe frumosul Djafar în patul ei, care, la rândul lui, trebuie să fi fost într-un stadiu de beție foarte avansat ca să n-o recunoască. La rândul lui, Harun trebuie să fi fost miop de-a binelea (fapt pe

1 *Prolegomene*, op. cit. (n.a.).

114

care istoria nu-l împărtășește) pentru a nu-și da seama că sora lui, pe care o vedea atât de des, era însărcinată.

Care au fost atunci motivele executării lui Djafar și ale groaznicei tragedii care a zguduit atât de puternic întreaga lume arabă? S-a mai afirmat că Djafar se prefăcea doar că este musulman; el ridica moschei numai pentru a se distra, iar lectura Coranului îl plictisea nespus. În sufletul lui, rămăsese mazădean *!* Drept dovadă

este pomenit sfatul pe care acesta i l-ar fi dat lui Harun al-Rașid de a arde zi și noapte miresme în Kaaba, ca și cum ar fi vrut să-l transforme într-un templu al focului. Superficialitatea convingerilor sale musulmane s-ar fi manifestat și prin toleranța arătată față de Alizi, care erau eretici, și față de ceilalți adversari ai islamului ortodox. Se pare că Djafar îl eliberase pe Yahya b. Abdallah, Alidul care se răsculase la Daylam.

Dar și acest argument este puțin credibil: se știe că Fadl pusese capăt rebeliunii și lui îi adresase reproșuri Harun. În schimb, Djafar executase, împotriva poruncilor califului, un alt Alid, pe Abdallah b. Hasan. El a mai fost acuzat și de faptul că sustrăsese din vistieria statului o sumă mare în folosul unui Abbasid, Abdel Malik ibn Salih, pe care Harun îl bănuia că vrea să-l detroneze. Califul, veșnic suspicios, s-a mâniat atunci cumplit.

Bogăția lui Djafar și traiul său de un lux orbitor, începând cu palatul pe care frumosul Barrnekid și-l construisese pe malul Tigrului, îl iritau pe Harun. Sunt relatate mai multe anecdote referitoare la furia care l-a cuprins pe calif când a descoperit fastul în care trăia Djafar. Ducându-se într-o zi la vânătoare, cu o suită numeroasă și strălucitoare, Harun a întrebat: „S-a mai văzut vreodată o suită mai bogată ca a mea?

— Nimic nu poate fi comparat cu suita lui Djafar”, i-a

În realitate, Barmekizii, de origine budistă, nu fuseseră niciodată mazdeeni (n.a.).

115

«S

aț „devotat S” lui» i <TMto.

Îi a fost unul din fiii lui Mi (n.t.)

117

erau cu totul diferite. Califul aprecia. celui mai mare dintre Barmekizi, dar nu avea pentru el niciun fel de simpatie. Numit guvernator al Khorasanului în două rânduri, acesta se dovedise un administrator admirabil. La fel de capabil, în fruntea oștilor, ca și în politică și administrație, succesele dobândite i-au făcut pe mulți din jurul lui să-l invidieze, în frunte cu fratele său Djaâar, care îl ponegrea

în fața califului, și înalții demnitari, invidioși pe popularitatea pe careși-o crease în ciuda aroganței și orgoliului său fățiș.

Fadl al-Barmaki se arăta și el foarte tolerant față de Alizi. Și lui i s-a atribuit, ca și lui Djaâr, eliberarea lui Yahya b. Abdallah. S-ar mai fi făcut vinovat, se pare, de nesupunere față de calif, care voia dispariția lui Musa al-Kazim, salvându-l pe acesta, pentru scurtă vreme, deoarece tatăl său Yahya a pus până la urmă să fie ucis Musa, fără îndoială la porunca lui Harun. Califul îi reproșa lui Fadl și îngăduința față de un alt Alid, Ibn Tabataba, un Hasanid x; tot ceea ce-i putea trezi cea' mai mică bănuială de rebeliune îi provoca lui Harun un soi de panică, deși puterea lui era nelimitată. Fadl considera, dimpotrivă, că era mai înțelept să fie lăsați în pace Alizii atunci când nu reprezentau o adevărată primejdie. Acuzat de slăbiciune față de adversarii caliâului și aflându-se în relații proaste cu propriul său frate și aproape cu toți înalții demnitari (cu răspuns un curtean... Cum cortegiul străbătea sate în care se vedeau grădini minunate ce înconjurau pavilioane luxoase, el a întrebat cui aparțineau toate acestea. Barmekizilor, i s-a răspuns. Atunci, Harun a spus: „Ne-am trădat pe noi înșine făcând ce ne-a stat în putință spre a spori puterea și bogăția Barmekizilor. Iată-i acum în culmea măreției! Cine-ar putea să le mai socotească averile?”

Mai hotărâtoare decât aceste accese de gelozie și iritare ale califului – născocite poate mult mai târziu – a fost ostilitatea fățișă a șambelanului Fadl al-Rabi față de Djafar. Cei doi se urau. Djafar era un obstacol în calea ambiției lui Fadl și știa că acesta e capabil de orice ca să-l distrugă. Fadl i-a strecurat lui Harun în suflet mai întâi neîncrederea și apoi ura împotriva lui Djafar. Opoziția împotriva Barmekizilor s-a cristalizat în jurul lui.

Fadl al-Rabi nu era singurul care îl ura pe Djafar și pe Barmekizi. Aroganța și fastul cu care se înconjura frumosul favorit, purtările sale adeseori disprețuitoare îi creaseră dușmăanii statornice. Printre alții, Zubayda nu i-a arătat niciodată simpatie prietenului intim al califului, care mai era pe deasupra și „tutorele” lui Mamun, înzestratul rival al fiului ei. La palat nimeni nu ignora faptul că Harun aprecia calitățile lui Mamun și se gândea să-l așeze înaintea lui Amin în ordinea succesiunii la tron. Hotărârile luate

1 După Masudi, posesiunile imobiliare ale Barmekizilor erau răspândite în tot imperiul. Khalid și Yahya erau proprietarii unui cartier întreg din Bagdad, unde închiriau case și prăvălii. Yahya și-a construit alt palat, numit cu modestie Kasrat Tin (Palatul Argilei). El mai locuia într-un palat, situat în fața reședinței califului.

Khuld. Cât despre palatul lui Djafar, pe care i l-a dăruit lui Mamun, acesta se afla pe același mal al fluviului.

I puțin în aval. Mai erau și suk-urile lui Yahya și Djafar.

„Canalul lui Fadv, „piața lui Khalid”. În provincii, terenurile agricole le aduceau sume considerabile. La Basra aveau castelul Seihan, iar lângă Balch, un sat mare, Raven. La Balch se afla poarta lui Yahya, la Buhara poarta lui Fadl etc. (n.a.).

116

Fadl al-Rabi în frunte) care nu făceau parte din facțiunea Barmekizilor, Fadl al-Barmaki a fost primul căruia Harun i-a retras funcțiile. El n-a păstrat-o decât pe aceea de tutore al lui Amin, prințul moștenitor.

Cât despre Yahya, în momentul în care Harun a pus capăt cu brutalitate „domniei” familiei sale, vina acestuia consta mai cu seamă în faptul că există pur și simplu. O prezență absolut providențială pentru tânărul calif în primii săi ani și bucurându-se de încrederea totală a acestuia, el devenise cu timpul un mentor plicticos, apoi un adevărat obstacol. Având un caracter și un temperament diferit de cel al califului, unul fiind înclinat spre hotărâri brutale și adeseori necugetate, iar celălalt către chibzuială și conciliere, bătrânul dregător reprezenta pentru Harun, ajuns la maturitate, o povară insuportabilă. Nu era oare inevitabil ca un suveran care dorea să-și păstreze prerogativele să sfârșească prin a-l concedii? Harun, care nu era lipsit de inteligență, vedea cu siguranță unde se afla cu adevărat pericolul: puterea ajungând pe nesimțite în alte mâini decât ale lui, el va rămâne astfel doar cu aparențele suveranității. Mai mulți istorici au consemnat relatarea lui Djibril, medicul lui Harun, care, aflându-se într-o zi la palat, a auzit gălăgie. „Ce se întâmplă?”, a întrebat Harun. „E Yahya, care judecă abuzurile”, i s-a spus. „Alah să-l binecuvânteze și să-l răsplătească, a exclamat califul. M-a scutit de povara aceasta și îmi ține

locul". Aceeași scenă s-a repetat câțiva ani mai târziu, când Harun a spus: „Allah să-l ajungă cu mânia lui. Diriguiește treburile de capul lui, nu-mi ascultă porunca și își urmează judecata lui și nu pe a mea”. Zubayda, care era

118

de față, a intervenit și ea, atacându-l cu violență pe Yahya *l*.

Fără îndoială, Yahya nu intenționa să-l înlăture pe Harun, așa cum a fost acuzat. Dar mai târziu, el sau unul din fiii lui, „ori un alt membru al familiei, n-ar fi putut intra în vreun complot, spre a-l înlocui cu un alt Abbasid sau – așa cum se temea Harun – cu un Alid? Pentru conducătorul drept-credincioșilor, distrugerea Bar-mekizilor nu devenise cumva urmarea logică și inevitabilă a hotărârilor luate la Meca? S-ar mai fi putut oare face împărțirea imperiului cu Barmekizii aflați încă la putere? Drama de la Umr ar trebui situată în perspectiva problemei succesiunii și nu în aceea a unei lupte între influența arabă și cea iraniană.

Barmekizii erau originari din Khorasan, dar erau budiști și nu zoroastrieni, și se pare că nu au răspândit excesiv, oricum nu mai mult decât se cuvenea pe atunci, influența și cultura persană. Toleranța lor față de Alizi – arabi și neiranieni, după cum se știe – nu avea nimic de-a face cu originea lor khorasaniană, care, la rândul ei, era departe de a constitui o țară: revoluția abbasidă pornise din Khorasan, iar locuitorii provinciei erau cei mai hotărâți sprijinitori ai regimului. Asimilarea Barmekizilor de către cultura arabă era totală, chiar dacă, după moda epocii, erau sensibili la aportul iranian, de la doctrinele filosofice până la vestimentație și arta culinară. Printre acuzațiile aduse de Harun nu figurează niciuna referitoare la „iranismul” lor.

Numeroși descendenți ai Barmekizilor au urmat destine felurite. Cei ce fuseseră cruțați sau se

1 Și în o mie și una de nopți întâlnim ecouri despre atotputernicia Barmekizilor: „Nu auzeai vorbindu-se decât de fala casei Barmekizilor. Nu se putea dobândi nimic decât prin ei, de-a dreptul sau pe ocolite; neamurile lor huzureau toate, la curtea din Bagdad, în oștire, la dregătorii și pretutindeni în împărăție, în slujbele cele mai înalte;... la porțile palatelor lor se îngrămădeau puzderie de

curteni și oameni veniți cu jalba în mână, mai dihai ca la calif”. (A 996-a noapte) (n.a.).

119

putuseră ascunde au reluat o viață normală odată cu urcarea pe tron a lui Mamun. Mohammed ibn Yahya și Abbas ibn Fahd au fost numiți guvernatori, unul în Basra, celălalt în Khorasan. Musa a fost guvernatorul Sindului; fiul său Intran va administra mai târziu aceeași provincie. Un nepot al lui Musa, Abdul Hasan, poet și istoric, a devenit unul dintre *nadimii* califului Muktaadir. Printre descendenții iluștri ai familiei mai pomenim și pe celebrul biograf Ibn Khallikan, mort la Damasc în 1282 (urmaș al lui Djafar), un vizir al Șamanizilor, un ambasador al Gaz-nevizilor, un jurist instalat în Spania în secolul al X-lea. Alți oameni au fost numiți al-Barmaki pentru că descindeau din clienții marii familii. Unele populații au pretins că-i au drept strămoși pe Barmekizi: este vorba de *boramik* sau *bormata*, stabiliți mai întâi în Tripolitania, apoi în Tuat. În sfârșit, Gérard de Nerval în *Voyage en Orient* (Călătorie în Orient) evocă pe larg niște dansatoare, așa-numitele *chawasi*, care susțineau că se numesc baramikeh sau barmeke și descind din Barmekizi.

ȘI LUMEA D.N

lui

Relațiile lui Carol cel Mare cu regele Persiei, Aaron, de care depindea întregul Orient, cu excepția Indiei, au fost atât de cordiale încât acesta pune mai mult preț pe bunăvoința lui decât pe prietenia tuturor regilor și prinților din restul lumii.

EGINHAK.D»

Veți stăpâni neîndoielnic Constantinopolul. Fără pereche vor fi oastea și emirul care ți vor cuceri.

MAHOMED, Hadit

Lumea cea mai apropiată de arabi, singura cu care aceștia întrețin relații, se află în jurul Mediteranei. Politica lor externă, în măsura în care ea există, este înfăptuită cu țările scăldate de această mare. Califul drept-credincioșilor este atât de puternic, imperiul său se întinde atât de departe în cele patru zări și el poartă un asemenea dispreț pentru tot ceea ce nu aparține *dar al-islam-ului* – teritoriul

islamului – încât suveranii străini nu reprezintă altceva în ochii lui decât niște vasali, cărora binevoiește a le primi omagiul prin intermediul ambasadurilor, în împrejurări excepționale.

1 Eginhard sau Einhard (770 – 840), secretar al lui Carol cel Mare și cronicar al domniei acestuia; Ludovic cel Pios i-a încredințat educația fiului său (n.tr.).

121

Este vorba în primul rând de Bizanț. Arabii au smuls Bizanțului toate posesiunile orientale și cele din Africa de Nord, iar Mediterana a încetat să mai fie o „mare bizantină”. Dominația basileului asupra Italiei a luat și ea sfârșit. La nord, valul slav, care a depășit demult Dunărea, ajunge aproape de zidurile Constantinopolului. Timp de multe secole, soarta Bizanțului va depinde de incapacitatea adversarilor săi de a se uni, de superioritatea sa tehnică (focul grecesc), de personalitățile excepționale care se vor ivi atunci când totul va părea pierdut pentru a salva încă o dată moștenirea lui Constantin și a lui Iustinian.

Așa stăteau lucrurile și în secolul al VIII-lea. Rând pe rând, șapte basilei sunt încoronați și apoi răsturnați de pe tron. Doi miniștri ai lui Iustinian al II-lea sunt arși de vii. Dezastrele se succed unul după altul. Revoltele și insurecțiile izbucnesc pretutindeni. Imperiul așteaptă sosirea unui salvator. Acesta va fi Leon Isaurianul a, „strategul” din Anatolia. El se ridică împotriva împăratului și este îndată aclamat de senat, armată și popor.

Prima îndatorire a noului împărat este de a stăvili elanul arab. Leon al III-lea reușește acest lucru grație unor tratative abile cu generalul Maslama, trimis de califul omeiad împotriva Bizanțului, cu o armată numeroasă. Asediul Constantinopolului ia sfârșit, dar atacurile reîncep câțiva ani mai târziu. Ele ajung până la Niceea, situată la mică distanță de capitală, spre a arăta, poate, că orașul ocrotit de Domnul este tocmai acela pe care islamul vrea să-l cucerească.

Mai mult chiar decât lupta împotriva arabilor, evenimentul ce a marcat domnia lui Leon al III-lea și a fiului său Constantin a fost inițierea de către aceștia a iconoclasmului. A avut oare iconoclasmul cauze religioase sau politice? A fost o hotărâre de a pune capăt

creșterii proprietății

1 împăratul Leon al III-lea Isaurianul a domnit între anii 717 – 741. El și fiul său Constantin, inițiatori ai mișcării iconoclaste, au fost denumiți „împărații distrugători ai icoanelor” (n.tr.).

122

funciare a mănăstirilor și de a reduce numărul călugărilor? Leon al III-lea și dinastia sa, de origine orientală, au suferit probabil și influența evreilor și musulmanilor, cărora cultul icoanelor le era interzis. După ce a îndepărtat pericolul arab, Leon a poruncit să fie distrusă o statuie foarte venerată a lui Hristos, așezată în partea superioară a palatului imperial din Constantinopol. Mulțimea s-a răsculat. Iconoclasmul a izbucnit, cu întreg cortegiul său de violențe și persecuții. S-a ajuns astfel la o nouă etapă în evoluția către ruptura cu papalitatea și dezmembrarea imperiului roman, în favoarea regatului franc a cărui putere începea să se întrevadă în Apus.

Niciunul dintre papi nu a recunoscut doctrina iconoclastă. Papa Grigore al II-lea a decretat excomunicarea tuturor celor ce se vor supune edictului basileului \ Replica lui Leon al III-lea nu a întârziat; el a poruncit separarea de patriarhatul roman și alipirea la Constantinopol a Illyricum-ului (adică Dalmația și aproape întreaga Peninsulă Balcanică, Sicilia, Calabria). Ruptura dintre Italia și imperiu a fost realizată. Curând, papa va cere protecția lui Pepin, regele franc 2, ce îi va făgădui, în 754, lui Ștefan al II-lea „să apere cauza fericitului Petru și a Republicii Romanilor”. Basileul, care sperase să unifice imperiul bizantin, nu putuse împiedica apariția unui rival. După mai puțin de o jumătate de secol, Carol cel Mare va fi încoronat la Roma împărat al Apusului, un Apus care, după o îndelungată eclipsă și după asalturile barbarilor, începe să-și reclame locul în scena, încă restrânsă, a lumii de atunci.

Un imperiu, în răsăritul Mediteranei, intrat în criză, dar încă mare și puternic, un altul pe cale de formare în Europa; în extremitatea de

1 împăratul Leon a dat la început un decret, în 725, ce interzicea doar adorarea icoanelor, care puteau fi a t?” Păstrate ca obiecte decorative. Ele au fost îndepărtate mai întâi din edificiile publice, din

piețe și de pe Z] dun (n.tr.).

2 Pepin cel Scurt (751 – 768) (n.tr.).

123

apus, emiratul Cordobei cahfatului de] a D° Omeiazii a al
occidental

„— tde mu i ce stârnește

Națiilor îorbd-omăcfi] ni * * * * în „u se poate co-J1 «„temale? N?
ci] a distante uriașe T afară de cele situat Punct culminanți fe**
ajunseși, \$” * unifică întreaga țării J° – n în, sale-Epoca Na™ dar
schimburi S? e °, desc de spre mare exclusivitate la lume-L remi” T°a.
Pe în a „dinastia Tang l’S* Orient. În oscilează toUSF de oale și – rgerea
de la Talas 1 e și absolutism evenimentele istoriei au «751 – u –,
Orientului Mijlociu și „” det, e™»nat viitoru” înlăturat definitiv pe *chi*?
al Euro Pei – i-a Șansa Chinei de a onest? 1?» Asia Centra fi munții
Tranșan siMeităestinel țărilor „Pentru totdeauna Mediterana a fost

124

rusești, Mainz – și din apus – calea Ronului, a Meusei, orașele
baltice. Doar ceva mai târziu se vor stabili marile curenți ce vor lega
lumea islamică și zonele apusene și nordice ale Occidentului, iar și mai
târziu se vor intensifica relațiile cu sud-estul asiatic și insulele din
Oceanul Indian. În toate aceste țări, mai cu seamă în India, unde
domnesc dinastii puternice, neguțătorii își vor face cunoscute unii
altora, din popas în popas, țările îndepărtate. Imperiul abbasid, odată
stabilizat, va cunoaște o prodigioasă dezvoltare economică. Precum
Renașterea europeană din secolele XV și XVI, aceea a islamului va fi o
vreme a întâlnirilor.

Califul drept-credincioșilor și Carol cel Mare în aceste secole,
când religia sălășluiește în sufletul și în mintea oamenilor, lupta dintre
oastea lui Hristos și musulmani urmează oare să se dea pretutindeni și
în tot locul, fără ca alte considerente să stăvilească avântul
combatanților?

Nici vorbă de așa ceva. Războaiele încep să slujească tot mai
mult politica. Se întrețin relații, se încheie alianțe avantajoase.
Bizantinii sunt gata să-i sprijine pe Omeiazii din Spania împotriva
Abbasizilor, care folosesc, la rândul lor, toate mijloacele încercând să

răstoarne regimul întemeiat în Spania de urmașul dinastiei mult urâte. Iar regatul franc, ce îl susține pe papă în conflictul său cu împăratul Bizanțului, privește cu un ochi favorabil orice înfrângere a acestuia provocată de marele dușman abbasid, ale cărui trupe izbesesc frontierele, ca niște valuri ce revin, neîncetat. Carolingienii și Abbasizii erau interesați, atât

Conflictul dintre papa Grigore al II-lea și împăratul Leon al III-lea Isaurianul, la izbucnirea ereziei iconoclaste (n.tr.).

125

unii, cât și ceilalți, să lupte împotriva Omeiazilor din Spania. Pepin se situase de partea papei și împotriva basileului, în timpul conflictului iconoclast și devenea astfel „aliatul” califului. În plus, amintirea bătăliei de la Poitiers (732) * era încă proaspătă, iar arabii nu putuseră fi Cizgoniți din Narbonne decât în 751. Prin urmare, o colaborare între franci și Abbasizi era normală. 2 Această „colaborare” franco-abbasidă s-a manifestat pentru prima oară prin schimburi de misiuni diplomatice între cei doi suverani, Pepin cel Scurt și Mansur, începând cu anul 765. În acel an, Pepin a trimis la Bagdad ambasadori, care s-au întors însoțiți la rândul lor de solii califului, ce îi aduceau Carolingianului „daruri alese”. Trimișii lui Mansur, afirmă cronicarii, au fost bine primiți la Metz de către Pepin și s-au întors pe mare, încărcăți la rândul lor cu daruri: „Astfel s-a încheiat cercul alianțelor, care îi aduna pe papă, califul abbasid și regele francilor împotriva Omeiazilor și Constantinopolului” 3. Este, desigur, exagerat să vorbim despre alianțe. Ar fi poate mai nimerit să spunem că, potrivit principiului „dușmanul dușmanului meu e prietenul meu”, între cei trei șefi de stat există în anume privință o comunitate de interese și, în felul acesta, fiecare urma să-l sprijine pe celălalt în anumite împrejurări. A recunoscut Mansur suveranitatea lui Pepin asupra Zaragozei și Barcelonei? Guvernatorul acestui oraș devenise, se pare, în 752, vasalul lui Pepin. Încă înaintea sosirii Omeiazilor în Spania, Carolingienii își îndreptaseră privirile asupra peninsulei. Era logic, prin urmare, ca Abbasizii să folosească interesul francilor față de țara de dincolo de Pirinei împotriva uzurpa

1 Bătălia de la Poitiers s-a soldat cu victoria pedes trașilor franci

ai lui Carol Martel împotriva arabilor conduși de Abd ei-Rahman, fiul guvernatorului Spaniei

(n.tr.).

2 Mai ales după eșecul suferit de rebeliunea lui Ala ibn Mughit, pusă la cale în 763 de către Abbasizi împotriva emirului de Córdoba (n.a.).

3 F.W. Buckler (n.a.).

126

torului omeiad, în funcție de împrejurări. Cam la aceasta se limitau probabil relațiile lor, dar o asemenea modalitate de recunoaștere reciprocă a celor două state, atât de depărtate unul de altul în toate privințele, însemna deja mult.

La 24 septembrie 768, Pepin a murit la Saint-Denis și a fost înmormântat în abație, potrivit dorinței lui. Câteva zile mai înainte, împărțise imperiul celor doi fii ai săi, Carol și Carloman. Cel dintâi primise nordul și apusul regatului, iar Carloman sud-estul. Carol a fost încoronat la Noyon, fratele său la Soissons. Înțelegerea dintre ei nu a durat mult, dar destinul a rezolvat lucrurile: Carloman a murit trei ani mai târziu, iar cei credincioși lui s-au raliat lui Carol, viitorul Carol cel Mare, „expresie vie a reușitei definitive a unei fuziuni între elementele romane, galice și germanice ale viitoarei Europe” 1. Tocmai în această calitate de împărat creștin – și european – va relua el, puțin mai târziu, „politica orientală” schițată de tatăl său.

Se vor mai scurge câțiva ani până când ținuturile depărtate și politica lor complicată vor reține atenția tânărului suveran. Problema italiană și cucerirea Saxoniei sunt pentru el urgente. Pe prima o va rezolva, izgonindu-și mai întâi soția, fiica regelui lombard Didier, și apoi înfrângându-l pe acesta. Profitând de titlul de „rege al romanilor” primit de tatăl său, el își va aroga dreptul de a interveni în treburile papalității. Pe fiul său, Pepin! va încorona rege al Italiei. Aceasta devine în mare măsură o anexă a regatului franc.

În relațiile cu saxonii, Carol folosește forța, uneori intervenția brutală și în măsură mult mai redusă politica. El întreprinde, lent și metodic, o adevărată cucerire. Pacificarea va avea loc abia în 804, dar încă din 777, la Paderborn, majoritatea nobilimii și o mare parte a

populației se supuseseră.

H

HH

1 K.F. Werner, *Les Origines* (n.a. \.

În același an, probabil printr-o coincidență, guvernatorul Zaragozei, Suleiman ibn al-Arabi, sosea la Aachen. Aflat în disidență împotriva emirului de Córdoba, el venea să-l convingă pe regele franc să pornească o expediție în nordul Spaniei. În primăvara anului 778, Carol trecea Pirineii în fruntea a doua oști. Lipsit de ajutorul făgăduit de al-Arabi, expediția s-a soldat cu un dezastru. El n-a putut nici măcar să cucerească Zaragoza. Acesta a fost momentul Roncesvaux și masacrul ariergărzii france.

Pentru Carol, lecția a fost dură. Expedițiile dincolo de Pirinei se dovedeau mai dificile decât gândise. Populațiile locale, alcătuite din munteni lacomi de pradă, erau nesigure. Fapt și mai grav, alianțele cu șefii musulmani păreau instabile și mai totdeauna dependente de relațiile veșnic fluctuante dintre ei. Populațiilor nu le plăcea ideea de a-i vedea unindu-se cu un suveran creștin ca să lupte împotriva altor musulmani. Carol a renunțat la planul său de a-și spori posesiunile dincolo de Pirinei. Era mai înțelept, pentru securitatea regatului, să creeze o zonă „înghețată” de-a lungul frontierei, un slat-tampon care să supravegheze mișcările arabilor și, grație unor efective militare importante, să-i oprească în cazul în care ar încerca să înainteze spre nord. Acesta a fost regatul Aquitaniei, în fruntea căruia Carol l-a așezat pe fiul său Ludovic, viitorul

Ludovic cel Pios.

Anii au trecut. Devenit prudent, Carol evită să intervină spre a recuceri Gerona – care devenise posesiune francă – și nu răspunde solicitărilor guvernatorului Barcelonei, care îi făgăduia că orașul său i se va preda fără luptă. El se mărginește să organizeze o operațiune limitată la ținutul situat la nord de oraș. Tot în acest moment ia și hotărârea de a trimite o solie la Bagdad conducătorului drept-credincioșilor, Harun al-Rașid.

128

PRIMA SOLIE TRIMISĂ DE CAROL LUI HARUN

Califul se afla atunci în culmea gloriei. Faima splendorii și prosperității imperiului său străbătuse mări și țări. Nimeni nu uită faptul că, pe vremea când era un tânăr prinț, condusese o expediție până la Bosfor. În fiecare an, ostile sale pătrund adânc în teritoriile basileului, ceea ce Carol știe. Și mai știe faptul că, în ciuda slăbiciunilor și scandalurilor de la curte, a amenințărilor ce îl asaltează, împăratul Bizanțului este unicul său mare rival. Intrigile puse la cale de greci în Italia îl supără pe regele franc, iar ce se petrece la Constantinopol, unde puterea aparține unei femei care i-a scos ochii propriului său fiu pentru a-i lua locul¹¹, îl indignează. La rândul ei, papalitatea se afla în mâinile unui om slab și discreditat, Leon al III-lea, căruia i se aduc acuzații jignitoare (Carol îi scrie, rugându-l să „trăiască în cinste”). În această situație tulbure, împăratul Apusului și califul din Bagdad sunt cei doi „stâlpi” ai lumii, și este firească dorința lui Carol, dacă nu chiar să se alieze cu Harun, cel puțin să stabilească relații cu el, să-i cunoască opiniile și intențiile. Au primit oare ambasadorii lui Carol instrucțiuni precise? Probabil că da, însă nu ne-a parvenit nimic despre aceasta și prin urmare putem reconstitui doar în linii mari subiectele discutate, în cadrul politicii generale a celor doi suverani.

Problema Spaniei figura neîndoielnic printre cele asupra cărora împăratul dorea precizări. Prezența musulmană în Peninsula Iberică îi preocupa de mult pe franci. Carol nu uitase înfrângerea suferită și, în ultimii ani, trupele sale și ale regatului Aquitaniei efectuaseră o serie de incursiuni. Cât despre Abbasizi, aceștia se considerau în stare permanentă de război cu

1 împărăteasa Irina (797 – 802) i-a scos de două ori ochii fiului său, Constantin al V-lea, abia a doua oară reușind să-l ucidă (n.tr.).

emirul uzurpator, chiar dacă părăsiseră speranța de a-i răsturna pe Omeiazii din Spania. Bagdadul era atent la tot ceea ce se petrecea la Córdoba, în măsura în care-i permitea distanța. Toți dușmanii lui Abderahman I și ai urmașilor acestuia nu puteau fi decât prietenii califului, iar Abbasizii dispuneau în Spania de amiciții în rândul șefilor arabi, pe care îi puteau determina să colaboreze cu Carol împotriva Omeiazilor.

Raporturile lui Carol cu Bizanțul erau desigur mult mai

nuanțate. Cele două puteri creștine, de la Aachen și Constantinopol, luptă pentru supremația imperială. Curând, papa îi va așeza lui Carol pe cap coroana de rege al romanilor. În urma acestui gest, tensiunea va crește foarte mult între cele două imperii creștine. Misiunea francă se va duce la Bagdad doar cu trei ani înaintea extraordinarului eveniment care va fi încoronarea de la 25 decembrie 800. Carol dorea deci foarte mult să știe care erau relațiile dintre basileu și calif. Aceasta – lucru pe care Carol nu-l ignora – avea la rândul lui tot interesul să adâncească divergențele dintre cele două mari state creștine.

Mai era, în sfârșit, Ierusalimul, orașul sfânt al creștinilor, descris adeseori pe atunci, cu biserica Sfântului Mormânt, cea a Sfintei Fecioare a Patimilor, cu bazilica ridicată pe locul unde Elena, mama împăratului Constantin, găsise crucea răstignirii, muntele Măslinilor și, în vârful lui, biserica înălțării, construită pe locul de unde Hristos se înălțase la ceruri. În întreg orașul sunt nenumărate instituții religioase, mănăstiri, lavrea, cu un cler numeros, mai ales grec, dar și latin, condus de prestigiosul patriarh, personajul cel mai puternic și mai respectat al creștinătății, după papă și patriarhul Constantinopolului. Creștinii din toată Europa vin la Ierusalim. În acest oraș sfânt pentru musulmani, ca și pentru ei, își pot îndeplini netulburați îndatoririle pioase, excepție făcând incidentele

1 Mănăstiri aparținând bisericii grecești (n.tr.).

130

Inevitabile ce au loc în toate centrele de pelerinaj și asupra cărora nu autoritățile poartă răspunderea, ci tot soiul de răufăcători și de borfași.

În momentul în care Carol s-a hotărât să-și trimită la Bagdad solia, la Aachen au sosit totuși vesti oarecum îngrijorătoare. Niște beduini, împotriva cărora autoritățile musulmane se pare că nu luaseră toate măsurile necesare, făcuseră incursiuni în oraș, prădaseră comunități creștine și ucisuseră optsprezece călugări. Fiind un creștin pios, cu toate excesele sale personale, Carol a fost foarte indignat la auzul veștii. El i-a însărcinat pe solii săi să intervină pe lângă calif spre a se pune capăt acestor samavolnicii. I-a sfătuit, de asemenea, să obțină o atitudine favorabilă din partea prinților musulmani și să

împartă bani credincioșilor aflați la nevoie, atât în Egipt și Africa de Nord, cât și în Siria și la Ierusalim.

Să nu uităm și de povestea cu vestitul elefant, despre care s-a scris atât de mult. Trimișii lui Carol au adus un elefant, darul lui Harun al-Rașid pentru împărat. Istoricii au afirmat că singurul scop al soliei era de a aduce fabulosul animal pentru menajeria imperială, ceea ce nu pare defel serios. Am văzut că marele rege franc avea numeroase alte motive ca să-și trimită ambasadorii la calif. E mai plauzibil că acest dar a fost făcut în mod spontan de către Harun, ca gest de prietenie pentru Carol, arătându-i astfel și excepționala considerație ce i-o purta lui și statului său ¹.

Pentru solia sa în Orient, care a plecat la sfârșitul anului 797, Carol a ales doi laici, Lantfried și Sigismund, și un israelit pe nume Isaac, desigur ca interpret. Ce drum au urmat ei? Pentru a ajunge în Orient, se pornea la vremea aceea pe mare până în Egipt și de acolo pe uscat până la Ierusalim și în Siria. Se mai putea călători și cu o corabie până la Beirut sau întiohia și cobori apoi pe Eufrat, prin Alep, până la Raqqa și

¹ După Vasiliev, elefanții constituiau un monopol al califului, care și-i aducea din India (n.a.).

«1

Bagdad. Se pare că trimișii franci au folosit cea de a doua cale.

Isaac s-a întors după trei ani. Era singurul supraviețuitor al acestei călătorii lungi și grele. Lantfried și Sigismund muriseră, probabil pe drumul de întoarcere. Prin urmare, israelitul a fost cel care a adus somptuosul dar al lui Harun al-Rașid, elefantul Abulabbas. De pe coasta Africii, unde ajunsese cu stânjenitorul său tovarăș de călătorie, Isaac i-a cerut lui Carol o corabie ca să-l transporte. Carol l-a trimis degrabă pe notarul Ercibald (sau Ercanbald), ca să-i faciliteze călătoria până în Renania. După ce a debarcat la Porto Yenere, în Liguria, în octombrie 801, Abulabbas și-a petrecut iarna la Vercelli 2 și, la 20 iulie 802, își făcea intrarea în Aachen, unde se afla împăratul, producând asupra mulțimilor un efect lesne de imaginat. Carol l-a primit pe Isaac în audiență, „o cinste unică pentru un evreu în acele timpuri” 3. Abulabbas a murit în 810.

Între plecarea celor trei soli ai lui Carol și înapoierea lui Isaac se petrecuseră mai multe evenimente legate de relațiile cu Orientul. Către sfârșitul anului 799, la Aachen a sosit un călugăr trimis de către patriarhul George al Ierusalimului. În semn de mulțumire pentru trimiterea celor trei „ambasadori” în orașul sfânt și pentru daniile făcute, patriarhul îi trimitea lui Carol relicve de la Sfântul Mormânt. Câteva săptămâni mai târziu, împăratul îl trimitea pe călugăr îndărăt, însoțit de un preot de la curte, numit Zaharia, cu daruri pentru locurile sfinte. În ziua de 23 decembrie a anului 800, cu două zile înainte de încoronarea lui la Roma, Carol îl primea pe Zaharia, care se înapoiase împreună cu doi călugări de la Ierusalim, trimiși de patriarhul George; un grec de

1 Nu se cunosc împrejurările. Putem presupune că au murit de boală, căci, dacă ar fi fost asasinați. cronicarii ar fi consemnat acest lucru (n.a.).

2 Oraș în Lombardia (n.tr.j).

— G. Musca (n.a.).

132

tuiau o dev, apdalar Ol cel Mare, nu nuervenția salim fața de Laro și pentiunter daniile făcute, dar pe iav Părea creștinilor ambasadorilor săi 1 tor Cliejle trimiterea lor.

musulmani.

133

lui Haruri al-Kașid, iar al doilea dintre cei ai emirului de Kairuan, Ibrahim b. Aghlab, cel mai puternic din Africa de Nord, al cărui rol în Ifriqiya l-am văzut. Ibrahim își trimisese un reprezentant pe lângă marele suveran al Apusului nu fără o intenție precisă: el voia, firește, să intre în relații cu cel care reprezenta vremurile noi de partea cealaltă a Mediteranei.

Carol i-a primit pe cei doi soli în apropiere de Vercelli, în nordul Italiei, unde se afla atunci. Aceștia îi aduceau „minunate daruri” din partea califului și a emirului: maimuțe, balsam, nard, unguente, miresme, parfumuri și leacuri felurite, „atât de multe încât păreau că goliseră Răsăritul și Apusul”, scrie călugărul de la Saint-Gall 1. Solia

trimisă de Harun constituia cu siguranță un răspuns soliei lui Carol din 797. Faptul că i s-a dat urmare înseamnă că a fost binevenită. Se ajunsese la unul din momentele care hotărăsc soarta imperiilor. Papalitatea și imperiul de Răsărit treceau printr-o criză extrem de gravă, încoronarea lui Carol cel Mare făcea Bizanțul să se teamă că atotputernicul împărat s-ar putea hotărî să pornească un război împotriva Constantinopolului, pentru a o izgoni pe Irina, împărăteasa uzurpatoare a tronului Cezarilor. Harun, care visa și el, ca toți marii suverani ai islamului, să cucerească Constantinopolul, era primul interesat să afle planurile lui Carol. Intenționa acesta să o ia de soție pe Irina sau să-și arunce ostile în luptă împotriva ei? Ce s-a întâmplat și care a fost mesajul celor doi soli? Au făcut ei oare propuneri împăratului Apusului din partea lui Harun și a lui Ibrahim? Niciun izvor nu menționează aceasta.

În contextul politic, totul ne îngăduie însă să credem că printre preocupările califului, care își continuă pregătirile militare în zona de fron

1 Călugărul Notker, de la vestita abatăie benedictină, situată în cantonul Saint-Gall (Sankt-Gallen) din Elveția de azi; în secolele X – XII aceasta va cunoaște o înfloritoare activitate literară și artistică (n.tr.).

134

tieră, viitorul imperiului creștin de Răsărit ocupa unul din primele locuri. Ibrahim, vecin și el pe mare cu Bizanțul, este extrem de interesat de ceea ce se întâmplă acolo. Ambiția lui începe deja să se manifeste. La mai puțin de trei decenii, urmașii lui vor debarca în Sicilia, posesiune bizantină, și în Italia meridională. Pentru moment, emirul aghlabid ia aminte, se informează și se pregătește. Mai este și Spania, în legătură cu care împăratul Carol, Harun și, de asemeni, Ibrahim au tot felul de idei, cu siguranță informații și probabil planuri. Această dublă misiune merită mai multă atenție decât i se acordă de obicei. Cei doi trimiși musulmani au zăbovit câteva luni la curtea lui Carol cel Mare, uluiți la vederea atâtor splendori, după cum ne relatează Notker, călugărul de la Saint-Gall. În ziua de Paști au asistat la slujba religioasă de la catedrală, după care împăratul le-a făcut imensa onoare de a-i invita la masă, dar „minunățiile văzute au făcut să

le piară pofta de mâncare” 1. Ei au părăsit curtea împăratului în cursul anului 802.

CEA DE A DOUA SOLIE FRANCĂ

Probabil la sfârșitul anului 802, sau poate câteva luni ori chiar câteva săptămâni mai târziu, Carol cel Mare trimitea o nouă solie lui Harun. Aceasta era condusă de un anume Radbert, fără îndoială dregător la curte. *Analele regatului* nu ne dezvăluie nimic despre sederea în Irak și nici despre călătoria acestuia, ci numai faptul că Radbert și tovarășii săi de drum au avut norocul de a trece neobservați prin mijlocul flotei grecești, tocmai când aceasta încerca, sub comanda patriciului Nicetas, să atace Dalmația.

1 Această relatare este cu siguranță plăsmuită în întregime de bunul călugăr, care a scris cu vreo cincizeci de ani mai târziu și a cărui carte, *Gesta Caroli Masai*, este o neîntreruptă laudă la adresa lui care) cel Mare (n.a.).

135

Radbert s-a săvârșit din viață la înapoiere, îndată ce a pus piciorul în Italia și, prin urmare, n-a apucat să dea seamă despre solia lui. Odată cu el soseau însă alte două solii: una trimisă de Harun al-Rașid, având în frunte un oarecare Abdallah; cealaltă care îl reprezenta pe Toma (noul patriarh al Ierusalimului, succesorul patriarhului George), alcătuită din călugării Felix și George, acesta din urmă de origine germană, abatele comunității de pe muntele Măslinilor. Ei îi aduceau împăratului scrisoarea de înscăunare a noului patriarh, precum și o cerere de subsidii pentru întreținerea comunităților creștine din Țara Sfântă. Cât despre Abdallah, acesta aducea din partea lui Harun bogate daruri: un cort cu splendide draperii de in felurit colorate, numeroase mătăsuri, parfumuri, uleiuri înmiresmate, balsam, două mari candelabre din bronz aurit și, mai cu seamă, un orologiu din bronz aurit, „care i-a lăsat uluiți pe toți cei ce l-au văzut” K

Prima misiune era religioasă și nu avea un caracter excepțional. Cea a lui Abdallah constituia un eveniment în sine, ca și aceea trimisă mai înainte de Harun. Abdallah i-a confirmat probabil lui Carol cel Mare concesiile cerute de acesta – sau propuse de Harun – și despre

care fusese vorba în cursul soliilor precedente. Singurul text demn de încredere în acest caz este cel din *Annales Regni Francorum*. Eginhard face, în *Vita Carolii*, o relatare atât de încâlcită încât este imposibil să se distingă limpede ce avantaje i-a acordat califul împăratului și nici să fie precizate. Istoricul lui Carol cel Mare scrie pe scurt: „califul, înștiințat de dorințele lui Carol cel Mare, nu numai că i-a dat tot ceea ce a voit acesta, dar a așezat sub puterea lui locul sfânt de unde venise mântuirea oamenilor”, adică „prea sfântul mormânt al Domnului și Mântuitorului nostru și locul

1 în *Analele regatului* se precizează că era vorba de o clepsidră care lăsa să cadă într-un vas, la fiecare ceas, bile colorate ce scoteau un clinchet ca de clopoței; la ora amiezii, doisprezece cavaleri se arătau la douăsprezece ferestruici (n.a.).

136

Învierii sale”. Cam șaiszeci de ani mai târziu, călugărul de la Saint-Gall, în *Gesta Caroli*, a închipuit un discurs al lui Harun al-Rașid către solii lui Carol cel Mare, în care acesta le afirma că așază pământul făgăduinței sub autoritatea lui Carol cel Mare și că îl va administra ca un „împuternicit” al său. Aceste pasaje scurte din cele două cronici i-au făcut pe istoricii moderni să creadă că Harun îi atribuisese lui Carol un „protectorat” asupra Palestinei. Fără a intra aici în amănuntele acestei controvers¹, nu încap^e îndoială că termenul „protectorat” este un anacronism. Noțiunea de protectorat este total străină atât dreptului occidental, cât și dreptului oriental în secolul al IX-lea, iar aici nu corespunde cu nimic realității. Ce înseamnă a așeza Sfântul Mormânt sub puterea lui Carol cel Mare? Harun i-a acordat desigur o „putere” (dar ce fel de putere?) asupra locului unde a fost înmormântat Hristos, adică mormântul său, „locul unde a fost așezat trupul Domnului, învelit în fâșii de pânză, și a cărui lungime măsurată de Arculf cu mâna lui este de șapte picioare... și a cărui întindere poate sluji drept pat unui om culcat pe spate” 2.

Nimic, în textele apusene cunoscute, nu ne îngăduie să ne aventurăm dincolo de această interpretare. Califul acordase „putere” împăratului Apusului asupra mormântului însuși, doar atât. Această putere se extindea oare și asupra întregului edificiu și, prin urmare, a

bisericii Sfântului Mormânt? Oricare ar fi fost interesul politic al lui Harun de a acorda satisfacții lui Carol cel Mare, este mai mult decât îndoielnic că el ar fi putut depăși niște concesii limitate, chiar simbolice. Se știe că Harun era foarte legat de religia lui. Aceasta, care constituise pretextul izgonirii Omeiazilor, îi justifică întrucâtva

1 A se vedea Anexa 5 (n.a.).

2 Arculf I, 3 (citată de Kleinclausz, în *Syria*). Episcopul

Arculf (624 – 704) a făcut o călătorie în țara sfântă și a efectuat o descriere amănunțită (n.a.)»

137

dinastia în fruntea stalului musulman și a comunității credincioșilor. Puterea conducătorului Credinței era absolută, dar în limitele stricte respectării a islamului, în secolul celor dintâi Abbasizi poate mai mult decât în oricare altă epocă. A dăruirii unui suveran necredincios un edificiu conținând mormântul, fie și pustiu, al zeului său, ar fi fost un gest necugetat, însemna a se expune, printre altele, primejdiei ca Alizii să exploateze această violare religioasă. Harun, temător și neliniștit – adeseori pe bună dreptate –, nu era omul care să-și asume astfel de riscuri. Cât despre „protectoratul” asupra Palestinei, el este neverosimil, și niciun text nu îngăduie confirmarea acestei interpretări.

Acest „dar” al mormântului lui Hristos, pe care nu-l putem pune la îndoială, în ciuda lipsei oricărui text arab, avea prin urmare o natură simbolică. Pentru Carol, ca și pentru întreaga creștinătate, mormântul Mântuitorului avea o valoare inestimabilă, iar faptul de a fi devenit „proprietatea”, fie și fictivă, a lui Carol cel Mare, nu putea decât să aprindă imaginația tuturor acelor care visau să meargă și să se închine la Ierusalim. Prestigiul lui Carol a sporit și mai mult, străbătând veacurile. Legende, cu siguranță, n-au lipsit. În afară de relatările, plătuite în întregime, ale călugărului de la Saint-Gall, a mai fost închipuită o călătorie a lui Carol cel Mare în Orient, care îl arăta pe împărat cum intră în Ierusalim, precum și dăruirea ieslei și a mormântului de către Harun și înapoierea împăratului cu moaștele sfântului Andrei. În secolul al XII-lea, un poem intitulat *Voyage de Charlemagne en Orient* (Călătoria lui Carol cel Mare în Orient)

povestește faptele de vitejie ale împăratului care, cu oastea sa de pelerini, îi izgonește pe păgâni din orașul sfânt. Astfel el a devenit primul cruciat și, până la sfârșitul Evului Mediu, toată lumea a crezut lucrul acesta.

Pe lângă dăruirea simbolică a mormântului, autoritățile musulmane i-au acordat probabil lui Carol cel Mare și calitatea de a „ocroti” lăcașurile

138

religioase din Ierusalim, adică de a le extinde, întreține și restaura, de a înlesni venirea pelerinilor și șederea lor acolo. În relatările din epocă, întâlnim date despre prezența în orașul sfânt a șaptesprezece călugărițe de origine francă. Cu daniile lui Carol cel Mare au fost construite, se pare, un han, o piață și o bibliotecă pentru pelerini. Împăratul ar fi cumpărat în valea Iosafat vii și grădini, precum și, spune legenda, „Ogorul sângelui”, terenul cumpărat de Iuda cu cei treizeci de arginți ai trădării.

Grație acestor relații, Carol cel Mare ar fi contribuit și la îmbunătățirea sortii creștinilor care trăiau în ținuturile aflate sub dominație musulmană. Harun a murit în 809 și în imperiu s-a instalat dezordinea, pentru mai bine de zece ani, timp în care creștinii au suferit necazurile prin care trec toate minoritățile în vremuri tulburi 1. După aceea, viața creștinilor a continuat ca și până atunci, uneori pașnică, alteori mai grea, potrivit condițiilor locale, personalității guvernatorilor și funcționarilor ce veneau în contact cu populația. Din concesiunile acordate lui Carol cel Mare de Harun au rămas mai cu seamă construcțiile și restaurările la care contribuisese cu daruri și poate creșterea, pentru o vreme, a numărului de călugări franci în țara sfântă; de asemenea, o tradiție și amintiri ce s-au păstrat multă vreme după dispariția celor doi mari împărați.

La mai puțin de doi ani după șederea la curtea lui Carol cel Mare a lui Abdullah și a tovarășilor săi, Harun al-Rașid murea în Khorasan. A sosit oare Abdullah la vreme ca să-l informeze despre convorbirile lui cu Carol cel Mare sau califul părăsise deja Raqqa la înapoierea solului său? Niciun text arab nu pomeneste despre relațiile lui Harun cu împăratul din Apus. Dispariția califului, urmată de războiul civil, au

întrerupt

1 În 810, un capitular al lui Carol cel Mare porunea să se strângă bani pentru repararea bisericilor devastate în timpul războiului civil (n.a.).

139

schimburile de misiuni diplomatice, iar tulburările care au survenit în imperiul abbasid au creat o situație nouă. Succesorii lui Harun, Amin și Mamun, nu au luat nicio inițiativă de politică externă 1, războiul cu Bizanțul a luat sfârșit, cu toată campania întreprinsă de Mamun puțin timp înainte de a muri și care a rămas fără urmări. Carol cel Mare murise în 814.

A reface cursul istoriei înseamnă întotdeauna o strădanie plină de primejdii. Cum s-ar fi succedat evenimentele dacă domnia lui Harun n-ar fi fost brusc curmată, dacă el ar fi avut răgazul de a duce la bun sfârșit politica agresivă plănuită împotriva Bizanțului? S-a presupus că fuseseră încheiate acorduri oficiale între cei doi împărați și s-a vorbit chiar despre o „axă Aachen-Bagdad”. Aceasta înseamnă să uităm tot ce îi despărțea pe cei doi suverani și imperiile lor, atât în spațiu, cât și în ceea ce privește viziunea lor asupra lumii. Colaborarea lor nu ajungea cu siguranță atât de departe. Fără să se afle nicăieri „la concurență”, ei nutreau aceeași ostilitate față de Córdoba, aceeași neîncredere față de Bizanț, ceea ce îi făcea să vadă „situația internațională” într-o lumină asemănătoare, cel puțin în Mediterana. Și unul și celălalt – mai ales Plarun – doreau un imperiu bizantin slăbit. Conducătorul drept-credincioșilor voia oare să înlăture astfel colaborarea eventuală – nu prea de dorit pentru el – între imperiul franc și imperiul grec? Este posibil, deși, în acel moment al istoriei, o asemenea primejdie nu era evidentă. Harun se mai temea, în ciuda depărtării, și de noua Spanie musulmană, care se dezvoltase rapid și strălucit, în acest început de secol IX, când unitatea și coeziunea imperiului abbasid erau amenințate în

1 Totuși, în 831, Mamun i-a trimis lui Ludovic cel Pios, fiul și succesorul lui Carol cel Mare, două solii – una musulmană, iar cealaltă creștină. Scopul lor era probabil de a sonda intențiile regelui franc în momentul în care califul se pregătea pentru o nouă campanie

împotriva Bizanțului (n.a.).

140

mai multe provincii, Harun știa că celălalt mare împărat nu îi era dușman și-i putea fi „prieten”. Aici se opreau probabil relațiile dintre cei doi suverani și cele două state: nu era vorba nici de o alianță diplomatică și nici de planuri precise de operațiuni militare, ci amândoi erau convinși că nu aveau a se teme unul de celălalt, datorită intereselor și adversarilor comuni, și că se pot bizui unul pe celălalt dacă aceștia ar deveni periculoși.

Cei doi ochi ai lumii

Rugăciunile, pelerinajul, postul, milostenia reprezintă, odată cu profesiunea de credință, cei cinci stâlpi ai religiei musulmane. La acestea se adaugă un al șaselea, „nu o îndatorire personală, ci o îndatorire solidară”, sarcină obligatorie pentru cel așezat de Allah în fruntea comunității credincioșilor: acesta este *jihadul*, războiul sfânt îndreptat împotriva țărilor „necredincioase” pentru a spori lumea islamului și a converti popoarele cucerite sau a le supune, acordându-le statutul de *dhvjnn* 1. Aduși la putere „pe creasta unui val religios”, „trimiși ai lui Allah” și nu „trimiși ai Profetului lui Allah” ca Omeiazii, Abbasizii s-au conformat acestei obligații mai mult decât predecesorii lor.

În acest sfârșit de secol VIII, arabii își atinseseră însă limitele. Sassanizii au dispărut, izgoniți pe vecie din istorie. Spre răsărit, cu toată agitația care va mai dura încă vreo câteva zeci de ani în ținuturile Exusului, bătălia de la Talas a pus capăt, odată cu stăvilirea expansiunii chineze în Asia Centrală, și tentativelor de independență ale Transoxiane. Imperiile din Extremul Orient sunt imposibil de atins, iar Imperiul *care*-lingian este și el mult prea departe, între Gi-braltar și Loara fiind o distanță de 1.500 kilo

1 Supus nemusulman aparținând unei religii pomenite în Carte, obligat să plătească *djizya* (n.a.).

141

metri. Poitiers, care n-a însemnat niciodată pentru istoricii musulmani decât eșecul unei „bande de soldați care făceau incursiuni dincolo de hotarele cele mai depărtate” x nu va avea urmări. Atât la

răsărit, cât și la apus, nu mai sunt cuceriri teritoriale de făcut și nici popoare de convertit la islam.

Mai rămân imperiul basileului și visul nemăsurat de a cuceri Constantinopolul. Veacuri de-a rândul, el va exalta închipuirea atuur împărați musulmani și apoi, odată cucerit de unul dintre ei 2, pe aceea a regilor și împăraților creștini ce vor visa la rândul lor să îl recucerească, aproape până în zilele noastre. Fără Le (« al III-lea Isaurianul și focul grecesc³, sprijinit serios de atacurile bulgarilor împotriva arabilor, campania de la Maslama ar fi reușit poate. Această campanie a marcat punctul culminant al elanului arab. Aflați al apogeului puterii, Abbasizii (mai întâi Mahdi, apoi Harun al-Rașid și fiul său Mamun) se vor ciocni cu forțe bizantine te

1 B. Lewis. *Les Arabes dans l'Histoire* (n.a.).

2 Abia artileria grea a lui Mahomed al II-lea va face să cadă orașul în 1453, năruindu-i zidurile (n.a.).

3 Utilizarea lichidelor sau amestecurilor incendiare datează din Antichitate. Herodot, Tucidide, Tit Liviu o menționează și ei. Ammianus Marcellinus vorbește de așa-numitele „malleoli”, săgeți cu material combustibil.

În aceste „uleiuri” intră smoala, rășina, varul nestins, ceara, pucioasa, salpetrul. Perșii le foloseau impregnând cu ele câlți, lansați apoi în vârful săgeților. Utilizarea naftului era deosebit de redutabilă, căci flăcările sale se răspândeau pretutindeni. Arabii au folosit și lichide incendiare, mai ales în cursul unei expediții în India, în 779, iar Harun al-Rașid la asediul Heracleei, în 806.

Denumirea de „foc grecesc” vine de la grecul Kallinikos, care adusese acest foc din Siria în Bizanț (n.a.).

restre și navale, reorganizate pe o bază teritorială (themele)*, care își vor arăta după o vreme eficacitatea.

CONDAMNAȚI SĂ SE ÎNTÂLNEASCĂ

Pentru arabii din Evul Mediu timpuriu, bizantinii sunt singurii vecini imediați. Celelalte popoare locuiesc la distanțe uriașe, aflate la capătul unor călătorii de luni întregi. Stabilirea de relații cu ele ține de domeniul explorărilor, iar informațiile existente nu au decât o legătură îndepărtată cu realitatea. Potrivit legii musulmane, orice călătorie

într-o țară a necredincioșilor reprezintă un act condamnabil, admis doar atunci când scopul ei îl constituie răscumpărarea prizonierilor. Nici comerțul nu este o justificare pentru o asemenea călătorie². Numai călătorii îndrăzneți, aventurierii, se duc în țări necredincioase și se îmbogățesc adeseori rapid. Ceilalți ignoră cu desăvârșire Asia, despre Europa nu au decât noțiuni foarte vagi și nu-i cunosc hotarele. Africa se limitează la Maghreb și la o parte din coasta estică. Restul lumii aparține miturilor.

Cât despre bizantini, aceștia au despre țările apusene și nordice noțiuni mai puțin vagi. Ei

1 După această concepție asupra apărării teritoriului, care datează din 625, dar care nu a fost aplicată decât treptat, teritoriul e împărțit în districte militare, iar în fiecare dintre acestea oamenii sunt recrutați la fața locului.

Strategul, care deține puterea militară și civilă, este stăpânul absolut al provinciei. Familiile care stăpânesc pământuri trebuie să presteze un singur serviciu militar;

În caz de alertă, bărbații se prezintă înarmați și cu un cal; țăranii cei mai săraci sunt înarmați pe socoteala satului. Acest sistem îngăduie ca statului să i se pună la dispoziție contingente gata de luptă. Aceeași reformă fusese aplicată și în marină (n.a.) –

2 Această concepție îngustă nu a întârziat să evolueze, iar juriștii au reușit să împace legea și necesitatea, adăugând un statut intermediar, *de armistițiu*, care permitea unui musulman să călătorească în ținuturi nemusulmane și pentru a face comerț. În legătură cu comerțul, a se vedea cap. VIII.

143

Întrețin relații, mai ales comerciale, dar și politice, cu carolingienii printre alții, iar Italia centrală și meridională a făcut parte până la mijlocul veacului al VIII-lea din imperiul grec. Și ei se aventurează arareori în afara hotarelor, mult mai puțin de când arabii ocupă țărmul sudic al Mediteranei, iar comerțul cu țările îndepărtate se află parțial în mâinile lor. Singurii vecini apropiați unii de alții, arabii și bizantinii sunt condamnați, dacă ne putem exprima astfel, la relații reciproce. Acestea sunt întrerupte adeseori de războaie dar

există totuși, precum și schimburi felurite. Oamenii manifestă și curiozitate unii față de ceilalți. Înseamnă aceasta oare că se înțeleg? Cu siguranță că nu. Religiile sunt prea diferite, obiceiurile de asemeni. Fiecare e convins de superioritatea lui, chiar dacă admite împărțirea – gândind că e provizorie – a lumii între ei. Musulmanii cred că sunt aleșii lui Dumnezeu, că religia lor e singura adevărată și că **într-o** zi ea va deveni religia întregii lumi. În ochii lor, bizantinii sunt vinovați mai cu seamă de a-i fi atribuit asociați lui Dumnezeu (**Treimea**); necredincioșii aceștia au multe defecte, sunt avari, nu-și țin cuvântul, femeile lor sunt murdare și lipsite de rușine, bucătăria lor e proastă; pe deasupra, mai sunt și furnizorii de eunuci ai lumii musulmane.

Pentru bizantini, numai împărăția lor – împărăția lui Dumnezeu – înfăptuiește idealul religios, intelectual și moral la care poate aspira omul pe pământ. „Cel ce trăiește în sânul imperiului aparține lumii civilizate, *oikoumene*; ținuturile de dincolo de ea sunt *eremos*, pustiul”. Musulmanii au distrus uriașul imperiu care prefigura împărăția Domnului. Ei au zdrobit unitatea lumii, ce era pe cale de a fi realizată. Pe deasupra sunt și nelegiuți. Aceasta spunea totul.

Bizantinii și musulmanii se consideră unii pe alții barbari. Sentimentul de superioritate este chiar mai puternic la cei dintâi. Oricum, ei

1 Grunebaum, *Medieval Islam* (**n.a.**).

144

stau față în față și au hotare comune. Între arabii din peninsula și grecii din imperiul creștin există relații comerciale din timpurile preislamice. profetul, precum și califul Omar, știau din experiență că la intrarea în teritoriul bizantin se percepeau taxe vamale. Sub Omeiazi, schimburile se făceau mai ales pe mare: pe lângă numeroase alte produse, la Constantinopol era trimis papirus egiptean. Expansiunea economică a Abbasizilor face să crească traficul comercial. Acesta trece întotdeauna prin Constantinopol, unde există o moschee pentru neguțătorii musulmani, și prin Trebizonda și Lamos, un oraș de graniță, la apus de Tarsus. Aici se organizează periodic bâlciuri și totodată se schimbă prizonieri greci și arabi. Unele mărfuri sunt interzise la export. Astfel, neguțătorii străini nu pot să scoată din țările

arabe exemplare din Coran sau balsamuri, iar bizantinii interzic ieșirea din imperiu a uleiului. În anumite împrejurări, suveranii arabi și bizantini își ofereau unii altora daruri. Moawia i-a dăruit basileului cincizeci de cai de rasă (exportul lor era supus unui control sever), iar Mamun blănuri de jder și mosc. Harun al-Rașid i-a trimis împăratului Nikefor parfumuri, un cort, poame uscate. El a primit în schimb două sute de caftane din țesături de preț, șoimi și câini de vânătoare. Împărăteasa Irina îi va dăruia 30.000 livre de stofă din păr de capră. Ei își trimiteau reciproc cingători de aur încrustate cu diamante, caftane din mătăsuri rare, sclavi de ambe sexe. În *o mie și una de nopți* sunt pomenite, nu numai o dată, darurile făcute de împăratul Bizanțului conducătorului drept-credincioșilor. „Și iată care erau aceste daruri ale regelui Aphri-donios, stăpânul Constantiniei. Mai întâi cincizeci de fecioare, mândre între mândrețurile Greciei. Și cincizeci de băieți aleși printre cei mai chipeși din țara rumilor; toți acești preafrumoși băieți erau înveșmântați cu caftane ce cădeau în falduri, cu mânecile largi, croite din mătăsuri cu desene de aur și felurite înflorituri în toate culorile, o cingătoare din aur cu lucrătură de argint, de

145

care era prinsă câte o fustanelă făcută din două părți de lungimi diferite, din atlas și catifea; în urechi fiecare avea câte un inel din aur, de care atârna o perla albă și rotundă prețuind peste o mie de carate. Fecioarele purtau și ele bogății nemăsurate. Acestea erau darurile cele mai însemnate. Dar mai erau și altele, de mare preț și cu nimic mai prejos de cele pomenite **x**”. Aceste schimburi de daruri, toate prețioase, uneori stranii (un împărat îi trimisese califului Moawia doi bărbați, unul uriaș, iar celălalt înzestrat cu o forță herculeană), au loc cu prilejul încheierii unui tratat, a unei restituiri de prizonieri sau urcării pe tron a unui împărat sau calif. Ele sunt aduse de ambasadori, care primesc la rândul lor cadouri, având totodată permisiunea de a le duce acasă, datorită faptului că se bucură de imunitate diplomatică. Unii dintre ei, dornici să știe mai mult despre țara în care locuiesc – pentru un timp limitat, căci nu există ambasade permanente – nu ratează nicio ocazie de a frecventa personalități din preajma califului și de a vizita țara, cel puțin capitala. Califul sau împăratul îi invită la masă pe acești

trimiși. La rândul lor, aceștia oferă banchete somptuoase, pentru a-i impresiona pe oaspeți și a le arăta bogăția suveranului lor. Bagdadul și Constantinopolul rivalizează între ele ca fast. Gheorghe Syncelu¹², care l-a întâlnit pe califul Mamun la Damasc în 831, a împărțit sume considerabile dregătorilor, curtenilor și chiar populației pe străzi. Constantinopolul s-a arătat foarte satisfăcut: „acesta dezvăluise sarazinilor imperiul”. Califul și basileul își scriu. Când unul dintre ei solicită un schimb de prizonieri sau propune un armistițiu, scrisoarea e curtenitoare, aproape amicală, dar când conține o declarație de război, tonul e violent, uneori insultător, ca de pildă scrisoarea trimisă de Harun al-Rașid împăratului Nikefor. Ei își mai scriu scrisori în care nu e vorba de politică.

1 A 46-a noapte (n.a.).

2 Cronicar bizantin (? – după 810) (n.tr.).

146

Împăratul Nikefor i-a cerut lui” Harun să i-l trimită pe poetul Abul Atahiya, oferindu-i în schimb drept ostateci oricâți prizonieri ar fi dorit. Poetul a refuzat, în ciuda insistenței califului. Califul omeiad Walid îi scrisese și el lui Iustinian: el dorea ca arhitecți greci să-i construiască moscheea din Damasc și îl amenința cu distrugerea unor biserici dacă refuză. Califul Mutawakil, care a domnit la câțva timp după Harun și a fost unul dintre cei mai extravaganti constructori ai dinastiei abbaside, va chema pictori din Bizanț să-i decoreze palatul din Samarra. Aceștia vor picta, printre altele, o biserică.

Numeroase fapte istorice și povestiri, de multe ori înfrumusețate, atestă relațiile dintre autoritățile supreme ale celor două imperii, dar și cele existente între intelectuali, atrași de ca un miraj reciproc, „miraj reflectat de un miraj înflăcărat”, după expresia lui Louis Massignon.

În secolele VIII și IX, arabii păstrau în mintea lor imaginea Bizanțului moștenitor al vechilor greci, descoperindu-le cultura pe măsură ce o traduceau. Califi dornici să-i aibă în bibliotecile lor pe autorii Antichității și să-i facă cunoscuți, trimiteau la Constantinopol intelectuali arabi în căutarea textelor grecești. Astfel, un călugăr bizantin îi va duce emirului din Cordoba un tratat al lui Dioscoride pe

care i-l va explica, iar Mamun îi va cere împăratului Teofil să i-l trimită pe geometrul și astronomul Leon.

În scrisorile lui, califul îl invită de fiecare dată pe împărat să se convertească la religia islamică. Acesta îi răspunde, iar uneori au loc adevărate controverse teologice între Omar al II-lea și Leon al III-lea Isaurianul, Harun al-Rașid și Constantin al VI-lea, printre alții... La jumătatea secolului al IX-lea, califul Watiq trimite, cu încuviințarea lui Mihail al III-lea, o expediție științifică la Efes ca să cerceteze rămă

147

sitele celor Șapte Tineri Adormiți. Același calif va organiza o expediție în Asia Centrală, în căutarea zidului ridicat de Alexandru spre a închide popoarele lui Gog, din țara Magog².

Relațiile dintre conducătorii celor două imperii nu sunt prin urmare ostile, în ciuda stării de război aproape permanente care există între ei. De altfel, Bizanțul le acordă arabilor un soi de întîietate asupra occidentalilor, arată istoricul Vasiliev, care dă drept exemplu faptul că, la masa imperială, protocolul bizantin îi așeza pe „prietenii” sarazini pe locuri mai măgulitoare decât „prietenii” franci. Ambasadorii din Orient au prioritate asupra celor veniți din Occident³.

Mai erau și transfugi, care treceau din Bizanț la arabi și invers. Arabii erau uneori tentați de anumite libertăți care existau de cealaltă parte a frontierei, ca, de pildă, aceea de a bea vin. Alții, care săvârșiseră o crimă, erau nevoiți să fugă. Sunt numeroase exemplele de transfugi politici bizantini, care au ocupat mai târziu funcții importante pe lângă calif. Unii se converteau la islam și se stabileau acolo, alții încercau să se întoarcă în țara lor de baștină. Mai erau și triburi întregi care fugeau ca să scape de o putere prea autoritară, precum și prizonieri de război care preferau să nu se mai înapoieze acasă: aceștia se converteau la islam și apoi primeau pământuri. Bizanțul își recruta dintre ei interpreți.

Printre bizantinii trecuți în slujba arabilor, cel mai ilustru a fost fără îndoială strategul

1 Potrivit legendei, șapte tineri, care se refugiaseră într-o grotă aproape de Efes, ca să scape de persecuțiile împăratului Decius, în secolul al III-lea, au fost zidiți de vii în ea. Ei au adormit și s-au trezit

două sute de ani mai târziu. Când au murit, au fost îngropați în grotă, care a devenit un loc de pelerinaj celebru în întreg Orientul Apropiat (n.a.).

a *Vechiul Testament*, Cartea lui Ezekiel, 38, 39; Cartea lui Daniel, 11 (n.tr.).

3 Potrivit protocolului epistolar din *Cartea Ceremoniilor*, numele califului îl preceda în formulele de adresare pe acela al împăratului, în timp ce în corespondența cu regii Occidentului era respectată ordinea inversă (n.a.)

148

Tatzates, care a fugit în 784. Elpidios, strateg și el, a plecat la rândul lui; fusese acuzat, se pare, că ar fi amantul împărătesei Irina. Comandantul flotei din Sicilia, Euphemios, avea alt motiv: se căsătorise cu o călugăriță. Strategul Andronic Dukas a trecut și el la arabi și s-a convertit la islam.

Numeroase au fost și mamele de calif de origine greacă: Qaratis, mama lui Watiq (nepotul lui Harun al-Rașid), Habashiyya, mama lui Muntasir, Qurb, mama lui Muhtadi, Dirar, mama lui Mutadid, și, puțin mai târziu, vestita Shaghab, mama califului Muqtadir, al cărei palat era de-a dreptul năpădit de bărbați și femei de proveniență greacă. Shaghab a lăsat amintirea uneia dintre concubinele imperiale cele mai averse de lux și bogății.

Prizonierii care trăiau în mijlocul populației contribuiau la răspândirea obiceiurilor și civilizației celor două imperii. Personalitățile importante, prizoniere în casa care le fusese atribuită, puteau primi pe cine poșteau. Ceilalți, obligați să muncească, mai ales în manufacturi, aveau, prin forța lucrurilor, legături cu cei în mijlocul cărora își petreceau zilele. Aceste contacte existau, într-o măsură mai mare chiar, în regiunile de frontieră, unde aproape toată lumea vorbea ambele limbi. Principalele îndeletniciri erau contrabanda și spionajul. Luptele neîncetate, schimburile de prizonieri, războiul sub toate formele nu puteau să nu-și exercite influența asupra celor două țări.

În sfârșit, pelerinajul la Ierusalim era pentru creștini un prilej de a pătrunde în această lume arabă, de care se vorbea atâta și care era aproape necunoscută. Deși nu există decât informații fragmentare în

ceea ce privește perioada abbasidă, se pare că supușii basileului erau liberi să se ducă în țară sfântă, fără nicio piedică, în afară de probabil, obținerea unei autorizații și plata unor taxe. Și pe această cale se stabilesc o serie de contacte care contribuie la o mai bună cunoaștere reciprocă a creștinilor și musulmanilor.

Condamnați de geografie să trăiască în două lumi vecine, disprețuindu-se și admirându-se unii pe alții, arabii și bizantinii se atrag și totodată se resping reciproc. Ostilitatea dintre ei este atenuată de monoteismul practicat atât de unii, cât și de ceilalți, și de convingerea că, în afară de ei – și, într-o oarecare măsură, de persani și indieni – nu mai există decât popoare care zac în bezna ignoranței și a sălbăciei. „Nu sunt decât doi ochi cărora divinitatea le-a încredințat îndatorirea de a lumina lumea: puternica monarhie a romanilor și comunitatea călăuzită cu înțelepciune a persanilor”, îi scria sassanidul Chosroes împăratului Mauriciu. După dispariția persanilor, arabii, la rândul lor, „luminează lumea”.

HARUN AL-RAȘID PLEACĂ

LA RĂZBOI ÎMPOTRIVA BASILBULUI

Saffah și Mansur acordaseră o importanță limitată războiului împotriva Bizanțului. Pentru primii doi califi abbasizi, preocupați să consolideze regimul și atacați de kazari, războiul împotriva necredincioșilor nu constituia o preocupare majoră. Nici pentru adversarul lor, de altfel, care avea obiective mai apropiate: lupta împotriva triburilor slave din Tracia și Macedonia și, mai cu seamă, respingerea atacurilor bulgare, mai primejdioase decât cele ale arabilor. Trupele lui Mansur și Constantin al V-lea s-au înfruntat arareori în mari bătălii: ele făceau incursiuni, distrugeau orașe (Melitene, Massisa, Adana, Mă-rach), ale căror populații erau apoi deportate. În 771, flota arabă a întreprins un atac împotriva Ciprului, al cărui guvernator bizantin a fost făcut prizonier.

Odată cu urcarea pe tron a lui Mahdi, ofensiva împotriva Bizanțului capătă un nou avânt. După cucerirea Samosatei, în 778, de către Leon al IV-lea, califul trimite o oaste puternică, sub

159

comanda lui Abbas Ibn Mohammed, unchiul său, care cucerește

orașul Marach. Bizantinii ocupă din nou orașul și strămută în Tracia toată populația iacobită. În anul următor, odată Marach cucerit, Hasan b. Qahtaba preia conducerea operațiilor și pătrunde cu o armată de 30.000 oameni, la care s-au adăugat voluntari, până la Amorium și Dorylaeum (azi Eskichehir), la 350 km de Constantinopol. El trece prin foc și sabie întregul ținut, fără să întâmpine rezistență, deoarece împăratul ordonase trupelor să se retragă fără luptă.

În anul 780, amenințarea arabă devine și mai serioasă. Mai întâi, Mahdi continuă construirea liniei fortificate ce va sluji de-a lungul frontierei, din loc în loc, drept punct de sprijin trupelor sale. După atacul bizantin asupra orașului Marach, se hotărăște să-l protejeze, punând să fie construit Hadath, între Marach și Melitene (Malatia), pentru a stăvili astfel calea năvălitorilor din nord. În felul acesta se constituie de ambele părți, din Siria și până la hotarele Armeniei, o linie de puncte fortificate, așa-numitele *thughur*. Ostașii și voluntarii care le asigură apărarea trăiesc din prăzi și pomeni; ei poartă un „război sfânt” neîntrerupt, căruia i se opun de cealaltă parte a frontierei, mereu mobilă, voluntarii bizantini care apără, la rândul lor, creștinătatea prin aceleași atacuri și incursiuni prădalnice. *Gâzi* și *murabitun* contra *akritai*: ei vor fi multă vreme întâlniți la limitele dintre cele două lumi. Departe de autorități, izolați și fără alt contact decât cu populația locală, ei se înfruntă, dar uneori ajung chiar să fraternizeze ori să treacă la inamic cu arme cu tot. Aceste relații nu vor fi fără urmări asupra misticii dervișilor musulmani. Romanele cavalești de proveniență greacă, arabă și turcească le vor păstra vie amintirea.

Asigurând astfel apărarea frontierei, cel puțin pentru moment, deoarece Harun o va îmbunătăți și îi va aduce schimbări, Mahdi a pornit prima sa expediție în 779. El i-a încredințat

151

conducerea lui Harun, pentru care avea deja proiecte legate de succesiunea la tron. El mai voia, așa cum tatăl său făcuse în cazul lui, să-și formeze fiul pentru conducere, încredințându-i, măcar cu numele, responsabilitatea unei armate. Tânărul prinț, care încă nu împlinise cinci ani, era, desigur, înconjurat de generali și sfetnici. În primul rând,

erau Khalid Barmekidul și fiii săi, Yahya, Hasan și Suleyman, precum și șambelanul Rabi al-Yunus, conducerea aflându-se de fapt în mâinile lui Yahya. Mahdi și prinții abba-zizi l-au însoțit pe Harun prin trecătorile munților Taurus până la Ceyhan 1, unde califul a ales locul de întemeiere a unui oraș, numit al-Mahdiyya, după care i-a lăsat fiului său cinstea de a conduce oastea în teritoriul dușman. Mahdi recrutase contingente printre unitățile din Kho-rasan. Li se alăturaseră și altele, alcătuite probabil din voluntari. Cu aceste trupe numeroase riscul unei înfrângeri era minim, ceea ce ne îndreptățește să credem că pentru tânărul prinț această expediție era mai mult o manevră militară decât un război adevărat.

Aflați din nou în plin conflict dinastic, bizantinii aveau alte griji decât să se războiască iarăși cu arabii, iar cea mai mare parte a armatei se găsea în Sicilia, pentru a reprimă revolta lui Elpidius, strategul insulei. Principala operație a constituit-o asediul fortăreței Samalu, ai cărei apărători, rămași fără hrană și apă, s-au predat după treizeci și opt de zile, nu fără a fi ucis un număr considerabil de musulmani. Harun a acceptat condițiile locuitorilor, care cereau ca niciunul dintre ei să nu fie executat, iar familiile să nu fie despărțite. Ei au fost duși la Bagdad. Harun și-a primit astfel botezul focului.

Doi ani mai târziu s-a pornit o adevărată expediție; cele precedente nu fuseseră altceva decât simple incursiuni în teritoriul dușman și nimic

1 Râul ce izvorăște din Anti-Taurus și se varsă în golful Alexandretta (n.a.) –

152

mai mult. De data aceasta, o armată de mari proporții va pătrunde adânc în Anatolia, cât mai departe posibil, poate până la Constantinopol.

A încercat oare Mahdi atunci să cucerească „Orașul din Mijloc” precum făcuseră în patru rânduri Omeiazii înaintea lui *? Ne putem gândi că, dacă acesta i-ar fi fost scopul, ar fi preluat el însuși comanda trupelor și mai ales că flota lui – ce-i drept destul de redusă pe atunci – ar fi sprijinit pe mare atacul trupelor terestre. Or, nu așa s-au petrecut lucrurile. Ideea cuceririi Constantinopolului nu lipsea cu siguranță din

mintea califului Mahdi, „cel călăuzit de Dumnezeu”.

La Constantinopol domnea atunci apriga Irina. Această „obscură provincială” 2, căsătorită cu împăratul Leon al IV-lea, pusese mâna pe putere la moartea acestuia și în detrimentul propriului ei fiu Constantin, în vârstă de zece ani. Puterea ei era fragilă, deoarece adversarii pe care îi avea, iconoclaștii, dețineau toate posturile importante în stat. Ea îi domina cu personalitatea ei puternică, dar trebuia să manevreze cu o extraordinară abilitate. În fața pericolului extern, armata îi rămânea credincioasă sprijinită pe themele a căror organizare fusese considerabil întărită de către Leon al III-lea și care își dovediseră deja calitățile.

Și de data aceasta, lui Harun i-a fost încredințată comanda expediției. Ca și în prima campanie, el era însoțit de al-Rabi și de unul sau mai mulți Barmekizi. Generalul de armată Yazid b. Mazyad, unul dintre cei mai buni comandanți ai epocii, avea sub ordinele lui forțe considerabile (95 793 oameni după Tabari) și numeroși voluntari. Plecarea a avut loc la sfârșitul iernii, pe data de 9 februarie 781. Odată cu venirea primăverii, oștirea se afla deja în teritoriul dușman. Prima a căzut importanta fortăreață Magida, aflată la ieșirea din Porțile t

1 Moawia în 655, 668 și 674, Suleyman b. Abdel Malik în 715 (n.a.).

1 După Brâhîer (n.a.).

153

Ciliciei. Arabii au ținut piept asaltului cavaleriei bizantine și, potrivit unui vechi obicei oriental, Yazid s-a luptat singur cu generalul bizantin Niketas, „Cornițele comiților”. Acesta a părăsit câmpul de luptă și trupele au luat-o la fugă, urmărite de arabi prin Anatolia, până la Nicomedia. „Și Harun, ne spune Tabari, a înaintat până ce a ajuns la strâmtoare [Bosfor], la Chrysopolis [Uskudar]”, în timp ce alte unități ale armatei continuau să opereze în Anatolia, mai cu seamă în zona orașului Baris (Isparta) 1.

O dată mai mult, arabii au ajuns în fața Constantinopolului, dar tentativa lor nu a fost dusă nici de data aceasta până la capăt. Ar fi putut oare cucerii orașul cu prețul sacrificiului atâtor oameni? Ei se

aflau departe de bazele lor de pornire, iar orașul „Cel Bine Păzit” era puternic fortificat. Erau totuși cât pe ce să reușească, dacă ar fi să-l credem pe poetul Merwan bin Hafsa:

„Ai făcut înconjurul Constantinopolului, **sprijinindu-ți** pe el lancea, iar zidurile i **s-au** acoperit de rușine. Tu n-ai voit să-l cucerești și te-ai mulțumit să primești de la regii lui tributul, în timp ce fierbeau ceaunele războiului”.

Bizanțul nu se afla în culmea puterii, departe de aceasta. Irina trebuise să trimită trupe în Macedonia, Grecia și Pelopones, spre a înfrânge revolta slavilor. Regiunea Constantinopolului era slab apărată. Irina, care știa că tronul ei nu e prea sigur, **s-a** temut de un asediu îndelungat și prin urmare a cerut încheierea păcii. Harun a acceptat începerea tratativelor. **S-a** făcut schimb de soli. Negocierile au fost compromise când Harun a dispus arestarea a trei trimiși bizantini. Până la urmă, împărăteasa **s-a** angajat să plătească un tribut anual de 70.000 dinari și să-i elibereze pe cei 5 643 arabi care fuseseră făcuți prizonieri. După Tabari, grecii ar fi pierdut în această campanie 54.000 de oameni, iar Harun ar fi avut nevoie de 20.000 de animale de povară

După Teofan (n.a.).

I

Ca să transporte prada căzută în mâinile arabilor, deși pusese să fie ars tot ce nu era de valoare. Prada era atât de mare, spun cronicarii, încât un cal se vindea pe un dinar, o spadă pe un dirhem și o platoșă pe mai puțin de un dirhem. Armistițiul era încheiat doar pentru trei ani. La 31 august 782, Harun își făcea intrarea în Bagdad aclamat de mulțime; cronicarii au considerat înapoierea sa în capitală drept unul din evenimentele anului. Atunci Mahdi l-a desemnat succesor după Hadi și a primit numele de Rașid, „cel Drept-Călăuzit”. Când avea mai puțin de douăzeci de ani, Harun condusesse două campanii împotriva Bizanțului. Acestea îl vor marca, iar războiul împotriva grecilor, dușmanii musulmanilor și ai arabilor, va rămâne una din principalele preocupări ale domniei sale.

FORTIFICAȚII ȘI INCURSIUNI

Armistițiul încheiat cu Irina a fost respectat câtva timp – treizeci și două de luni după istoricul Tabari. Grecii au fost cei care l-au

încălcăt, „cu perfidie”, ne spun cronicarii, în timpul lunii de ramadanx 785. Incursiunile arabe au fost reluate îndată. Călăreții musulmani „au prădat și s-au înapoiat victorioși”. În anul următor a avut loc o nouă câensivă a bizantinilor, care au atacat Adath (Hadath), un oraș ridicat de Mahdi în regiunea Germaniceea (Marach): guvernatorul, garnizoana și neguțătorii din oraș sunt nevoiți să fugă. Arabii recuceresc orașul în același an și ocupă Ushna (Ushnu), la înfronțierea Armeniei. La rândul lor, grecii cuceresc alte orașe situate în teritoriu arab, care sunt apoi distruse și reconstruite de arabi, printre altele Tarsus, reconstruit de Abu Suleyman Faradj, supranumit Turcul, chiar în anul urcării pe tron a lui Harun.

1 Cea de a noua lună a anului lunar musulman, consacrată postului. În timpul ei, musulmanii postesc de la răsăritul până la apusul soarelui (n.tr.).

154

155

HB

Incursiunile, capturarea de prizonieri, praclă-ciunile se succed astfel în ultimii ani de domnie ai lui Malidi și la începutul domniei lui Harun. Tânărul calif poruncește efectuarea de incursiuni cel puțin în fiecare vară, dar nu întreprinde nimic important. El se mărginește să completeze și să transforme linia fortificată din nordul Siriei care asigură apărarea în direcția Armeniei și Azerbaidjanului.

Sistemul militar al *thughur-e*ov funcționa necorespunzător. Aceste fortărețe erau apărate de oameni proveniți în majoritatea lor din Siria și Djesira, cărora li se atribuiseră pământuri în plus față de soldă. Ele deveniseră rapid centre de trafic și contrabandă cu bizantinii, în dauna vistieriei. Debandada care domnea în aceste zone compromitea în mare măsură apărarea. Fără a suprima în întregime aceste fortărețe – *thughur* –, care au rămas avanposturi de apărare, Harun modifică în întregime ansamblul fortificațiilor, cele mai importante fiind stabilite în sudul munților Taurus, pe țărmul golfului Alexandretta, până la Alep și mai departe. Tarsus primește o garnizoană numeroasă. Termenul de *thughur* este înlocuit cu *awasim*, care va desemna multă vreme însăși regiunea respectivă, Cilicia și

Siria, până la Eufrat. Numeroase unități staționează în orașele fortificate, cu oamenii repleți din *thu-ghure* și alții care le completează, la Hadath, Missisa (pe Ceyhan), Aynzerba, Zibatra, Haru-niya*, Membidj, vechiul Hierapolis, unde a fost fixat centrul acestui dispozitiv „arici”. Comanda este încredințată unui Abbasid, Abdel Malik.

Bizantinii nu fac nimic spre a-i împiedica pe arabi să organizeze această „marcă” 2 îndreptată împotriva lor, care va reprezenta o amenințare constantă pentru basilei. E drept că aceștia trec printr-o criză gravă. Conflictul dintre Irina și fiul ei ajunge la paroxism. Imperiul este zguduit

1 Construit în 779, mai există și în zilele noastre (n.a.). 8 în sensul de provincie de graniță a imperiului (n.tr.).

156

I

de intrigi sângelui Oase și revoluții de palat. Înna îi menține pe Constantin sub o tutelă de fier. Ea rupe logodna acestuia cu Rotrude, o fiică a lui Carol cel Mare, schimbând poate astfel, dacă nu cursul istoriei, cel puțin acela al imperiilor de Răsărit și Apus. Obligată să cedeze puterea, ea o reia grație trădării unui apropiat al împăratului, care comisese greșeala de a divorța de soția lui, Maria de Armenia, și a se recăsători cu o doamnă de onoare a mamei sale, ajungând astfel într-o situație de adulter, spre indignarea atotputernicei Biserici. Miniștrii se bat între ei, înna poruncește să li se scoată ochii adversarilor. Imperiul se descompune, până în ziua în care o lovitură de stat va aduce un nou împărat, ce va relua ofensiva împotriva arabilor.

Ziua aceasta este încă departe. În 790, linia de apărare construită de Harun e destul de puternică spre a sluji drept bază unor noi expediții, în fiecare an, generalii califului își reiau incursiunile. Ei cuceresc orașul Urgup, în Cappa-docia, apoi Amorium (Phrygia) și înaintează până la Samsun, pe țărmul Mării Negre. În 797, la un an după instalarea lui la Raqqa, Harun trece chiar el frontiera împreună cu trupele, în timp ce alte unități ajung la Ancyra (Ankara), Efes, la Marea Egee și la Marea Marinară. Contraofensivele bizantine urmează

una după alta, fără niciun succes. Nimeni nu se poate opune arabilor, care vor cutreiera multă vreme în lung și-n lat Asia Mică, pe care o vor prăda și devasta, lăsând urme de neșters. În urma tulburărilor aduse de invaziile arabe, a strămutărilor de populații provocate, însăși fizionomia demografică, etnică și economică a regiunii va fi modificată. Ținuturi prospere odinioară vor sărăci, în timp ce altele, mai cruțate de invazii, vor înflori **h** Deplasările

1 Orașele din interior – Ancyra, Cezareea, Doryleea, Niceea și altele, adăpostite de fortificații, vor spori ca dimensiuni și populație, fără mari modificări până în epoca otomană, în timp ce Prena, ca să nu mai cităm și altele, va dispărea **(n.a.)**.

157

de populații, voluntare sau forțate, îi vor da Anatoaiei un aspect compozit, pe care sosirea populațiilor turcești nu va reuși să-l înlăture complet.

Războaiele cu musulmanii, precum și ruperea legăturilor cu Italia vor contribui la anihilarea pretențiilor Bizanțului la universalitate. Cu un caracter ofensiv în primele veacuri, imperiul roman elenic este redus la defensivă începând cu veacul al YHI-lea. Reforma armatei demonstrează foarte bine acest lucru. Organizarea militară a themelor este pentru rezistență și întreaga populație trebuie să participe la ea. Armata bizantină nu mai are un caracter de cucerire. Ea nu va mai avea acest caracter nici când, în secolele X-XI, o serie de provincii, devenite arabe, vor fi eliberate de „tirania musulmană”.

MÂNIA CALIFULUI

Irina a fost detronată în 802, în urma unei conspirații. Nikefor, logothetul **(ministrul)** vistieriei, va fi încoronat împărat, iar Irina închisă, mai întâi în mănăstirea Prinkipo, dintr-o insulă din Marea Marmara, apoi la Lesbos. Ea va muri în anul următor.

De origine arabă, Nikefor a vrut îndată să șteargă umilințele la care fusese supus imperiul, în interior și în afară, pe vremea împărătesei. Se impunea de urgență redresarea statului și a armatei, pe care domnia ei le slăbise considerabil. Aflat în conflict cu Carol cel Mare, asupra titlului de împărat, pe care bizantinii refuză să-l recunoască, precum și asupra stăpânirii Veneției, el nu acceptă

propunerile transmise de ambasadorii franci, care i-ar fi asigurat pacea în apus, cel puțin pentru câțeva vreme. El îl înștiințează, în primul rând, pe Harun al-Rașid că nu îi va mai plăti tributul făgăduit de Irina.

158

Cu acest prilej, Nike for trimite o scrisoare extrem de insultătoare.

„Nikefor, rege al rumilor, lui Harun, rege al arabilor.

Regina care domnea înaintea mea ți-a dăruit locul turei, pentru ea păstrându-și locul unui simplu pion. Ea ți-a trimis sume de bani pe care, dimpotrivă, tu ar fi trebuit să i le plătești. N-a fost decât o slăbiciune și o prostie muierască. După ce vei citi scrisoarea mea, trimite banii primiți de la ea și răscumpără-te plătind sumele ce se cuvine să mi le înapoiezi. De nu, sabia va hotărî între noi”.

Nikefor se înșela asupra destinatarului. A trimite o astfel de scrisoare conducătorului drept-credincioșilor, locțiitorului lui Dumnezeu pe pământ, însemna mai mult decât o declarație de război, era o cumplită insultă pe care numai un monarh dispunând de o putere militară uriașă și-ar fi putut-o îngădui. Harun s-a mâniat atât de tare încât, ne spune Tabari, „nimeni nu îndrăzne să-și ridice ochii spre el... nicicum să îi vorbească... într-atât se temeau ca o vorbă sau un gest să nu-i sporească și mai mult mânia. Vizirul însuși se întreba dacă ar fi mai bine să îi dea un sfat ori să-l lase a hotărî singur”. Califul a cerut cerneală și a scris cu mâna lui, pe spatele scrisorii împăratului:

„În numele lui Allah, cel plin de milă și îngăduință. De la Harun, emirul drept-credincioșilor, către Nikefor, câinele rumilor.

Ți-am citit scrisoarea, o, fiu de necredincios. Cât despre răspunsul meu, mai mult ai să-l vezi decât ai să-l auzi. Saluți”.

Apoi a dat poruncă armatei să se pregătească. Două coloane au trecut granița. Una dintre ele, sub comanda lui Qasim, fiul pe care Harun îl avusese de la o concubină pe nume Kasii, s-a îndreptat spre Cappadocia, unde a asediat Kurra (Korron), reședința guvernatorului provinciei. Abbas b. Djaâr, unul din locotenenții lui, ataca, la rândul său, fortăreața Sinan (Sinastos, în regiunea t rgiip). După câteva lupte, amândoi s-au

repliat, în schimbul eliberării unor prizonieri musulmani.

La rândul lui, Harun a pornit, în fruntea armatei, în direcția Porților Ciliciei, spre Heracleea (Eregli, în nord-vestul Porților). Se pare că nu a cucerit acest oraș-fortăreață, dar trupele lui au jefuit și au pârlolit întregul ținut, făcând prizonieri și strângând o pradă considerabilă. Nikefor, care desigur nu se aștepta la o ripostă atât de rapidă, l-a înștiințat că acceptă să semneze un nou tratat și să plătească un tribut anual. Califul a acceptat și s-a retras la Raqqa, în timp ce generalii lui continuau să se războiască în Anatolia. Unul dintre ei, Ibrahim b. Djibril, a cucerit fortărețele Safsaf și Thebasa, în apropiere de Ancyra, pe care le-a distrus. Nikefor a ripostat, atacând chiar el armata arabă la Krasos, în Phrygia. Rănit și încercuit, a reușit să scape doar grație bravurii ofițerilor săi. Potrivit istoricilor musulmani, peste 50.000 de oameni au fost uciși și s-au pierdut 4.000 animale de povară, ceea ce pare desigur exagerat. După aceasta, s-a încheiat armistițiul de către ambele părți.

Nikefor a fost primul care l-a încălcat. Sosise iarna. Cei aflați în preajma lui Harun se temeau să-l vadă plecând imediat în campanie și nimeni, la palat, nu îndrăznea să-l anunțe că bizantinul își călcase iarăși cuvântul. Un poet i-a dat până la urmă vestea. Abu Mohammed a recitat în fața lui tirada pe care o compusese:

Nikefor a încălcat pacea pe care tu i-ai dăruit-o, dar roata norocului se va întoarce împotriva-i.

Bucură-te, emir ai drept-credincioșilor, căci Allah e iarăși milostiv cu tine.

Supușii tăi se bucură de fericita solie ce îți vestește încălcarea.

Ei nădăduiesc că brațul tău va porni îndată o bătălie ce va turna balsam în inimi și al cărei loc vestit va fi.

Nikefor, dacă trădezi îndată ce Imamul s-a depărtat de tine, ești doar un orb și un neștiutor...

Dacă noi stăm nepăsători, Imamul nu are odihnă și veghează asupra dreptei sale cârmuiri.

Niciun sfat nu e de folos dacă îți minți Imamul»

dar spusa sfetnicilor săi cei credincioși e de folos.

Fără să șovăie, în ciuda iernii, califul a hotărât să pornească la război. Nu ne-a parvenit nicio relatare detaliată asupra acestei campanii, dar cronicarii arabi ne spun că a fost deosebit de grea și i-a supus pe ostași la „cele mai mari încercări”. Până unde au ajuns trupele abbaside? Știm numai că au fost victorioase și că Nikefor s-a angajat din nou să plătească tribut. Poetul Abul Atahiya ne face cunoscut evenimentul în termenii următori: „Lumea și-a arătat mulțumirea față de Harun, iar Nikefor a devenit pentru Imam un *dhimmi*... Califul nu s-a întors până ce nu și-a împlinit vrerea și a mers cât de departe a poftit”.

Campania fusese însă grea pentru toți. Deși Harun și-a învins adversarii, el a lăsat în Anatolia morți și prizonieri. Numărul lor nu e cunoscut, dar a fost îndeajuns de mare ca istoricii arabi să menționeze schimburile de prizonieri „pentru care fuseseră ridicate temnițe înalte”. Expedițiile în podișul Anatoliei, cu o climă excesivă, erau întotdeauna dificile și în urma lor rămâneau de fiecare dată prizonieri în mâinile dușmanului, uneori chiar foarte numeroși.

Oricare ar fi fost înfrângerile cu care se soldau aproape fiecare dintre ciocnirile sale cu trupele califului, Nikefor, care nu era cruțat de dificultăți interne în imperiu, nu se dădea bătut. Se gândea oare să le rezolve prin izbânzile împotriva musulmanilor? Sau poate se temea că Abbasidul, ajuns atunci la apogeul puterii sale, va porni un atac de anvergură împotriva Constantinopolului, hotărât de data aceasta? Dezvoltarea construcțiilor navale, ordonată de Harun *I*, nu putea decât să-l îngrijoreze pe basileu, care era conștient de primejdia pe care o reprezentau atacurile combinate, pe uscat și pe mare, împotriva capitalei sale². Imperiul abbasid, de o mare bogăție.

1 Efectele vor apărea în 806, când arabii vor lansa un atac puternic asupra Ciprului (n.a.).

2 În 805, Aghlabiții din Kairuan făcuseră incursiuni în Pelopones și veniseră în ajutorul slavilor, care asediau

Patras (n.a.).

era capabil să mobilizeze oricâți oameni ar fi avut nevoie pentru a lupta împotriva necredincioșilor. Din fortărețele ridicate la porunca

lui de-a lungul graniței, Harun era capabil în orice clipă să-și lanseze în Anatolia trupele, care se retrăgeau apoi îndărătul puternicelor ziduri ale *awasim-ului*. Încununarea gloriei Abbasizilor prin cucerirea cetății celei mai râvnite din univers reprezenta probabil pentru el, atotputernicul stăpân al lumii, o mare ispită. Cu siguranță, Nikefor nu ignora acest pericol. De ce oare, atunci, aceste atacuri repetate, această hărțuială a trupelor abbaside, când propria lui armată nu era nici ea într-o stare mai bună? Nu credem că există alt motiv decât acela de a le arăta arabilor că orice incursiune în Anatolia, regiune aspră și ostilă, comportă aproape întotdeauna riscuri, că soldații, recrutați din rândul populației locale, le pot aduce pierderi grele, pentru a-l descuraja astfel pe calif să pornească o expediție de anAergură în apus și nord sau cel puțin să o întârzie.

Fără îndoială, calculul nu era greșit. Cu toate acestea, cel puțin pentru moment, temerile basileului se vor dovedi neîntemeiate. Evenimentele grave din Khorasan, provocate de reaua administrare a guvernatorului Ali b. Isa, deviază atenția lui Harun de la căile Propontidei și Bosforului. Întrerupând luptele din Asia Mică, el se îndreaptă spre provinciile răsăritene, unde nu rezolvă nimic. Nikefor profită însă de acest răgaz ca să repare fortărețele distruse de arabi în cursul precedentelor incursiuni.

CEL DREPT-CĂLĂUZIT ÎN CAMPANIE

În luna mai 806, califul pleca din nou la război. De data aceasta este vorba de pregătirea unei mari campanii. Fuseseră adunați 135.000 de oameni din trupele regulate, provenite din *abna* și

1 Propontida (Proponlis), numele antic al Mării Marmora în.tr.).

162

abbasiya, soldați din unitățile provinciale, voluntari și recruți ocazionali. Se gândea oare Harun să atragă cât mai multe unități dușmane ca să le zdrobească și să înainteze apoi rapid spre Bosfor? Sau numai să întreprindă puternice incursiuni în Anatolia, pe care s-o transforme într-un pustiu?

După ce unitățile s-au adunat în jurul forță-rețelor acvasim-ului, armata a trecut hotarul la 11 iunie 806, în ordinea obișnuită, aceeași pe care o va menține în tabere și bătălii.

În frunte veneau trupele de avangardă, apoi aripa dreaptă urmată de centru, de aripa stângă și ariergardă. Iscoade supraveghează ținutul și semnalează orice mișcare suspectă. Amplasarea taberei a fost fixată dinainte, **într-un** loc unde pot fi asigurate securitatea și aprovizionarea armatei și când grosul trupelor sosește, avangarda luase deja măsurile necesare. A doua zi, oastea se îndreaptă spre popasul următor, fixat după aceleași criterii, și tot astfel până se ajunge la locul luptei. În măsura posibilului, acesta fusese determinat dinainte, **ținându-se** seama în primul rând de configurația terenului, eventualele cursuri de apă și de orientare, astfel ca oamenii să nu aibă soarele în față (**adeseori s-a** recurs la un astrolog, personaj mereu prezent în preajma suveranului).

Fiecare unitate – *Jihamis* – este așezată sub autoritatea unui ofițer superior, acesta primind la rândul său ordinele de la comandantul șef, *amic*, numit de calif și stăpân absolut al trupei. Unitățile mici – de zece, o sută de oameni – depind de ofițerii lor. Șeful unui *JLhamis*, asemeni comandantului unei mari unități moderne, este liber să-și aleagă tactica potrivită pe câmpul de luptă, desigur în măsura în care ține seamă de planul de ansamblu hotărât de comandantul suprem. În unele bătălii, trupele alcătuiesc o linie continuă, în altele luptă în grupe mici.

În primul rând vin arcașii și arbaletierii, cu armele lor, de capacități și dimensiuni variabile. Folosit încă din Antichitatea timpurie, în războaie și la vânătoare, îndeosebi de către iranieni, arcul a rămas vreme îndelungată arma pedes

163

I

trasului, înainte de a fi adoptat de către cavalerie, sub influența popoarelor din stepe. Practicarea tragerii cu arcul de către călăreți, îndeosebi turci, cărora le-a conferit mult timp o superioritate necontestată, **s-a** răspândit mai întâi la iranieni, apoi la arabi, care însă n-au ajuns niciodată să stăpânească în întregime folosirea acestei arme. În ceea ce privește arbaleta, ea era cunoscută încă de la începutul secolului al IX-lea; se mai foloseau și mici săgeți propulsate dintr-un tub, sau baliste care năruie zidurile lansând, prin tensiune sau

torsiune, proiectile grele ce pot ajunge uneori până la 300 m. Arcurile și arbaleturile folosite de pedestrași sunt desigur arme ușoare, mânuite de un singur om.

În rândul al doilea vin alte trupe de pedestrași, înarmate cu lănci sau săbii de oțel, așa-numitul oțel de Damasc, care folosesc, ca să se apere, mici scuturi, adeseori din lemn sau piele.

În spatele pedestrimii vine cavaleria, purtând lăncii mari, sulite sau săbii și, mai târziu, sub influența turcească, mânuind arcul, cu ajutorul căruia sunt trase săgeți mici asupra adversarului, spre a-l demoraliza. După spusele cronicarilor, „ele se abat ca grindina sau roiul de albine”. Calul și călăreții sunt apărați de armuri ușoare, zale, cuirase făcute din mici lame de oțel, mult mai ușoare decât armurile occidentale. Sunt folosite și măciuca, spada etc. Aceste arme, a căror greutate, formă și eficacitate sunt variabile, nu vor suferi transformări esențiale până la cruciade și la sosirea mongolilor. Armamentul orientalilor este în general ușor.

În bătălie, cavaleria are un rol hotărâtor, pe care și-l va păstra timp îndelungat, până la introducerea armelor de foc. Arcașii și pedestrașii pregătesc asaltul, pe care îl vor da o dată, de două ori, de trei ori, până când liniile dușmane vor fi străpunse. Celelalte trupe au misiunea de a stăvili atacul adversarilor, de a le rupe rândurile. Apoi intervin călăreții, care caută să ajungă până la călăreții din oastea dușmană, să-i dezorganizeze, determinându-i să pornească în urmărire lor.

164

pentru ca apoi ei să se întoarcă împotriva-le. Această tactică, inspirată tot de turci, este de o mare eficacitate împotriva bizantinilor, care nu prea reușesc să-i țină piept.

Se ucide cât mai puțin posibil. În primul rând se încearcă luarea de prizonieri, care vor fi răscumpărați ulterior pe bani sau bunuri ori pe musulmani căzuți în mâinile dușmanului. Jaful constituie regula războiului, iar pentru trupe este chiar mobilul principal. Fiecare ia ce i se pare mai de preț, în primul rând băieți și fete, vânduți apoi ca sclavi. Marile masacre sunt rare și se petrec doar dacă dușmanul și-a manifestat voința de a ucide. În aceste cazuri, nu există cruțare, nici de

o parte, nici de cealaltă. În principiu, suveranul are drept la o cincime din pradă, dar controlul se efectuează anevoie și de fapt fiecare capturează și ia tot ce poate. Musulmani și creștini deopotrivă fac incursiuni de jaf, fără altă preocupare decât aceea de a aduna o pradă care constituie, în cazul armatei regulate, un supliment la solda 1. Nomazii distrug tot ce nu pot lua cu ei; în ceea ce privește trupele regulate, acestea nimicesc recoltele și ucid vitele ca să-și slăbească adversarul, dar se abțin să devasteze plantațiile de arbori și lucrările de irigații.

Cu excepția unor împrejurări deosebite, războiul durează puțin, un anotimp sau două uneori. Aprovizionarea se face greu, iar iarna în podișurile Asiei e lungă și aspră. Ostașii nu sunt nici ei dispuși să trăiască departe de căminele lor mai mult de câteva luni. Mai trebuie adusă și prada, care nu poate fi transportată multă vreme. Armata se retrage după obținerea unei victorii sau încheierea unui armistițiu cu dușmanul în schimbul unui tribut plătit în bani sau mărfuri (Irina îi va livra lui Harun lână). Se întâmplă arareori ca armata califului să nu fie biruitoare.

1 Pedestrașii primeau de regulă o soldă relativ ridicată (de două sau trei ori câștigul unui muncitor din Bagdad), iar călăreții de trei ori mai mult. Cf. C. Cahen (n.a.).

165

Oricum, întotdeauna se anunță că așa este, evenimentul fiind marcat de serbări, mai ales atunci când asistă și califul. Sunt împărțite recompense, străzile Bagdadului sunt luminate, iar populația e invitată să petreacă și să se veselească.

ASEDIUL ȘI CUCERIREA HERACLEEI

Grecii se așteptau la un nou război și, chiar înainte de pătrunderea armatei arabe pe teritoriul bizantin, ei preluaseră ofensiva și atacaseră Anazarba J și ținuturile învecinate (805 – 806). În timp ce Harun se îndrepta mai întâi spre Tyana, unde și-a stabilit tabăra, unul din principalii săi generali, Abdallah b. Malik, asedia Dhul-Kila (între Tyana și Cezareea), iar altul, Daud b. Isa, cutreiera ținutul împreună cu 70.000 de oameni, pustiindu-l și zdrobind escadroanele dușmane pe care le întâlnea în cale. Alte unități cucereau

Hisn as Sakaliba (astăzi Anasa Kalesi) și Thabasz, în Cappadocia. Harun voia să „curețe” întreaga regiune dintre Awasim și Cappadocia.

Totuși, califul șovăia. Masudi relatează că ajuns în fața Heracleei, pe drumul spre Iconium, Doryleea și spre nord, el și-a întrebat doi dintre generalii din *awasim*: „Ce crezi despre asediul acestui oraș?”, i s-a adresat el lui Mokhalled b. Husein. Acesta i-a răspuns: „Este primul oraș întărit pe care îl întâlnești pe pământ grecesc și, totodată, cel mai puternic și mai bine apărat. De îl ataci și Domnul te ajută, niciun alt loc asemenea acestuia nu te va mai opri”. Harun l-a întrebat apoi pe Abu Ișak, care i-a răspuns: „Emirai drep teredincioșilor, această cetate a fost ridicată de greci spre a controla drumurile strategice și a le apăra. Nu are mulți locuitori, astfel încât, de o vei cuceri, prada nu va ajunge spre a fi împărțită tuturor musulmanilor; iar de îți rezistă, înfrângerea va dăuna planului tău de cuceriri. Mai înțelept ar fi, zic eu, ca emirul drept-credincioșilor

1 Azi Anavarza, oraș în sud-estul Turciei (n.tr.).

IM

să cucerească unul din marile orașe ale imperiului grecesc; de reușește, întreaga oștire are o pradă, iar de nu, va găsi vorbe de cuviință”.

Ișak era cel care avusese dreptate.

Rașid se gândea, desigur, că Heracleea nu va rezista în fața mijloacelor puternice de care dispunea. Iată însă că s-a produs contrariul. Asediul s-a dovedit a fi anevoios. Nu avem date precise despre fortificațiile Heracleei, dar știm că ea domina o vale și era înconjurată în întregime de un șanț; suntem oricum îndreptățiți să credem că fortificațiile erau puternice. Harun dispunea neîndoiește de toate mijloacele tehnice ale epocii pentru asediul unui oraș bine apărat: catapulte, materiale de luptă, berbeci uriași, proiectile, naft(*focul grecesc*), scări lungi pentru escaladarea zidurilor. După șaptesprezece zile, nu se făcuse nici o singură spărtură: Heracleea era cu adevărat „orașul cel mai puternic și mai bine apărat”. Pierderile armatei musulmane sporeau, în timp ce lipsa de alimente și furaje îi inspira serioase neliniști califului.

Devenise limpede că Harun făcuse o manevră greșită. I-a cerut

din nou sfatul lui Abu Işak, care i-a spus să nu înceteze asediul: „Retragerea noastră ar păta autoritatea regală, ar slăbi prestigiul religiei şi ar încuraja alte oraşe să-şi închidă porţile şi să reziste atacurilor noastre”. El şi-a mai exprimat părerea că ar trebui ridicat un oraş în faţa Heracleei, „aşteptând ca Allah să ne aducă izbânda”.

Harun i-a urmat sfatul şi a pus să se înceapă lucrările de construcţie, spre a le arăta celor asediaţi, precum şi propriilor sale trupe, că va menţine asediul atât cât va fi nevoie. Atunci s-a petrecut una dintre acele lupte singulare, frecvente în războaiele din Antichitate şi Evul Mediu. „Porţile oraşului s-au deschis, povesteşte Masudi, iar în faţa ochilor aţintiţi ai musulmanilor s-a arătat un bărbat de o frumuseţe ieşită din comun, încins într-o armură neasemuită, care a strigat cu glas răsunător: «Oştire a arabilor, a trecut prea mult de când stăm faţă în faţă. Să vină, spre a să mă

167

Sură cu mine, unul dintre voi, ori Zece, ba chiar douăzeci!». Harun dormea şi nimeni n-a îndrăznit să-l trezească spre a-i cere încuviinţarea ca unul dintre ai lor să lupte. A doua zi, grecul a ieşit din nou şi a rostit aceeaşi provocare. Mai mulţi generali s-au înfăţişat ca să lupte cu el, dar Raşid a preferat să numească un simplu soldat, ca oastea să nu se descurajeze dacă va fi înfrânt”. A început o luptă îndelungată între grec şi un soldat de la hotare, un *gâzi* pe nume Ibnal-Djurzi, vestit pentru curajul lui. Fiecare îi dă celuilalt lovituri socotite hotărâtoare. Ibn al-Djurzi pare pe punctul de a fi înfrânt şi fuge. Nu este însă decât prefăcătoria obişnuită a călăreţilor din stepe. Adversarul lui porneşte în urmărire şi, în clipa când ridică braţul să-l lovească, *gazix* \\ îl izbeşte cu atâta forţă încât îl trânteste de pe cal, iar a doua lovitură de sabie îi taie capul. „Această izbândă i-a însufleţit pe musulmani, umplându-i pe necredincioşi de spaimă”.

Arabii şi-au intensificat atacul şi „au aruncat focul”. „Puneţi focul în catapulte, porniţi atacul şi se vor da bătuţi”, a poruncit califul. „Au făcut precum li s-a poruncit: au pus m şi naft pe pietre, au dat foc şi au tras în metereze. Focul se lipea de metereze şi smulgea pietrele, care plesneau şi se rostogoleau. Când incendiul a cuprins din toate părţile oraşul, cei asediaţi au deschis porţile şi au cerut îndurare” 1.

Poetul Ibn Djami descrie incendiarea oraşului în două versuri sugestive:

Heracleea a fost învinsă când a văzut acest lucru uimitor: catapultele cele grele care aruncau naft şi foc.

Pe zidurile cetăţii, focurile noastre păreau nişte petice de pânză vopsită, uscându-se pe frânghie, la o puiă.

Nikefor, care era ameninţat de bulgari, s-a angajat să nu reconstruiască nici Heracleea şi nici fortăreţele Dhul-Kila, Samalu şi Hisn Şina.

1 Abu Faradj, citat de Mercier în *Le feu gregeois* (n.a.).

168

El a trimis 50.000 de dinari pentru răscumpărarea locuitorilor ţinutului. Cum partea sentimentală era arareori uitată în asemenea împrejurări, califul s-a pomenit într-o zi în tabără cu doi dintre cei mai de seamă dregători ai basileului. Aceştia îi aduceau o scrisoare în care basileul îi cerea eliberarea unei tinere din Heracleea, fiica unui patrician, logodnica fiului său. „Această cerere, scria Nikefor, nu va dăuna cu nimic religiei tale şi nici ţie. Dacă judeci că se cuvine s-o accepţi, fă-o”. Harun a poruncit îndată ca tânăra să fie aşezată pe un tron, în cortul unde stătea. După ce a fost scoasă însă la vânzare, a cumpărat-o, plătind o sumă extrem de ridicată şi apoi i-a trimis-o lui Nikefor împreună cu cortul, vesela şi toate celelalte obiecte pe care le conţinea. În amintirea ei, se pare că a construit mai târziu o fortăreaţă pe Eufrat, aproape de Raqqa, pe care a numit-o Heraqla. Nikefor îi ceruse şi parfumuri, curmale, *H.habis*, un fel de prăjituri făcute din făină, lapte şi miere, precum şi stafide şi theriac. Câtiva soli i-au dus toate acestea basileului, care i-a trimis în schimb lui Harun 50.000 dirhemi, încăc» câţi pe un murg, o sută de caftane din brocart şi două sute din mătase. brodată, doisprezece şoimi, patru clini de vânătoare şi trei cai.

Cucerirea Heracleei a fost sărbătorită ca un mare eveniment; dacă nu fusese cucerit un oraş mare, se sărbătorea cucerirea unui mic. La bizantini, evenimentul a trecut aproape neobservat. Lucrurile ar fi stat cu totul altfel dacă ar fi fost cuperate, de pildă, Ancyra sau Doryleea. La Bagdad au fost organizate mari serbări în cinstea

înapoierii armatei și la Raqqa s-au întrecut cei mai buni poeți. Abulal-Atahiya a declamat aceste versuri:

Nu și-a cântat oare Heracleea cântul cel de pe urmă când a fost împresurată de acest rege, căruia Cerul îi împlinește vrerea?

Amenințările lui Harun lovesc precum trăsnetul. Cumplite îi sunt pedepsele și iviți ca fulgerul.

1 Medicament pe bază de opiu (n.tr.).

169

flamurile lui, lăcaș obișnuit al izbânzii, par să zboare în văzduh ca norii.

Emir ai drept-credincioșilor, ai izbândit; trăiește și bucură-te de triumful tău; iată prada și iată drumul de întoarcere.

Grecii se angajaseră să nu mai reconstruiască fortărețele care fuseseră distruse dincolo de Taurus în cursul campaniei. Abia trecuseră însă arabii notarul, că Nikefor porunca să fie ridicate iarăși. La începutul anului 807, Harun a ordonat pregătirea unei noi campanii. Câteva luni mai târziu, el se îndrepta iarăși către hotare și își stabilea tabăra la Adata.

El n-a mers mai departe. Nikefor își întetise hărțuielile și Harun l-a trimis împotriva lui pe Harthama, cu 30.000 de oameni. A mai poruncit și repararea *thughur-elor*, pentru a întări capacitatea de apărare la graniță, apoi s-a înapoiat la Raqqa, amânând pentru mai târziu marea campanie pe care o plănuia.

O dată mai mult, Khorasanul îl neliniștea pe Harun.

Capitolul VI

MOARTEA ÎN KHORASAN

Călătoria întreprinsă de Harun în Khorasan, în anul 805, nu schimbase cu nimic situația. Ali b. Isa nu pusese capăt abuzurilor, iar masele erau tot mai nemulțumite. O nouă rebeliune izbucnise, mai îngrijorătoare, deoarece aducea în scenă un personaj, Rafi b. Layt, a cărui familie fusese puternică în timpul Omeiazilor și care reușise să strângă în jurul lui mulți nemulțumiți.

Originile acestei revolte nu sunt lipsite de haz. Tabari ni le relatează: „Rafi b. Layt, ofițer viteaz din garnizoana Samarkand și bărbat chipeș, iubea mult femeile și vinul și își petrecea vremea în

desfătări. Îl îndrăgea o femeie, soția lui Yahya **b**. Achatli, de la curtea lui Harun **al**-Rașid. Urmând sfatul lui Rafi, femeia și-a renegat credința și și-a desfăcut astfel căsătoria, apoi **s**-a reîntors la islamism și, trecând timpul cuvenit, Rafi a luat-o de soție. Yahya **s**-a plâns de aceasta lui Harun. Califul i-a scris lui Ali **b**. Ișa și i-a poruncit să-l pedepsească pe Rafi, să-l azvârle în temniță, să-i înnegrească chipul și să-l plimbe așa călare pe un măgar, prin tot orașul, spre pilda tuturor, iar la urmă să-l silească a-și părăsi femeia. Ali l-a pus pe guvernatorul Samarkandului să împlinească aceste porunci. Guvernatorul l-a silit pe Rafi să-și izgonească femeia, după care l-a întemnițat, purtându-se cu el de altfel potrivit rangului. Rafi a fugit din temniță, **s**-a dus la Balch, unde

171

a stat ascuns și i-a cerut lui Ali *aman* 1. Ali i l-a acordat și l-a trimis la Samarkand. Cum nu putea să-și ia nevasta îndărăt, **s**-a pus în fruntea unor tâlhari din Samarkand și a cucerit orașul, apoi și-a luat femeia. Locuitorii l-au primit cu mare bucurie, căci erau tare nemulțumiți de Ali și oamenii lui”.

Acuzația de adulter adusă lui Rafi de către Ali nu era, evident, decât un pretext de a îndepărta un om care, în calitatea sa de nepot al ultimului guvernator omeiad, dispunea de o influență puternică. În jurul lui Rafi se adunase o mare parte a populației, revoltată de abuzurile lui Ali, precum și șefii triburilor din Sogdiana, Tocharistan și Transoxiana. Ali a trimis împotriva lui câteva unități comandate de fiul său. Acesta a fost ucis, iar mica oaste **s**-a împrăștiat. Ali a intervenit atunci direct, dar a fost învins și a fugit la Merv. Locuitorii din Balch **s**-au răsculat la rândul lor și l-au ucis pe reprezentantul guvernatorului. Situația **s**-a agravat. Întreaga parte răsăriteană a imperiului se agita și amenința cu secesiunea. Ali l-a chemat pe calif în ajutor. De data aceasta, Harun **s**-a convins că guvernatorul său e un incapabil și trebuie înlocuit. Dar Ali dispunea de mijloace considerabile și ar fi fost periculos să îl destituie brusc.

Până la urmă, Harthama, omul situațiilor dificile, a primit misiunea de a-l înlătura pe Ali. El trebuia să-i înmâneze o scrisoare de la Harun, care începea astfel: „O, fiu de cățea, te-am copleșit cu binefaceri... Tu îi asuprești pe musulmani și îmi înstrăinezi supușii.

Acum ți-l trimit pe Harthama, care te va aresta, îți va lua averile și îți va cere socoteală pentru faptele tale...”. Prin urmare, Harthama a plecat la Merv în fruntea unei oști de 20.000 de oameni. S-a dus la palat și, îndată ce a luat sfârșit ospățul de primire, i-a înmânat lui Ali scrisoarea lui Hanm, l-a arestat și l-a obligat să restituie proprietarilor bunurile pe care sile însușise. Apoi l-a trimis la Bagdad.

1 Iertare, îndurare (în arabă). A cere *aman* act de supunere (n.tr.).

a face

172

Arestarea lui Ali scăpase Khorasanul de un guvernator rău și necinstit, dar nu pusese capăt rebeliunii. Insurecția se întindea din Azerbaidjan până în Ferghana. Numeroasele focare de revoltă demonstau cât de superficială și fragilă era adeziunea populațiilor din Khorasan la islam și, de asemenea, în ce măsură își păstrasera propria lor personalitate, putând oricând sale întoarce spatele Abbasizilor. De altfel, unele vor dobândi emanciparea politică peste câteva decenii.

Harun și-a dat seama de primejdie. Trebuia acționat rapid. Oricât de remarcabil ar fi fost, Harthama nu era decât reprezentantul califului și nu avea altă autoritate. Cât despre Fadl al-Rabi, vizirul care îl înlocuise pe Yahya, acesta nu era înzestrat cu calitățile ilustrului Barmekid, iar responsabilitățile sale erau mai restrânse. Numai califul însuși putea lua marile decizii. Harun s-a hotărât să meargă la fața locului.

O călătorie în Khorasan în starea fizică în care se afla era un gest nu lipsit de curaj. Harun era bolnav și știa acest lucru. El suferea de stomac A străbate călare o asemenea distanță însemna o grea încercare pentru un om atins probabil de cancer. Concepția pe care o avea califul despre rolul său de conducător al islamului, voința lui de a păstra moștenirea Abbasizilor i-au spulberat șovăielile.

Prin urmare, a părăsit Raqqa, lăsându-l acolo pe cel de al treilea fiu al său, Qasim, căruia îi atribuisese guvernarea regiunii Siria-Awasim. Apoi a mers la Bagdad și a încredințat puterea în absența lui, fiului său Amin.

Cât despre Mamun, acesta vedea cum sănătatea tatălui sau se

în răutățește. Temându-se să nu fie înlăturat, în lipsa lui, de la guvernarea Khorasanului, pe care acordul de succesiune i-l atribuisese, a insistat să-și însoțească tatăl. Nu era el guvernatorul provinciilor orientale? Yizirul Fadl al-Rabi și principalii săi secretari îl însoțeau și ei pe calif.

Călătoria a fost anevoioasă. Fiecare fiu al său îi pusese în preajmă câte o iscoadă, pentru a

173

detecta orice semn de agravare a bolii: credinciosul Masrur – hadâmbul din o *mie și una de nopți* – spiona pentru Mamun, medicul Djibril pentru Amin, iar un al treilea pentru Qasim. Cei din jurul lui voiau să-i grăbească sfârșitul și nu șovăiau să îi pregătească – conducătorului drept-credincioșilor, califului islamului – caii cei mai nărași, care îl făceau să sufere cumplit.

Aflând că unul dintre regii Indiei avea la curtea lui un medic vestit, a trimis să-i fie adus acesta cât mai grabnic. Tratamentul i-a ameliorat câțeva vreme starea. Atunci a dat o serie de dispoziții, printre care aceea de a-l trimite imediat pe Mamun la Merv; în felul acesta, fiul său se va afla împreună cu trupele în capitala provinciei, în cazul în care el va dispărea. De la Rei, unde a rămas câteva zile, a plecat la Gurgan, apoi, în căutare de aer mai curat, a pornit spre Tuș, unde boala i s-a agravat. Aici s-a oprit, incapabil de a mai continua drumul. Într-o zi, i-a fost adus fratele lui Rafi b. Layt, care fusese făcut prizonier în cursul unei lupte. „Dușman al lui Allah, i-a spus califul, tu și fratele tău ați răvășit astfel Khorasanul încât m-am văzut nevoit, în starea de slăbiciune în care mă aflu, să fac această călătorie lungă. Dar, pe Allah, te voi supune la cea mai cumplită moarte care s-a săvârșit vreodată” K Iar califul și-a oferit groaznică satisfacție de a pune un măcelar să-l ciopârțească pe nenorocit, despicându-l în cele din urmă în patru bucăți.

Cu toate suferințele lui și cele la care îi supunea pe alții, poezia n-a încetat să îl emoționeze pe Harun, ca de pildă aceste versuri, scrise la dorința lui.

O, tu ce-n față crezi norocul și care-n spate ai sorocul! Doar

munca și credința-l scapă pe cel ce vremile sufocu-l. Nu-i șiretlic s-alunge boala de moarte și să-i schimbe locul.

1 Tabari (n.a.).

174

Întreabă despre regi! Uitarea și peste ei și-a pus obrocul 1.

„Nu s-ar zice că aceste cuvinte au fost scrise numai pentru mine?”, a întrebat califul.

La 24 martie, i-a strâns pe toți Abbasizii prezenți în armată și a rostit câteva fraze: „Tot ce trăiește trebuie să piară. Tot ce e tânăr trebuie să îmbătrânească, vedeți doar ce a făcut destinul din mine. Vă dau trei sfaturi: îndepliniți-vă neclintiți făgăduielile; fiți credincioși imamilor voștri și uniți între voi; supravegheați-i pe Amin și pe Mamun: dacă unul din ei se va ridica împotriva fratelui său, înăbușiți-i revolta și înfierați-i mișelia și trădarea”. Apoi și-a împărțit o parte din bunuri și, cum vestea despre moartea lui se răspândise, „a poruncit să i se aducă un măgar și a vrut să-l încalece, dar picioarele i s-au muiat și n-a putut să se țină în șa. A pus să se întindă dinainte-i oițe va lințolii, dintre care și-a ales unul și, văzându-l, a rostit cuvintele Coranului: «La ce slujesc bogățiile mele? Domnia mea s-a sfârșit» „2.

A murit chiar în ziua aceea, 24 martie 809 (3 djuma 193). Fiul său Salih, vizirul Fadl al-Rabi și slujitorii săi cei mai apropiați erau lângă el. A fost înmormântat chiar la Tuș, în grădina Sanabad, într-un loc numit mai târziu Meched, „Mormântul Martirului”, spre a evoca nu amintirea califului, ci aceea a imamului Ali Rida, cel de-al optulea imam šiit, care a murit la Tuș în 818 și a fost îngropat în apropierea mormântului lui Harun. Un somptuos mausoleu adăpostește rămășițele pământești ale imamului, care e vizitat de toți šiiții. Cel al lui Harun al-Rasid a dispărut.

1 Abul Atahiya, din *Antologie de poezie arabă*.

Perioada clasică. Traducere, antologie și note de Grete Tartler și Nicolae Dobrișan, Voi. 2., București, Editura

Minervaj 1982, p. 54. Poezia are titlul *O, tu ce-n fală crezi norocul...* Traducere de Nicolae Dobrișan (n.tr.).

2 Coran, LXIX, 28 – 29. (n.a.).

175

Cel Drept-Călăuzit

Astfel a luat sfârșit, departe de Bagdad, domnia califului, a cărui imagine va lumina mai târziu epoca de aur a Abbasiizilor și a civilizației arabe. Posteritatea reține întotdeauna din perioadele fericite ceea ce le-a dat strălucire și lasă în umbră tot ce le-a înnegurat. Contemporanii lui Harun, care vor asista la sfârșirea imperiului, vor păstra amintirea acestuia, încă aproape intact, unit sub autoritatea, inaccesibilă, dar necontestată, a conducătorului drept-credincioșilor în splendoarea curții sale, aceasta constituind la rândul ei reflectarea unei prosperități necunoscute până atunci.

În timpul celor douăzeci și trei de ani ai domniei lui Harun, și câteva decenii după aceea, așa cum vom vedea, locuitorii orașelor vor cunoaște existența cea mai prosperă, în ciuda unor uriașe inegalități. La nici treizeci de ani de la întemeiere, Bagdadul devine centrul economic al lumii cunoscute. Oameni și bunuri se îndreaptă spre Mesopotamia, unde orașele se înmulțesc, unde sosesc și pleacă în toate direcțiile materii prime și produse prelucrate; fără îndoială sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul celui de al IX-lea, în vremea „bunului Harun” și a primilor săi urmași, oferă unei importante părți a populației roadele prosperității.

Tot în această perioadă are loc și un mare avânt intelectual, care se va accentua în timpul domniei lui Mamun. Poeți, traducători și oameni de știință, poezia nouă, apariția primilor mari prozatori se adaugă la luxul curții, la binefacerile Zubaydei și Barmekizilor și la cele ale califului însuși, alcătuind astfel un tablou ce se va colora, cu vremea, și mai intens. Cele *o mie și una de nopți* ne dau o astfel de imagine, deseori înfrumusețată, posibil deformată, exactă însă în ansamblu dacă nu căutăm adevărul istoric, ci descrierea unei societăți, a unui decor. Astfel au părut aceste vremuri oamenilor care au alcătuit povestirile având drept cadru Bagdadul și orașele Mesopo

176

tamiei. Masudi, care a scris la mai bine de o sută de ani după moartea lui Harun, s-a făcut ecoul amintirii lăsate de califul cel drept-călăuzit: „Astfel erau splendorile, bogăția și belșugul din timpul domniei sale, încât vremurile acelea au fost numite «Zilele Nunții»”.

Imaginea aproape legendară a domniei lui Harun al-Rașid datorează mult, prin contrast, nenorocirilor care s-au abătut îndată după moartea lui asupra califatului și Abbasizilor. De aceea este greu de separat omul de suveran. Petrecăreț și despot fără milă? Musulman rigorist și neprihănit? Geniu politic sau un prost încoronat? Lăudat peste măsură și înzestrat cu toate harurile de către unii, denigrat de alții, acest om, pe care puterea absolută l-ar fi putut corupe, a fost un suveran nu prea înclinat către excese, știind să-și folosească autoritatea fără slăbiciuni sau scrupule, fără cruzimi inutile, deși, atunci când s-a dovedit necesar, a fost nemilos. Tragedia Barmekizilor demonstrează acest lucru. Așa cum Soliman Magnificul a pus să fie ucis sub ochii lui Ibrahim, prietenul său cel mai drag, tot astfel Harun a poruncit să i se taie capul lui Djafar, să fie întemnițat Yahya, „tatăl” său, și Fadl, ministrul cel mai competent. Aceste sancțiuni brutale, pregătite cu grijă, într-un secret absolut, ni-l înfățișează bănuitor, disimulat și răzbunător. Și neliniștit. Alt exemplu îl constituie atitudinea lui față de Alizi, pe care îi supraveghează neîncetat și pe care îi elimină atunci când îi socotește periculoși. În Yemen pune să fie sugrumați răsculații și în ajunul morții îl condamnă la supliciul cel mai groaznic pe fratele lui Rafi b. Layt, cel care se revoltase. Dar nu trebuie să uităm starea permanentă de revoltă a adversarilor săi religioși și politici, Alizi, haridjiți, zaidiți, adepți ai lui Muqanna și atâția alții, cărora nemulțumirea socială făcea să le sporească partizanii.

El a fost neîndoielnic profund religios. Cele nouă pelerinaje la Meca, ce nu semănau defel cu niște călătorii de plăcere, în ciuda confortului relativ în care le-a îndeplinit, constituie o dovadă

177

În acest sens, ca și cele o sută de prosternări zilnice și pomenile făcute care au contribuit la renumele său de bun calif. Viața lui sentimentală, nici mai mult nici mai puțin agitată decât a celorlalți prinți, sau chiar a unor simpli oameni înstăriți, nu încalcă deloc preceptele islamului. Mișcătoare este dragostea nutrită Zubaydei tot timpul vieții, deși influența exercitată de aceasta nu a fost întotdeauna fericită. Dacă plăcerea de a bea vin în tovărășia *nadim-ilor* nu e deloc exemplară, nu s-a semnalat în legătură cu el niciun exces de băutură,

așa cum ni se relatează despre numeroși alți califi. Preocuparea manifestată pentru educația fiilor săi ni-l arată ca pe un tată de familie grijuliu. El apare și ca un bărbat demn și afectuos, epicurian fără exagerări – uneori pregătește și unele bucate – cu frica lui Allah, dar temându-se mai mult de toți aceia care ar putea să-i amenințe puterea sau chiar să arunce o umbră asupra ei. „Uneori [ne îndeamnă să] ne gândim la Ludovic al X^{IV}-lea” (Gaudefroy-Demombynes). Și la Soliman Magnificul.

Abilitatea politică a lui Harun al-Piașid, ca și cea a Regelui-Soare, nu întrunește o apreciere unanimă. Suntem nevoiți să-i imputăm orbirea în ceea ce privește atitudinea față de guvernatorul Khorasanului, Ali b. Isa, despre care primea rapoartele cele mai nefavorabile, însă l-a menținut în ciuda faptelor acestuia și sfaturilor tuturor. Politica sa fiscală, în realitate aceea a Barmekizilor, nu a fost cea mai fericită. Ea a contribuit la agravarea condițiilor de viață ale populației rurale și a constituit una din cauzele agitației sociale care a zguduit aproape neîntrerupt imperiul. Cât despre legăturile sale cu străinătatea, dictate aproape în întregime de planurile de luptă împotriva Bizanțului, ele dezvăluie preocuparea de a deschide hotarele imperiului, de a căuta sprijin în afară, o politică pe termen lung – îndeosebi cu Carol cel Mare – pe care moartea sa prea4 timpurie a întrerupt-o.

178

Contemporanii și posteritatea i-au reproșat lui Harun al-Rașid faptul de a fi grăbit dezmembrarea imperiului prin împărțirea lui. Această acuzație nu este convingătoare pe de-a-ntregul. Descentralizarea acestor uriașe teritorii, greu de guvernat și administrat de la Bagdad, nu era o hotărâre greșită. Nu-i putem imputa lui Harun faptul că moștenitorii numiți de el nu erau amândoi de aceeași valoare. Forțele centrifuge erau oricum la vremea aceea atât de puternice încât acest enorm ansamblu disparat nu mai putea rămâne mult timp unit sub aceeași autoritate. Particularismele și interesele locale erau sortite să învingă până la urmă, în ciuda limbii și a religiei, cele două componente ale civilizației arabo-islamice. Fărămițarea politică a imperiului capătă față de aceasta o importanță relativă.

Această imagine a marelui calif, nu lipsită de contradicții, ca în cazul oricărui individ, ar fi incompletă dacă nu i-am adăuga înclinația pentru arme, dobândită din tinerețe. Harun a fost toată viața un soldat. Foarte preocupat, încă de la urcarea lui pe tron, să pună la punct un sistem militar la frontiera imperiului bizantin, el va părăsi Bagdadul lăsându-și acolo soții, copii și bunuri și se va stabili la Raqqa, unde va locui treisprezece ani, mai mult de jumătate din anii de domnie. Expansiunea, prin războaie, a islamului a constituit, așa cum am văzut, unul din interesele sale majore. Fapt de excepție printre califii abbasizi, el a luat parte personal la expediții în teritoriul bizantin, dintre care cel puțin una a avut Constantinopolul drept obiectiv. Aproximarea lui de Carol cel Mare se înscrie în perspectiva acestor planuri de cucerire, pe care tulburările din Khorasan și moartea sa timpurie le-au întrerupt pentru totdeauna.

179

Încălcarea hotărârilor luate de Harun

Zubayda se găsea la Raqqa în momentul când a aflat vestea morții califului. Ea a organizat îndată o ceremonie funebră în prezența fiicelor lui Harun, a surorii ei Ulayyah și a dregătorilor curții. Poetul Işak al-Mausili a fost însărcinat să compună o elegie. El s-a mărginit să pună corul palatului să cânte un imn funebru de pe vremea Omeiazilor. Se iviseră deja alte preocupări. Câteva luni mai târziu, Zubayda a plecat de la Raqqa la Bagdad, unde s-a instalat definitiv în palatul ei, al-Karar. Aici va locui până la moarte.

Amin a aflat la Bagdad că devenise conducătorul drept-credincioșilor. Două zile mai târziu, într-o vineri, a avut loc ceremonia jurământului (*bayah*) în moscheea din Orașul Rotund. Noul calif a rostit din *minbar* elogiul defunctului și și-a îndemnat supușii la credință. Apoi, prin fața lui au trecut unul câte unul prinții de sânge regal și înalții dregători, recitind formula convenită. Ceilalți curteni și funcționari au prestat jurământul de credință în fața unchilor lui Amin. Armatei i s-a distribuit solda pe două luni.

La Merv, însuși Mamun a anunțat moartea lui Harun și a primit jurământul în numele lui Amin și al său personal, în calitate de al doilea moștenitor al tronului. El le-a împărțit soldaților săi solda pe un

an.

Câteva zile mai târziu, o serie de prizonieri politici au fost eliberați, printre care, la cererea Zubaydei, Barmekizii încă rămași în viață.

Deși Harun al-Rașid și-a stabilit dinainte succesiunea, el știa prea bine că nu se va petrece fără dificultăți. Jurământul de la Meca ar fi trebuit să îngăduie evitarea complicațiilor celor mai neplăcute. Ceea ce s-a întâmplat de fapt a depășit prevederile cele mai pesimiste și imperiul va fi la un pas de prăbușire.

180

Abia murise Harun, și dispozițiile luate de el au și început să fie încălcate. La Karmasin (Kermanshah), în cursul ultimei sale călătorii, el dăduse o serie de ordine pentru cazul în care ar dispărea: trupele ce îl însoțeau urmau să fie trimise la Merv și trecute sub comanda lui Mamun. Or, chiar în ziua morții lui, un trimis al lui Amin, sosit de câteva zile la Tuș, le înmâna destinatarilor o serie de scrisori încredințate la Bagdad de moștenitorul tronului, în cea mai mare taină (Harun, care bănuia ceva, pusese în zadar să fie percheziționat). În una din scrisori se ordona ca familia califului și curtea să fie puse sub autoritatea lui Fadl al-Rabi și apoi trimise la Bagdad, iar comanda armatei să fie încredințată unor generali ale căror nume erau date în continuare. Aceste ordine constituiau o încălcare flagrantă a dispozițiilor lui Harun. Generalii au ținut un consiliu. Fadl al-Rabi a reușit să încline balanța: Prefer un suveran pe tron unui suveran care nu mai este, a spus el în esență. Ofițerii s-au lăsat repede convinși.

Mamun n-a protestat. El s-a mărginit să îndrepte răul făcut de administrarea incompetentă a lui Ali b. Isa. Reducerile de impozite pe care le-a practicat, manifestările sale de pioșenie, dreptă sa judecată i-au asigurat sprijinul maselor. Acestea l-au părăsit pe rebelul Rafi b. Layt, care s-a predat generalului Harthama. Sub influența lui Fadl al-Rabi și AH b. Isa, guvernarea regiunii Siria-Awasim i-a fost retrasă lui Qasim. Mamun a ripostat suprimând comunicațiile poștale între Khorasan și Bagdad. El l-a înlocuit și pe guvernatorul orașului Rei, prea docil față de Amin. Acesta i-a trimis atunci emisari ca să-l înștiințeze că impozitele din Khorasan vor fi pe viitor ridicate de propriii lui agenți.

Totodată, îl mai anunța că un reprezentant al Poștei, numit de el, îi va trimite zilnic informații din această provincie. Toate măsurile erau destinate a-l sili să abandoneze Khorasanul. Mamun a refuzat.

Trăgând învățămintele din evenimentele revoluției abbaside, care fusese precedată în Khorasan

181

doi tău & e r fruntea cărora

%00 de oameni, m* (acesta

oarecare Tanrlantcitwaanimaitir rați timp extrem de importam.

Între cei doi, n wmm

ak-S8-atâiaP în aceeași*, **» WV? * * * \$”J conducător al d-ți

Mai numiip P, Ironului ani, n>ce?” J fie vortit lartaț g» de lui nu prea g care van V1 pta-Sera c0”. de „andan Wl? e!

183

b. Ali h t:

r

Asbd” „Bagdadului general e ti °fleul

ucide-u citează fericit i otul prea O! Pă arut” spune Tah!” SP]

endoa

184

J

descăpățânat, în mijlocul străzii. Măcelul se întinde pretutindeni. Fiul nu-și mai apără părintele, prietenul fuge departe de pHeten. Tot ce îndrăgim a pierit; eu plâng. Târgurile din Karkh sunt părăsite, pleava, trecătorii fug la întâmplare. Războiul, a făcut pleavă lei sălbatici, cu colții sângeroși. Ali cel Orb, un alt poet, ne spune și el, ca un ecou: „Războaiele noastre au scos la iveală oameni ce nu sunt nici din Qahtan, nici măcar din Nizar [triburi arabe], o hoardă încinsă cu platoșe de lână, care se aruncă în luptă precum lei de lacomi de sânge... Ei nu știu ce înseamnă fuga. Unul singur, fără să aibă măcar șalvari pe dânsul, tabără asupra unei oști de 2000 de oameni și viteazul acesta strigă, lovind: «Iată, primiți de la războinicul hoinar!»... în Bagdad n-au rămas decât niște nevolnici a căror soartă e calicia, sau cei scăpați din temniță... Mama nu mai e ocrotită în harem, căci niciun

unchi sau alt apărător nu mai păzește pragul. Iar noi nu ne mai străduim a muri pentru credință. Doamne, tu cel atotputernic, fie pomenit numele tău!”

Aceste cuvinte, naive și grăitoare totodată, reflectă cu fidelitate tragedia în care s-a prăbușit marele oraș, ai cărui locuitori plăteau tributul celei mai uriașe aglomerări urbane din vremea aceea. Asediul a durat un an. Luptele au atins o violență cumplită. Populația Bagdadului, doar cu bâte și praștii, având pe cap coifuri din frunze de palmier și purtând scuturi din împletitură de stuf, a ținut piept cu un curaj extraordinar cavaleriei lui Mamun, înzăuată în fier, înarmată cu lănci și săbii. Lipsiți de toate, până și de veșminte, ei au fost numiți „Goi”, nume sub care au rămas în istorie. Într-o zi, povestește Masudi, „Goi, în număr de 100.000, înarmați cu bâte și lăncii, purtând pe cap coifuri de hârtie și suflând în trestii sau coarne de vită, s-au alăturat celorlalți apărători ai lui Amin și s-au năpustit prin câteva porți ale orașului asupra oamenilor lui Mamun. A avut loc o înclăștare crâncenă; Goi au rămas învingători până la amiază, iar apoi au dat îndărăt, fiind atacați de toți oamenii lui Mamun. Cam 10.000

185

dintre ai lor s-au înecat sau au pierit prin foc și sabie”.

știrea lui Tahir, că e gata să se ducă la el în tabără; astfel, s-a ajuns la o înțelegere potrivit căreia i se va preda acestuia, în timp ce însemnele califatului – mantia, toiagul și inelul – vor fi încredințate lui Tahir. Harthama urma să vină cu câțiva oameni, într-o barcă, până în apropierea palatului, iar califul să fugă împreună cu el. În ultima clipă, Harthama, care observase niște mișcări suspecte pe mal, a propus să amâne întreaga acțiune pentru noaptea următoare. Amin a refuzat.

Prin urmare, Harthama sosește cu câțiva oameni. El se aruncă îndată la picioarele califului, strigând: „O, domnul și stăpânul meu! O, fiu al domnului și stăpânului meu!”. Micul grup se urcă în barca generalului, dar nici nu se desprinde bine aceasta de mai, că se ivește o ceată de oameni înarmați, care înconjoară barca și o străpung. Aceasta se scufundă în apă împreună cu cei care erau în ea. Un soldat îl salvează pe Harthama apucându-l de păr, iar Amin se aruncă în apă și reușește să ajungă înot la malul celălalt. El e recunoscut îndată,

împresurat și condus călare pe un măgar până la o casă învecinată. Tahir, care fusese înștiințat de prinderea califului, trimite mai mulți sclavi, printre care se număra un anume Koraich. Îndată ce îi vede, Amin înțelege ce îl așteaptă. El se poartă cu o mare demnitate. Când Ahmed, prefectul lui de poliție, prins și el, îi spune: „Blestemați fie dregătorii care te-au adus aici!”, el răspunde: „Despre dregătorii mei, să vorbești numai de bine. Ei sunt nevinovați. Cât despre mine, nu sunt defel primul care a încercat să atingă un țel și nu a izbândit”. Amin începe să se roage. Spre miezul nopții, în casă intră câțiva soldați persani, cu săbiile scoase. Califul a încercat să-și vândă scump viața, dar a primit două lovituri în cap și s-a prăbușit. Koraich, cel care îl lovea, i-a tăiat capul și l-a dus lui Tahir. Acesta l-a expus, după obicei, pe puntea principală din Bagdad.

Astfel s-a sfârșit, în noaptea sc. 24 spre 25 septembrie 813, fiul cel mare al lui Harun al-Rașid. 187

— ««piin ioc și

Revolta Goilor, care luptau ca Bagdadul să rămână capitală, va fi urmată de numeroase alte mișcări, care au zguduit periodic multă vreme marele oraș. Mulțimea va ieși în stradă la auzul unui zvon, după o încăierare, din motive politice sau economice, jefuind, dând foc, distrugând, ucigând. Aceste „uragane” populare vor face parte din viața orașului; ele vor fi denumite *fitna* („violarea unității comunității credincioșilor”), iar participanții vor fi *al-amma*, „mulțimea fără chip și nume”, pe care foamea îi împinge să iasă în stradă.

Amin pierduse total controlul asupra situației. Cum nu mai avea bani de împărțit, a anunțat că toți doritorii pot pătrunde în casele funcționarilor, lucru care se întâmplase de multă vreme. Cuprins de disperare, a strigat: „Aș voi ca Allah pe toți să-i nimicească de-o parte și de alta, căci în jurul meu sunt doar dușmani, atât acei ce zic că sunt cu mine, cât și cei care îmi sunt potrivnici: unii îmi vor bunurile, ceilalți viața”.

Către sfârșitul anului 813, evenimentele s-au precipitat. După întreruperea legăturilor dintre malul răsăritean și cel apusean și ocuparea cartierului Karkh de către forțele adverse, teritoriul lui Amin s-a redus la Orașul Rotund și împrejurimile sale. Califul și Zubayda își

părăsiseră palatele lor, din Khuld și Karar, refugiindu-se la Kubbat al-Khadra, în inima orașului. Ultimii generali rămași credincioși lui Amin l-au sfătuit, totul fiind pierdut, să strângă în jurul lui câteva sute din cei mai buni soldați din *abna* și să încerce o ieșire, la adăpostul întinericului, prin una din porțile orașului. Astfel ar putea ajunge în Mesopotamia sau Siria, de unde să încerce o recucerire a tronului și a imperiului. Cei din jurul lui, în rândul cărora Tahir își recrutase partizani, l-au descurajat să aducă la îndeplinire planul. Mai bine ar fi să se predea, i-au spus ei, și anume lui Harthama, căruia vârsta îi mai potolise zelul și pe care îl cunoștea bine, și nu impetuosului Tahir. Amin l-a anunțat pe bătrânul general, fără

186

Mamun este acum singurul calif, dar va avea încă un drum lung de străbătut până ce va reuși să-și impună autoritatea în imperiu. Urmările războiului civil nu se vor șterge imediat, iar înapoierea sa în capitală va fi întârziată de numeroase evenimente.

La moartea lui Amin, Mamun se găsea tot la Merv, cu vizirul și „protectorul” său, Fadl b. Sahl, care dorea să facă din Khorasan centrul imperiului, dispunând aici de o mare influență și de un sprijin puternic.

A intenționat oare Mamun să pună capăt eternului conflict cu Alizii? Sau poate convingerile sale personale, de multă vreme favorabile acestora, au sfârșit prin a învinge? Probabil ambele motive trebuie luate în considerație. În primăvara anului 817, el a luat surprinzătoarea hotărâre de a-l numi pe Ali b. Musa, mai cunoscut sub numele de Ali al-Rida, al optulea imam al șiiților duodecimani, drept moștenitorul său prezumtiv. Culoarea neagră, a Abbasizilor, a fost părăsită în favoarea culorii verzi, cea a șiiților. Ali a primit drept soție pe Umm Habib, o fiică a califului, iar fiul său Mohammed s-a căsătorit cu altă fiică a lui Mamun, Umm al-Fadl. Abbasizii nu erau înlăturați de la succesiune, dar, în mod provizoriu, bărbatul socotit a fi cel mai demn, în primul rând cel mai capabil să potolească cearta dintre Alizi și Abbasizi, urma să domnească probabil până când, odată pacea revenită, puterea calif ăla va putea fi restituită descendenței lui Abbas. Scopul lui Mamun era acela de a afirma unitatea familiei Profetului, de

a consolida califatul. În realitate, s-a întâmplat exact contrariul.

O dată mai mult, neorânduiala domnea la Bagdad. Până la urmă, prinții abbasizi prezenți acolo s-au hotărât să proclame înlăturarea lui Mamun și să proclame drept calif pe unul din apropiații lui Harun al-Rașid. Ei s-au gândit mai întâi la Mansur, unul din fii lui Mahdi, care a refuzat. Alt fiu al lui Mahdi, Ibrahim, a fost proclamat calif. La 24 iulie 813, în marea moschee din Bagdad, rugăciunea a fost rostită în numele lui.

188

Iar cel al lui Mamun n-a mai fost pronunțat. Ibrahim a primit numele de *al-Mubarak*, cel Binecuvântat". Imperiul avea iarăși doi califi rivali.

Alegerea lui Ibrahim, mult mai cunoscut ca muzicant și cântăreț decât ca bărbat de stat, era destul de stranie. Mare artist, tovarăș de mese al lui Harun, iubitor de petreceri, foarte risipitor, nimic nu îl destina să conducă imperiul, mai cu seamă în circumstanțele grele prin care trece acesta. Vistieria era goală și Ibrahim a fost nevoit să plătească soldele armatei din averea sa personală. Cum aceasta nu îi ajungea, el le-a îngăduit ofițerilor să-și ia singuri solda din recoltele obținute în Sawad, regiunea din jurul Bagdadului. Aceștia au strâns recolta, au prădat satele, ceea ce desigur nu a prea sporit popularitatea noului calif. În capitală au izbucnit noi confruntări, de data aceasta între partizanii lui Ibrahim și Alizi.

Cauza lui Ibrahim era vizibil pierdută, iar soluția alidă preconizată de Mamun eșuase. Toată lumea știa acest lucru, cu excepția lui Mamun. Ali al-Rida a fost cel care i-a deschis ochii. El l-a încunoștințat pe calif de faptul că poporul, nemulțumit de prezența lui Fadl b. Sahl în fruntea statului, se opunea la numirea lui drept moștenitor prezumtiv. Majoritatea musulmanilor din imperiu nu acceptau ca puterea să treacă în mâinile Alizilor, fapt pentru care Ibrahim fusese proclamat calif. Mamun trebuia deci să se întoarcă la Bagdad, prezența lui fiind singura în stare să readucă pacea. Generalii i-au confirmat califului această analiză a situației și astfel, la începutul anului 818, Mamun părăsea orașul Merv. Câteva săptămâni mai târziu, Fadl b. Sahl era asasinat, probabil chiar la porunca lui Mamun. Apoi, în

etape scurte, califul și-a urmat drumul spre Irak. Șase luni mai târziu, el sosea la Tuș, unde a mers să se roage la mormântul lui Harun al-Rașid. Tot aici a murit Ali al-Rida, după ce mâncase prea mulți struguri, spun unii; struguri otrăviți la porunca lui Mamun, afirmă alții. Oricum, acești doi morți rezolvau problemele califului: vizirul v-ipi

189

detestat de toți dispăruse, iar politica alidă fusese părăsită.

Tahir, care așteptase în tăcere la Raqqa împreună cu armata, a primit ordinul să înainteze spre Bagdad, unde a intrat aproape odată cu Mamun, la 10 august 819. Trecuseră peste zece ani de la moartea lui Harun al-Rașid.

Capitolul VII BAGDAD

Bagdadul nu are asemănare nici în răsăritul și nici în apusul lumii.

YAKUBI

Bagdadul se găsește în inima Islamului și este orașul mântuirii, aici trăiesc oameni, vestiți, aici sălășluiesc bunul gust și curtenia Adierile sâni minglietore, iar învățătura e adâncă. Aici se află tot ce-i mai bun și mai frumos. Din Bagdad ne vine tot ce e demn de luat în seamă, iar eleganța se întoarce la Bagdad. Lui îi aparțin toate inimile, împotriva lui se pornesc toate războaiele.

MUKADASSI

„Care e numele acestui loc? întrebă al-Mansur.

— Bagdad, i se răspunse.

— Pe Allah, rosti califul, prin urmare acesta e orașul pe care, după spusa părintelui meu, Muhammad ibn Ali, trebuie să-l întemeiez, unde voi trăi și unde vor domni apoi urmașii mei. Prinții îi pierduseră urma, înainte de islam și după aceea, ca prin grija mea să fie împlinite voia și porunca Domnului: astfel se adevăresc tradițiile, iar semnele și prezicerile se limpezesc. Fără îndoială, această «insulă» mărginită la răsărit de Tigru și la apus de Eufrat se va dovedi răspântia lumii. Aici se vor opri și-și vor arunca ancora corăbiile ce vor veni, pe Tigru, de la Wasit, Basra, Ubulla, Ahwaz, din Fars, Oman, Yamama, Bahrein și ținuturile învecinate. Aici vor sosi mărfurile aduse pe apa Tigrului, de la

Moșul, Diyar Rabia, Raqqa, din Siria, de la hotarele Bizanțului, din Egipt și Maghreb. Acest oraș se va găsi și în calea semințiilor din Djabal, Ispahan și provinciilor din Khorasan. Slavă lui Allah, care mi-a dăruit această capitală, **ținând-o** neștiută de toți înaintașii mei! Pe Allah, eu o voi ridica și voi locui în ea tot timpul vieții și ea va fi casa urmașilor mei; va fi, fără îndoială, orașul cel mai înfloritor din lume”.

Orașul cel mai înfloritor din lume

Acest miracol urbanistic, din care astăzi n-a mai rămas aproape nicio urmă, nu datorează nimic naturii. Locul așezării nu e câtuși de puțin deosebit. Nu sunt nici coline, ca la Roma sau Istanbul, nicio răcoroasă oază ca la Damasc, ori o acropolă ca la Atena sau Ierusalim. La o distanță nu prea mare au fost ridicate alte orașe: Babilon, Seleucia, Gtesiphon. Ca și Bagdadul, toate acestea sunt situate **p**, e drumul care leagă podișul iranian de Mesopotamia și Siria. Timp de milenii, oameni, culturi și mărfuri au circulat din Mediterana în Asia Centrală, India și Orientul îndepărtat, folosind vechiul drum care traversează munții Zagros între Hanikin și Hamadan, ajungând în câmpia Mesopotamiei ceva mai la nord. În vecinătatea Bagdadului, ținutul este arareori inundat, iar Tigrul este aici aproape de Eufrat, fiind legat de acesta cu ușurință prin canale. Acest nod de comunicații, lesne de aparat, a fost considerat de îndată drept un loc prielnic așezării și, în foarte scurtă vreme, **s-a** dezvoltat o uriașă concentrare urbană.

La început, planul lui **al-Mansur** a fost să întemeieze un oraș-fortăreață, destinat centralizării puterii: o capitală politică și administrativă, fără grădini sau gimnaziu. El se transforma însă de la o zi la alta **într-o** metropolă, a cărei bogăție și

1 Yakubi, *Țările* (**n.a.**).

splendoare atrăgea mulțimi din întregul imperiu, ba chiar de la distanțe și mai mari. Bagdadul trebuia să fie un ansamblu de palate și clădiri administrative; în mai puțin de doisprezece ani, el a devenit un mare oraș, iar peste o jumătate de secol, capitala lui Harun **al-Rașid**, care număra poate un milion de locuitori, era cel mai mare oraș din

lume, într-o vreme când, în Italia de nord sau Flandra, orașele cele mai populate atingeau abia 40.000 de suflete. În comparație cu Bagdadul, care se întinde pe aproape 100 km², Parisul era pe atunci minuscul. Doar Constantinopolul rezistă comparației, sau chiar Damascul și Cairo, ce vor număra curând amândouă între 300.000 și 500.000 de locuitori.

Cauzele acestei expansiuni vertiginoase, întâlnită aproape pretutindeni în istorie, mai cu seamă în Europa secolelor XII și XIII, sau în Balcanii și Anatolia secolelor XV și XVI sunt mereu aceleași: o perioadă de pace, stabilitate politică, guvernare eficientă, resurse sau curente economice noi și utilizate din plin de către populații active. Asistăm astfel în Orientul arab al veacurilor VIII și IX la una dintre cele mai prodigioase înfloriri pe care le cunoscuse întreaga istorie a omenirii.

Bagdadul întrunea toate condițiile de dezvoltare. Ideea de geniu a lui Mansur a fost de a le identifica și exploata. Economia agrară se află în plină dezvoltare, grație lucrărilor întreprinse din timpul Sassanizilor – desecarea mlaștinilor și irigarea terenurilor –, ceea ce a îngăduit cultivarea de plante destinate alimentației, introducerea trestiei de zahăr, a curmalului, a portocalilor și plantelor textile (îndeosebi bumbacul). Situat în apropierea unei regiuni deja fertile, pe care grădinarii și cultivatorii o vor pune în valoare, Bagdadul, aflat în mijlocul rețelei sale de canale, ca o insulă între cele două fluvii, este sortit unui mare viitor. Goana spre oraș, însoțită de febra construcțiilor și necesitățile inerente, creează la rândul său o nevoie mereu crescândă de oameni și capitaluri. Aceasta antrenează o extraordinară speculație, foarte bine ilustrată de anecdota relatată de istoricul Khalib al-Baghdadi. Un ambasador bizantin, trimis la curtea lui al-Mahdi, vizita orașul. Deodată, el se opri și-i spuse marelui șambelan care îl însoțea: „Iată un loc foarte potrivit pentru o investiție comercială. V-aș ruga să îi cereți califului să-mi împrumute 500.000 de dirhemi. Sunt sigur că voi dubla capitalul într-un an”. Generos ca întotdeauna, califul a răspuns: „Dați-i cei 500.000 de dirhemi pe care-i cere și mai adăugați încă 500.000. Iar când se va întoarce la el în țară, trimiteți-i în fiecare an veniturile cuvenite de la acești bani”. Așa s-a și făcut. Cu banii

califului, grecul a construit mori la confluența celor două fluvii, aproape de oraș, și în fiecare an, până la moarte, i s-au trimis beneficiile acestei investiții.

La fel ca ambasadorul basileului, toată lumea specula, începând cu familia abbasidă și funcționarii de stat, înalți sau mărunți. Se cumpăra, se vindeau terenuri, se achiziționau participări la întreprinderi, ocolind fără mari scrupule interdicțiile religioase asupra împrumutului și manevrării banilor.

Mai întâi s-au stabilit în apropierea Orașului Rotund cei cărora califul le dăruise pământuri, în primul rând supușii cei mai loiali regimului, în special membri ai familiei Abbasizilor. De pildă, în legătură cu aceștia, Mansur îi spunea fiului său următoarele: „Respectă-i, așază-i în față, fii darnic cu ei, ridică-i deasupra celorlalți, căci fala lor e și a ta, iar laudele aduse lor îți sunt și ție aduse deopotrivă...”. Fiii lui al-Mahdi s-au instalat în partea de răsărit, în timp ce califul își construia palatul la al-Rustafa, pe malul celălalt al Tigrului, unde a fost urmat de suita lui și înalții funcționari.

Tot pe terenuri dăruite de calif s-au așezat și cei din neamul Sahaba. Aparținând triburilor celor mai credincioase (Qoraich, Ansar, Yemen), aceștia erau tovarășii cei mai apropiați ai califului. Foarte numeroși la curte, ei erau continuatorii tradițiilor literare și poetice ale trecutului preis

194

lamic Mansur le încredințase acestora pe moștenitorul său Mohammed (Mahdi), ca să-l învețe istoria și literatura arabă. Mahdi a procedat la fel cu fiii lui Hadi și Harun. Și alți arabi au mai primit pământuri: orașe ca Moșul, Wasit, Basra, Kufa căzuseră în mâinile lor în vremea revoluției, iar Abbasizii nu uitau acest lucru.

Ei nu uitau nici sprijinul hotărâtor al trupelor din Khorasan, acești arabi persanizați care se stabiliseră în Iran, deveniți vârful de lance al armatei ce îi condusesese la putere. Arabizați din nou, reorganizați pe baze tribale, „loiali, generoși și incoruptibili”, cum li se spunea, ei constituiau pentru primii califi unitățile cele mai sigure ale armatei. În timpul lui Harun, ei aveau cartiere întregi în jurul Orașului Rotund și locuiau grupați după localitatea lor de origine din Persia.

Mawalii ocupă și ei un cartier al lor. Importanța ce le fusese acordată de către Mahdi, după Mansur, rolul lor în administrație, mai ales în *barid*, nu scade odată cu Harun, ci dimpotrivă. Abia mai târziu, după cearta dramatică dintre fiii acestuia, grupul lor se va dizolva și va dispărea treptat în masa musulmanilor. Mulți dintre ei se numără atunci printre sfetnicii apropiați ai califului, unii sunt chiar viziri. Intervenția lor în momentul succesiunii la tron este uneori hotărâtoare. În afara cartierului care le fusese atribuit, ei mai au aproape în tot orașul terenuri dăruite de calif.

Planurile stabilite de al-Mansur nu prevedeau extinderea metropolei, provocată de valul imigranților la scurtă vreme după instalarea califului sub cupola verde. Fără îndoială, el a rămas cel dintâi surprins. De origini foarte diverse, noii veniți erau departe de a fi disciplinați și demni de încredere. Sunt lesne de imaginat dificultățile întâmpinate de autorități, nepregătite să înfrunte asemenea probleme. Primii imigranți erau originari din Khorasan, Yemen, Hedjaz, Wasit, Kufa. Apoi valul lor a crescut. Populații venite din întregul Orient, din toate clasele sociale, au umplut orașul

195

și cartierele mărginașe: intelectuali, artizani, neguțatori, traficanți, săraci fără niciun fel de ocupație. Piața fusese deja mutată la al-Karkh, în sud-vest, care a devenit curând principalul centru comercial. Yakubi ne-a lăsat o descriere a acesteia: „O piață mare, care se întindea pe o lungime de aproape doi parasangi și o lățime de un parasang. Fiecare comerț își avea propriile sale străzi, dispunând de un număr de locuri anume desemnate, prăvălii, curți, astfel încât meseriile și categoriile nu se anestecau”. Această separare a diferitelor sectoare comerciale nu era noua și mai există în Orient.

Al-Karkh a cunoscut o dezvoltare rapidă: „Nu se afla în tot Bagdadul, ne spune Yakubi, un cartier mai mare și mai frumos”. Se construiau case elegante, altele mult mai modeste, într-o dezordine ce poate fi întâlnită în toate orașele orientale. Unele cartiere deveneau totuși mai aristocrate decât altele, fapt datorat unui soi de „snobism”, rezultat al stratificării sociale ce va caracteriza multă vreme marile orașe abbaside. A locui în al-Shammasiya era foarte la modă: în unele

străzi locuiau judecătorii, în altele neguțători bogați ori proprietari de prăvălii. Cota cartierelor se schimba firește adeseori, în funcție de evenimentele politice și sociale. Chiar și piețele erau mutate dintr-o parte în alta a orașului.

În foarte scurtă vreme, malul drept al Tigrului, unde se găseau Orașul Rotund și cartierul Karkh, a devenit suprapopulat. Orașul s-a revărsat pe malul celălalt al fluviului, în apropiere de tabăra construită de Mansur pentru fiul său Mahdi. Acest cartier nou, al-Rusafa, s-a dezvoltat rapid în jurul palatului califului. Generozitatea lui Mahdi, construcțiile lui, ale ofițerilor lui și personalului, au atras tot mai multă lume. Barmekizii s-au instalat și ei aici, contribuind astfel la prosperitatea cartierului. Yahya și Djafar și-au ridicat fiecare câte un palat luxos. Amin și Mamun au procedat la rândul lor aidoma. Din superstiție

1 1 parasang = aproximativ 6 km (n.a.).

196

sau din plăcerea de a construi, califilor nu le plăcea să locuiască în palatele predecesorilor și fiecare clădea câte un palat nou, și mai somptuos. Harun avea mai multe palate și se deplasa cu suita lui imensă dintr-o regiune a Irakului în alta. În jurul acestor palate s-au format treptat localități, cu casele construite din cărămizi nearse sau, arareori, arse. Palatele se prăbușesc îndată ce nu mai sunt întreținute. Locuitorii din vecinătate vin atunci și își iau de aici materiale de construcție, aducându-le până la urmă la stadiul acelor ruine informe, cu care e presărată Mesopotamia.

La sfârșitul veacului al VIII-lea, douăzeci și trei de palate vor ocupa suprafețe imense, mai ales în partea sudică a orașului, care se va numi Dar el-Khalifa. Bagdadul se va extinde atunci pe ambele părți ale fluviului. În vremea lui Harun, cele două maluri sunt reunite prin trei poduri de vase, unul aproape de poarta Khorasan, altul la al-Karkh, al treilea mai la sud. Orașul fiind brăzdat de canale, o mare parte a traficului se face pe apă. După Muqadassi, „locuitorii Bagdadului se duc, vin, se preumblă pe apă. Două treimi din casele Bagdadului dau spre râu”. La fel ca la Veneția, numeroase mici punți unesc cele două maluri ale râului, în lungul căruia mii de bărci și șalande transportă

călători și mărfuri. Fiecare locuitor, se spunea, „trebuia să aibă câte un măgar în grajd și un vas pe fluviu. Califii au ambarcațiuni de paradă somptuoase, adeseori extravagante. Amin, de pildă, avea șase, în formă de animale: vultur, leu, cal, elefant, delfin, șarpe, care pluteau pe Tigru.

O societate egalitară, dar structurată

Imens oraș tentacular, unde luxul cel mai orbitor și rafinat se învecinează cu o mizerie cumplită.

1 întreținerea clădirilor a rămas multă vreme o noțiune străină în Orient (n.a.).

197

cum numai în Orient se poate întâlni, unde abundența sectelor religioase conduce uneori la fanatisme sângeroase, unde epidemiile se întind cu iuțeala unui uragan, unde incendiile și inundațiile se dezlănțuie cu aceeași violență, fără a putea fi stăvilit.

Bagdadul e un loc de desfăt pentru bogați.

Dar pentru nevoiași e un sălaș de jale și de chin.

Tulburat., am rătăcit până târziu pe străzi

Pierdut precum Coranul în casă de necredincioși l.

Toți musulmanii țin de *Umma*, comunitatea credincioșilor, pe care Allah îi judecă fără părtinire. În islam nu există ierarhie sau nobilime, cu excepția aceleia care constituie familia Profetului: ea se împarte între Talibizi (Talib era tatăl lui Ali) și Abbasizi, cei dintâi fiind denumiți Sharif, iar ceilalți Sayyid. Autoritățile se străduiesc să le asigure acestora din urmă, care sunt în număr de câteva mii, o existență cel puțin decentă. După *charia*, legea musulmană, toți drept-credincioșii, oricare ar fi rangul lor în societate, sunt egali între ei. Aceasta este societatea ideală, societatea juridică.

La Bagdad, realitatea este mult mai nuanțată în existența cotidiană. Societatea abbasiclă e o societate ierarhizată, în primul rând după criteriul banului.

SCLAVII

În partea cea mai de jos a ierarhiei sociale se află sclavii. Aceștia sunt în număr mare la oraș, în schimb puțini dintre ei lucrează pământul¹². Din timpuri imemorabile, sclavia a constituit una din trăsăturile caracteristice ale societății orientale.

1 Citat în Mez, *The Renaissance of Islam* (n.a.)

2 Tentativa, în a doua jumătate a secolului al II-lea

de a deseca mlaștinile din sudul Irakului cu ajutorul sclavilor aduși din Africa orientală, va sfârși prin revolta zendjilor, care va zgudui pentru moment imperiul, iar experiența nu va mai fi repetată, (n.a.).

198

Ea e pomenită în mai multe rânduri în Vechiul Testament¹. Babilonienii le îngăduiau chiar părinților să-și vândă copiii dacă aceștia se purtaseră rău cu ei, iar un soț își putea vinde soția. Mai cu seamă în acest domeniu, Mahomed s-a comportat ca un reformator. Coranul precizează că sclavii trebuie să fie tratați ca ceilalți oameni². Printre *hadit* figurează următoarele cuvinte ale Profetului: „Cât despre robii voștri, vegheați să se hrănească la fel ca voi, să aibă aceleași veșminte ca și voi. Iar de făptuiesc o greșeală pe care voi nu voiți a le-o ierta, vindeți-i, căci sunt slujitorii lui Allah și nu trebuie chinuiți³.”

Eunucii care păzesc haremurile califului sunt în majoritatea lor albi: fie „slavi” (de unde cuvântul sclav), fie greci originari din Siria și Armenia, destinați adeseori preoției. Aceștia erau castrați înainte de a fi vânduți⁴. Negrii erau și ei castrați, ca să nu mai poată procrea. Califii au numeroși sclavi în jurul lor și le încredințează misiuni oficiale; printre ei se numără generali, amirali și înalți dregători la curte.

Sclavii se mai îndeletniceau și cu comerțul (fie sub ordinele stăpânului lor, sau în mod autonom, pe contul acestuia); lucrau în construcții și practicau diverse meșteșuguri. Mai rar sunt folosiți în marile întreprinderi. În general, sclavii sunt tratați cu moderația prescrisă de Coran. Eliberarea, considerată drept o faptă recomandabilă, este acordată adeseori, drept consecință a unei făgăduieli, a unui jurământ etc. Sclavul devine atunci liber cu desăvârșire, dar continuă să rămână unit printr-o legătură de „clientelă” cu fostul lui stăpân.

1 „Copiii lui Israel au luat prinse pe femeile Madianiților cu pruncii lor” (Numeri, 31, 9) (n.a.).

2 Sura a XVI-a, 73 (n.a.).

3 Mahomed îi sfătuiește pe credincioși să-și elibereze sclavii

(Sura a XXIV-a, '33). El merge aici mai departe decât Vechiul Testament, care sfătuiește să fie eliberați doar fiii lui Israel care căzuseră în sclavie pentru datorii

(n.a.). P

4 Castrarea era interzisă cu strictețe de către islam, iar eunucii erau cumpărați deja castrați (n.a.).

199

ul tind deja **b**

Slugi ază **d**

Nenumărațenț obligatoriu, larg pturi ca și 6» cOtvlubmea de
aceleași a F «ascut de

foarte A

numărați foarte diâerite **v** e mț M

mi ceștia topott disciplina Ză, e

Wiesc o de în ți

t adeseori mai

CLASA DE

anume atunci «fi* u e ** pe venitu unui ce al-Tanukhi S iroi?
uOo/ din beneficiu.

reprezintă Pngeri consemnate J

pifcă numeroasele **g** veniturilor se **b**

Lin vremn. Evint lui, cât și al foarte larg, atât în ea Bagdadului.

agricole și gradim dnU Dacă jlace carne proprietarilor negUSton
Juage.

201

abile, de ui – co profesorii a unui ezitate **g** duceau

prost

tionat la

Bef de ct5 negustorii al IX-lea de ca1 darnicia i poeții transe

pomeniți mecena. neon, era

Ietar din prp mi] e meșteșugan J cali oameni cărora primul>,
penturi, ițta, TM ei au devenit arătată, «**f** El însă din trăiesc mai taode
sau U negusto *!

de

H₅

r, rimă Șo secolu amploare-Cons

Meseria de negustor este la mare preț în lumea islamică. „Neguțătorul cinstit va ședea la umbra tronului lui Allah”, ar fi grăit Profetul, iar califul Omar a spus următoarele: „mai bine mor pe cămilă într-o călătorie de negoț decât să fiu ucis într-un război sâânt”. Un erou al bătăliei de la Kadisia împotriva Sassanizilor afirmă: „mai bine câștig un dirhem făcând negoț decât zece cu solda mea de oștean”. Teologii susțin că Abu Bakr, primul calif, era neguțător de stofe, iar Othman, cel de al treilea, importa cereale. A-ți arăta bogăția nu era o faptă condamabilă, ci dimpotrivă. Merită să mai fie citat și acest *Jiadit*: „când Allah îți dăruiește bogăția, trebuie să se vadă”.

Problema luxului ostentativ a fost dezbătută pe larg la începuturile islamului. Într-adevăr, rar s-au mai văzut atâția oameni parfumându-se, vopsindu-și părul, împodobindu-se cu bijuterii și veșminte scumpe ca la Bagdad. Viața de lux nu indigna peste măsură, chiar dacă unii, mai severi, o criticau mai aspru decât cumpărarea și întreținerea tinerelor sclave. Până și Proaetul însuși și ginerele său Ali avuseseră, pe lângă soțiile legitime, numeroase concubine.

Acumularea bogățiilor nu era nici ea condamnată. „Sărăcia e aproape ca apostazia”, ar fi spus Mahomed. Tranzacțiile înanciare sau comerciale trebuiau însă efectuate cu o deplină onestitate, respectând obligațiile, fără a înșela clienții, fără a ascunde defectele mărării sau amaniăesta un comportament brutal cu debitorii. Calitățile unui neguțător ce vrea să fie pe placul lui Allah sunt cinstea și chiar delicatețea.

EGALII PRINȚILOR...

La Bagdad oamenii poartă adesea noi lor, așa cum odinioară se purta *”... mai ales dacă acesta se bucură de cinstire, ca pildă negoțul cu stofe – Bazza. Piața de stoseparată de celelalte, se află lângă moschei, ca și

203

111

banca și prăvăliile aurarilor. Negustorii care se ocupă cu importul și exportul, armatorii, bijutierii, cei care fac comerț cu cereale și ulei dețin o putere considerabilă, iar cifra de afaceri a unora este

enormă. Ei împrumută bani califilor și vizirilor, care le asigură, la rândul lor, protecția și mai cu seamă închid ochii asupra unor operațiuni situate la limita fraudei. Grupurile de presiune pe care le constituie își exercită influența asupra guvernului și statului. Cu excepția curții, ei duc viața cea mai luxoasă, au cele mai frumoase case, grădini, roabe, cea mai numeroasă servitorime. Ei își compensează moravurile libertine construind moschei și fântâni, întreținând instituții caritabile și făcând danii generoase. Aidoma prinților, negustorii și bancherii iau sub oblăduirea lor scriitori, poeți, muzicanți, cântărețe, care trăiesc la ei acasă, aceștia alcătuind un soi de curte ce le măgulește pretențiile intelectuale și artistice.

Ca, de altfel, toți locuitorii Bagdadului, marii negustori și bancheri aparțin celor mai diverse etnii. Persanii, oamenii originari din Basra și sudul Arabiei trec drept cei mai abili în afaceri, iar negustorii din Kufa nu sunt cu nimic mai prejos. Grecii, aflați pretutindeni în imperiu, levantinii, indienii sunt și ei considerați buni oameni de afaceri. Pentru toți aceștia, evreii constituie rivali redutabili; mai cu seamă zarafi și bancheri, ei se găsesc în număr mare la Bagdad și împrumută bani vizirilor și statului.

A trecut vremea când generalii și „secretarii” (*kuttab*) se aflau în fruntea societății. Războaiele de cucerire s-au sfârșit, iar acum autoritățile au nevoie atât de oameni pricepuți în afaceri și bogați, cât și de funcționari și comandanți militari. Nici prinții și nici înalții demnitari nu îi disprețuiesc defel pe negustori. Un persan, negustor de porumb, va sta la masă cu Fadl ibn-Sahl, vizirul lui Mamun; urmașul acestuia, Mutasirri, îl va avea drept vizir pe Zayyaf, „neguțătorul de ulei”, al cărui tată era furnizorul curții. Relativ puțini la număr sub primii Abbasizi, în vremea lui

204

Harun al-Rașid arabii cu o asemenea origine stau acum în jurul califului.

Mulți dintre acești negustori sunt și intelectuali și oameni ai religiei. S-a remarcat faptul că marea majoritate a teologilor erau negustori sau fii de negustori – peste 60% în secolul al IX-lea –, cei mai numeroși provenind din negoțul cu textile. Legea islamului i-a ocrotit

încă de la început pe negustorii musulmani, stabilind taxe vamale pentru neguțătorii străini de 10%, pentru nemusulmanii supuși ai unui stat arab de 5%, iar pentru musulmani doar de 2, 5%.

OAMENI AI RELIGIEI ȘI JUDECĂTORI

Oamenii religiei, așa-numiții *ulemd*, dețin și ei o poziție socială demnă de invidiat. Ei fac parte din *ayan* – notabilități –, iar rolul lor este esențial în viața cotidiană a locuitorilor Bagdadului. Prinții –, în egală măsură cu norodul, se adresează cu orice prilej acestor oameni pioși și savanți, care se bucură de mare stimă.

Numeroși erau aceia care se dedicau științei coranice: comentatori ai Coranului aparținând diverselor secte și școli juridice, „culegători” ai cuvintelor Profetului care studiau spusele lui Mahomed; consilieri juridici care răspundeau întrebărilor de tot soiul, puse atât de calif, cât și de cadii; predicatorii care țineau predica de vineri și dispuneau pe acest temei de o putere atât de considerabilă încât adeseori erau numiți de califul însuși; oratori populari, care orientau opinia publică nu numai în domeniul spiritual, ci și în politică, și prin urmare trebuiau supravegheați îndeaproape; muezini... Toți oamenii aceștia ocupau un loc important în capitală. În primele veacuri ale islamului, dogma nu era încă fixată, iar controversile erau extrem de vii. Politica și religia se împleteau strâns, iar problema alidă, de pildă, era departe de a fi rezolvată.

Dintre *ulema* făceau parte și cadiii. Arbitri între oameni, investiți cu greaua îndatorire de

205

I

a-și judeca aproapele, ei aveau o putere și un prestigiu uriaș. Nu toți juriștii acceptau această însărcinare, pe care unii o considerau prea apăsătoare pentru cugetul lor. Unii refuzau orice remunerare, argumentând că a-și judeca aproapele nu constituia o meserie. Mulți trăiau în sărăcie, ca cei doi frați din Bagdad care aveau doar un singur turban și un caftan; când unul ieșea, celălalt era nevoit să stea în casă. Sau ca acel șef al judecătorilor, înveșmântat într-o pânză de bumbac de cea mai proastă calitate. Sunt consemnate cazurile unor cadii care-și manifestau independența până la a refuza să se ridice în picioare în

prezența califului. Într-o zi, când califul Mansur s-a prezentat la judecată ca un simplu cetățean și s-a așezat în fața judecătorului, acesta a poruncit să se aducă o pernă și pentru partea adversă. Filosoful al-Kindi relatează că un trimis al reginei Zubayda în Egipt, care avusese îndrăzneala de a se așeza în timpul unui proces, a fost condamnat de către cadiu la zece lovituri de bici. În secolele VIII și IX, judecătorii, înveșmântați în negru, culoarea Abbasizilor, țineau procesele în moschei, iar reclamanții și acuzații stăteau roată în jurul lor. Erau acceptați numai martorii care se bucurau de o reputație bună; necunoscuții erau supuși unei investigații.

În felul acesta se perpetua în islam tradiția născută din imperiile vechiului Orient, potrivit căreia pentru un popor nimic nu e mai important decât justiția, nici măcar religia. Vom regăsi această tradiție intactă în imperiul otoman: unul din suveranii săi cei mai glorioși și mai respectați, Soliman Magnificul, va fi numit de către supușii săi Legiuitorul.

În afara deosebirilor de ordin religios, care sunt exprimate uneori cu violență între musulmani, aceste popoare, venite din cele patru zări, trăiesc într-o armonie lipsită de orice urmă de segregare rasială. Aceasta nu înseamnă că n-ar fi mândri de

206

obârșia lor, dar nimeni nu e disprețuit pentru culoarea pielii sale. La nivelul întregii societăți, amestecul este atât de mare încât nimeni nu poate pretinde că ar avea o origine de o puritate desăvârșită. Până și califii provin din neamuri atât de felurite încât orice mândrie rasială ar fi nelalocul ei. Rasismul e un sentiment necunoscut în islam. Necunoscută e și ura față de cei care nu împărtășesc credința în Profet, fie ei creștini sau evrei. La Bagdad nu se face nicio diferență între musulmani și adepții Cărții sfinte.

Creștinii sunt, în majoritatea lor, nestorienii. Când Mansur a venit să aleagă locul unde își va clădi capitala, el a fost găzduit în mănăstirea acestora de la Dayr al-Attiq, situată la sud de viitorul Oraș Rotund. Creștinii aveau biserici și mănăstiri, mai ales în cartierul Karkh. La al-Shammasi-ya, ei sunt deosebit de mulți. Monofiziții sunt mai puțini la număr. Nici unii și nici alții nu sunt persecutați, iar

Bagdadul din vremea primilor Abbasizi este un centru important de creștinare nestoriană în direcția Asiei Centrale.

Evreii nu aveau nici ei la acea dată motive să se plângă. Prezenți de peste douăsprezece veacuri în Mesopotamia, cultivatori, orășeni, meșteșugari, ei n-au avut nimic de suferit în urma cuceririi musulmane sau a revoluției abbaside. Acestea le-au îmbunătățit soarta mai degrabă, căci Sassani-zii zoroastrieni îi persecutaseră. După întemeierea Orașului Rotund, șefii comunității s-au instalat la Bagdad, care a devenit centrul lor administrativ și juridic. Unii dintre membrii comunității evreiești exercită o mare influență sub Harun, în politică și mai cu seamă în finanțe. Pe plan religios și intelectual, autoritatea școlii talmudice de la Bagdad depășește cu mult hotarele. Interprete ale Talmudului așa-numit „din Bagdad”, aceste „academii” propagă tradiția rabinică până în sudul Europei.

207

Cum se trăia la Bagdad

Iată vestitul oraș, Bagdadul, lăcaș al desfătărilor! Este orașul fericit unde asprimea chiciurii și a iernii e neștiută, orașul ce trăiește la umbra trandafirilor, în văzduhul călduț al primăverii, în mijlocul florilor și al grădinilor, în șoapta dulce a izvoarelor.

A 34-a Noapte

De la somptuoasa casă a dregătorilor de la curte sau a marelui neguțător la coliba hamalului și cotlonul din dărâmături în care se adăpostește peste noapte cerșetorul, Bagdadul întrunește toate tipurile posibile de locuință.

În acest climat torid o parte a anului majoritatea caselor orașenești au o grădină dătătoare de aer și răcoare, cu un heleșteu umbrat de palmieri și chiparoși. În grădini cresc trandafiri, narcise, anemone, violete, iasomie, liliac, garoafe, iar în heleșteie lotuși. Laleaua n-a ajuns încă din Asia Centrală, portocalul începe să-și facă apariția, adus din India. Aici lumea are pasiunea grădinilor, ca mai târziu otomanii, care vor fi în stare de orice pentru un bulb de lalea. Numeroși poeți au cântat dulceața acestor seri, când poezia, cântecele, muzica stăteau la loc de cinste, când se jucau jocuri nevinovate sau altele ceva mai vinovate.

Casele sunt construite din cărămizi uscate la soare sau arse în cuptor (ori din chirpici pentru cele mai modeste), întărite cu argilă sau mortar, între straturi se pun tulpini de trestie, după o metodă foarte veche, folosită la Babilon. Cărămizile sunt acoperite cu ipsos, uneori doar în parte, pentru a obține efecte de culoare. Tot în acest scop sunt folosite plăci de faianță, cu reflexe metalice – *kashani* (de la orașul Kashan) – de formă hexagonală sau pătrată, albastre, turcoaz, verzi sau galbene. Bagdadul era atunci marele centru al ceramicii glazurate. Decorațiile în stucatură – motive liniare, arabescuri, flori stilizate – se folosesc și ele adeseori, mai ales la ancadramentul nișelor; acest stil va înflori pe deplin

208

la Samarra. Același meșteșug rafinat pentru uși, lucrate din esențe prețioase, de pildă abanosul, și acoperite uneori cu foiță de aur.

Acoperișurile sunt plate ca în toate țările Orientului, deoarece lumea doarme aici în nopțile fierbinți de vară. Locuințele cu mai multe etaje sunt rare la Bagdad; în aceeași perioadă însă, unele orașe, ca de pildă Fosfat, au case cu opt etaje. În locuințele celor bogați se pătrunde printr-un coridor spațios (*dilhiz*), splendid ornamentat, ce conduce la o curte interioară, în jurul căreia se înșiruie încăperile rezervate bărbaților și sălile de primire. Printr-o altă trecere se ajunge la cea de a doua curte, unde se găsește haremul. Al treilea corp este destinat servitorilor. Casele pot avea cam cincizeci de încăperi; majoritatea acestora se deschid spre curțile interioare, dar cele care dau spre stradă au ferestre sau arcade în consolă. Lumina zilei pătrunde prin ferestruici rotunde, cu diametrul între 20 – 50 cm.

Cărăușii aduc apa menajeră din Tigru, transportând-o cu măgari sau catâri, dar există și câteva rețele de canalizare pentru apa depozitată în rezervoare, iar unele case au puțuri săpate în curte (construirea unei fântâni a fost întotdeauna considerată o faptă pioasă în țările islamice). Spre a obține puțină răcoare în case, locuitorii Bagdadului folosesc tot felul de mijloace: încăperi amenajate în subsol, cu coșuri de ventilare orientate în așa fel încât să pătrundă curenții de aer 1, apă care se scurge în șiroaie, de-a lungul pereților; bucăți de pânză udă fluturate de câte un servitor (*panica*) –, blocuri de gheață

așezate în interiorul unor ziduri cu pereți dubli. Locuitorii cei mai bogați așază chiar bucăți de gheață în domul situat \ deasupra uneia din încăperile casei. Încălzitul este mai simplu de realizat: muritorii de rând folosesc cărbune de lemn, pe care îl ard în recipiente din fier, iar cei bogați utilizează vase de argint sau

— Sistem utilizat în prezent în țările din Golfersic (n-a) argint aurit. La Bagdad, anotimpul rece e neplăcut, dar scurt.

În case sunt mobile puține. Lumea trăiește, am putea spune, pe jos, ceea ce nu exclude existența paturilor în familiile înstrăite. „Odihnește-te, stăpâne, pe patul acesta...”, îi spune o tânără femeie unui rege în *o mie și una de nopți* în vremea lui Harun, un *sarir* slujește drept sofa. Acesta este lung și pe el pot sta „turcește” cel puțin două persoane. Noaptea se doarme pe un *firas* (saltea), cu o umplutură mai mult sau mai puțin confortabilă, după mijloacele fiecăruia. Înălțimea stratului de perne depinde de rangul persoanelor care vor ședea pe ele; ele sunt umplute, ca un rafinament, cu păr și pene de animale și păsări exotice.

Luxul unei case se măsoară și în raport cu numărul și calitatea covoarelor armenesti și din Tabaristan. Roșii la culoare, țesute din lânături fine, aceste covore sunt la mare preț încă din vremea Omeiazilor. Soțiile lui Harun se așază pe covore și perne din Armenia, singurele socotite a fi demne de curtea califului. Covorele de Ispahan și Mazenderan sunt și ele foarte prețuite, fiind executate în toate culorile și având toate motivele decorative. În țesătura celor din Hira (în sudul Irakului), vestite și ele, sunt reprezentate păsări, cai, cămile, sau flori stilizate și desene geometrice.

În casele din Evul Mediu oriental nu sunt folosite mobile mari: pe pardoseală sunt așezate diferite obiecte, cufere, unele pentru veselă și veșminte, altele pentru cărți, bani, bijuterii. Acestea sunt făcute din metal, din lemn, fibre împletite, materiale prețioase; unele pot fi atât de mari și de late – așa-numitele *sundug* – încât se poate chiar dormi pe ele, ori atât de mici că pot fi strecurate în mâneca veșmântului. Se mai așază diferite obiecte și pe etajere, în nișe felurit ornamentate. Mobilele greoaie, ca de pildă dulapurile, nu se folosesc.

Locuințele particulare ale notabilităților au încăperi de baie,

dotate cu aceleași instalații ca băile publice (*hammam*). După ce a provocat tot felul de interdicții la începutul Hegirei din

210

pricina originii sale străine, folosirea băii – spălatul constituie una din prescripțiile religioase rituale – este definitiv adoptată în secolele VIII și IX. În secolul al X-lea, un calif încă mai denumesc *hammamul* „baie grecească”. În vremea lui Harun, există băi în toate orașele. La Bagdad sunt între 15.000 și 60.000 de băi, potrivit autorilor și epocilor, prima cifră fiind, în ceea ce privește secolul al VIII-lea, mai apropiată de adevăr decât a doua. Ele sunt niște construcții mari și impunătoare, în general fără pretenții arhitectonice. Unele sunt acoperite cu asphalt, semănând astfel cu marmura neagră. Masudi consemnează că ele sunt adeseori împodobite cu pasărea fabuloasă Anqa, acel înger oriental cu cap de om, cioc de pasăre, câte patru aripi de-o parte și de alta și gheare în loc de mâini.

Din timpurile acelea, *hammamul* capătă un rol social pe care încă îl deține în țările musulmane. Există zile anume stabilite pentru bărbați și altele pentru femei. Aici se întâlnește lumea, se spun noutăți. El nu reprezintă întotdeauna un loc foarte sigur, după cum mărturisesc următoarele versuri, ale unui oarecare Mohammed Sakara: „Afurisite fie băile lui Ibn Musa, deși mireasma și căldura lor nu au pereche. Numărul hoților a sporit într-atât încât cei ce se duc acolo se întorc goi și desculți. Eu am intrat ca Mahomed și am ieșit precum Bishr [un sufi x vestiți”.

Hammamul este un soi de anexă a moscheii 2. Moscheea reprezintă centrul vieții musulmane, locul de întrunire al comunității, unde credincioșii vin să se roage și să-l asculte pe imam. Revoluția abbasidă a avut loc în numele religiei, pe care Omeiazii au neglijat-o și au deformat-o. Urmașii lor vor imprima regimului lor pecetea islamului și se vor strădui să-l răspândească prin propagandă și înmulțirea lăcașurilor de cult. Prin urmare, califii și prinții au pus să fie construite moschei pretutindeni în imperiu și în primul rând la Bagdad.

1 Adeptul unei mișcări islamice de asceză mistică, răspândită în secolul al XII-lea (n.tr.). a G. Marçais (n.a.).

Câte moschei avea capitala în veacul al IX-lea? Istoricii arabi avansează cifrele cele mai extravagante, mergând până la 60.000. Dintre marile moschei, sau *djami*, utilizate pentru rugăciunea de vineri la amiază, prima ridicată a fost cea din Orașul Rotund. Harun al-Rașid a reconstruit-o aproape în întregime în 807. Apoi a construit o altă mare moschee la Rusafa, iar în 901 o a treia, în apropierea noului palat de la Tadj. Aici au loc proclamațiile autorităților, din înaltul amvonului (*minbar*), cu prilejul predicii (*khutba*) de vineri. În primele veacuri abbaside, prestarea jurământului față de noul calif, cu prilejul urcării sale pe tron, avea loc la Marea Moschee. Tot marile moschei sunt și locuri de întrunire, unde se adună și deseori se înfruntă partizani și adversari ai puterii. Uneori aici izbucnesc manifestații și revolte, imamul e interpelat, i se răstoarnă chiar amvonul.

Mai sunt și nenumărate mici moschei, *masdjid*, locuri de rugăciune, oratorii de cartier, mici clădiri unde se reunesc locuitorii din vecinătate pentru cele cinci rugăciuni zilnice. Aici lumea poate veni la orice oră din zi, deoarece moscheea, pe lângă rolul ei de loc de rugăciune, constituie și un refugiu pentru călători și cei lipsiți de adăpost. Gadiii împart aici dreptatea, înțelepții își împărtășesc știința auditoriului așezat pe rogojini sau pe covoare în jurul lor. Mai cu seamă se face schimb de noutăți, cu riscul de a fi prădat, căci hoții mișună și ei pe aici. În curte, tot felul de mici negustori își așază tarabele: ei vând de toate, de la cărți până la mâncare și apă proaspătă parfumată. Aici au loc și întâlniri. Mai ales seara, după o zi zăpușitoare, în moschee și în jurul ei domnește însuflețirea unui forum. Măscăricii, scamatorii și povestitorii (*qusass*) \ care joacă un rol de

1 La începutul Hegirei, istorioarele povestitorilor (*qusass*) erau în general destinate să îndemne credincioșii la mai multă pioșenie. Pe câmpul de bătălie, aceștia îi însuflețeau pe oșteni, descriindu-le fericirea care-i așteaptă în lumea de apoi. Autoritățile îi încurajau atunci pe acești teologi populari (n, a.).

seamă în viața musulmanilor, își exercită din plin talentele.

Abia la sfârșitul secolului al IX-lea, negustorii vor fi izgoniți din

templu la ordinul califului. Cam tot pe atunci moscheile vor fi împodobite cu policandre din metal prețios, cu lămpi de sticlă suspendate de lanțuri din argint sau aramă aurită. Ele încep să fie aprinse cu prilejul sărbătorilor musulmane, constituind astfel un soi de reflectare a puterii califului.

ÎMBRĂCĂMINTEA

Varietatea veșmintelor purtate la Bagdad dădea străzilor capitalei un aspect multicolor și pitoresc greu de imaginat în zilele noastre. Fiecare grup etnic își poartă îmbrăcămintea de origine: arabi, berberi, persani, turci, sclavi aduși de dincolo de Mediterana, greci, slavi...

Anumite piese vestimentare sunt purtate de aproape toată lumea. *Izar-ul* e o țesătură care se drapează în jurul corpului, iar femeile își acoperă cu el și capul. Oamenii din popor poartă un *mizar*, mai puțin lung, care coboară doar până la genunchi. Săracii se acoperă cu un soi de cămăsoi, *sjiamla*, confecționat de obicei din lână, cu care se și învelesc. Cât despre beduini, aceștia se învâluie în *aba*, o mantie din lână groasă. Pe dedesubt, bărbații și femeile poartă *ghilala* și un fel de pantalonași (*sirwal*) susținuți cu un șiret. *Qamis* (cămașa) poate avea mâneci largi, care slujesc drept buzunare. *Duraa* este un veșmânt larg, cu mâneci, despicat în față; aceasta este ținuta pentru palat. Califul și marii dregători o împodobesc cu pietre prețioase și diamante. Toate persoanele din slujba califului sunt înveșmântate în negru, culoarea Abbasizilor; refuzul de a se îmbrăca în negru echivalează cu demisia. Cadii și oamenii legii poartă în mod obligatoriu un *taylasan*, o fâșie lungă de stofă care acoperă umerii și atârână în spate, ca un fel de glugă.

213

Nimeni nu umblă cu capul descoperit. A-i lua unui om acoperământul de pe cap înseamnă a-l pedepsi. De obicei se poartă o tichie sau un soi de fes, în jurul căruia se înfășoară un turban. Mansur introdusese un fel de ișlic înalt, care semăna cu un ulcior mare de vin, probabil de origine persană, preluat mai târziu de cadii. Dar acestea nu au fost decât mode trecătoare. Bărbații poartă toți turban, principalul lor semn distinctiv. După un autor din epocă, turbanul este „un scut în

timpul bătăliei, o cinste **într-o** adunare, apărător pe vreme rea, iar bărbatul ce-l poartă pare mai înalt”. Țesătura și lungimea turbanului variază desigur în raport cu condiția socială a celui care îl poartă, iar unii prinți îl împodobesc cu diamante. Pentru funcționarii și generalii cu rang mare sunt desemnate anumite culori.

Vara, locuitorii Bagdadului poarta sandale, iar iarna încălțări înalte din piele. Acestea sunt suficient de largi pentru a strecura înăuntru un cuțit și o batistă. Șosetele, de lungime variabilă, confecționate din lână sau o stofă fină, se folosesc la rândul lor drept buzunare, și în ele se îndeasă cărți, instrumente de scris etc. De la o epocă la alta, nemusulmanii, *dhimmi*, sunt obligați sau nu să se îmbrace diferit de musulmani. Harun **al-Rașid** a poruncit să se țină iarăși seama de dispozițiile obișnuite referitoare la vestimentația *dhimmilor*, care fuseseră neglijate. Se pare că medicul său l-a sfătuit să renunțe și după câțeva vreme dispoziția a fost anulată. În general, nemusulmanii nu au dreptul să poarte spadă. Când femeile lor ies pe stradă, ele trebuie să se îmbrace în galben sau albastru și să poarte un papuc roșu. La jumătatea secolului al IX-lea, califul **al-Mutawakil** îi va obliga să poarte glugi galbene, un turban de aceeași culoare, iar femeile lor vor trebui și ele să poarte pe stradă o mantie galbenă. Aceste ordine au fost date și ele curând uitării.

Dacă femeile din popor, cele ce-și cară apa din canal, cu copii atârnați de fuste, se îmbracă așa cum pot, în schimb femeile bogate din Bagdad își îngăduie toate fanteziile: rochii de toate formele.

214

bluze cu sau fără mâneci, croite din țesături felurit colorate, sau din fir de aur și mătase. Iarna acestea sunt tivite cu blană. Cântărețele lui Harun sunt îmbrăcate cu *qamis* și *sirwal* trandafirii, verzi sau roșii. Zubayda a lansat moda papucilor împodobiți cu pietre prețioase, iar Ulaiah, fiica lui Mahdi, cea a plaselor pentru păr garnisite cu bijuterii. „Mi-am ales cea mai frumoasă dintre cele zece rochii noi și m-am îmbrăcat cu ea; apoi mi-am pus neasemuitul meu șirag de mărgăritare domnești, brățările, cerceii și toate giuvaierurile; mi-am luat vâlul cel mare de mătase albastră cu fir de aur și mi-am încins mijlocul cu brâu de brocart, mi-am potrivit iașmacul, după ce mi-am adumbrat ochii cu

khol" (A 17-a noapte). Iată și alte elegante din o mie și una de nopți: „Nur al-Huda se înveșmântase cu o rochie de mătase roșie împodobită cu păsări de aur, ai căror ochi, ciocuri și gheare erau rubine și smaralde" (A 611-a noapte). „Gât despre Zeim al-Mawa-sif, aceasta intră în casă și se duse mar întâi la *hammam* să se îmbăieze. Însoțitoarele ei i-au dat, după baie, toate îngrijirile trebuincioase unei găтели fără pereche; pe urmă i-au scos firele de păr care erau de scos, au frecat ce aveau de frecat, au parfumat ce aveau de parfumat, au alungit ce aveau de alungit și au scurtat ce aveau de scurtat. După aceea au îmbrăcat-o cu b rochie țesută cu fir de aur curat, și i-au potrivit pe cap o cunună de argint, ce sprijinea o diademă bogată cu mărgăritare, care avea la spate un nod cu capetele împodobite cu câte un rubin mare cât oul de porumbel, spânzurându-i pe umerii-i strălucitori, ca argintul cel neatins vreodată. În cele din urmă i-au împletit părul frumos și negru, înmiresmat cu mosc și ambră, în douăzeci și cinci de cosițe care-i atârnavă până la călo» e" (A 656-a noapte).

215

MODUL DE A SE HRĂNI

Înclinația manifestată de locuitorii bogați ai Bagdadului pentru luxul ostentativ, extrem de vie în ceea ce privește îmbrăcămintea și decorarea locuințelor, se manifestă cu și mai multă strălucire în domeniul gastronomiei. Nu are importanță dacă un fel de mâncare nu e hrănitor, nu are gust sau e prea condimentat, principalul e să fie original. După o masă la un neguțator bogat sau la un funcționar de rang înalt, tot Bagdadul trebuie să vorbească despre ea. Iar, dacă la o cină, gazda a prezentat un fel necunoscut de mâncare, o găselniță de-a bucătarului sau – încă și mai bine – dacă acesta deține o rețetă de la bucătarul unui înalt personaj străin, reputația casei e asigurată pentru multă vreme. De dragul noutății, sunt adoptate prin urmare mâncăruri din Iran, sau chiar din imperiul bizantin, oricât de mare dușman al islamului ar fi acesta. Ceva mai târziu, bucătăria turcească își va exercita și ea influența.

Gastronomia face parte din bunele maniere, din însăși cultura societății. Ea îi pasiona pe romani, pe grecii din perioada elenistică, pe

Sassa-nizi. La rândul lor, Abbasizii se entuziasmează pentru această artă, chiar de la începutul imperiului, când dezvoltarea comerțului oferă unei minorități relativ importante mijloacele de a-și satisface fanteziile culinare. Există cărți cu învățături asupra artei de a trăi, ca de pildă aceea menționată de Masudi, de origine persană și tradusă în arabă, în care un rege sassanid își întreabă fiul în timp ce îi examinează cunoștințele: „Care sunt bucatele cele mai alese, păsările cele mai frumoase, cărnurile cele mai gustoase, peltelele cele mai răcoritoare, fierturile cele mai bune, fructele cele mai parfumate, cântecele cele mai plăcute, cele șapte ierburi pentru supe, florile cele mai înmiresmate, femeile cele mai fermecătoare și bidiviii cei mai iuți?

Cele *o mie și una de nopți* ni-l arată pe Harun al-Rașid în timp ce pregătea un pește: „Harun

216

a luat tigaia, a așezat-o pe foc, a pus în ea untul și a așteptat. Când untul a început să sfârâie, a luat peștele, pe care-l curățase bine de solzi, îl spălase, îl sărase și îl tăvălise ușor prin făină; și l-a așezat în tigaie. După ce peștele s-a fript bine pe o parte, l-a întors pe cealaltă cu o îndemânare fără greș, iar când s-a fript cum trebuie, l-a scos din tigaie și l-a întins pe niște frunze mari și verzi de bananier. Apoi s-a dus în grădină să culeagă câteva lămâi, pe care le-a tăiat felii și le-a rânduit pe frunzele de bananier și a dus totul mesenilor, în sala de ospăț”. Mai mulți dregători de la curte geriu cărți de bucate, ca de pildă, Ibrahim al-Mahdi I, prințul muzicant și poet, care a fost calif timp de câteva luni, generalul al-Harit b. Ba-shir și numeroși alții, printre care marele istoric Masudi. Există și cărți de dietetică, cum este *Kitab al-Agdiya* (Cartea alimentelor) a medicului evreu Suleyman al-Israili, tradusă în latină și folosită până în secolul al XVIII-lea de școala de la Salerno.

Poeții cântă bucatele minunate, unice, mărinimia amfitrionilor, savoarea fără pereche a unei mâncări necunoscute. Un savant din veacul al VIII-lea, Salih b. Abd al-Quddus, ia în derâdere această avalanșă de poeme gastronomice: „Trăim printre animale ce rătăcesc în căutarea pășunilor, dar care nu încearcă să înțeleagă. Dacă scrii despre pești și legume, capeți în ochii lor haruri de seamă, dar dacă

vorbești despre știința adevărată, îi apasă greul și plictisul”.

La pregătirea mâncărilor se folosesc condimente costisitoare, deoarece se importă din Asia de sud-est sau Africa: piper, nucșoară, scorțișoară, mosc, ghimber, cuișoare. Mai sunt utilizate și numeroase plante aromatice de pe piața locală: pătrunjel, mentă, mac, cuscută, frunze și boboci de trandafir, fistic, usturoi, ceapă, muștar etc. Cu cât o mâncare are mai multe ingrediente și

1 Acesta și-a dat numele unui fel de mâncare, *ibra-himiyya* (n.a.).

ai?

pregătirea ei durează mai mult, cu atât este mai reușită *M*.

Carnea de pui se află în fruntea mâncărilor cu carne consumate în casele înstrăite. Din ea se pregătește un număr nesfârșit de feluri de mâncare. În *Kitab Wuslaila al-Habib*, scrisă în epoca ayyubită, pot fi găsite peste 74 rețete: pui cu fistic, cu dulceață de trandafiri, cu jeleu de mure, cu pătrunjel, cu portocale etc. Se cresc găini în toată zona rurală din împrejurimile Bagdadului, ba chiar în oraș, pentru ouă proaspete. Cel mai adesea, puiul după ce a fost lăsat la macerat o noapte, se fierbe și se taie în bucăți, după care e fript în ulei de susan. Se mai mănâncă și multă carne de capră, de vită, de miel și oaie. Carnea de oaie, ca și cea de pui, e recomandată de medici, care se arată mai rezervați în privința cărnii de vită, prea uscată după părerea lor; ei sfătuiesc însă ca vitele să fie crescute pentru lapte. Înainte de a fi pregătită, carnea se spală cu apă caldă, apoi se prăjește ușor în ulei. Se mănâncă și foarte mult pește mare – proaspăt sau sărat – pescuit în Eufrat sau Tigru (peștele mic, foarte ieftin, e lăsat săracilor). Peștele se frige, se pregătește cu oțet sau se fac supe.

„O masă fără legume e ca un bătrân lipsit de înțelepciune”, spune un proverb arab al timpului. Iar altul: „Legumele sunt podoaba unei mese”. Se mănâncă mai ales mazăre, bob și fasole. Din acestea se pregătesc supe, se fierb în apă cu sare și se servesc cu ulei de susan sau de nucă ori cu pesmet. Sunt foarte apreciate și vinetele, din care se fac ciorbe sau se mănâncă prăjite cu oțet sau cu lapte. Persoanele „distinge” evită morcovii, prazul (din pricina mirosului), în schimb se pune usturoi și ceapă în mâncăruri. Poeții cântă sparanghelul, foarte

apreciat în societatea înaltă; cel mai bun e considerat sparanghelul de Damasc. Cresonul, ridichile, spanacul, sfecla, lăptuca nu sunt nici ele disprețuite, deși rafinații evită tot ce „colorează dinții și gingiile”.

A se vedea *Anexa 5* (n.a.).

218

Cu douăsprezece veacuri în urmă. Orientul era deja țara dulciurilor și zaharicalelor, prezente în casa bogatului și a săracului deopotrivă. Majoritatea se pregăteau din migdale, zahăr, ulei de susan, lapte, sirop, parfumate cu apă de trandafiri, mosc, scorțișoară. Cultivarea trestiei de zahăr se practica în tot Orientul Apropiat cu puțină vreme înainte de Hegira. Zahărul consumat la Bagdad provenea cel mai adeseori din Khuzistan. Harun al-Rașid primea în fiecare an mari cantități de zahăr din Seistan, ca plată a impozitelor. Tspahanul îi trimitea miere albă.

Aspectul contează foarte mult la buna reputație a unei mese. O serie de rețete din Evul Mediu musulman conțin sfaturi în legătură cu aceasta. Se folosește mult șofranul, deoarece el dă mâncărurilor o frumoasă culoare aurie, iar unele bucate, ca, de pildă, „omleta în sticlă” sau „creierul fals” sunt prezentate într-o manieră foarte originală. Întotdeauna sunt pregătite multe feluri de mâncare, chiar dacă sunt puțini meseni. E pomenită masa oferită de un celebru cântăreț, Ișak b. Ibrahim, la care s-au servit nu mai puțin de treizeci de zburătoare, pregătite în diverse moduri, fără a mai pune la socoteală celelalte feluri de mâncare și deserturile calde și reci. Și toate acestea pentru trei persoane.

Bucătarii vestiți sunt cumpărați la prețuri exorbitante pe piața sclavilor. Sunt preferate negresele, deosebit de înzestrate, se spune, pentru arta culinară. Indienii trec și ei drept bucătari remarcabili, iar, după Djahiz, nu există bucătari mai buni decât aceia originari din Sind.

Arta de a fi amfitrion începe cu trimiterea unei scrisori de invitație. Iată un exemplu: „În afară de făptura ta, avem de toate spre desfătarea noastră. Ochii narciselor s-au deschis, obrații violetelor s-au aprins. Cădelnițele portocalilor și lămâilor își răspândesc miresmele, graiul alăutelor; plin de duioșie, cupele își dăruiesc parfumul, stelele voioșilor prieteni sunt sus pe cer, iar văzduhul chihlimbării se revarsă

asupra noastră „E viața mea, când vei sosi și tu ajunge-vom în cântărețelor, muzicanților și poeților și uneori se bea cam mult la cină – se primește mai ales seara-se invită în general un număr limitat de persoane: Pe lângă stăpânul casei și muzicant trei meseni sunt o tovarășie plăcută. Dacă ajuni la șase, alcătuiesc o gloată”. Sau: „Mai puțin? de cinci înseamnă singurătate, iar mai mult, un *sute*.

Sărbătorile...

paradis, iar tu vei fi cu adevărat giuvaierul acestui șirag de mărgăritare”.

La Bagdad, ca în toate orașele Orientului musulman, orice pretext e bun pentru a pune o paranteză în monotonia zilelor, iar sărbătorile ocupă un loc important. În această privință, toleranța islamică este imensă și locuitorii Bagdadului serbează nu numai sărbătorile musulmane, ci și acelea moștenite din vechiul Orient, numeroasele sărbători creștine și multe altele, rămase ca simple obiceiuri ale unor practici pierdute în negura timpurilor. Cosmopolitismul imperiului abbasid a acceptat totul.

Musulmanii au două mari sărbători: *id al-Fitr* (sau *id al-Saghir*), la sfârșitul lunii de ramadan, și *id al-Adha* (sau *id-al-Kurban*), sărbătoarea sacrificiului sau sărbătoarea oii. Toți musulmanii, inclusiv cei mai puțin înfocați, ajunează în timpul zilei, fără să bea nici măcar o picătură de apă, chiar în perioadele de mare arșiță. Întreaga populație sărbătorește plină de veselie sfârșitul ajunatului. Acesta se organizează din timp: copiii pornesc să strângă bani pe străzi, ca să cumpere obiecte decorative și zaharicale, se pregătesc bucate, se cumpără veșminte noi. În ziua sărbătorii, dis-de-dimineată, oficialitățile, cu califul în frunte, escortați de oșteni înarmați, pornesc în procesiune la moschee, unde califul conduce serviciul religios, înveșmântat cu mantia Profetului. Odată îndatoririle religioase împlinite, Participanții se fericită, se îmbrățișează, își fac jf?? *?”. Toată lumea petrece trei zile, după posi-ijități. Seara, palatele și ambarcațiunile de pe

271

Înainte de începerea mesei, un slujitor toarnă apă dintr-o carafă pe mâinile oaspeților, începând cu stăpânul casei. „Roaba cea micuță... le aduse un lighenaș și vasul cel de aur umplut cu apă înmiresmată

pentru mâini; apoi veni cu o carafă minunat împodobită cu rubine și diamante, plină cu apa de trandafiri, din care le turnă în fiecare mână ca să-și clătească barba și obraji; după aceea le aduse parfum de aloë într-un micuț gavanos de aur și le înmiresma veșmintele, cum e obiceiul” (A 152-a noapte). Stăpânul casei, sau cel mai vârstnic dintre invitați, începe să mănânce. Bucatele sunt aduse una după alta, sau așezate toate laolaltă, fie pe un ștergar, fie pe o frunză de palmier, ori chiar pe o piele de animal, așternută pe jos. În casele înstărite, masa joasă, *maida*, aproape întotdeauna rotundă, este din lemn sau piatră (mai ales onix), încrustată cu abanos ori jasp, uneori cu sidex. De dimensiuni mici și portativă, ea poate fi uneori o simplă tavă așezată pe jos sau pe un suport (*kursi*) din lemn ori dintr-un metal frumos lucrat. Nu se mănâncă la masă, care nu slujește decât la așezarea platourilor cu felurile de mâncare. Se mănâncă cu mâna, dar se folosesc cuțite și linguri. Bucățile trebuie tăiate cât mai mici cu puțință, se mănâncă cu grijă, fără a mânji degetele cu grăsime, fără a suge măduva din oase, fără a alege pentru sine ficatul sau pieptul de pasăre și nici creierul sau rinichii, considerate a fi cele mai bune. Meseanul nu trebuie să-și lingă degetele, nici să-și îndese gura cu mâncare, nici să pună prea multă sare în bucate ori să folosească scobitoarea de față cu ceilalți.

Qtat în timpul mesei nu se bea niciodată vin; se bea apă îndulcită cu zahăr, adusă rece de la gheață și parfumată cu mosc și apă de trandafiri. Vara, apa de la gheață trece drept mare lux. Vinul e băutura serilor petrecute între prieteni, în tovărășia op. cit. (n.a.)

220 221

eveniment și sunt răs Dlătiti P i în felul lui, aprinzând tor te și «TETI St-bucu™ Dintre toate sărbăto Spâelua e nf, străine, aceea numită Naură Ztelsăl Tftcare marchează în Iran îneprint., 1 – 5 d™.atoare cea mai populară la CS J Primăve™. este sunt de origine persan? F locuitori devreme. Oamenii se duc la K –, treze Știe și se stropesc cu apă Femeilene * °anale speciale Ju apă de-nâa A, f

Iar poeții compun versuri să r Și – și zahăr, primește nenumărale d „rurf din° T” °aliful

păturilor societății și ele să uite & tuturor

«; „+... „t., și ele sunt consemnate într,„r, a primește nenumărate daruri din partea tuturor păturilor societății și ele sunt consemnate într-un registru. Timp de șase zile, palatele califului, ițilr și dregătorilor sunt iluminate cu uleiuri te și idi

Tigru sunt luminate și Bagdadul strălucește „ca o logodnică în toată frumusețea ei”.

La *id al-Adha* se serbează ziua în care pelerinii de la Meca, ajunși într-un loc denumit *Mina*, aruncă cu pietre într-o stâncă pentru a alunga demonii, apoi sacrifică o oaie și o cămilă. Această sărbătoare durează trei zile și în timpul ei se măcelăresc oi în piețele Bagdadului. Califul asistă la sacrificiu într-o curte a palatului, apoi trimite carne de oaie persoanelor pe care vrea să le cinstească și împarte restul la săraci. Lumea se îmbracă în haine noi, se fac daruri și, îndeosebi, toți se ghidează cu carne.

La rândul lor, șiiții serbează aniversarea Fatimei și a lui Ali, unii sunniți nașterea Profetului, spre indignarea rigoriștilor, care văd în aceasta un păcat față de puritatea islamului. Căsătoriile și nașterile din familia imperială sunt unanim celebrate. Creștini și musulmani deopotrivă își împodobesc și iluminează sărbătorește casele, califul împarte bani, iar poeții compun versuri. Voioșia e însă și mai mare și atinge uneori extravaganța cu prilejul circumciziei prinților. Un calif, *Al-Muqtadir*, și-a circumcis cinci fii în aceeași zi, eveniment care l-a costat 600.000 de dinari. Aproape de fiecare dată, califii pun să fie circumciși, odată cu fiii lor, și orfani sau copii săraci, ai căror părinți pleacă de la palat încărcăți cu bani și daruri. Într-o astfel de zi sunt circumciși câteva sute de copii, pe cheltuiala califului.

Înapoierea califului la Bagdad după o victorie împotriva necredincioșilor sau a musulmanilor răătăciți, desemnarea moștenitorului la tron și venirea la domnie a unui nou calif oferă desigur prilejul de a împodobi și ilumina de sărbătoare orașul. Vestea că un fiu de calif a învățat să citească fără greș Coranul – *tahdir* – este și ea sărbătorită. În aceste ocazii, califul împarte caftane de gală, își copleșește oaspeții cu bani de aur și cu perle și eliberează sclavi. Al-Mahdi a eliberat 500 de sclavi și a făcut pomeni generoase pentru *tahdir-ul* lui Harun. Poeții cântă fericitul

Imp de șase zile, palatele califului, prinților și dregătorilor sunt iluminate cu uleiuri parfumate și ingrediente scumpe și se arde tămâie. Altă sărbătoare persană, *Mihraj*, vestește iarna. Cu acest prilej se bat tobele, sunt iluminate casele, se oferă daruri, iar califului i se fac ofrande deosebit de somptuoase. În sfârșit, se serbează cu multă veselie *Sadar*, și aceasta o sărbătoare de origine persană, aprinzându-se focuri și numinând casele. Mulțimea se înghesuie pe malul Tigrului, unde ambarcațiunile prinților și vizirilor sunt împodobite și iluminate. Se afumă casele și se bea vin, cântând și dansând în jurul focurilor. Musulmanii din Bagdad celebrează cu același entuziasm atât sărbătorile creștine, cât și cele musulmane, fără să le pese de semnificația lor, pe care, de altfel, o ignoră aproape întotdeauna; bucuria vecinilor creștini e pentru ei un prilej de a petrece. În împrejurimile Bagdadului sunt multe mănăstiri, nestoriene sau monofizite, iar la sărbătorirea hramului sunt organizate tot felul de ceremonii și de petreceri. La ele poate participa oricine, iar aceste mănăstiri, dintre care unele foarte mari, sunt înconjurate de grădini

1 Pentru unii, acest obicei era menit să izgonească răul, pentru alții să alunge aerul viciat și chiar să purifice corpul de miasmele iernii (n.a.).

atrag mulțimi de oameni. Este știut faptul că aici se bea un vin bun. „Într-o zi ploioasă e o plăcere să bei un vin bun în tovărășia unui preot”, spune un cronicar. Mănăstirile din Bagdad sunt cunoscute și pentru jocuri, mai ales jocul de table.

În ziua de Paști, atât musulmanii, cât și creștinii se îndreaptă în procesiune spre mănăstirea armeană Samalu, un splendid edificiu situat în nord-estul orașului, în mijlocul unui parc întins. Slabushti povestește că a petrecut acolo „până când a luat pardoseala drept o barcă, iar pereții au prins să danseze în jurul lui”. În ultima sâmbătă din septembrie, lumea se duce la mănăstirea Vulpilor, și ea înconjurată de grădini, iar la 3 octombrie la mănăstirea Ashmana. Se călătorește cu barca, plină cu „burdufuri de vin și cântărețe”, iar sărbătoarea durează trei zile, în corturi, „cu vin și chipuri drăgălașe”. În prima duminică din

post, musulmanii se alătură creștinilor la mănăstirea din Ukbara, un sat vestit pentru vinul său bun, „unde lumea bea, dănțuie și se veselește”, bărbați și femei laolaltă. În a patra duminică din post, petrecerea o ia de la capăt, timp de câteva zile, la călugării din Dur-malis. De Florii, o procesiune de sclavi tineri aduc chiar la curtea califului ramuri de palmier și de măslin. Se mai serbează și sfânta Barbara, la 4 decembrie, precum și Crăciunul, câteva săptămâni mai târziu. Cu acest prilej se aprind focuri și se sparg nuci, „deoarece, ca s-o încălzească pe Maria, care naștea, Iosif a aprins un foc și a spart, spre a o hrăni, nouă nuci găsite în desagi”.

...Și jocurile *îngerii recunosc trei jocuri: jocul unui bărbat cu o femeie, cursele și întrecerea la tras cu arcul.*

Hadit

Se joacă mult la Bagdad, în case și într-un fel de cluburi. Se joacă pentru distracție, dar și

224

pentru câștig, deși Coranul interzice anumite pariuri.

Cursele de cai și jocul de polo călare dețin un loc important. În vremea lui Harun, cursele gânt organizate pe hipodromul construit de tatăl său, al-Mahdi; el servește și drept teren de exerciții pentru armată. Mai târziu vor fi deschise și alte hipodromuri, dintre care unele chiar în incinta palatelor califului și prinților, cu grădini, *hammamuri*, apartamente, o sală de mese etc.

Calul a fost întotdeauna foarte prețuit de către arabi. I se atribuia o origine supranaturală. Mahomed s-a dus la Ierusalim și s-a suit în ceruri călare pe calul său al-Burak. Calul arab este de origine relativ recentă, rasa fixându-se prin secolele VII și VIII, din încrucișări yemenito-siriene, urmate de aporturi din regiunea Mării Caspice însuși Profetul a încurajat cursele de cai; a stabilit regulile necesare și a organizat la Medina curse cu premii. Exemplul lui nu putea decât să favorizeze competițiile și sporturile ecvestre – polo, luptele cu lancea și sabia, tragerea cu arcul de pe cal etc. –, totodată un excelent antrenament pentru *jihad*.

Se organizează și curse de câini, de catâri, cămile și măgari, pe care se pun pariuri. Întrecerile de porumbei sunt atât de populare sub

Harun încât constituie o adevărată problemă socială: unii își pierd averea ca să cumpere un porumbel sau să parieze, în ciuda interzicerii acestor pariuri. Un porumbel ajunge să coste uneori până la 500 dinari, iar un ou 1 dinar. Antrenamentul acestor păsări e costisitor și cere multă răbdare, dar poate aduce venituri mari. După Djahiz, veniturile obținute de pe urma unui porumbel le egalează pe acelea ale unei proprietăți agricole. Harun al-Rașid era unul din califii cei mai pasionați după întrecerile de porumbei și se ducea să vadă sosirea „câștigătorilor”, împreună cu toți cei ce erau atrași de frumusețea spectacolului 51» în primul rând, de ispita câștigului.

Unul din sporturile favorite este tragerea cu aroul, sport de îndemânare, dar și antrenament

225

războinic. Sunt organizate pariuri; aceste concursuri, care au loc în general toamna, sunt foarte populare, mai ales când se întrec arcași renumiți. Unele concursuri sunt cu ținte mobile, altele cu ținte fixe. Arcașul nu are voie să-și miște picioarele, ci numai trunchiul. Competițiile de tir cu arbaleta atrag și ele mulțimi de spectatori. Cu această armă, apărută la începuturile Omeiazilor, sunt lansate proiectile de fier, piatră, chiar și de plumb.

Un alt sport foarte popular îl constituie luptele. Califii înșiși îl încurajează. Amin, fiul lui Harun bunăoară, asistă la întreceri și îi răsplătește pe învingători. Unii califi sunt chiar și luptători și se relatează că Mutadid, la sfârșitul secolului al IX-lea, a vrut să-și dovedească puterea înfruntând un leu pe care l-a ucis din două lovituri de spadă. Mutasim, fiul lui Harun, care îi va urma la domnie lui Mamun, a cărat într-o zi o poartă din fier de peste 300 kg. Se mai organizează și concursuri de scrima, alergări, întreceri de înot și regate pe Tigru.

Luptele de animale sunt una dintre distracțiile favorite: în piețe speciale se vând berbeci, câini, cocoși, prepelițe, care sunt puși să se înfrunte. Aici pariurile sunt interzise, ceea ce nu-i împiedică pe unii să-și piardă până și încălțările.

Capitolul VIII MS & ACOLUL ECONOMIC

Între secolele VIII și XI, lumea musulmană exercită atât asupra Orientului, cât și asupra Occidentului, o supremație economică

necontestată.

M. LOMBARD

Am cumpărat mărfuri pe care le știam lesne de vândut și aducătoare de câștig sigur ți frumos... Am pornit la drum cu ele... Am navigat zile în șir, din insulă în insulă și dintr-o mare într-alta...

SINDBAD MARINARUL

Stat puternic, pe care niciun dușman nu-l poate primejdui și nici măcar nu-i poate atinge vreunul din centrele sale urbane și politice, imperiul abbasid a devenit unitatea economică cea mai prosperă din acele timpuri.

De multă vreme, persani, bizantini, egipteni, sirieni, popoare din sudul și nordul Mesopotamiei făceau schimb de mărfuri, în special produse de lux, însă în cantități limitate. Nimic comun cu marile curente cărora cuceririle islamice le-au deschis calea, iar Abbasizii le-au imprimat o expansiune prodigioasă. Existența unei limbi comune, arabă, și a unei religii unice, care stabilește pentru toți aceleași legi și aceleași norme pe viață, facilitează schimburile în interiorul imperiului, în vreme ce necesitățile unei societăți care se îmbogățește trimit pe mări și continente neguțătorii cei mai îndrăzneți, îi îndeamnă să

227

Investească pe posesorii de capital cei mai temerari, minaiți de perspectiva câștigurilor uriașe de pe urma produselor exotice.

Sporul de populație creat de rapida prosperitate a imperiului califului, la care se adaugă sosirea de numeroși sclavi și îmbunătățirea condițiilor de trai, vor provoca rapid o înflorire demografică, întâlnită în circumstanțe asemănătoare în Franța din timpul lui Ludovic cel Sfânt, în Europa după Războiul de o sută de ani, în imperiul otoman sub Soliman Magnificul. Și aici, în Orientul Apropiat ca și în Khorasan, unele orașe devin mari, chiar uriașe centre de consum. Relațiile dintre aceste centre se diversifică, în timp ce „pământul se rotește în jurul Bagdadului” 1.

Numeroasa populație rurală

Peste 80% din populația imperiului trăiește la țară și cultivă pământul. Orientul Apropiat și Mijlociu nu are doar deserturi. Egiptul,

grâнарul lumii antice, Mesopotamia, cu oazele ei întinse și rodnice, văile și câmpiile Siriei, culturile irigate din numeroase oaze ale Iranului, cu fertilele sale povirnișuri muntoase: În total, sute de mii de hectare de terenuri cultivate și, în unele cazuri, irigate, care își hrănesc din belșug locuitorii, precum și pe cei de la orașe.

În aceste regiuni, habitatul nu s-a schimbat deloc până în anii din urmă, cum sunt, de pildă, colibele de stuf sau ramuri de palmier, ca în Mesopotamia, casele de piatră, în unele părți din Khorasan și Siria, casele din lemn în regiunile împădurite din sudul Mării Caspice. Casele au uneori un etaj, iar la parter se află grajduri și hambare. De altfel, toți locuitorii unei case viețuiesc laolaltă, pe pardoseala de pământ bătătorit. Casele izolate sunt rare. Aproape toate satele sunt împrejmuite cu palisade, spre a împiedica pătrunderea răufăcătorilor și fiarelor sălbatice.

André Miquel, *l'Islam et sa civilisation* (n.a.).

228

Spre deosebire de țăranimea din țările Occidentului medieval, cea din țările arabe este liberă. Țăranul nu e iobag, cel puțin în principiu. Numeroase texte vorbesc despre „țărani fugari”, dar este vorba mai ales de oameni care fug de perceptor. Există, se pare, un procent destul de mare de populație flotantă. Uneori, câte un țăran cere protecție unui sătean mai bogat, care se „interpune” între el și fisc, în schimbul unei dijme, *taldjia*. Tot astfel, *himaya*, un soi de „asigurare de protecție”, conduce mai devreme sau mai târziu la înghițirea unei proprietăți de către alta. Uneori, pământurile pot fi confiscate de fisc sau de proprietari mai bogați.

În felul acesta are loc dispariția treptată a micii proprietăți în favoarea marii proprietăți. Acest proces, început înainte de cucerirea arabă, se accelerează și conduce la conflicte sociale. Agricultorul, care trăiește pe pământul lui și îl cultivă, e înlocuit de marele proprietar, care locuiește la oraș și se mulțumește să primească arenda de la intendentul lui, *wakil*. Aceste mari proprietăți se dezvoltă mai puternic începând cu domnia lui Harun al-Rașid, consecință a politicii fiscale a Barmekizilor și a înmulțirii domeniilor foarte mari aparținând califului și familiei lui. Khaizuran, care avea în împrejurimile Bagdadului și în

tot imperiul numeroase sate și proprietăți imense pe care le exploata, și le-a sporit neîncetat, mai ales în Egipt și Mesopotamia. Prinții și prințesele abbaside, mulți la număr, erau și ei mari proprietari agricoli. Înalții demnitari se străduiau să îi imite. În secolul următor, marea aristocrație militară va acapara tot mai mult pământ, nu numai în dauna micii proprietăți țărănești, dar și a proprietarilor mijlocii, iar în Iran, adeseori, a *diqanilor*.

Transformarea proprietății nu frânează producția agricolă, care, dimpotrivă, se dezvoltă. Ea nu a redus nici nomadismul, a cărui extindere, după cucerirea arabă, a favorizat economia pastorală fără a slăbi agricultura.

129

Prima sursă de bogăție este neîndoielnic cultivarea pământului. În timp ce Apusul se ruralizează, asistăm la urbanizarea lumii musulmane. Comerțul și agricultura se sprijină reciproc: agricultura profită de relațiile stabilite între centrele urbane, care primesc, la rândul lor, din mediul rural, atât mijloacele de trai, cât și o mare parte a produselor de schimb.

Baza alimentației oamenilor din Orientul musulman în Evul Mediu o constituie plinea albă. Spre deosebire de Apus, se consumă puțină pâine de seară; cu ea se hrănesc doar săracii și asceții. Din timpuri imemorabile, grâul este cultura cea mai răspândită, precum și orzul, cu care sunt hrănite animalele. În nordul Mesopotamiei se cultivă grâu, iar la vărsarea Tigrului orz. Egiptul (mai ales în Fayum), Siria, Ifriqiya și centrul Maghrebului sunt mari producătoare de grâu.

Orezul, adus din India și cunoscut dinaintea erei noastre în sudul Mesopotamiei, s-a răspândit după cucerirea arabă înspre Mediterana. Se pare că folosirea lui ca aliment a fost introdusă în Irak de către persani. El se cultivă în Fayum, în regiunea Mării Moarte și din ce în ce mai mult în Spania musulmană. În timpul domniei lui Harun există și în Mesopotamia mari plantații de orez. Măslinul se cultivă pe suprafețe mari în Siria, Ifriqiya, Spania și în centrul Maghrebului. Interdicția de a bea vin, formulată în Coran, nu a dus nicidecum la distrugerea viței de vie. Câțiva califi au încercat aceasta în zadar; mai târziu, Hakim Fatimidul, printre alții, a poruncit și el să fie distruse

viile, fără mai mult succes. Îndată după cucerire, vița de vie a continuat să fie cultivată în delta Nilului, Siria, Mesopotamia, nordul Palestinei și în sudul Spaniei, unde vinurile de Málaga și Jerez sunt deja cunoscute (acesta din urmă provine din răsaduri aduse din Shiraz). Curmalul, originar din sudul Irakului, se răspândește, odată cu cucerirea arabă, în sudul Siriei, Cilicia, Sahara occidentală, sudul Algeriei și Tunisiei. Alt produs a cărui cultivare se răspândește este trestia de zahăr. Adusă cu puțină

230

vreme în urmă din India, prin Susiana și Khuzistan, ea a ajuns în Mesopotamia, în Egipt, cel mai mare centru de producție și consum al zahărului din Mediterana și, curând, va fi întâlnită în Sicilia. Arabii mai cultivă și alte fructe și legume, a căror producție se răspândește în jurul Mediteranei: portocalul (originar din India) în Sicilia, Maroc și Spania, precum și bananierul, lămâiul, anghinarele și spanacul.

Cultivarea plantelor industriale sporește și ea în proporții considerabile. În fruntea lor se situează bumbacul. Originar și el din India (de unde a fost introdus în Orientul Apropiat, prin Turkestan, de către Sassanizi), este cultivat în Transoxiana, Iran, sudul Irakului și mai ales în Palestina și Siria; în scurtă vreme, Alepul va deveni furnizorul întregii Mediterane. Abia cunoscut în Egipt în secolul al IX-lea, bumbacul se va răspândi apoi în vastele proporții cunoscute. Principalul material textil egiptean este inul, prezent din Antichitatea timpurie, așa cum o atestă țesăturile găsite în mormintele faraonilor. El e cultivat pe întreaga suprafață a deltei, îndeosebi în regiunea Damietta-Tinis. În Tunisia, principala regiune producătoare este cea a Cartaginei; în Spania, el crește în Galicia și extremitatea sudică; în Irak, la vărsarea Eufratului, iar în Iran pe malul Mării Caspice. Papirusul, una din bogățiile tradiționale ale Egiptului, va fi înlocuit cu hârtia și va dispărea cam pe la jumătatea secolului al IX-lea. Cânepa, folosită pe scară largă la confecționarea straielor mai grosolane, a pânzelor de corabie și funiilor, este cultivată în Asia centrală, sudul Mesopotamiei și Spania. Părul de cămilă servește în principal la fabricarea pâslei (Asia centrală și Armenia) și a stofelor groase

(Khorasan, Egipt).

În rândul materialelor textile, lâna ocupă de departe primul loc. Țările islamice erau la vremea aceea singurele mari producătoare, cu Africa de nord în frunte. În podișurile Maghrebului și masivele muntoase ale Atlasului, în podișurile mit din Teii și Aures, pe câmpiile de lângă

231

țărmlul Atlanticului pasc turme de oi de cea mai bună calitate, cu lina deasă și mătăsoasă. Berberii o vor introduce în Spania, odată cu *mesta* \ acest obicei, încă în uz, constă în a încredința unui singur păstor transhumanta turmelor din mai multe sate. Și alte obiceiuri pastorale sunt aduse de berberi în peninsulă¹. Tot atunci apare și merinosul, obținut prin încrucișare cu berbeci aduși din Maghreb. Necesitățile crescânde ale orașelor în ceea ce privește materialele textile duc la o sporire a producției și prin urmare a comerțului. Turmele se înmulțesc pretutindeni: creșterea oilor e practică pe scară largă în Egipt, Siria-Palestina, nord-vestul Iranului, Fars, Khorasan. Răspândirea lor și transhumanta vor avea urmări nefaste uneori, printre care extinderea zonelor despădurite.

Cunoscută de multă vreme de către arabi, mătasea nu pătrunde în lumea mediteraneană înainte de secolul al VI-lea. E cunoscută povestea călugărilor care ar fi adus în Bizanț, în vremea lui Iustinian, ouă de viermi de mătase ascunse în toiagul lor de pelerini. După cucerirea arabă, creșterea viermilor de mătase s-a răspândit în toate regiunile unde clima o îngăduia. Expansiunea economică și prosperitatea orașelor au favorizat și dezvoltarea acestei activități, a cărei producție abia reușea să satisfacă necesitățile mereu crescânde ale curții. Din secolul al VIII-lea, Khorasanul, ținuturile de pe țărmul Mării Caspice, vestul Iranului, Armenia se numărau printre regiunile importante de creștere a viermilor de mătase, împreună cu câmpia fluviului Oronte, Spania – îndeosebi Andaluzia – unde au fost aduși de sirienii veniți odată cu Omeiazii. La sfârșitul secolului al VIII-lea și în secolul al IX-lea, extinderea producției poate deja satisface consumul întregului imperiu. Mari cantități sunt exportate în Bizanț, care depinde atunci aproape în întregime de țările musulmane în ceea ce privește mătasea brută.

1 Peninsula iberică (n.tr.).

232

Randamentul diverselor culturi este cu mult mai ridicat decât în Europa occidentală în aceeași perioadă; în Franța randamente comparabile vor fi atinse abia în secolul al XVIII-lea și chiar acestea vor fi arareori întâlnite. Arabii, care nu erau cultivatori din tată în fiu, au folosit metode existente înaintea lor, perfecționându-le adeseori.

Cu excepția unor cereale, ca griul sticlos și orzul, care se cultivă cu ușurință pe terenuri semiaride, toate roadele pământului cer apă. În Orientul Apropiat și Mijlociu există sisteme de irigații încă din Antichitatea timpurie: canale, baraje, diguri care colectează apa ori schimbă cursul râurilor și al uedurilor 1, aducând aluviuni. De cele mai multe ori, aceste ape sunt aduse datorită înclinației naturale a terenului, prin galerii săpate în pământ, numite *foggara* (*qanat* în Iran), de-a lungul cărora sunt amenajate, din loc în loc, puțuri de aerisire. Primii califi au dezvoltat aceste sisteme de irigare. După cucerirea Irakului, califul Omar dispusese construirea unui baraj pentru alimentarea orașului Basra, proaspăt întemeiat. La rândul lor, primii Abba-sizi au realizat lucrări considerabile în acest domeniu. Construirea Bagdadului și amenajarea terenurilor cultivabile din împrejurimile orașului au necesitat o uriașă muncă de săpare a canalelor. Harun al-Rașid a pus să fie săpate numeroase canale în apropierea capitalei, în

1 *Ued* – curs de apă, în limba arabă; desemnează cursurile de apă temporare din regiunile aride, adeseori albiu uscate, dar care, în anotimpul umed sau cu prilejul unei revărsări violente, transportă mari cantități de apă și nisip aluvionar (n.tr.).

a *Cartea impozitului fuciar* (sfârșitul secolului al 111-lea), întocmită de Abu Yusuf, oferă sfaturi asupra recuperării pământurilor și a utilizării lor. „Dacă i se spune califului că într-un loc anume sunt pământuri ce

3 j P*} tea cultivate prin irigare, iar dacă lucrul este nlătvara – vei Porunci să se să pe canale și vistieria să

Plătească toate cheltuielile, nu locuitorii; cu adevărat e mai bine ca viața lor să fie îmbelșugată și nu nevoiașă, în ei să se îmbogățească,

nu să ajungă niște sărăntoci

„», i? inși la neputință” (citată de Sowdel, în *Le vizirat abbasside*) (n.a.)”.

unde va fi folosit de cavaleria mahrattă*, Calul berber, încrucișat cu alte rase după cucerirea Spaniei, va constitui aportul esențial la rasele de cai din Europa apuseană. Cât despre calul sirian, provenit dintr-o încrucișare de cai iranieni și armăsari berberi, el va fi la rândul său încrucișat cu rasa existentă în pășunile înalte ale Arabiei, devenind calul arab. În vremea aceea, el este răspândit mai ales în Egipt, Arabia și Spania.

Cămila joacă un rol esențial în economia medievală a lumii arabe și orientale. De la dispariția roții la sfârșitul Antichității², ea rămâne animalul cel mai folosit pentru transporturi, celelalte fiind prea încete (boii) sau prea ușoare (caii). Rezistentă și relativ rapidă, cămila poate transporta o încărcătură care depășește ușor 200 kg. În întregul Orient Apropiat și Mijlociu, transporturile de mărfuri grele se efectuează cu cămilele. În răsărit, în Asia Centrală, se utilizează cămila bactriană, cu două cocoase, crescută mai ales în Iran, în Khorasan; în peninsula arabică, Siria și Egipt, întâlnim dromaderul, cu o singură cocoasă, și măgarul.

Creșterea considerabilă a consumului și a schimburilor interne și externe favorizează producția, care atinge în timpul lui Harun al-Rașid niveluri necunoscute până atunci. Bagdadul, oraș imens, dar și Basra, cel mai mare port al lumii musulmane, Kufa, Wasit, Fosfat, Merv și alte orașe reprezintă totodată piețe de proporții vaste. Scrierile vremii nu menționează scăderi ale prețului mărfurilor ca urmare a supraproducției.

Progresul tehnic e favorizat de îmbunătățirea căilor de comunicație. De la Atlantic la munții Hinduși, niciodată oamenii n-au mai călătorit atât de mult, niciodată ideile și mărfurile nu au regiunea Raqqa și la Samarra. Întreținerea canalelor și distribuirea apelor sunt supuse unei reglementări foarte stricte, atât în Irak, cât și în Spania, Ifriqiya și Khorasan. La Merv, directorul departamentului Apelor este un înalt funcționar, care are în subordine 10.000 de persoane, în ierarhia administrativă, el își are locul înaintea șefului poliției. În Egipt,

creșterea Nilului este măsurată cu vestitul nilometru de la Fosfat, care permite evaluarea terenurilor inundate și prin urmare fixarea impozitelor.

Sunt folosite și diverse instalații pentru aducerea apei la suprafață: burdufuri sau găleți de lut legate la capătul unei frânghii, prinsă la rândul ei de un par de lemn; roți cu cupe, **învârtite** cu ajutorul animalelor de povară (*daliyah*); pompe hidraulice, prevăzute cu cupe în lanț (*noria*), care existau până de curând pe valea fluviului Oronte. Morile de apă pun în acțiune pietre de moară, prese etc. Morile de vânt există doar în Spania.

Produselor meșteșugărești și manufacturilor, precum și roadelor pământului, li se adaugă creșterea animalelor care, pe lângă hrană, furnizează și materii prime pentru industrie. De proveniență asiatică, noile tehnici de creștere și folosire a animalelor au condus la o dezvoltare fără precedent a regiunilor unde acestea sunt crescute, ca și la diversificarea varietăților de animale domestice. În secolul al VIII-lea, în sudul Mesopotamiei este introdus bivolul, odată cu migrația țiganilor din India. El va fi întâlnit curând în Siria, apoi în Anatolia.

Dintre animalele domestice, trebuie menționat mai întâi calul, deoarece acesta a jucat un rol imens în expansiunea musulmană. Există mai multe rase de cai. Calul turco-mongol, mic și îndesat, este un adevărat produs al stepei asiatice. Cel iranian, mai greoi, poate suporta greutatea unei armuri. El va fi exportat în India.

235

234

mai circulat cu atâta ușurință. Atât mărfurile cele mai grele, ca grâul, cât și cele mai ușoare, cum sunt mirodeniile, străbat mii de kilometri, Materiile prime sunt transportate fără dificultate de la locul producției la cel al prelucrării lor. Damascul își aduce oțelul din India, argintul este extras în mare parte din minele Afghanistanului. La Bagdad se mănâncă sparanghel din Siria și mere din Liban (ca și în zilele noastre). În Iran se poartă veșminte de in egiptean. În ciuda ostilității reciproce a celor două califate, moda din Bagdad este imediat adoptată la Cdr-doba. Procedul de fabricare a hârtiei, cunoscut la Samarkand pe la mijlocul secolului al VIII-lea, este utilizat la Bagdad

chiar în deceniul următor, iar sistemele de irigare din Ferghana sunt introduse neîntârziat în Spania. Transferul de populație, prizonierii, pelerinii favorizează răspândirea tehnicilor, metodelor și procedeele care se confruntă și își exercită reciproc influența. Niciodată oamenii nu au mai făcut un schimb atât de masiv de cunoștințe, tehnici și produse ca în anii care au urmat prăbușirii marelui imperiu sassanid, pierderii de către Bizanța vechiului spațiu elenistic și venirii la domnie în lumea musulmană a unei noi dinastii de califi.

O civilizație **z** materialelor textile¹

Industria textilă deține primul loc în lumea musulmană. Pentru acea vreme, ea constituie producția cea mai elaborată din Orientul Mijlociu, cea mai rafinată, cea mai diversificată: stofe de lână groase și cu o țesătură foarte deasă din Africa de Nord, țesături ușoare din Iran, gaz, voal și în din delta Nilului, fular luxos din Kho-rasan și Kabul, trimise până în China, tapiserii de mătase din Antiohia și Bagdad, somptuoase

Maurjce Lombard (**n.a.**).

23\$

covoare din Armenia și atâtea altele, *washi* (stofe de lux minuțios lucrate), până la cotonadele din Siria și Egipt, fără a uita pânzeturile ieftine în care se înfășoară săracii din Bagdad. Astfel, spațiul musulman produce tot ceea ce servește la înveșmântarea oamenilor.

Toate regiunile, sau aproape toate, se îndeletnicesc cu torsul și țesutul, **într**-atât de mare este cererea. În primul rând pentru palate, care înghit sume uriașe investite în decorarea vastelor lor încăperi. Și mai mare desigur este cererea pentru înveșmântarea prinților, prințeselor, curtenilor, înalților funcționari civili și militari, pe care îi imită, atât cât le îngăduie mijloacele, celelalte clase ale societății, în frunte cu marea negustorime.

Oamenii se îmbracă diferit în funcție de profesie și rangul lor social. Negustorii poartă *qamis* (cămașă) și *rida* (mantie), predicatorii un fel de vestă cu brâu. Funcționarii poartă un veșmânt anume: *cadii* o *dahniya* (o calotă înaltă) și un *taylasan*, iar vizirii și secretarii o *duraa*. Poetii se îmbracă în culori vii, cântăreții se remarcă prin veșmintele lor

rafinate. Nu se poartă aceeași îmbrăcăminte toată ziua. Ofițerii armatei se întrec și ei în eleganță, iar unii poartă tunici de mătase și pantaloni tiviți cu blană.

Califii acordă o mare importanță vestimentației. Mutawalril, nepotul lui Harun, va îndrăgi un veșmânt anume, croit dintr-o mătase amestecată cu alt fir: „Această modă, ne spune Masudi, a fost urmată de întreaga curte și s-a răspândit! în popor. Fiecare dorea să îl imite pe calif și prin urmare această țesătură a ajuns la un Preț foarte ridicat, iar lucrătura a fost îmbunătățită, spre a fi cât mai mult pe placul prințului și al supușilor”. Garderoba califului e păstrată în clădiri speciale și încredințată pazei unui malt funcționar. Ea e uriașă, mărturie stând o conversație între califul Muwaffak (a doua ju-nrătt a secolului al IX-lea) și vizirul său Hasan: Hasan, țesătura aceasta mi-a plăcut. Câtă la păstrare?

— Atunci, zise vizirul, mi-am

237

scos degrabă din încălțări un mic sul unde erau scrise câte țesături și mărfuri aveam la păstrare... Am găsit 6.000 de bucăți din țesătura cu pricina.

— O, Hasan, mi-a spus Muwaffak, n-avem ce pune pe noi! Scrie în țara de unde vin să ne trimită cât mai iute 30.000 de bucăți din țesătura aceasta”. Să-l mai amintim și pe Omeiadul Hisham, care luase cu sine atâtea veșminte când a pornit într-un pelerinaj încât au trebuit 700 de cămile să le care; la moartea lui au fost găsite 12.000 tunici din *washi* și 10.000 cingători de mătase. Se știe conținutul garderobei lui Harun al-Rașid: 4.000 halate de mătase brodate cu aur, 4.000 halate de mătase tivite cu zibelină, jder sau alte blănuri, 10.000 cămași, 10.000 caftane, 2000 pantaloni, 4.000 turbane, 1.000 halate din felurite stoffe, 1.000 halate cu glugă, 5.000 batiste, 1.000 cingători aurite, 4.000 perechi de încălțări, dintre care majoritatea garnisite cu jder sau zibelină, 4.000 perechi de ciorapi.

Iată o dovadă a importanței veșmântului: califul dăruiește halate celor pe care vrea să-i răsplătească (la fel ca decorațiile). „Halatele de cinstire” sunt din diverse țesături și la un preț mai mult sau mai puțin ridicat, potrivit rangului persoanei care îl primește și

gradului de cinstire acordat. La așa-numitele *khila* (halate) se mai adaugă, în afara halatului propriu-zis, o cămașă, un pantalon, un *tațilasan*, o *duraa*. Califul le oferă cu prilejul marilor sărbători religioase, al evenimentelor importante din familie (căsătorii, circumcizii), al unei victorii, sau pentru a-și exprima satisfacția față de un dregător. Se face schimb de astfel de halate și între suverani. Mamun i-a trimis 500 halate de brocart unui prinț indian. Basileul Leon i-a dăruit 300 lui Harun al-Rașid, iar în veacul următor, regina Berta îi va trimite 20 de halate brodate cu aur lui Muktafi Billah. Se știe că și Carol cel Mare

Ibn Tiktaka (n.a.).

238

a primit de la Harun al-Rașid un cort, precum și numeroase țesături de mătase și tapiserii de in

Califii distribuie iarna și vara țesături tuturor slujitorilor și familiilor acestora, prin urmare câtorva mii de persoane. La palat, consumul este deci uriaș.

Covoarele joacă neîndoielnic un rol esențial în existența cotidiană. Ele au întrebuințări multiple: paturi, perne, jilțuri. Unele sunt uriașe: de pildă, un covor aparținând califului Hisham măsura 54 x 27 metri. Subtilitatea motivelor decorative face ca ele să devină uneori adevărate opere de artă. Când călătoresc, califii și dregătorii locuiesc în corturi spațioase, adevărate palate mobile. Unul din corturile califului Mustansir avea diametrul de 70 metri și era susținut de un stâlp de peste 30 metri înălțime. Un cort aparținând altui calif, susținut de coloane din argint, era în întregime țesut cu aur, iar altul cântărea, împreună cu accesoriile, peste 17 tone.

Cu prilejul marilor ceremonii, sau cu ocazia sosirii unui ambasador străin important, țesături prețioase sunt atârâte pe lungul drumului pe care se va îndrepta cortegiul, iar pe jos sunt așternute rogojini. Draperii de brocart, broderii de aur, covoare de mătase brodate cu aur, pietre prețioase și perle, acoperăminte pentru cai și cămile cu prilejul ceremoniilor – în total, zeci de kilometri de țesături prețioase pe care diferitele ateliere ale imperiului le confecționează pentru curte și palat.

Instrumente ale unei politici de prestigiu, semne distinctive ale claselor sociale și ierarhiei statului, mijloace de recompensă și comori trecute de la un suveran la altul, țeșăturile vor rămâne timp de veacuri una din cele mai mari cușite ale unei civilizații care va fi arareori «epășită în acest domeniu.

Țesăturile de mare lux sunt lucrate în atelierele califului, numite *tiraz*. Acest cuvânt, de origine persană, a desemnat mai întâi un halat sau o

esatură cu inscripții brodate, apoi, prin extensie.

«nerele însele. Acestea sunt răspândite în tot

239

Imperiul, la Bagdad desigur, dar și la Samarra, în Khorasan, la Dabiq (delta egipteană), Kairuan etc. Proprietate a califului, ele sunt considerate drept un serviciu al statului și sunt conduse prin urmare de către un funcționar de rang înalt, care are și el în subordine șefi de serviciu, controlori etc. „Printre obiecturile care au partea lor, în uneleimpieri i, la poleirea ceremonialului de curte, explică Ibn Khaldun, se numără acela de a pune numele prinților, sau anume semne de-ale lor deosebite, chiar în țeșătura veșmintelor pe care aceștia le poartă, făcute din mătase sau brocart. Aceste cuvinte scrise trebuie să se vadă în țeșătura stofei și să fie din fir de aur sau de o culoare diferită față de cea a fondului. Prin aceasta, veșmintele regale sunt garnisite cu un *tiraz*. E un însemn al rangului, merit califului, celor pe care el voiește a-i cinsti îngăduindu-le să-l folosească și celor numiți mari dregători... Sub cele două dinastii [a Omeiazilor și Abbasizilor], *tirazul* 1 se bucura de o mare însemnătate”.

În epoca abbasidă, inscripțiile de pe *tirazuri* sunt executate în scriere cufică². De obicei, ele conțin o invocare către Allah, numele califului, titlul său (de pildă al-Rașid) și o scurtă formulă religioasă. Ele pot fi pictate, brodate sau executate după tehnica tapiseriei.

Tirazurile nu monopolizează nici pe departe industria textilă. Există numeroase ateliere particulare, a căror producție o depășește cu siguranță pe aceea a *tirazurilor*. La Tinis, în delta Nilului, țeșătoria, care e unica industrie, ocupă de pildă totalitatea populației active, ceea ce este valabil și pentru alte orașe și sate din Fayum. În aceste ateliere,

mai cu seamă la torsul firelor, lucrează femei și copii. În general, salariile sunt foarte scăzute.

Torsul se face cu furca și cu fusul, iar țesutul pe un război orizontal sau cu pedale, ambele

1 *Prolegomene*, II (n.a.).

2 Scrierea cufică este unghiulară. La început foarte simplă, ea a început să fie împodobită, de-a lungul veacurilor, cu frunze și flori stilizate (n.a.).

240

de origine chineză. Folosirea unor tehnici complicate, și ele neîndoielnic de origine extrem-orientală (mai ales cea pe care o denumim goblen), îngăduie introducerea în țesătură a perlelor și pietrelor prețioase și lucrul cu fire de aur sau argint. Aurul este folosit de la sfârșitul secolului al VIII-lea, mai ales sub forma unei pelicule subțiri de metal prețios, răsucite în jurul firului. Țesăturile luate cu fir de argint vin mai ales din Spania și Persia, țări unde există mine de argint.

În epoca lui Harun, procedeele folosite la țesut permiteau reprezentarea tuturor figurilor animale și vegetale 1. Tehnicile se vor perfecționa, dar frumusețea și armonia producției atelierelor din Orientul Mijlociu în Evul Mediu vor rămâne neegale.

Aproape pretutindeni în lumea musulmană este răspândit torsul, țesutul și apoi vopsitul țesăturilor: bumbacul și lână în Maroc, mătasea și lână în Spania, lână și bumbacul în Ifriqiya, bumbacul în Siria și Cilicia, mătasea și bumbacul în Kho-rasan. În Irak, Bagdadul și cartierele sale mărginașe (Baqdara și Hafirah) posedă ateliere unde se prelucurează bumbacul, mătasea și lână sub diferitele lor forme; Kufa este vestită pentru șalurile sale; Basra și Ubullah fabrică țesături pentru corturi și un fel de serj de foarte bună calitate; la Takrit, al-Hirah și mai ales la Moșul Be fac museline. Ahwaz numără 80 ateliere de covoare; la Abadan, zeci de ateliere fac saltele și perne. Bagdadul și Numaniah, Armenia și Buhara sunt vestite pentru covoarele lor, Tran-isoxiana pentru cotonade (Merv, Nișapur), Siria pentru covoare și mătăsuri etc.

Principalele trei zone de producere a textilelor sunt totuși Fars,

Khuzistan și delta egipteană. La Fars, vreo treizeci de centre, mai ales Fașă.

1 Țesăturile erau și impermeabilizate, fie printr-o urzeală foarte deasă, fie prin acoperirea lor cu o peliculă de ceară (n.a.).

241

Qurqub, Kazarun, Tawadj, produc brocarturi de mătase, țesături de mobilă și tapiserii de lână, covoare cu punct înnodat și țesute cu *t* acul, îmbrăcăminte de bumbac. Khuzistanul este specializat mai cu seamă în țesături de in brocarturi și mătăsuri diverse. Cât despre delta egipteană, cele aproximativ douăzeci de orașe de aici trimit în tot imperiul și în străinătate tapiserii grele și somptuoase, văluri străvezii, țesături de in cu fir de aur, gazuri, voal de toate culorile și calitățile, țesături decorate cu flori și ramuri, „de toate felurile”, notează Yakubi, care adaugă că la Tinis „se fabrică țesături de mare preț, groase sau fine, țesături de felul celor de Dabiq, gaz, țesături în dungi, catifelate și împodobite cu franjuri, sau țesături cu flori și ramuri”.

Celelalte industrii

În raport cu textilele, fabricarea hârtiei de către arabii din epoca abbasidă reprezintă un volum de mică însemnătate. Se mai cuvine oare să insistăm asupra urmărilor introducerii și dezvoltării ulterioare a acestei tehnici și a transmiterii ei în Occident?

Până în secolul al VIII-lea, se scria pe pergament și pe papirus, primul fiind din piele de oaie întărită, iar cel de al doilea din mici fâșii de scoarță comprimate și lipite cu amidon. Omeiazii foloseau papirusul, iar Abbasizii pergamentul „deoarece astfel [documentele] erau mai demne de respect și cu siguranță autentice, precum și mai durabile”. Dar în 751, la Talas, arabii repurtează o victorie zdrobitoare asupra generalului Kao Sienjeng și iau prizonieri chinezi care cunoșteau procedeele de fabricare a hârtiei folosind inul și cânepa. Ei au fost trimiși la Samarkand, unde a fost construită o fabrică. Apoi, această tehnică s-a răspândit înspre apus, ca

Ibn Khaldun (n.a.).

242

multe altele preluate de la chinezi. Djafar Bar-mekidul a fost cel care, urmând sfatul fratelui său Fadl, pe atunci guvernator al

Khorasanului, ar fi deschis la Bagdad, în anii 794 – 795, prima fabrică de hârtie din lumea arabă. Câțiva ani mai târziu, alte fabrici erau construite în Andaluzia, Maroc, Sicilia, Damasc, Tiberiada. Hârtia cea mai bună va rămâne pentru multă vreme cea de Samarkand. Curând, Egiptul va renunța la papirus și va începe să fabrice și el hârtie. Străinătatea, în frunte cu Bizanțul, cumpără hârtie de la arabi.

Ei se ocupă și cu prelucrarea metalelor, deși lipsa lemnului limitează exploatarea zăcămintelor. Sunt importate metale din Africa și mai ales din Apus și India. Numeroase ateliere mici fabrică obiecte de uz zilnic din fier și aramă. În fiecare oraș, meșteșugarii își vând chiar ei produsele. Aproape pretutindeni se fac porți din metal pentru fortărețe, lanțuri, unelte etc. Orașul Harran, din Siria, se specializează în balanțe și instrumente științifice, printre altele astrola-buri și felurite clepsidre. În multe locuri se fabrică și arme, folosind tehnici cu ajutorul cărora sunt obținute oțeluri rezistente și suple totodată (unele tehnici sunt secrete și se transmit din tată în fiu). Aceste procedee, preluate în majoritatea lor în India, sunt utilizate mai ales la Damasc, deja renumit pentru calitatea armelor sale, și la Toledo. În Caucaz, unde există mine de fier, se fac armuri și zale. În același timp, să lmpOI>tă și arme din Apus, ca bunăoară vestitele săbii ale francilor și slavilor.

Aurul și argintul sunt prelucrate în mai multe centre, dintre care unele aparțin califului. Se

Kecuță obiecte de mare preț: cupe, farfurii, lucrări în filigran, emailuri, bijuterii de toate ormele, inspirate de Antichitatea elenistică și

1 ales de arta sassanidă. Aceste ateliere fabrică
Și nenumăratele policandre, aplice, animalele și
}ntele fanteziste, instrumentele muzicale, sta-U1 e de a-râmale
sălbatice și păsări care impo) esc palatele din marile orașe. Mai
puținrește neîncetat la

Industrială care va duale) în îicarea Bohim Wor”.

nivelul țărilor isla – Vâreaga lume cunoscută.

Pe îl uvii și, în – ai circulație pe mărfuri și bogații mare sunt trimise până la capătul pământului produsele țărilor islamice și aduse

materiile prime necesare industriei lor. Care este cauza acestei expansiuni comerciale, comparabilă doar cu momentele de vârf ale revoluției industriale și a comunicațiilor, în secolele XIX și XX?

Dezvoltarea urbană și nevoia de consum a marilor orașe nu explică totul, după cum nici unificarea, datorită limbii, religiei și puterii califilor, a unor teritorii până atunci dispersate. Există alte motive, dintre care primul 11 constituie acel uluitor dinamism al popoarelor imperiului după cu Gerirea arabă, sporit în deceniile care au urmat revoluției abbaside. Repezițiunea cu care escadroanele islamului, incredibil de puține la număr, au cucerit teritorii atât de vaste, urmată de înflorirea prodigioasă a Bagdadului, au insuflat arabilor un entuziasm care nu va fi **întâlnit** decât în epoca marilor descoperiri, cu multe veacuri mai târziu.

Cucerirea a pus totodată popoarele imperiului în contact cu ținuturi și mări care le-au înlesnit relațiile cu țări mai îndepărtate. Mediterana, ce le-a îngăduit o mai bună cunoaștere a civilizației egiptene și elenistice, le-a deschis porțile Apusului și accesul la bogății și moduri de **gândire** noi, îndeosebi cele ale Spaniei.

În sudul imperiului, ocuparea țărilor din golful Arabo Persic le-a deschis mai larg drumul spre Asia. Ei dispuneau acum de o cale mai scurtă și mai ușoară decât Marea Roșie, cea a Mesopotamiei și văilor Tigrului și Eufratului, spre Siria, Anatolia, nordul Persiei, precum și spre Egipt și Mediterana, deoarece toate frontierele dispăruseră. Mediterana și Marea Roșie au devenit de atunci două căi paralele de ac «es spre Asia de sud-est și Orientul îndepărtat. Folosite îndată, mai cu seamă de către arabi, persani, evrei și copti, ele vor contribui la prosperitatea Irakului, Egiptului și a întregului imperiu.

Situat în inima Lumii Vechi, imperiul arab a avut și privilegiul de a găsi, chiar în leagănul său, uriașe cantități de metale prețioase, care

246

I-au îngăduit să-și stabilizeze moneda și să-și procure toate produsele necesare dezvoltării sale economice.

Timp de veacuri, ba chiar milenii în cazul Egiptului, Orientul tezaurizase aur: faraoni din toate imperiile, împărați și prinți sassanizi, episcopi și mulți alții îngrămadiseră comori în mormintele, palatele,

mănăstirile și bisericile lor. S-a calculat că numai aurul găsit în mormântul lui Tutankamon eehivala, pe plan valoric, dublul încasărilor în aur ale Băncii Egiptului prin anul 19251. Câte tone fuseseră oare îngropate în mormintele marilor suverani? În Persia, unde moneda de circulație era argintul, aurul era transformat în bijuterii, mobile, obiecte decorative pentru regele regilor și apropiații lui. În Siria și Mesopotamia, edificiile cultului creștin și mănăstirile acumulasera bogății uriașe: podoabe bisericești, statui, obiecte de cult fuseseră achiziționate sau dobândite în cantități foarte mari după răspândirea creștinismului. Împărații bizantini își vârfășeră deja mâna în aceste comori în timpul crizelor monetare. Arabii au găsit aici o uriașă rezervă de aur, grație căreia au bătut, la Damasc mai întâi și apoi la Bagdad, *dinarul*, moneda care va face să înflorească întregul lor comerț internațional.

Acestor mormane de metal prețios li se adaugă, de la sfârșitul secolului al VIII-lea, aurul extras din Sudan și trimis cu caravanele, prin Sahara, până la orașele de pe coastă, de unde este exportat în Egipt, Siria și Mesopotamia. Sprijinindu-se pe resurse considerabile, care se reînnoiesc neîncetat, dinarul va rămâne multă vreme, împreună cu *nomisma* bizantină, moneda aflată în circulație în lumea musulmană, Rusia și în Apus. Greutatea ei (4, 25 g) este ușor inferioară: clei a *nomismei* (4, 55 g), iar titlul este excelent 96 – 98°/0), grație noilor metode de topire utilizate de arabi. Moneda se sprijină și pe argint, deoarece imperiul posedă numeroase mine de

1 După M. Lombard, op. cit. (n.a.).

147

argint în Iran și Asia Centrală. Greutatea dirhemului de argint este de 2, 97 g, iar ca valoare reprezintă, în timpul lui Harun al-Rașid, cam 1/15 față de dinar. El este folosit mai ales în Mesopotamia, iar aurul în Siria și Ifriqiya. La Bagdad sunt utilizate ambele monede. Argintul va pierde teren treptat și, după secolul al X-lea, aurul va domina piața aproape în întregime.

La sfârșitul secolului al VIII-lea și în secolul al IX-lea, golful Arabo Persic constituie principala cale comercială spre Oceanul Indian, Ceylon, Malayezia, Indochina și China. În secolul al X-lea, sub Egiptul

fatimid, se va stabili altă cale prin Marea Roșie. În timpul lui Harun al-Rașid și al urmașilor săi, dominația asupra marilor porturi ale Golfului este absolută.

Basra, „cel clintii oraș al lumii, inima comerțului, bogat peste măsură”, după Yakubi, este de departe cel mai mare contoar musulman al epocii, întemeiat în 650, orașul a luat avânt la începutul secolului următor și a devenit o mare metropolă. Centru financiar, unde se întâlnesc creștini, evrei, persani, arabi, indieni, oraș industrial grație arsenalelor unde sunt construite majoritatea navelor flotei comerciale, precum și datorită fabricilor de zahăr și filaturilor, Basra este totodată un centru intelectual. Toate aceste activități pălesc însă în comparație cu marele său port. Împreună cu Kalla, portul său fluvial, și Ubulla, situat mai aproape de mare, Basra este portul cel mai important din întregul imperiu. Fiind situat la vărsarea Eufratului, corăbiile trebuie să efectueze o lungă traversare a canalelor anume amenajate ca să ajungă la chei. Aceasta nu a împiedicat însă dezvoltarea amețitoare a comerțului de anvergură, iar Basra singură rezolvă cea mai mare parte a schimburilor dintre țările musulmane și Orient.

Siraf, portul Iranului meridional spre Oceanul Indian și mai departe, se va dezvolta doar câteva decenii mai târziu, dar constituie deja un contoac important. Negustorii săi au reputația de a fi cei mai bogați din Iran, de a avea case cu mai

24?

multe etaje, construite din lemn de teck, lux fără precedent, și îndeosebi de a fi marinarii cei mai buni și mai îndrăzneți din întreaga lume musulmană. „Cele mai multe corăbii chinezești se încarcă la Siraf, unde mărfurile sunt aduse de la Basra, Oman și alte locuri și transportate pe corăbiile chinezești, din pricina hulei din această mare și a apei puțin adânci în anume locuri. Distanța de la Basra la Siraf, pe apă, este de 120 parasangi. Când mărfurile sunt încărcate la Siraf, se face aprovizionarea cu apă dulce și corăbiile ancorează într-o localitate numită Maskat, la capătul Omanului”, putem citi în *Cartea minunilor Indiei*.

În comparație cu aceste mari porturi, Adenul este relativ

modest. Aici sunt prelucrate mai ales produsele de pe coasta Africii și el servește drept punct de legătură între Africa și Orientul îndepărtat. Omanul, cu orașele sale Maskat și Sohar, este o piață de tranzit pentru mirodenii, fildeș și produsele rare provenite din India. Jeddah este portul orașului Meca și un punct de tranzit în Marea Roșie.

Actorii acestor întâlniri permanente pe drumurile lumii sunt mai întâi evreii. Unificarea imperiului musulman le permite să strângă legăturile dintre comunitățile lor dispersate din Spania până în Egipt, Siria, Palestina, Mesopotamia și până în India. Ei sunt deosebit de activi la Bagdad, unde au un conducător politic, Resh Galutha, un șef religios, școli teologice (de aici va proveni Talmudul de la Bagdad). Toate aceste comunități, perfect organizate grație unor asociații și unor corespondenți, grupează case de comerț solidare între ele, având o răspundere colectivă asupra operațiilor comerciale. De la sfârșitul secolului al VIII-lea, evreii numiți rahdaniți: se ocupă cu comerțul de mare [an-I](#)

1 Cuvânt de origine persană, care însemna ipocrit a căpătat mai târziu sensul de comerciant, nu neapărat reu (n.a.).

149

vergură. Ei merg până departe în căutarea produselor celor mai diverse (grăunțe, mirodenii, țesături, materiale prețioase, sclavi). Timp de două secole, ei vor domina comerțul internațional.

Cât despre creștini, aceștia se ocupă mai ales cu comerțul pe uscat, cu sprijinul comunităților lor, risipite și de aproape pretutindeni. Ei participa pe scară mare la operațiunile bancare, în care armenii se dovedesc deosebit de pricepuți; aceasta nu înseamnă că sunt absenți de pe piața internațională. Același lucru se întâmplă și cu musulmanii: în secolele IX-X, marile averi din Bagdad și Basra se află în majoritate în mâinile acestora, care posedă cvasimonopolul schimburilor cu Maghrebul și Ifriqiya.

Toți acești oameni cutreieră neobosiți drumurile, fluviile și mările lumii cunoscute, dar nu pătrund în Apusul creștin. Musulmanii nu depășesc niciodată frontiera spaniolă sau porturile Italiei, unde se practică negoțul, ceea ce înseamnă în special Pisa și Amalfi. Nici evreii și nici măcar creștinii din Orient nu se duc decât arareori în Occident.

Considerau oare orientalii că profitul comercial era insuficient? Mai probabil, italienii îi împiedicau pe negustorii orientali să depășească anumite limite pentru a-și păstra piețele.

Există mai multe moduri de a face afaceri, fie mergând personal în țările unde vor fi cumpărate și vândute produsele, fie încredințându-le unui călător care le va vinde și va cumpăra altele. Sindbad, vestitul erou din *o mie și una de nopți*, întreprinde primele patru călătorii împreună cu alți vânzători care merg, ca și el, să-și vândă mărfurile peste mări și țări. „A”! luat cu mine, ne spune el, o mulțime de mărfuri scumpe... și am pornit de la Bagdad spre Basra, unde m-am imbarcat pe o corabie mare, în tovărășia mai multor neguțători de seamă, care se bucurau de cinstire și respect prin locurile acelea” K La capătul unor întâmplări nemaivă

1 A 302-a noapte (n.a.).

250

bune, fiindbad se înapoiază acasă după ce câștiaase bani frumoși, iar la a cincea călătorie închiriază doar pentru el o corabie cu un căpitan. Deși se îmbogățise foarte mult, înclinația lui pentru aventură îl face să întreprindă și cea de a șasea călătorie, de data aceasta cu alți negustori; cât despre cea de a șaptea, o va face pe corabia califului.

Închirierea unei corăbii mari costă desigur foarte mult. Cel mai adesea se călătorea în grup, între coreligionari. Acest obicei dispărea treptat și e înlocuit cu un alt sistem comercial: comandita. Cel care investește procură mărfurile unor oameni ce merg să le vândă, apoi împarte beneficiile cu ei, nu însă și pierderile, ce îi privesc numai pe el. Negustorii care porneau cu caravanele în epoca preislamică practicau deja comandita. Oamenii legii o declaraseră conformă cu islamul, iar sistemul s-a răspândit în secolul al X-lea în țările musulmane, apoi în bazinul mediteranean și Europa.

Cum se efectuau transferurile de fonduri în marile tranzacții comerciale? De multă vreme, musulmanii utilizau cecul, *sakk*. Acest mod de plată se generalizase foarte repede. Cei care se îndeletniceau cu schimburile – *sayrafi* – emiteau cambii, scrisori de credit etc. Mai existau și reglementări prin alte formule scrise. Creditul se acorda pentru avansurile de fonduri necesare finanțării uneia sau mai multor

operații comerciale, plănuite de negustorii de vază, al căror bun renume le garanta onestitatea și competența, în anii de dinamism comercial ai secolelor IX-X apar și alte forme de credit. Adaptate tuturor situațiilor, ele explică în mare măsură superioritatea economică a țărilor islamice în Evul Mediu. Teologii și oamenii legii nu îngrădeau cu nimic aceste activități, deși era mia *riba* (în sens literal acumulare, dar de camătă).

Marile drumuri ale imperiului și ale lumii

În lumea musulmană din Evul Mediu, cursurile de apă navigabile sunt rare. Geograful Muqa-dassi (secolul X) pomeneste douăsprezece, dar, cu excepția Nilului, a Tigrului și Eufratului, niciunul nu poate fi folosit pentru transporturile regulate de oameni și mărfuri. Mesopotamia și Egiptul sunt privilegiate: în afară de Eufrat și Tigru, navigabile în mare parte, o serie de canale leagă aceste două fluvii și alcătuiesc o rețea deasă în sudul Mesopotamiei și regiunea Bagdadului. Lemnul din Armenia, uleiul de măsline din Siria coboară Eufratul pe plute, mărfurile destinate capitalei fiind transbordate la Anbar pe ambarcațiuni mai mici, care se îndreaptă apoi spre Bagdad prin canalul Isa. Barcazuri și plute venite din Samarra, Takrit, Moșul, din nordul Mesopotamiei și Djesira coboară pe Tigru până la Bagdad. Aceste plute, majoritatea foarte mari, sunt conduse de oameni dibaci și străbat apele învolburate cu încărcături mari. Odată sosite la Bagdad, ele sunt desfăcute pentru vânzarea lemnului, o marfă rară și scumpă. Pe Nil are loc o navigație foarte intensă: bărci cu pânze pătrate, ca în vechime, sau pânze noi, triunghiulare, denumite „latine”, pe care vântul le umflă mai ușor, al căror model a fost preluat cu puțină vreme în urmă de la corăbiile din Oceanul Indian. Felucile brăzdează nenumăratele brațe ale fluviului, precum și canalele. Unul dintre acestea, construit de Traian, leagă orașul Fosfat de Kolzum, pe Marea Roșie, unde ajung corăbiile încărcate cu produse destinate capitalei; tot aici acostează și cele care aprovizionează Meca și Medina prin Jeddah. În amonte, se navighează pe Nil până în Egiptul de Sus. Orașul Assuan constituie principalul hambar și marea piață a Sudanului; aici, caravanele nubienilor aduc mărfurile care șist apoi îmbarcate pe fluviu.

Majoritatea celorlalte râuri din lumea musulmană au un curs neregulat și sunt navigabile doar pe porțiuni mici sau în anumite perioade ale anului. Acesta este cazul fluviilor Exus (Amudaria), Iaxarte (Sîrdaria), Helmand și al râurilor care coboară din platoul anatolian. Traficul fluvial deține astfel un loc restrâns în transporturile țărilor musulmane, mai ales dacă îl comparăm cu acela de pe marile fluvii europene și din țările slave.

Schimbările efectuate între porturile din Golful Arabo Persic și țările Asiei de sud-est sunt relativ recente. Sub Sassanizi, doar câțiva neguțatori persani se încumetau să se aventureze în aceste regiuni și ajungeau până în China. În Oceanul Indian, comerțul începe în epoca omeiadă: din anul 700, neguțatori musulmani se instalează în Ceylon. Mutarea centrelor de activitate de la Damasc la Bagdad și în Mesopotamia va constitui impulsul necesar expansiunii comerciale spre Extremul Orient *K*

Cel dintâi obiectiv l-a reprezentat India. Pentru a stabili o legătură cu coasta Mala-barului și mai ales cu portul Mandjapur (Man-galore), corăbiile pornite din Basra sau Siraf pot face escală fie la Maskat, în golful Oman, și de aici să se îndrepte spre Malabar, fie să navigheze de-a lungul coastei, trecând prin dreptul provinciilor Sind și Makran. La dus, corăbiile transportă sare, veselă de aramă și argint, mătăsuri și pânzeturi de bumbac, *tirazuri*, *parfumuri* din Irak, porțelanuri, cai din Oman. În schimb, subcontinentul indian oferă lemn de teck, de excelentă calitate, esențe tinctoriale, ambră, spermanțet, cardamon, fier și arme.

Corăbiile care își continuă drumul spre China o iau spre Ceylon, Sarandib cum îi spun arabii.

1 Corăbiile chinezești din apele Oceanului Indian sunt puține la număr. Centrul de gravitație al Chinei se află în nord, iar guvernul imperial nu încurajează defel dezvoltarea porturilor din sud. Abia în timpul dinastiei Song, în secolele XI – XII, guvernul va favoriza această regiune și negoțul la mari distanțe (n.a.).

„Insula rubinelor”, unde se mai cumpără și safire, scortîșoară,

elefanți-unele se duc apoi în insulele Sumatra și Java sau în celelalte insule cu mirodenii, după nucșoară, piper, camfor, lemn de santal, teck, sau cositor. Altele trec prin nordul Sumatrei, după care ajung pe coastele Cambodgiei, prin strâmtoarea Malacca. Principalele porturi sunt Sanf (la nord de Saigon), apoi Loquin (Hanoi), ultima escală înainte de Kanfu (Canton), unele corăbii trecând și prin insulele Paracelse. Arabii depășesc arareori Cantonul, iar dincolo de Coreea se întinde o lume necunoscută lor. În China, arabii duc textile de lux, covoare, obiecte de aramă și argint, aur și perle, din Asia de sud-est, coarne de rinocer, fildeș. La întoarcere, ei vin încărcăți cu hârtie, medicamente, mosc, mătăsuri, camfor; toate acestea sunt supuse unor formalități minuțioase, pentru a primi autorizația de îmbarcare, deoarece este interzis exportul unor mărfuri considerate a fi rare.

Întoarcerea are loc cel mai adeseori pe aceeași rută ca la dus. Corăbiile plecate la sfârșitul lui noiembrie, pentru a beneficia de musonul de nord-vest, sosesc la Canton șase luni mai târziu. Ele petrec acolo vara și pleacă iarăși în noiembrie sau decembrie, ca să profite de musonul de nord-est. La începutul verii, se întorc la Basra sau Siraf. Prin urmare, călătoria durează optsprezece luni, dacă totul se petrece cu bine.

Dar lucrurile nu stau întotdeauna așa. Astfel, în *Relatarea despre China și India*, mijlocul secolului al IX-lea, citim următoarele: „Produsele Chinei sunt rare. Printre cauzele acestei rarități stau dese incendii de la Kanfu, portul și antrepozitul mărfurilor arabe și chineze. Uneori corăbiile naufragiază, sunt jefuite sau nevoite să facă escale lungi și să-și vândă mărfurile în țările ce nu sunt ale arabilor. În alte dați, ele trebuie să rămână multă vreme în loc din pricina reparațiilor”. Sau în *Cartea minunilor Indiei*: „Pentru toți cei ce s-au dus în China, călătoria a însemnat o ispravă plină de pri

254

mejdii. Nimeni n-a auzit vreodată vorbindu-se < de un om care să fi fost acolo și să se fi întors nevătămat. Or, dacă așa au stat lucrurile, negreșit s-a întâmplat o minune”. Unele regiuni gânt năpădite de pirați, care ajung până și în golful Persic. Negustorii arabi se tem în mod deosebit de pirații care pândesc în largul coastelor din

nordul Indiei, ale căror nave cu vâsle sunt mult mai rapide decât corăbiile lor cu pânze, foarte greoaie, și pentru a se apăra de aceștia iau cu ei focul grecesc. *Aventurile lui Sindbad*, oricât de fanteziste ar fi ele, reflectă spaima pe care o inspirau atunci aceste călătorii și primejdiile întâmpinate de navigatori.

Dificultățile navigației însăși nu sunt nici ele mai neînsemnate. Instrumentele de navigație și hărțile geografice, în majoritatea lor persane, rămân mai mult decât inadecvate chiar după studiile întreprinse la porunca lui M'amun (îndeosebi măsurarea lungimii meridianului), iar corăbiile care se rătăcesc sunt nenumărate. Toate aceste primejdii nu-i descurajează pe neguțătorii arabi, a căror flotă domină în mod aproape absolut comerțul internațional. Desigur, în Oceanul Indian și mai departe, până în Indonezia, la negoțul pe mare participă și indienii, iar în porturile golfului Arabo Persic pot fi văzute mari jonci chinezești. În cea mai mare parte, acest comerț va rămâne totuși în mâinile musulmanilor. Situația va fi neschimbată timp de două secole, după care traficul va scădea în folosul chinezilor și indienilor, până în ziua în care, la sfârșitul secolului al XV-lea, portughezul Vasco da Gama, pilotat de un vestit marinăr arab, Ahmed ibn Madjid, va întreprinde cea dintâi călătorie în aceste mări și va

1 Arabii și persanii beneficiază totuși de un avantaj uriaș: pânza de corabie denumită „latină”, triumfiulară, care permite să se navigheze împotriva vântului. Țările mediteraneene, apoi cele din nordul Europei, au adoptat-o și ele în secolul al XV-lea. Acul magnetic, de origine chineză, transmis în Apus de către arabi, este utilizat de către aceștia de la mijlocul secolului al XI-lea (n.a.).

255

Încerca, fără să reușească în întregime, să-i izgonească pe navigatorii musulmani.

Dacă în secolele VIII și IX căile maritime spre Extremul Orient sunt cel mai des folosite, nici vechiul drum al mătășii nu a fost părăsit; acesta este folosit pentru transportul, în cantități limitate, a unor mărfuri ușoare și de preț. Datorită frământărilor politice care au zguduit Imperiul de Mijloc, drumul prin Sinkiang este nesigur și, în ciuda alianței încheiate de dinastia Tang cu Harun al-Rașid, în 798,

itinerarul prin Asia centrală va reintra în plină activitate după ce va trece o bună bucată de vreme.

Plecând de la Bagdad, „drumul Chinei” traversează podișul Iranului pe străvechea cale de la Khanaqim și Kermanșah; apoi, prin Hamadan și Rei, ajunge în Khorasan. În apropiere de Ni-șapur, o bifurcație duce spre India prin Balch, Bamiyan, Kabul și Multan pe valea Indusului. Călătorii care merg în China pot alege, odată ajunși aici, două itinerarii: unul, prin Tașkent și Talas, urcă pe valea fluviului Iii; celălalt se îndreaptă spre Kașgar și un șir dublu de oaze de-o parte și de alta a fluviului Tarim – Ak-sum și Tufan la nord, Yarkan și Khotan la sud –, după care cele două drumuri se întâlnesc, îndreptându-se spre provincia chineză Kansu și orașul Cingan.

În aceste stepe imense și pustiuri de piatră sau nisip, primejdiile nu lipseau, începând cu atacurile bandiților. Caravanele aveau numeroși participanți bine înarmați, precum și o escortă. În schimb, nu era nimic de făcut împotriva intemperiilor: furtuni pornite din senin care făceau să se reverse râurile, întrerupând căile de comunicație și înecând oamenii și animalele; ninsori puternice sau arșite cumplite care secau izvoarele și râurile. Călătoria dura între opt și douăsprezece luni.

Comerțul cu mătăsuri, acum toarse și țesute în mai multe regiuni ale imperiului musulman, precum și în Bizanț, nu a încetat în întregime”.

256

Încă multă vreme, baloturile cu mătăsuri de cea mai bună calitate vor continua să traverseze Asia centrală și Khorasanul. Pe acest drum sosesc însă tot mai multe porțelanuri chinezești: moda acestora se răspândește cu repeziciune la curtea din Bagdad, desigur după ce guvernatorul Khorasanului Ali b. Isa i-a trimis lui Harun douăzeci de obiecte din porțelan chinezesc imperial, „nemaivăzute”. Mirodenii care nu se găsesc în India și Asia de sud-est, jaduri, mosc, foarte apreciat la Bagdad, sosesc și ele din China pe aceeași cale (două-trei veacuri mai târziu, ceaiul va lua locul mătăsii în comerțul est-vest). În schimb, arabi și persani exportă în China parfumiuri, perle, coral, tămâie, anumite textile de mare lux. Turcii din Asia centrală

cumpără de la ei mățasuri, monede, în schimbul armelor, obiectelor de aramă, pislei și mai ales în schimbul sclavilor.

Produsele destinate schimbului

Sclavii sunt indispensabili bunului mers al societății abbaside, într-o asemenea măsură încât încetinirea recrutării lor poate provoca perturbări în economie. Pentru executarea muncilor pe care oamenii liberi refuză să le facă este nevoie de mulți sclavi, cu atât mai mult cu cât musulmanii îi eliberează destul de ușor. Or, religia interzice ca un musulman să ajungă sclav. Războaiele de cucerire puseseră la dispoziția învingătorilor un număr considerabil de prizonieri de ambe sexe, dintre care mulți au devenit sclavi. Atunci când expansiunea arabă și-a atins limitele, Singura sursă de prizonieri e reprezentată de incursiunile în teritoriul bizantin.

După ce această sursă devine la rândul ei insuficientă sub Abbasizi 1, traficanții se duc după sclavi oriunde îi pot găsi, astfel încât pie

1 Sclavii turci sunt puțini la număr sub Harun (n.a.). 237

tele Bagdadului oferă sclavi de originile cele mai diverse: „Telalul s-a uitat la neguțătorii aflați de față și a băgat de seamă că nu veniseră cu toții. A așteptat ca piața să fie bine înzestrată și să se vândă slujnice de toate neamurile, nu-biene, takuriene [Sudan], france, maraghienne [Azerbaidjan], grecoalice, tătăroalice, cercheze, berbere, etiopiene, khalangiene [o rasă metisată] și încă altele” x.

Din continentul negru sunt aduși mulți nu-bieni, etiopieni, bantu, somalezi, până și senega-lezi sau ciadieni. Cumpărați de la șefii de trib, sau capturați de către bande de traficanți aflați în legătură cu negustorii din marile orașe africane sau de pe coasta arabă, aceștia sunt duși din oraș în oraș, pe uscat sau pe mare. Cei destinați să devină eunuci, adeseori sudanezi, vânduți la prețuri mult mai ridicate, sunt castrați în Egipt.

O altă sursă o constituie Europa centrală și de est. Anglo-saxonii și slavii sunt cei mai apreciați. Începând din secolul al VIII-lea, ei au luat locul acelor vânduți pe piața internă de către traficanții din țările catolice ale Europei occidentale.

Există mai multe căi urmate de convoaiele de sclavi spre piețele

cele mai vestite: la răsărit, pe Volga (Itil, capitala kazarilor), Armenia (unul din centrele de castrare), Rei și Bagdad; altă cale o constituie Marea Neagră, iar o a treia coboară pe Rin și Dunăre. În Europa occidentală, piața cea mai importantă este la Verdun, centru de castrare aflat în cea mai mare parte în mâinile evreilor. De aici, pe Saone și Ron, ei sunt duși la Narbonne sau Arles, de unde vor fi trimiși fie în Spania, fie în Orient. Alte piețe importante sunt Veneția, devenită unul din marile centre de procurare a sclavilor de la jumătatea secolului al VIII-lea, în ciuda protestelor papilor, și Praga. Astfel, în toată Europa sunt capturați bărbați și femei, care vor fi apoi vânduți musulmanilor și creștinilor din Bizanț:

1 O mie și una de nopți (n.a.).

258

anglo-saxoni, duși la Veneția prin Lyon sau trimiși direct în Spania; lombarzi, cumpărați de negustorii din sudul Italiei și revânduți în Egipt și Ifriqiya.

Musulmanii apreciază armele făurite în Europa catolică. Superioritatea germanilor, cei mai vestiți făurari de săbii, se explică fără îndoială prin legăturile întreținute de aceștia cu popoarele Asiei Centrale, probabil cu turcii, a căror reputație de buni fierari datează din cele mai vechi timpuri. Orientalii apreciază și armele scandinave, solide și suple totodată.

Musulmanii cumpără din Apus și metale, blănuri, lemn pentru construcții maritime. Europa, înapoiată și săracă, nu mai are alte mărfuri de vânzare, iar ceea ce cumpără e destinat unei neînsemnate minorități: este vorba de produsele de lux, pe care ea nu le produce, și în primul rând textilele. Înalțul cler și nobilimea poartă robe de mătase purpurie brodate cu aur. Veșmintele lui Carol cel Mare și ale fiicelor sale îi uluiesc pe poeți. Ludovic Germanic¹¹ se vede nevoit să dea un edict prin care interzice soldaților săi să se îmbrace în mătăsuri brodate. Alcuin² denunță clerul care risipește banii bisericilor pe straie de mare lux. Europa mai importă, în cantități limitate, mirodenii, plante medicinale, fildeș, veselă de aur și argint.

Astfel, între Apus și Răsărit se înfiripă mai multe căi comerciale. Una pleacă din Anglia, trece prin Bretania și ajunge la Lisabona, apoi în

porturile musulmane ale Atlanticului. Alta vine din Germania și țara francilor, după care ajunge, prin Narbonne, în Spania și Africa de Nord. Porturile italiene – Amalfi, Gaeta, Salerno – încep să joace și ele un rol de intermediar

1 Ludovic al II-lea Germanicul, rege al Germaniei (843 – 876). Prin tratatul de la Verdun (843) devine rege al părții răsăritene a fostului imperiu carolingian (n.tr.).

Alcuin (Albinus Flaccus) (c. 735 – 804), învățat anglo-saxon. Teolog, profesor la școala palatină din Aachen, colaborator al lui Carol cel Mare în domeniul culturii și promotor al „renașterii carolingiene” (n.tr.).

H

H

H

Î₅?

cu orașele din Africa de Nord – Tunis, Fosfat, Kairuan. La rândul lor, negustorii scandinavi și ruși trimit până la Bagdad blănuri, arme, miere și ceară de albine, cai și, firește, sclavi. Ei aduc de acolo țesături, veselă, monede de argint. Schimburile se fac cu caravanele, dar mai ales pe căile fluviale, Donul, Volga, Niprul către Marea Caspică și Marea Neagră, unde are loc joncțiunea cu negustorii musulmani din Azerbaidjan, Gurgan și Kwarizm, dar unii dintre ei ajung până la Kiev, pe cursul superior al Volgăi și la Marea Baltică.

Astfel, lumea musulmană constituie centrul unei vaste mișcări comerciale, făcută să răspundă dezvoltării consumului, la rândul lui generator de noi activități. Acest apel către consum a furnizat civilizației islamice baza materială fără de care n-ar fi cunoscut probabil niciodată o asemenea înflorire. Tocmai această prosperitate, bazată pe o putere politică solidă, a fost cea care a îngăduit imperiului abbasid să devină acel creuzet în care s-au topit aporturile civilizațiilor vecine sau îndepărtate, iar Europa medievală și-a găsit una dintre rădăcinile sale esențiale.

Capitolul IX

SETEA DE CUNOAȘTERE

Căutați știința, chiar dacă va trebui pentru aceasta să mergeți

până în China.

MAHOMED, Hadit

Cerneala învățatului este mai sfântă decât sângele martirului.

MAHOMED, Radit

Mari constructori, iubitori nostalgici de poezie arabă și beduină, Omeiazii nu par să fi fost sensibili la influențele intelectuale ale imperiilor pe care le distrugeau. Încă de la sfârșitul secolului al VII-lea, unii califi aveau totuși biblioteci: primul dintre ei a fost Moawia, urmat de prințul Khalid, fiul lui Yazid I. Astfel, Ibn al-Adun ne informează că acesta „a chemat câțiva filosofi greci care trăiau în Egipt și mânuiau arabă cu limpezime și ușurință. El le-a cerut acestora să tălmăcească din grecește și din coptă cărțile de alchimie. Ele au fost primele tălmăciri făcute pe pământ islamic” i. Aceste lucrări erau însă izolate și singurul autor celebru din epoca respectivă, Djahir, acel Geber din tratatele latinești de alchimie, a fost probabil o născocire a propovăduitorilor ismaelieni din secolele IX-X, din rațiuni politice². Prin urmare, înainte de venirea Abbasizilor nu există

1 Ibn al-Alim, citat de J. Vernet (n.a.). 1 Asupra acestei controverse, a se vedea J. Vernet, *°Peit.* (n.a.).

261

nicio știință specific arabă. Arabii vor crea lucrări originale abia după studierea operelor vechilor greci, ale iranienilor și indienilor. Islamul va asimila contribuția culturilor care l-au precedat și apoi, între secolele X-XIII, va transmite această moștenire Occidentului.

Moștenirea Antichității

Originile răspândirii elenismului în Orientul Mijlociu arab datează dintr-un trecut îndepărtat. După conciliul de la Niceea (325), Biserica a realizat faptul că în Siria, creștinii care vorbeau o limbă arameeană, siriană, se depărtau de teologia și cultul catolic și, prin urmare, se impunea să fie instruiți. La Nisibe, lângă hotarul dintre Siria și Mesopotamia de nord, a fost întemeiată o școală, încredințată unui teolog, Efraim. După ce perșii au cucerit Nisibe, Efraim a fost nevoit să fugă la Edessa și a întemeiat aici o altă școală, Gare a devenit în scurtă vreme renumită. Predarea se făcea în limba siriană și tot în această limbă au început să fie traduse cărți grecești, pe la sfârșitul secolului al

IV-lea; mai întâi lucrări de teologie, urmate de unele texte ale lui Aristotel. În anul 431, conciliul de la Efes a condamnat schisma lui Nestorius 2. Cum cea mai mare parte

1 Sfântul Efraim Sirianul (c. 306 – c. 378), teolog și predicator creștin, s-a numărat printre scriitorii cei mai importanți și mai răspândiți în mănăstirile orientale th.tr.).

a Nestorianismul, care a luat naștere la începutul secolului al V-lea, îi atribuie lui Hristos două dimensiuni: persoana omenească, a cărei mamă este Maria, și persoana divină a logosului. După discuții îndelungate, mai ales între Ciril, patriarhul Alexandriei, adept al doctrinei ortodoxe, și Nestorius, episcop de Constantinopol și principal propovăduitor al noii doctrine, a fost convocat un conciliu la Efes în 431, care a condamnat nestorianismul. Acesta a câștigat îndată numeroși adepți și s-a răspândit în Iran, Peninsula Arabică, în India și până în China, ajungând la peste 200 diocenze. Numărul și influența nestorienilor a scăzut rapid după invaziile lui Tamerlan, în sec. XIV-XV, și după luptele naționalităților din Orientul Mijlociu, în sec. XIX (n.a.).

262

a școlii de la Edessa se pronunțase în favoarea lui, împăratul Zenon, partizan al monofizismului, a poruncit închiderea acesteia la sfârșitul secolului al V-lea. Școala s-a instalat din nou la Nisibe, unde a devenit marea universitate a bisericii nestoriene, având ca anexă o facultate de medicină și un spital. Biserica nestoriană își extinde atunci influența, misionarii săi se răspândesc în Asia centrală și în peninsula Arabică, ajungând până la Medina.

Traducerea operelor Greciei antice s-a răspândit însă mai ales la Gundeshapur, în vestul Iranului, încurajată de regele sassanid Ghosroes I. Dușman neîmpăcat al basileului, dar mare admirator al culturii moștenite de Bizanț, acesta a oferit adăpost ultimilor filosofi neoplatonicieni după închiderea școlii de la Atena în 529, la porunca lui Iustinian. Chosroes voia să întemeieze la Gundeshapur o academie, asemenea aceleia care crease renumele Alexandriei. În acest centru intelectual foarte activ, unde predomina cultura grecească, se predă logica, medicina, matematică, astronomia (exista și un observator). Limba siriană era folosită mai mult decât persana și în ea au fost

traduse operele lui Galenus, o mare parte din Hipocrat, *Logica* lui Aristotel, un tratat al lui Porfirius, tratate de astronomie, matematică și agricultură. Printre traducătorii ale căror nume ne-au rămas, îi amintim pe episcopul monofizit Georgios, care a tradus *Organon*-ul lui Aristotel, și un alt episcop, Severos, traducător al *Analiticelor* și căruia i se atribuie răspândirea în Iran a cifrelor așa-zise „arabe”, provenite în realitate din India. Profesorii și medicii din Gundeshapur, aproape de Mesopotamia, s-au simțit atrași în mod firesc de Bagdad, de marile sume de bani și onorurile oferite de califi. Djibril, medicul lui Harun, era nepotul unuia dintre cei mai vestiți medici ai „vremii, Ibn Bakhtyashu, care predase și el la Gundeshapur.

La Bagdad ajung și din alte locuri cunoștințele care vor fi asimilate de cultura arabo-islamică: din Antiohia, din Harran (în Siria), centru gnosis

263

tic unde se răspândește și un păgânism de origine babiloniană bazat pe studierea cerului, din nordul Indiei și mai ales din Bactriana. De la cucerirea lui Alexandru, toate aceste regiuni păstrează amprenta gândirii grecești. Sub influența aristotelismului, științele naturale și medicina, astronomia și matematica ocupă un loc important. Se întrevede totodată influența neoplatonicismului și a unui creștinism puternic elenizat. Aceste curente de gândire străină, mai ales grecească, alcătuiesc ceea ce se va numi *falsafa*, care stă la baza elanului intelectual al lumii arabo-musulmane.

Epoca de aur a științei arabe

Tot atunci va începe și o extraordinară activitate de traducere și comentare a operelor Antichității, rezultat al deschiderii lumii arabe către lumea mediteraneană elenizată. Abbasizii își îndreaptă atenția spre orizontul intelectual și spiritual al țărilor cucerite, care fusese neglijat de Omeiazi. Școala nestoriană și Gundeshapur au jucat un rol hotărâtor în nașterea acestei noi culturi. La aceasta a contribuit în mare parte **x** și sprijinul oficial de care s-au bucurat. Harun al-Rașid încurajează oamenii de știință și traducătorii. El trimite în Bizanț o misiune în căutarea manuscriselor grecești, pentru a fi traduse în arabă și siriană. Fiind un om foarte cultivat, Djafar Barmekidul îl

încurajează în această direcție. Tatăl său, Yahya, adusese medici și filosofi din India, iar toți cei care contribuie la progresul cunoașterii se bucură de protecția lui. La rândul

1 Mansur îi ceruse împăratului Bizanțului să-i trimită lucrări de matematică, în special operele lui Euclid. Jefeirea orașelor cucerite-Amorium, Ancyra – îmbogățește bibliotecile califilor. Uneori, arabii le cereau bizantinilor cărți ca despăgubiri de război (n.a.).

264

său, Mamun 1 va trimite o misiune la Constantinopol, cu porunca de a-i aduce operele lui Aristotel. Așa cum îi răsplătesc pe poeți, demnitarii și curtenii îi protejează pe traducători și pe comentatori.

Pentru arabi, astrologia e știința cea mai nobilă, căci ea este legată de cerințele cultului: orientarea spre Meca, fixarea orelor de rugăciune și a lunii de ramadan etc. Sub influența unor personalități din Khorasan și în special a Barmekizilor, primele traduceri în arabă vor fi din domeniul astronomiei și matematicii. Sassanizii încurajaseră puternic lucrările de astronomie, la care indienii, foarte avansați în acest domeniu, contribuiseră cu cunoștințele lor. La Merv funcționa de multă vreme un observator. După cucerirea provinciei, cercetările au continuat mai întâi tot acolo, apoi la Bagdad. Din timpul domniei lui Harun, poate chiar cu puțină vreme înainte, 6-a început traducerea unei lucrări indiene de astronomie din secolul al V-lea, *Siddharla*. Aceasta a determinat, la rândul ei, traducerea *Elementelor* lui Euclid și a *Almagest-ului* lui Ptolemeu, probabil la inițiativa lui Harun (i s-ar fi atras, se pare, atenția că astronomii lui nu erau capabili să înțeleagă lucrarea indiană din cauza cunoștințelor lor insuficiente în materie de geometrie). În aceeași perioadă, sunt elaborate tabele ale mișcării planetelor, având drept sursă lucrările indiene și persane; unele îl au ca autor pe bibliotecarul-șef al lui Harun, Fadl ibn Nawbakht. Foarte interesat de astronomie și astrologie, „știință a decretelor legilor”, Mamun va porunci și el unor savanți să redacteze noi tabele astronomice și să măsoare un grad de meridian, pentru a calcula

1 Potrivit legendei, Mamun ar fi înțeles importanța moștenirii elenistice în timpul unui vis, când Aristotel I s-a arătat și i-a răspuns la

întrebări: „Ce e frumusețea? – o e frumos pentru rațiune.

— Și ce e? Ce e frumos pentru lege.

— Și ce e?

— Ce încuviințează majoritatea. – Spune-mi altceva.

— Cine îți dă sfaturi cu privire la aur, va fi pentru tine precum aurul”. (Ibn al-Nadim, citat de J. Vernet) (n.a.).

265

n & „615 – 690>.

autor al

266

cu mai multă precizie circumferința pământului. Pe viitor însă, grecii vor fi cei care îi vor inspira pe astronomii arabi. Același lucru se va întâmpla și în domeniul matematicii.

În ceea ce privește medicina, se traduce *Pandectae medicinae*, enciclopedia grecească a lui Aron din Alexandria. Medicul lui Harun, Djibril, s-a ocupat de *Kunnash*. Această lucrare, elaborată în siriană, care se inspira din operele lui Galenus, Hipocrat, și Paul din Egina*, va constitui multă vreme o autoritate în materie. Ayyub din Edessa va adapta și el în siriană operele lui Galenus și Simeon din Taibuth. Ali Sahl al-Tabrai, fiul traducătorului *Almagest-ului*, va elabora, la rândul lui, o importantă lucrare de medicină, *Paradisul înțelepciunii*. În domeniul agriculturii, vom cita Vindonios *Anatolios*, tradus tot la porunca lui Harun al-Rașid.

Printre traducătorii de lucrări științifice, se mai cuvine să-l amintim pe Hunayn ibn Ișaq, contemporan cu Harun. Fiul său Yakub și nepotul său I Hubays, creștini nestorieni islamizați, îi vor continua activitatea. Știința arabă le datorează numeroase adaptări din autorii greci: Aristotel, Euclid, Galenus, Ptolemeu și alții. În sfârșit, să-i cităm și pe cei trei fii ai lui Musa ibn Shakir, fost tâlhar de drumul mare devenit șeful poliției califului. Unul dintre aceștia era un astronom de valoare, altul un admirabil specialist în mecanică, iar cel de al treilea în geometrie. Ei au lăsat un tratat care va fi tradus în latinește (*Liber trium fratrum de geometria*). Foarte bogați, aceștia își vor constitui propria școală de traducători și de savanți. Multe alte lucrări sunt traduse atunci din greacă și siriană, limbă care se va folosi în

continuare, cât timp va funcționa școala de la Gundes-hapur, până la sfârșitul secolului al VIII-lea. Se traduce însă tot mai mult din greacă sau din siriană în arabă. Arabă devine limba tuturor intelectualilor din Orientul Mijlociu, deși evreii continuă să-și scrie lucrările în ebraică, iranienii în persană, creștinii în siriană. Treptat, traducătorii științifici nu se mai mulțumesc să traducă operele Antichității: ei le adaptează, le verifică, refac calculele și uneori adoptă poziții opuse. Chiar Aristotel este criticat: „Sâcâitor la cei mai mulți este respectul fără măsură ce-l arată pentru ideile lui Aristotel. Ei îi primesc părerile ca pe niște adevăruri fără greș, nu fără a ști totuși că el n-a făcut niciodată altceva decât să ticluiască teorii cum s-a priceput mai bine, fără a pretinde că ar fi ocrotit de Domnul sau neînstare de a greși” 1.

Prin urmare, traducătorii încetează treptat să fie numai „transmițători”, ci adevărați savanți; astfel ia naștere un adevărat spirit științific. Kwarizmi (m. 830) a fost unul dintre cei mai mari matematicieni arabi. El a introdus sistemul zecimal și lui i se datorează o carte – *Al-djabr* – care stă la originea algebrei noastre. Al-Biruni – Aliboron –, savant enciclopedic, a elaborat tratate de astronomie, de matematică, fizică și medicină. El a fost și un geograf celebru, așa cum vom vedea. Ibn Sina – Avicenna – (m. 1037), filosof, medic, chimist, fizician, autor extrem de prolix, a abordat aproape toate domeniile, chiar și muzica. Ibn Haytam – Hazin – (m. 1039), savant universal, matematician și fizician, este autorul unei *Optici* unice în lumea arabă. Razi, medic cunoscut pentru lucrările sale în domeniul variolei, a pus la punct o uriașă enciclopedie medicală, în baza a numeroase observații clinice. El a mai compus și o serie de lucrări de filosofie, teologie și științe naturale, precum și *Sirr al-asrar*, care inaugurează chimia științifică. Omar Khayyam (m. 1126), mai vestit pentru catrenele lui decât pentru opera științifică, a lăsat o *Algebră* de mare valoare.

Geografii arabi dețin și ei un loc important, uternica economie a Abbasizilor îi va trimite pe marinari și negustori până în China. Deja de 1 Citat de Abdul Salam (n.a.j).

multă vreme, descrierile lumii datorate grecilor sâni perimate. Încă de la începutul secolului al IX-lea, observația va înlocui tradiția și

curând va apărea o literatură geografică arabă a cărei exactitate încă ne uimește.

Lăsând la o parte povestirile distractive și fanteziste, ca, de pildă, *Călătoriile în Orientul îndepărtat* ale negustorului Suleyman, *Călătoria la bulgarii de pe Volga* de IbnFadian, sau *Minunile Indiei* de căpitanul Buzurg b. Shahriyar, mulți autori relatează ceea ce au văzut cu precizie și fără prea multe întâmplări neverosimile. Adeseori aceștia sunt șeai de poștă (*barid*), nevoiți să călătorească datorită funcției lor. Acesta e cazul lui Ibn Khurdadbeh (sfârșitul secolului al IX-lea) și al *Cărții ținuturilor și provinciilor*, pe care i-o datorăm, unde descrie în amănunțime fiecare țară, oferind o serie de distanțe și itinerarii comerciale. Yakubi (sfârșitul secolului al IX-lea) descrie, la rândul său, în *Cartea țărilor*, drumurile ce duc la hotarele imperiului, după observațiile făcute de el și de alți călători, pe care îi consideră demni de încredere. Masudi (m. 956) a fost și el un mare călător, care a navigat pe Marea Caspică și pe Mediterana. Masudi consideră că geografia face parte din istorie și subliniază influența mediului asupra oamenilor, animalelor și plantelor. *Câmpiile de aur*, lucrare care îi aparține, constituie un adevărat izvor nesecat de informații, ca și *Analele* lui Tabari (m. 923), o cronică de la facerea lumii.

Toți acești oameni situează Irakul și Bagdadul în centrul lumii și ele constituie punctul de plecare al descrierilor lor. Ei își limitează observațiile la țările islamice. Apusul nu îi interesează. Nu există nicio relatare făcută de călători arabi în Europa din Evul Mediu timpuriu. Cele câteva pagini pe care i le consacră oglindesc disprețul lor pentru aceste popoare „păgâne”, barbare, inculte și murdare. Universul arabilor se limitează la țările Orientului, cu care fac schimb de produse.

Pentru alți geografi, ca Ibn Rusteh sau Balkhi – autor al unui *Comentariu de hărți*

Ui peninsula Arabică, mai precis Meca, este cea care constituie centrul lumii, deoarece Profetul aici a primit revelația. Străduindu-se neîncetat să-și orienteze observațiile în concordanță cu Coranul, ei elaborează lucrări cu un caracter mai științific, care depășesc simplele observații în secolul al X-lea, Muqadassi extinde domeniul geografiei, introducând studiul etniilor, al obiceiurilor, limbilor, unităților de

greutate și măsură, și consemnând doar rezultatele propriilor sale observații. Geografia arabă își atinge însă apogeul în secolul al XI-lea, odată cu al-Biruni. Acesta l-a însoțit pe Mahmud de Ghazni x în India, iar rezultatul călătoriei lui a fost monumentală *Carte a Indiei*, adevărată sumă a cunoștințelor despre această țară. Tot el a întreprins și o examinare critică a lucrărilor de geografie anterioare și a lăsat observații remarcabile cu privire la astronomie și geografia fizică, în sfârșit, al-Biruni a pus la punct un procedeu de desalinizare a apei de mare și a determinat greutatea specifică a substanțelor.

Toate aceste lucrări, mai întâi traduceri, apoi compilații, comentarii și opere originale constituie biblioteci voluminoase, iar biblioteca lui Harun folosea un personal considerabil.

Era oare această știință compatibilă cu revelația credinței? Fie ei din Gundeshapur „Bagdad sau Basra, savanții se întreabă: există o contradicție între filosofia greacă și concepția asupra lumii, morala și politica impuse de Coran? Pentru al-Kindi (m. 873), primul dintre filosofi musulmani căruia i s-a acordat titlul de „filosof al arabilor”, nu există niciun dezacord fundamental între învățăturile Profetului și gândirea grecească; al-Farabi și Avicenna îl vor urma, reținând din islam doar aspectul său social. Al-Ghazali (1058 – 1111), neîndoielnic teologul cel mai important al islamului, a cărui influență ar putea

— Sultan afghan (969 – 1030); a invadat India, a anexat unjabul și a ocupat bazinul fluviului Indus. El a introdus religia islamică în India (n.tr.).

fi comparată cu cea a lui Toma d'Aquino în teologia creștină, acordă o pondere mai mare gândirii mistice.

În vremea lui Harun al-Rașid și în următoarele două secole numărul învățaților și filosofilor a crescut spectaculos, în așa măsură încât această perioadă a fost denumită epoca de aur a științei arabe. Prin anul 830, Mamun creează un cadru oficial acestei mișcări uriașe, întemeind la Bagdad „Casa înțelepciunii” (*bayt al-Hikma*), un fel de academie însărcinată cu traducerea și „cercetarea științifică”. Lumea vine aici ca odinioară la biblioteca din Alexandria. Cei care sunt admiși să lucreze primesc un salariu.

Din toate colțurile imperiului sosesc astronomi, matematicieni,

medici, geografi, filosofi, traducători sau scriitori de opere originale. Aceștia participă cu toții la avântul științific și intelectual. Ei fac să răsară din vechiul Orient o nouă civilizație și cultură, rezultat al amestecului marilor culturi ale Mediteranei orientale și Orientului Mijlociu. Această cultură, care cuprinde o vastă arie de cunoștințe, va fi asimilată, la rândul ei, de Occident, oferindu-i principalele repere ce îi vor îngădui să progreseze.

Cultura arabă în Occident

Pentru a ajunge până la învățații occidentali, care nu dispuneau până atunci decât de compilații latinești datând din imperiul roman târziu, cultura arabă urmează trei căi principale.

Cea dintâi e destinată îndeosebi lucrărilor medicale. Pornind din Ifriqiya și Sicilia, ea ajunge la Salerno, unde există de mult timp o celebră școală de medicină. Aduse și tălmăcite de un medic – sau un neguțător – venit din Cartagina, care se convertește luând numele de Constantin, aceste cărți de medicină arabă dau învățaților școlii de la Salerno imboldul științific ce le lipsea pe atunci. De aici, el se va transmite celorlalte școli din Europa.

270

Sicilia și Italia meridională exercită o influență mai vastă în mediul intelectual creștin. O cultură greco-latină arabă înflorește, grație toleranței și înclinației pentru îndeletnicirile minții, manifestate rând pe rând de emirii musulmani, regii normanzi, apoi de către familia imperială Ho-henstaufen și casa de Anjou. Frederic al II-lea aduce la curte savanți orientali, iar Michael Scot, printre altele unul din marii traducători de la Toledo, va trăi o vreme în preajma lui. La curtea regelui mai trăiau: Teodor din Antiohia, eminent intelectual arab, care a fost astrologul și totodată unul din secretarii săi; Leonardo din Pisa (Fibonaoci), care, se crede, a introdus cifrele „arabe” în Occident; ori Manfred² bunăoară, atât de arabizat încât papa l-a denunțat ca „domn al sarazinilor”, însuși Carol de Anjou, care a pus capăt dominației Hohenstaufenilor în Sicilia, a hotărât traducerea enciclopediei medicale a lui Razi. În felul acesta a fost organizat un centru de traduceri în latină, arabă și italiană, care pune la dispoziția elitelor intelectuale operele Antichității. și ale Orientului.

Și mai esențial a fost rolul traducătorilor și al învățaților din Spania și Portugalia. Este întreprinsă o muncă uriașă, la care iau parte creștini, evrei și musulmani de toate naționalitățile. În foarte scurtă vreme, savanții întregii Europe se grăbesc să ajungă în aceste noi lăcașuri de cultură, unde pot găsi operele Antichității, din care nu cunoscuseră până atunci decât extrase. Unul dintre primii care s-au dus în Spania a fost matematicianul și filosoful Gerbert, care va deveni papă sub numele de Silvestru al II-lea, în 999. Timp de trei veacuri, alții îi vor urma exemplul, printre care filosoful englez Daniel de Morley.

1 Este vorba de Frederic al II-lea (1194 – 1250), regele Siciliei din 1197, rege al romanilor din 1216, apoi împărat al Occidentului din 1220 în.tr.).

a Manfred (1232 – 1266), rege al Siciliei între anii 1258 și 1266, fiul natural al împăratului Frederic al II-lea (n.tr.).

371

Cam în jurul anului 1200, toate principalele opere științifice ale Antichității vor fi traduse în latină. La Segovia, Robert de Chester a tradus *Algebra* lui Kwarizmi. La Barcelona, Platon din Tivoli traduce, la jumătatea secolului al XII-lea, *Tratatul de astronomie* al lui al-Battani, *Opus quadripartum*. a lui Ptolemeu și *Algebra* lui Abrahim ibn Hiyya. Hermannus Slavul traduce Coranul, precum și mai multe cărți de astronomie. Gerardus de Cremona traduce *Almagest* \ dar și opere ale lui Kindi, Euclid, Arhimede, Hipocrat, Razi, Ibn Sina și alte lucrări ale lui Ptolemeu, în total optzeci și șapte de cărți, ceea ce face să se creadă că ar fi condus o școală de traducători.

Prin comparație, traducerile în ebraică dețin un loc secundar. Printre învățații evrei ai epocii, trebuie amintită familia Tibbon, stabilită la Granada, Lunel, Marsilia și Montpellier. Timp de mai multe generații, ea a fost de departe cea mai productivă. Moses Tibbon a semnat vreo treizeci de traduceri. Prophatius, care locuia la Marsilia, a scris și lucrări originale, printre care un *Almanah*; acesta, tradus în latinește, va fi folosit de astronomi până în Renaștere.

Regii și prinții Spaniei creștine sau musulmane favorizează această mișcare științifică. În secolul al XI-lea, Sevilla, Málaga, Córdoba, Almería, Mallorca, urmate de Toledo, vor cunoaște astfel un remarcabil

avânt științific.

Micii principii creștini care luptă împotriva maurilor încurajează în același timp studiile arabe și traducurile. În secolul al XIII-lea, marea figură a lui Alfonso cel Înțelept îi domină pe toți; fiind el însuși un mare învățat, sub conducerea sa au fost elaborate *Tabelele Alfonsine*, care îi vor călăuzi multă vreme pe navigatori. În Portugalia, unul din nepoții lui, regele Dinis, a realizat o operă comparabilă, deși de dimensiuni mai mici, punând să fie traduse în portugheză opere arabe.

Traducerea în arabă a *Marelui sistem astronomic* (*Megale Syntaxis*) al lui Ptolemeu (n.tr.).

latine și spaniole. El va întemeia Universitatea din Lisabona, transferată ceva mai târziu la Coimbra.

Prin comparație, munca intelectualilor veniți în Levant cu cruciadele pare mult mai modestă. Puțini au fost aceia care s-au interesat de operele științifice și literare ale popoarelor cucerite de către cavalerii creștini. Doar Adelard de Bath și Ștefan din Antiohia s-au stabilit câțva timp în Orient și au desfășurat o activitate de traducători. Adelard, de origine engleză, a tradus *Tabelele astronomice* ale lui Kwarizmi și *Elementele* lui Euclid.

Poezia în veacul celui Drept-Călăuzit

Influența Antichității grecești și chiar aceea a Iranului și Indiei asupra poeziei arabe au fost destul de neînsemnate. Arabii nu cunoșteau poezia greacă. Pentru ei, Homer nu însemna mai mult decât un nume, iar de Aristocan nici măcar nu auziseră. Sub Abbasizi nu se face nicio traducere de poezie străină. De altfel, consideră scriitorul Djahiz, poezia nu se poate traduce: „Țesătura ei se rupe, măsura e nimicită, frumusețea ei dispare, nu mai rămâne decât proză” 1. Pe arabi îi interesează înțelesul și științele popoarelor pe care le-au învins, nu însă poezia.

În cursul secolelor preislamice, poezia lirică recitată domnise fără rival. Ea cânta, într-o limbă foarte bogată, vitejia eroilor, natura, femeia iubită, animalele, singurătatea nomadului în deșert. Această poezie încă mai există sub Omeiazi, dar pe măsură ce modul de viață arab se schimbă, forma de exprimare a sentimentelor evoluează. Influența Iranului nu e străină de această evoluție. Literatura citadină

și rafinată o urmează pe aceea a marilor spații Viața beduinilor rămâne
Citat de Charles Pellat (n.a.).

273

doar o amintire și apare o nouă formă de poezie: este vorba de scurte compoziții care, folosind un metru mai ușor (*radjaz*), cântă vinul, grădinile, vânătoarea, dragostea pentru cântărețe.

Abu Nuwas este reprezentantul cel mai cunoscut al acestei școli. Numele poetului este indisolubil legat de cel al lui Harun al-Rașid în basmele populare. Cele *o mie și una de nopți* îl evocă adeseori: „Califul avea obiceiul, spune Șeherezada, să trimită după poet ori de câte ori îl apăsau grijile, ca să-i ticluiască pe loc stihuri sau să așeze în versuri orice snoavă i s-ar fi povestit” ¹. El și-a petrecut primii ani din viață la Basra, important centru cultural. Fiind chiar tipul poetului bahic, el descrie propriile petreceri desfrânate și se înfățișează pe sine în mijlocul adolescenților care nu-i cruță, după cum spune, nici punga și nici susceptibilitatea. Își bate joc de sine cu ușurință atunci când povestește, de pildă, farsele care i s-au făcut, fie când era băut ori când tinerii săi tovarăși de petrecere îl jecmăneau fără milă. Iată, de pildă, poemul lui intitulat *Beție*:

În trei pornit-am spre tavernă să căutăm un strop de vin...
Bătând la ușă: „Ce noptateci sunt cei ce-n pragu-mi se ațin?”.
Răspuns-am: „Suntem tineri care aici ne-am cunoscut, mă-nchint Ne poți uni-n prietenie iar dacă nu, ne despărțim”. „Bineveniți acei ce-n minte credință au, și nu venin! „Atunci ne dă un *kayl* 2 în oale buzate – că plătim peșin” ... Am întrebat-o: „Care-i prețul? Și cum ți-e numele de crin?”. „Hannun mi-e numele; și dirhemi la trei ulcele, nouă vin”. Când noaptea se sfârși, aduse cântarul pentru aur fin. „Nu-l vrei pe unul dintre noi drept amanet? Că-s bani puțini!”

T

1 A se vedea și A 378-a și A 379-a *Noapte* (n.a.). 1 Unitate de măsură (n.tr.).

274

Îmi zise: „Tu să-mi fii zăiogi De n-aduci bani, în veci te țin 1” ¹.

Ca mulți dintre poeții Orientului, Abu Nuwas plânge timpul trecător și dispariția prietenilor veseli, cu care petrecuse la atâtea

chefuri. Uneori cade într-un pesimism total:

Și-un chip frumos va fi țărână, făptura fină, tot țărână, și hotărârea, vitejia, părerea bună, tot țărână.

Și cel ce-i neam străvechi, în viață orice-ar zidi, n-o să rămână; vecinului să-i spui că pleci spre altă, depărtată stână.

De cercetezi cu minte, lumea-i dușman în straie de amic; stăpână 2.

Mare păcătos, Abu Nuwas trage nădejde totuși că Allah îl va ierta, deoarece, spune el, „sunt o făptură prea nevolnică pentru ca Allah să se ocupe de mine”. Și exclamă:

Păcatele ți se înmulțiră și cauți Domn mai iertător; vrei să ajungi în rai de glorie; recunoștința drept izvor; îți vei mușca de ciudă mâna de ce-ai lăsat ca muritor! 3.

Înzestrat cu un extraordinar talent al improvizației, într-o vreme când în cercurile cultivate se folosea adesea exprimarea în versuri, el e considerat drept unul dintre geniile cele mai fecunde ale literaturii arabe. Masudi ne-a lăsat un portret al poetului: „Abu Nuwas a cântat vinul, cu buchetul, parfumul, frumusețea, culoarea și lucirea lui, cu înrâurirea lui asupra sufletului. El a zugrăvit mesele, cupele și amforele, mesenii.

1 Traducere preluată din *Antologie de poezie arabă*.

Perioada clasică. Traducere, antologie și note de Grete Tartler și Nicolae Dobrișan, București, Editura Minerva.

1982, vol. II, p. 50. Poezia are aici titlul *Zălog la Hannun*; traducerea este semnată de Grete Tartler (n.tr.).

2 *Ibidem*, p. 46 – 47. Poezia poartă titlul *Zuhd* (asceză, renunțare la cele lumești) (n.tr.).

3 *Ibidem*, p. 47. Titlul poeziei este chiar *Păcatele H se-nmulțiră...* (n.tr.).

275

vinul de zori și vinul de seară... cu un har atât de desăvârșit incit, să zicem astfel, ar fi putut fereca porțile poeziei lirice dacă domeniul acesteia ar fi fost mai puțin cuprinzător și ar fi avut hotare cu putință de atins...”

Abu Nuwas se pare că ar fi pierit în urma răzbnării familiei

Nawbakht (neam de savanți, unul din membrii acesteia fiind bibliotecarul lui Harun al-Rașid), despre care se pare că a scris versuri injurioase. Alții pretind că și-a sfârșit zilele în închisoare, unde l-au azvârlit tot versurile lui insultătoare, iar o a treia versiune susține că a fost găsit mort la o cârciumariță, ceea ce se potrivește cel mai mult cu existența personajului.

Dacă poetul favorit și tovarășul de petreceri al lui Harun i-a eclipsat pe ceilalți poeți, aceștia nu trebuie să fie dați uitării. Poeți ai orașului, „moderni” ca stil și inspirație, ei duc aceeași viață dezordonată și nutresc aceeași iubire pentru vin. Astfel e popularul Ibn Dibil, poet cerșetor, un fel de Villon al secolului al IX-lea, năzdrăvan și răutăcios. Ori Dik al-Djinn (Cocoșul diavolului) 2 și el cântăreț al vinului:

Ridică-te acum, cĂci a-nceput și ea din cupa cea necruțătoare-a bea; toarnă-i acum licori din comori de mărgărint și care nu sunt alt decât vinul strălucind.

Iar când plecam, de pașii se clatină mai tare, desigur e a vinului dulce răzbunare 3.

Să-l amintim și pe Muslim ibn Walid, boem plin de talent, vestit pentru eleganța stilului și originalitatea versurilor erotice. Sunt adesea citate aceste versuri, care îi aparțin:

La ce bun viața fără de iubire, beții din vin și din frumoasă-cchire? 4.

Alt poet din preajma lui Harun al Rașid, care a trăit, înainte de urcarea acestuia pe tron.

1 Prin otrăvire (n.tr.).

2 Porecla poetului Abdas-Salam, ibn Raghan (n.tr.).

(n.tr.). (n.tr.).

3 Traducere inedită de Grete Tartler Traducere inedită de Grete Tartler

276

la curtea tatălui său Mahdi, a fost Abul Atahiya. După o viață dezordonată, acesta va deveni ascet, scriind poezii filosofice.

Junia, nelucrarea, timp mult, avere mare, sunt toate pentru minte la fel de stricătoare... Nu-i lumea pe căi bune când umbli-n

stricăciune, departe ești de-albeață când însuți ești tăciune! 1.

Când timpul ce-mi sorti ursita o să zboare, la ce mi-ar mai sluji cântări de bocitoare? Uitată amintirea-mi va fi; și fără a mea iubire, alt prieten prietenu-o avea2.

El se pricepea, la fel de bine, să ceară favoruri sau să-i aducă mulțumiri califului drept-credincioșilor.

Emir atât de nobil, c-ai săi, dac-ar putea, obrazii-n praf și-ar pune covor în calea sa. Cămilele de tine s-or plânge cu dreptate: oăci vin la tine ușoare și pleacă încărcate 3.

Bashshar ibn Burd, care a trăit și el în preajma lui Mahdi la curte, aparține aceleiași generații. De origine persană, acest mare poet scria în arabă și nu-și ascundea simpatia pentru mazdeismul strămoșilor lui. Având o faimă rea, în mare parte din pricina atacurilor sale împotriva arabilor, el era totuși tolerat grație talentului și protecției de care se bucura. Când Mahdi l-a abandonat, în 783, a fost ucis, iar trupul său azvârlit în Tigru. Senzualitatea lui este exprimată într-o formă perfectă. El cântă iubirea:

Ci, pe Allah, vrăjit aş vrea să fiu de înfocarea din privirea ta.
dar și dezamăgirea și melancolia:

Mâna tristeții vălul de liniște alungă așa cum intră zorii-ntr-a-ntunecimii strungă, iar inima o pradă de acvilă îmi pare.

1 Traducere preluată din *Înțelepciunea arabă în poezia și proza secolelor V-XIV*. Antologie, studii introductive, traducere, note și comentarii, indice de nume Proprii de Grete Tartler, București, Editura Univers, 1988, p. 280 (n.tr.).

Traducere inedită de Grete Tartler (n.tr.).

3 Traducere inedită de Grete Tartler (n.tr.).

177

doar vinul o mai smulge din neagra gheară lungă. Ajungi să îndrăgești măhnirea, ca pe-o rudă a negurei ce coastele-ncearcă să-ți străpungă.

Este lungă lista acestor poeți din veacurile VIII și IX, care îmbină erotismul cu misticismul, iubirea pentru vin și cea pentru AUah, pasiunea pentru roabele frumoase, evocând în același timp dezamăgirile vieții și groaza de moarte.

În sfârșit, să-l cităm pe poetul cel mai apropiat de Harun al-Rașid, Abbas ibn al-Abnaf, și acesta de ascendență persană. El a cântat iubirea platonică și va exercita o mare influență asupra poeziei din Spania:

Vorbind de ea, crescut-ai iubirea-mi nebunească Nu te opri, o Sa'd, cuvintele să-ți crească... Cu patimă-o doresc, în piept alta nu-mi bate, l-un dor aprins cum n-o fi și n-a fost niciodată 2.

Această lirică, extrem de vie în vremea lui Harun al-Rașid și a fiilor săi, va influența profund literatura arabă. Ea își va pierde însă curând forța creativă și va dispărea în secolul următor, când va apărea iarăși vechea poezie, mai autentică, mai apropiată de adevăratele sentimente omenești.

Apariția prozei

În domeniul literaturii, influența grecească rămâne foarte redusă. Nu același lucru se întâmplă cu moștenirea persană. Numeroși literați și „secretari” de origine iraniana favorizează traducerea unor opere în limba lor. Traducerea basmului indian *Kalīla și Dimna*³, mai întâi în persană, apoi în arabă de către Ibn al-Muqaffa, constituie exemplul cel mai cunoscut. Această carte, scrisă

1 *Antologie de poezie arabă*, vol. I, p. 233. Traducere de Nicolae Dobrișan. (Titlul poeziei este *Mina tristeții*) (n.tr.).

3 Traducere inedită de Grete Tartler (n.tr.).

3 De fapt, *Kalīla și Dimna* este o traducere și o adaptare totodată în persană a Panciatantrei (n.tr.) –

278

de un brahman din secolul al IV-lea, Bidpay, relatează povestea a doi frați șacali ajunși la curtea leului; ea s-a bucurat de o răspândire uriașă și a constituit o sursă de inspirație pentru nenumărate povești. Muqaffa a mai tradus în arabă și o voluminoasă *Istorie a Iranului*, care va rămâne pentru multă vreme lucrarea de bază în istoriografia acestei țări. Alte lucrări venite din Iran îmbogățesc cultura arabo-islamică, de la istorie la științele oculte, trecând prin morală.

În felul acesta, asistăm la o mișcare de reacție a grupării proiraniene împotriva culturii arabe, așa-numita *shuu-biya*, în traducere „mișcarea nobililor” 1. De-o parte se situează imitatorii

Iranului, mândri de supremația lor intelectuală și de pozițiile importante deținute în ierarhia administrativă, care reprezintă o elită mondenă și rafinată; de cealaltă parte stau păstrătorii tradiției arabe, care își afirmă fidelitatea față de trecutul ce le-a adus faima. Acest conflict dintre clasici și moderni, care nu e lipsit de o conotație socială, ba chiar rasială, transpare în toate domeniile, mai cu seamă în epoca lui Harun al-Rașid.

La începutul secolului al IX-lea, când poezia arabă evoluează într-o direcție nouă, Djahiz imprimă prozei arabe un avânt extraordinar. Originar din Basra, el se înapoiază la sfârșitul vieții în acest oraș, unde moare în vârstă de peste nouăzeci de ani, după ce și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Bagdad. Îi datorăm acestui metis o operă fără egal în timpul său, poate chiar în toate timpurile. El a lăsat peste două sute de lucrări în domeniile cele mai diferite: științe exacte, istorie, etnologie, teologie, gramatică, în *Tratatul despre zgirciți* descrie societatea din vremea sa și preamărește generozitatea arabilor, pe care o opune zgârceniei persanilor. *Cartea despre animale* este un tratat de istorie naturală, iar *Bayan 2* un tratat de retorică. A mai scris 0 arti consacrate turcilor, creștinilor, evreilor etc.

1 Claude Cohen (n.a.).

— *Tratatul de retorică și lămurire* (n.tr.

27»

Înzestrat cu o cultură enciclopedică, el a elaborat sinteza cunoștințelor din vremea lui. Ca moralist și eseist a fost comparat cu Lucian din Samo-sata, Molière și Voltaire. Un scriitor contemporan cu el, Ibn Qutayba, spune următoarele: „Este ultimul teolog, cel mai îndreptățit să scoată la iveală dovezile, cel mai priceput să mărească ce este mic și să micșoreze ce este mare. Iar puterea lui e într-atât de mare încât e în stare a apăra contrariile: știe a dovedi atât superioritatea negrilor, cât și a albilor”. Pentru marele specialist în opera lui Djahiz, Charles Pellat, „observarea și descrierea semenilor lui îl fac să se înrudească mai mult cu La Bruyère și Molière decât cu ceilalți scriitori arabi”.

De o importanță considerabilă prin volumul și caracterul său novator, opera lui Djahiz ocupă un loc de prim rang în literatura arabă.

Influența exercitată asupra noii culturi este pe măsura importanței operei. Inițiator al *adab-ului*, el va duce pe culmile perfecțiunii cultura arabo-islamică.

Adab înseamnă „obicei”, „obișnuință”, dar, în primele secole ale islamului, a luat sensul de „educație”, „politețe”, „bune maniere”. El marchează, după F. Gabrieili, „rafinamentul treptat al eticii și obiceiurilor beduine prin islam”. Prin extensie, cuvântul a dobândit un sens intelectual, desemnând „suma cunoștințelor care înzestrează un om cu educație și bune maniere”, de fapt un echivalent al lui *honnête homme* din secolul al XVII-lea.

La începuturile islamului, se bucura de reputația de om cultivat acela care cunoștea mesajul lui Mahomed și rafinamentele limbii arabe. Orășenii se duceau la beduini spre a-și îmbogăți cunoștințele de limbă. Pe măsură ce se elabora doctrina islamului, aceștia i s-au adăugat treptat științele religioase, apoi cunoașterea culturii din țările cucerite. Cel dintâi *adab*, în sensul lărgit al termenului, a fost astfel Ibn Muqaffa, traducătorul basmului *Kalila și Dimna*, care a realizat sinteza dintre cultura arabă și cultura persană.

280

Acumularea extraordinară de cunoștințe, care a avut loc în acea perioadă, putea primejdui, în mod paradoxal, cultura arabă. Într-adevăr, ea risca să ducă la o compartimentare a cunoașterii, susceptibilă să favorizeze, sub influența *kuttab-ilor*, aporturile persane și indiene, prin urmare triumful *shuubiyei*. Fără a elabora o doctrină în sensul propriu al cuvântului, Djahiz a fost cel care a dat definiția culturii generale – poezie, istorie, retorică, geografie, științe religioase – subliniind rolul cugetării, precum și necesitatea de a scrie limpede, fără pedanterie.

Această concepție despre *adab*, cultură generală care presupune libertatea de gândire, se va transforma după domnia lui Mamun. *Adab*-ul va deveni atunci virtuositate verbală, purism lipsit de obiect, iar literatura se va reduce fie la tratate destinate *kuttab*-or fie la scrieri plăcute, al căror singur merit este de a descrie societatea, într-un stil adeseori rafinat – *maqamat-ele*. În acest gen se vor remarca mai ales Hariri și Hamad-hani.

Alt prozator, Qutayba, a exercitat și el o mare influență în epoca abbasidă. Printre altele, el a lăsat o *Carte a poeziei și poezilor*, precum și *Cartea cunoașterii*, primul manual de istorie în limba arabă. Deși nu de aceeași calitate ca opera lui Djahiz, cărțile sale au combătut cu violență *shuubiya*; de asemenea, folosind talentul său de polemist, el a apărut arabismul împotriva *kuttab*-ilor, partizanii științelor străine.

Am mai putea cita încă nenumărate opere aparținând altor scriitori din aceeași epocă. Lista acestora ne-a parvenit datorită *Fihrist-ului*, catalog publicat de un librar din Bagdad, Ibn al-Nadim, care recenzează nu numai foarte multe traduceri, dar și lucrările originale în limba arabă, operele literare ocupând un loc important alături de lucrările științifice.

Capitolul X

DE LA HARUN AL-RAȘID

LA SOLIMAN MAGNIFICUL

Urmele lăsate de războiul civil la Bagdad s-au șters destul de repede. Orașul a fost reconstruit treptat, iar conflictul îndelungat dintre cei doi fii ai lui Harun a fost dat uitării. Mamun a murit în 833, iar fratele său, Mutasim, a preluat puterea. Două conspirații succesive i-au demonstrat că nu se mai putea bizui pe *abna* și trebuia să aibă la dispoziție oameni devotați lui personal. Cum *abna* era încartiruită la Bagdad, în anul 836 s-a hotărât să construiască alt oraș pentru el și ostașii săi, Samarra¹, pe malul răsăritean al Tigrului, la vreo sută de kilometri în amonte față de capitală. S-au înfățișat mulți voluntari, dintre care numeroși din răsărit, în majoritatea turci. Noii ostași vor deschide porțile unei noi puteri.

Acestora nu le-a trebuit mult ca să înțeleagă faptul că reprezentau unica forță de care dispunea califul și fără ei nu însemna nimic. De aici până la a pune mâna pe putere nu mai era decât un pas, care a fost făcut rapid. În 861, conducătorii armatei l-au asasinat pe Mutawakil, califul ce îi urmasa lui Mutasim, instigați probabil de fiul mai mare al acestuia, Muntasir, care a fost proclamat calif. Pretorienii deveniseră stăpânii imperiului.

¹ A se ve4 ea Anexa 2 (n.a.).

Pe viitor, conducătorii armatei își vor alege califii tot din

rândurile dinastiei abbaside, mai degrabă pentru docilitatea manifestată în satisfacerea revendicărilor lor decât pentru calitățile personale ale acestora. Personalitățile puternice (să-l amintim pe Muwaffak, fratele califului Muta-mid, la sfârșitul secolului al IX-lea) nu vor lipsi, dar, în ciuda eforturilor, califii nu vor mai putea să-și recapete autoritatea în imperiu. Prin anul 865 vor fi chiar doi califi: Mutazz la Samarra și Mustain la Bagdad. Ambii vor sfârși asasinați. Samarra va fi părăsită în 892, dar nimic nu se va schimba. Trupele acaparează tot mai mult puterea, înăbușind numeroase revolte. Revolta zandjilor 1, care au numit un guvern și au ocupat Basra o bucată de vreme, a scăldat în sânge sudul Irakului între anii 869 și 883. A mai avut loc și revolta qarmaților2, care izbucnește la scurtă vreme, cuprinzând aproape aceleași regiuni; la Bahrein este întemeiat chiar un mic stat qar-mat, democratic și egalitar.

Un alt motiv al puternicei influențe exercitate de armată este costul întreținerii sale, care reprezenta cu aproximație jumătate din bugetul statului. Pentru a face față, guvernul are doar două posibilități: să acorde un fel de autonomie financiară șefilor militari ai diverselor regiuni, care să plătească armata din veniturile pe impozite și să trimită doar ce rămâne la Bagdad, sau să atribuie generalilor, cu titlu personal, veniturile anumitor terenuri. Acest sistem, *iqta*, exista deja, dar de el beneficiaseră până atunci doar

1 Această mișcare a reunit populații de origini diverse: negri, arabi, persani, evrei și creștini. Potrivit tezei admise de majoritatea specialiștilor, revolta izbucnise datorită condițiilor inumane la care erau supuși negrii în plantațiile de trestie de zahăr. Shaban însă (*Islamic History*, II) afirmă că răscoala, sprijinită de către negustori, avea drept scop controlul drumurilor comerciale din Africa de nord (n.a.).

a Karmatismul, numit așa după întemeietorul său, Hamdan Qarmat, era o formă de ismaelism septiman. Această mișcare, cu caracter social, era puternic impregnată de mesianism (n.a.).

283

membrii familiei imperiale și demnitarii care aduseseră servicii excepționale. Includerea șefilor militari va contribui la slăbirea

autorității centrale. Guvernatorii provinciilor care folosesc *iqta* **dobândesc** rapid o independență reală. Bagdadul nu-și mai exercită controlul financiar asupra acestor provincii, iar autonomia lor crește tot mai mult. În Egipt, Ahmed **b.** Tulun, care reorganizează armata și administrația și anexează Siria, este un adevărat suveran. Fiul său îi va urma la conducere. Califul își va restabili pentru moment autoritatea, cedând-o apoi unei dinastii turcești, Ikshid, care o va păstra timp de peste cincizeci de ani, până la sosirea Fatimizilor.

Astfel se dezmembrează imperiul. În Azerbaidjan, în Chirvan, Kurdistan, Daylam, Siria de nord (**Hamdanizii**), dinastiile locale iau locul guvernatorilor califului, iar mercenarii orientali – mai ales turci – pe cel al armatei abbaside. În Khorasan, cedat de Mamun omului grație căruia se întorsese la Bagdad, Tahir **b.** Husein, suveranitatea devine ereditară. Această provincie cade apoi în mâinile Saffarizilor, apoi a Sama-nizilor. Ghaznevizii îi vor izgoni la rândul lor pe aceștia, întemeind din Afghanistan, un puternic imperiu ce se va întinde până în Pundjab. Suveranitatea califului este pretutindeni nesocotită. Niciunul dintre noii stăpâni n-ar avea însă curajul să domnească fără investitura lui, ca și cum prezența acestuia, adăpostul palatului său din Bagdad, ar mai fi necesară pentru ordinea lumii; se bat în continuare monede cu efigia lui și se rostește rugăciunea de vineri în numele său.

Fărămițarea autorității statului aduce cu sine constituirea unei aristocrații care transformă treptat societatea imperiului. Aplicată la nivelurile inferioare, *iqta* produce aceleași efecte ca asupra generalilor guvernatori de provincii: ofițerul căruia îi sunt atribuite veniturile unei moșii, fără a-i fi proprietar, se consideră îndată ca aparținând unei clase sociale aparte. Tocmai din rândurile lor, în majoritate străini, sunt recrutați cei care vor deține funcții administrative, ca, de pildă, în 924, *amic ni-utnara*, emirul emirilor, comandantul suprem al administrației civile și armatei. Fiind de un rang superior vizirilor, el deține toate puterile. La ce bun însă? Recurgându-se la ea ca la o măsură disperată, numirea unei personalități autoritare „nu a salvat imperiul, deoarece nu mai era imperiu de salvat” **x.**

Dezordinea a sporit și mai mult. În zece ani **s-au** succedat cinci *amic al-umara*, iar califii se succed unul după altul în același ritm. Radi,

adus la putere de armată în 932, moare opt ani mai târziu. Fratele său se urcă pe tron și e izgonit după ce i s-au scos ochii. Mustaksi e proclamat calif în locul lui. Vremurile sunt prielnice preluării puterii de către cei mai îndrăzneți și mai bine înarmați. În 945, Buyizii, veniți din Daylam, pe țărmul Mării Caspice, se instalează la Bagdad.

Buyizii erau șiiți. Puteau ei oare să conviețuiască cu califul, păzitor al credinței sunnite pe care o urau de moarte? Pe cine să pună în locul lui, cu riscul de a declanșa un nou conflict cu principatele sunnite? Rațiunea de stat a învins: califul a fost menținut pe tron. Despuiat de orice autoritate, conducătorul credincioșilor sunniți, garant ai dreptății, nu mai reprezenta pentru ei nicio primejdie. Cel mai important membru al familiei a luat titlu de *şahinşah*, regele regilor, de rezonanță sassanidă.

Va trece peste un veac până când confederația Buyizilor se va prăbuși la rândul ei sub loviturile altor năvălitori din răsărit. Până atunci, sub dominația acestor războinici grosolani la început, civilizația arabo-islamică mai strălucește încă puternic, amintind de vremea lui Harun al-Rașid și a primilor Abbasizi.

Destrămarea califatului și punerea lui sub tutelă nu aduc cu sine nicidecum o decădere a societății și culturii. Bagdadul cunoaște o renaștere a activității în toate domeniile. Prinții buy-izi, fiecare dintre ei, mari Mecena, încurajează oamenii de cultură. Ei poruncesc să se construiască

1 M.A. Shaban, *Islamic History* (n.a.).

28S

monumente în capitală și în teritoriile unde familiilor lor își exercită autoritatea, mai ales la Șiraz și Ispahan. La Cairo, Alep, Nişapur, Ghazni, noi dinastii valorifică resursele locale și favorizează viața intelectuală. Aproape că nu există prinț sau mare negustor care să nu aibă propria sa bibliotecă. În Afghanistan, Mahmud de Ghazni, cuceritorul Indiei, întreține la curte patru sute de poeți care îi cântă faptele de vitejie, iar Firdusi compune admirabilul *Şahname*, *Cartea Regilor*, în care slăvește gloriosul trecut al Iranului în neo persană, limbă aflată în curs de constituire, grație căreia va înflori Renașterea iraniană. La Alep, Sayf al-Dăula (se pare că povestitorii celor o mie și

una de nopți l-ar fi luat parțial drept model pentru compunerea personajului Harun al-Rașid) strânge în jurul lui o pleiadă de versificatori, scriitori și savanți: al-Farabi, venit din Transo-xiana, își încheie aici opera, iar al-Mutanabi compune cele mai frumoase versuri ale sale. Asia centrală și Nișapur, capitala Șamanizilor, își trăiesc epoca de aur, în timp ce la Câjiro – al-Kahira, „Învingătoarea” –, care tocmai a fost întemeiat, Fatimizii se înconjoară la curte de un fast nemaivăzut, a cărui splendoare n-o egalează decât pe cea a Abbasizilor.

Stingerea puterii califilor nu a făcut să sece interesul pentru cunoaștere. Dimpotrivă, descentralizarea autorității face să crească numărul centrelor de cultură și prosperitate. Fiecare prinț își concentrează eforturile asupra unei provincii. Sub imboldul acestei rivalități și, mai cu seamă, datorită creșterii populației și noilor orașe, economia continuă să se dezvolte în lumea islamică.

În 1055, turcii selgiucizi intră în Bagdad; aceștia sunt musulmani sunniți, iar venirea lor transformă harta politică a Orientului fără a schimba cursul civilizației. Principalul rezultat al intrării lor în scenă este o oarecare creștere a prestigiului califatului. La sfârșitul secolului al XII-lea, al-Nasir, unul dintre califii cei mai remarcabili, va încerca să-i reconcilieze pe șiiți și pe sunniți, **sprijinindu-se pe futuwa**, asociații semi

286

relâgâoase. semiprofesionale. Invazia mongolă repune totul sub semnul întrebării, începând cu însuși califul.

Totul se prăbușește atunci. În primele zile ale anului 1258, Hillagii, nepotul lui Genghis-Han, cucerește Bagdadul. La 18 februarie, califul al-Mutasim se predă: Hulagu îl execută împreună cu întreaga familie. Timp de optsprezece zile, masacrele nu încetează. Cronicarii relatează că cifra morților s-a situat între 800.000 și 2.000.000, cifre evident exagerate. Cartiere întregi sunt jefuite și incendiate, iar Marea Moschee și moscheea Kliazimain, unul din lăcașurile de cult șiiite cele mai importante, sunt distruse. A fost un dezastru fără precedent. Bagdadul nu va mai fi niciodată capitala Islamului. El va supraviețui însă doar ca simplă capitală de provincie, aflată în mâinile unor cuceritori succesivi. În 1393 o va cucerii Tamerlan.

Califatul mai supraviețuiește doar cu numele. Un Abbasid, [al-Mustansir](#), găsește adăpost la mamelucii din Cairo, iar Barbars, sultanul acestora, îl proclamă calif ca să-i legitimizeze puterea. Noul calif nu mai are niciun fel de autoritate. Îi mai rămâne doar privilegiul de a acorda unor prinți îndepărtați, de pildă sultanul din Delhi, investitura pe care o solicită acela care, în ochii lor, a rămas încă „loțiitorul lui Allah pe pământ”. În 1517, sultanul otoman Selim I, Selim cel Cumplit, intră în Cairo și îl ia prizonier pe acela care de multă vreme rămăsese doar umbra conducătorului drept-credincioșilor. Califul e trimis la Istanbul; Soliman Magnificul îi îngăduie să se întoarcă în Egipt, unde moare în 1543. Din acest moment urma Abbasizilor se pierde.

ANEXE

Mișcările mesianice îndată după moartea lui Abu Muslim (755), adepții acestuia [s-au](#) înmulțit și totodată au luat naștere secte cu tendințe mesianice, mai ales în rândul populațiilor iraniene și turcilor din Khorasan și Transoxiana. Doctrinile lor se inspirau din toate religiile cunoscute: mazdeism și zoroastrism, islam, chiar creștinism.

Prima mișcare cunoscută a fost aceea a lui Sunbad, un mazdeean dintre apropiații lui Abu Muslim. În jurul acestuia [s-au](#) strâns în scurtă vreme numeroși partizani – 60.000 după Tabari – pe care i-a încredințat că Abu Muslim nu murise, ci luase forma unui porumbel, zburând spre un palat de aramă, unde trăia în tovărășia lui Mazda. Sunbad a încercat să pătrundă în Irak, dar a fost oprit între Rei și Hamadan de către oastea trimisă împotriva lui de [al-Mansur](#). Va fi ucis în regiunea Jurjan. Puțin după aceasta, alt tovarăș al lui Abu Muslim, Ișak [al-Țurki](#), [s-a](#) răsculat, afirmând și el că Abu Muslim era trimisul lui Zorastru și că trăia ascuns în împrejurimile orașului Rei, urmând să se întoarcă.

Prin anul 756, în regiunea Merv a izbucnit răscoala lui Al-Muqanna (cel cu chipul acoperit), un iranian care-și ascundea fața îndărătul unui văl (sau al unei măști de aur). Acesta a strâns în jurul lui numeroși adepți. El afirma că Dumnezeu pogorâse succesiv în Adam, Seth, Noe, Abraham, Moise, Iisus, Mahomed, Abu Muslim, ultimul fiind chiar el. Populațiile din Transoxiana i [s-au](#) alăturat, atrase de asemenea doctrine, mai apropiate de anarhie decât de legile religioase.

Asediat într-o fortăreață, al-Muqanna s-a sinucis.

Mai târziu, numele lui Abu Muslim s-a confundat cu nenumăratele curente heterodoxe cu caracter mistic, răspândite în păturile de jos ale populației, în rândurile

288

meșteșugarilor și membrilor breslelor. În cursul anilor, legenda a făcut din el un fel de erou al obidiților, de apărător al celor oprimați. Literatura epică i-a răspândit numele și povestea faptelor sale în tot Orientul, cu deosebire în breslele din Anatolia, apoi în conferiile dervişilor. *Bektachii* îl includeau pe întemeietorul lor, Hadji Bektach, printre tovarășii lui Abu Muslim. O literatură considerabilă, presărată cu întâmplări miraculoase, a răspândit până în zilele noastre povestea lui Abu Muslim la persani și turci, adăugând noi și noi detalii relatării faptelor neobișnuite ale eroului.

2 Samarra

În anul 836, al-Mutasim, care îi urmasa lui Mamun, a hotărât să-și mute capitala la Samarra. Locul așezării, aproape nelocuit până atunci, cu excepția unor călugări creștini, i-a îngăduit califului să-și satisfacă înclinația spre grandios, caracteristică pentru arhitectura de curte a vremii.

După cum Mansur adusese meșteri din întregul imperiu ca să construiască Orașul Rotund, Mutasim „a dat porunci în scris să vină lucrători, dulgheri, meșteșugari, fierari, tâmplari și alți meșteri, să fie aduse felurile esențe de lemn, mai cu seamă teck, trunchiuri de palmier, din Basra și împrejurimi, din Bagdad și tot ținutul Sawadului, din Antiohia și tot țărmul Siriei. A mai chemat și meșteri în cioplitul și potrivirea marmurei...” (Yakubi, *Țările*).

Timp de aproape cincizeci de ani, califii abbasizi au ridicat în jur de treizeci de palate. Se pare că orașul ajunsese să numere un milion de locuitori. În incinta palatelor nu se putea circula decât călare, într-atât erau de mari distanțele. Ansamblurile de clădiri, despărțite prin spații verzi, curți și bazine, se întindeau pe sute de metri de-a lungul Tigrului.

Cel dintâi palat, al lui Mutasim – Djausaq al-Khaqani – acoperea o suprafață de 175 hectare, fe pătrundea printr-o poartă (parțial

păstrată până în zilele noastre) cu arc triplu de aproape 12 m înălțime, în formă de *iwan* (boltă), decorat cu stuc. Ea dădea într-o terasă situată pe malul Tigrului și tot pe aici, după ce se traversau o serie de săli încăpătoare, se ajungea într-o curte, în jurul căreia se înșiruiau sala vistieriei, arsenalul, cazarmile, moscheile, magaziiile. Se mai trecea prin două curți până la sala tronului, de formă pătrată și având deasupra o cupolă, spre care se deschideau, de fiecare parte, *iwari*-urile celorlalte săli. Urma haremul și, în sfârșit – alta sală prevăzută cu o cupolă, decorată cu picturi, (dintre care unele s-au păstrat), care se deschidea, prin cinci uși, spre o esplanadă de 350 x 180 m, unde se aflau

2.8, 9

două fântâni și un canal. Sub esplanadă se amenajase un apartament subteran, la adăpost de căldură, care avea bazine cu apă.

Ansamblul se termina cu un teren de polo, având un pavilion supraînălțat, pentru cei care priveau jocurile și băi, grajduri etc. Ceva mai încolo se afla rezervația de vânat („paradisul”), de 5 kilometri în lungime.

Principalul material de construcție erau cărămizile uscate la soare, iar pentru părțile care trebuiau să fie mai solide, cărămizile arse în cuptor. Apar noi forme arhitecturale: bolta, *iwan*-vi (arc boltit de dimensiuni mari), sălile având deasupra lor cupole, precedate la rândul lor de câte un *iwan*.

Ruinele altui palat din Samarra, Balkuwara, ridicat de califul Mutawakil (847 – 861), ne îngăduie să ne imaginăm marile ansambluri de clădiri ale palatelor epocii. Acesta alcătuiește un dreptunghi de 575 X 460 m. El se deschide spre fluviu și valea acestuia prin trei arcuri monumentale, care permit accesul spre trei curți succesive, pe unde vine lumina în uvan-urile sălilor de ceremonie, în spatele lor urmează apartamentele private. Alte aripi adăpostesc birourile, haremul, locuințele curtenilor, soldaților etc. La răsărit se așterne o grădină imensă, cu pavilioane luxoase, pârlăieșe, cascade. Mai încolo un teren de polo, cu construcțiile și instalațiile aferente, urmat de alte grădini. Toate aceste palate erau construite în câteva luni, ceea ce explică degradarea lor rapidă.

Ușor de realizat și de aplicat, fie modelat cu cuțitul, fie în plăci,

stucul era folosit pe scară largă la acoperirea pereților, până la jumătate, a cadrului și bandourilor ușilor, împodobite adeseori cu ținte de aur. Plafoanele erau îmbrăcate în lemn, mai ales teck. Se mai folosea și pictura în frize, uneori pe tot peretele. Câteodată pereții erau acoperiți cu plăci de faianță glazurată, cu marmură sculptată sau mozaicuri inspirate din arta elenistică și omeiadă. La ferestre se foloseau gemulețe multicolore, fără îndoială foarte asemănătoare cu cele care pot fi văzute încă în vechile case yemenite. Pardoseala era de cele mai multe ori din marmură. În sălile de ceremonie și în apartamentele califului se așterneau covoare de preț, draperii din mătase, brocart și aur, iar în nișele amenajate în ziduri se răsărau obiectele cele mai rare: piese din metale prețioase, cupe de aur și cristal, veselă de faianță glazurată.

La Samarra, caracterul musulman al artei arabe nu este încă foarte marcat: aici predomină influențele iraniene. Reprezentări picturale au drept scop preamărirea suveranului. Personajele masculine îi reprezintă pe membrii gărzii sale turcești. Dansatoarele – cu obrajii bucălați, în maniera orientală, cu ochii migdalați și fața încadrată de cărlionți – evoluează hieratic dinaintea suveranului așezat pe tron, înveșmântate în rochii cu pliuri bogata

290

și purtând pe creștet diademe. Aceleași atitudini aproape înțepenite întâlnim și la scenele de vânătoare ale califului. la care iau parte femei, călărețe și vânătoare: uciderea taurului împodobit cu eșarfe regale sassanide, spre a-i sublinia apartenența la puterea imperială, vânat și câini de vânătoare, răzlețiți printre cornuri ale abundenței și circei de viță.

Fragmentele de pictură descoperite la Nişapur prezintă aceleași personaje feminine cu forme generoase. Maniera era foarte răspândită. Ea se regăsește și în Egiptul Tulunizilor, în aceeași perioadă. În artă, ca și în literatură, Asia își ia astfel un soi de revanșă asupra moștenirii Romei și Atenei, totuși nu într-atât încât să o elimine: stilul „abbasid” nu pătrunde nici în Siria și nici la Omeiazii din Spania, care încredințează unor artiști sirieni construirea și decorarea palatelor. și moscheilor lor. Timp de mai multe veacuri, vom asista astfel la o

oscilare între cele două concepții artistice, până când fiecare „provincie” a islamului – Iranul și Mesopotamia, Egiptul și Mediterana orientală, Egiptul și Maghrebul – își afirma personalitatea artistică și își definește propriul clasicism.

Ceramica

La Samarra, ceramica își atinge desăvârșirea. Numeroase piese de ceramică chinezească de mare calitate au fost aduse la Bagdad, prin Khorasan, în timpul domniei lui Harun al-Rașid. Altele au ajuns pe calea mării – vase de un verde deschis, „tigrate” cu gălbui sau culoarea caisei, vase din ceramică dură, verde și brună. Olarii mesopotamieni, moștenitori ai unei îndelungate tradiții, s-au grăbit să imite această ceramică. Cele mii vestite ateliere din Bagdad au produs la început vase turnate, decorate cu incizii și uneori cu motive pictate, apoi vase și farfurii glazurate, asemănătoare cu piesele chinezești (lin ceramică, dar cu o decorație mai încărcată.

Arta mesopotamiană a ceramicii își atinge apogeul odată cu obținerea de reflexe metalice în decorarea pieselor. Acestea se realizau prin reducerea, în timpul arderii, a unui oxid metalic aplicat pe email și aveau culorile cele mai diverse (roșu, galben, verde, brun), demonstrând o tehnică ce nu va mai fi niciodată întrecută după secolul al IX-lea. Olarii din Bagdad experimentează combinații de produse metalice care dau rezultate uimitoare. Motivele decorative sunt inspirate de cele mai multe ori din arta sassanidă sau abbasidă, dar pot fi întâlnite și semne ale scrierii cufice.

Aceste piese – veselă, carafe, cupe etc. – erau folosite la palatul califului și în casele dregătorilor, dar erau totodată și vândute. Plăci aparținând acestui tip de ceramă

291

mică, trimise de la Bagdad în anul 862, pot fi văzute la Kairuan, în moscheea Sidi Oqba, pe zidul *mihrab-ului*. Săpăturile de la Samarra au îngăduit descoperirea unui mare număr de fragmente din această olărie admirabilă.

Vânătorile califului

Califii abbasizi erau mari vânători. După cum se știe, Mahdi a murit urmărind o gazelă, iar cronicarii ne-au lăsat numeroase povestiri

cinegetice. Harun vâna și el adeseori, mai ales după ce s-a instalat la Raqqa, unde mișunau jivine mici și mari: lei, tigri, struți și tauri sălbatici.

La vânătorile califului luau parte sute, uneori chiar mii de persoane, cai, cămile, animale și păsări dresate. Când se hotăra ziua unei vânători, maestrul vânătorilor imperiale dădea porunci, în vederea pregătirilor necesare, șefilor grăjdarilor, cercetașilor, hăitașilor, arcașilor, îngrijitorilor de șoimi și alte animale. Soldați înarmați îl escortau pe calif și familia acestuia, însoțită aproape întotdeauna de către medici, secretari, cititori din Coran, astronomi etc. Animalele de povară transportau încărcături uriașe – corturi, covoare, diverse ustensile –, deoarece instalarea califului în deșert presupunea un lux la fel de mare ca în apartamentele sale din palat.

După ce cercetași: trimiși dinainte localizau vânatul, acesta era încercuit de către hăitași și vânători, în timp ce alți oameni băteau în tobe.

Se slobozeau atunci păsările dresate pentru vânătoare: șoimii pentru fazani, potârniche, găinușe, creții pentru iepuri. Li se dădea drumul gheparzilor și căinilor, iar atunci când prada era încolțită, califul și prinții începeau și ei să vâneze. După înapoierea în tabără, vânatul ucis era fript de către servitori și oferit califului și oaspeților săi.

Pentru vânătoarea de lei, cea pe care o prefera Harun, se foloseau cai special dresați. Vânătorul urmărea fiara călare, iar când aceasta era istovită, căuta s-o ucidă cu lancea sau cu spada, ori trăgea în ea cu arcul.

Aceste vânători dădeau de lucru unui număr important de persoane: funcționari, slujbași, meșteri de la palat, care se îndeletniceau în permanență cu îngrijirea animalelor și întreținerea materialului, cercetași, hăitași etc. Sub Mutawakil, la o jumătate de veac după Harun, numai salariul personalului se ridica la 500.000 dirhemi pe an. Dacă la aceasta se adaugă achiziționarea animalelor și a materialului, despăgubirile (generoase în timpul lui Harun), plățile făcute țăranilor pentru dis-l rugerea recoltelor, ne putem da seama că se cheltuiau anual zeci de milioane de dirhemi.

Cumpărarea și dresajul animalelor folosite la vânătoare reprezentau sume uriașe. Unele dintre aceste ani

292

male erau dăruite de suverani sau înalți demnitari: astfel, Harun, a primit de la împăratul Bizanțului doisprezece șoimi și patru câini de vânătoare. Printre impozitele trimise anual de către Armenia se numărau treizeci de șoimi. Păsările de pradă – creți, vulturi, șoimi pelerini, șoimi sacri, dintre care cel mai eficient era considerat uliul, *haz* – erau foarte scumpe și proveneau din Turkestan, Grecia și India. Se importau și alte păsări de pradă, mai ales cele cu penajul dintr-o singură culoare. Câinii erau și ei foarte des folosiți, iar cei mai buni dintre ei, aduși din Yemen, costau foarte scump. Se mai aduceau și nevăstuici, pentru scoaterea vulpilor din vizuină. Printre animalele de vânătoare, ghepardul deține un loc aparte. Numai oamenii foarte bogați puteau să-și permită un astfel de animal, care nu se reproduce în captivitate, al cărui dresaj este îndelungat și anevoios și care necesită îngrijiri deosebite. Adeseori, califii îl puneau să apară, ținut în lesă, în cortegiile oficiale. Ghepardul a fost cântat de către poeții curții, printre care celebrul Abu Nuwas 1.

Harun al-Rașid și Carol cel Mare

Niciuna dintre sursele arabe de care dispunem în prezent nu menționează relațiile dintre Harun al-Rașid și Carol cel Mare. Tabari și Masudi, care ne-au lăsat o mulțime de amănunte asupra domniilor califilor, nu spun o vorbă despre ele, ceea ce i-a făcut pe istorici să nege până și existența relațiilor dintre cei doi suverani.

Această tăcere a orientalilor are mai multe explicații: relațiile califului cu un suveran străin nu reprezentau ceva ieșit din comun. Harun și predecesorii lui aveau legături cu suveranii Orientului, printre care cei ai Indiei. Istoricii arabi nu le pomenesc nici pe acestea decât atunci când constituie prilejul unei ceremonii de un lux excepțional, organizate de calif (de pildă, primirea împăratului Bizanțului, în 917). Pe de altă parte, nu toți istoricii aveau o atitudine favorabilă față de creștini. De ce să vorbească atunci despre legăturile conducătorului drept credincioșilor cu un necredincios, ale cărei solii lipsite de strălucire treceau neobservate la Raqqa (nicio solie a lui

Carol cel Mare nu s-a dus la Bagdad, de unde Harun își mutase reședința)?

Până în timpul Renașterii, Carol cel Mare a fost cel mai ilustru dintre pelerinii Palestinei, apoi a început

1 *Ghepardul*, tradus de Grete Tartler, în *Antologie de poezie arabă. Perioada clasică*, vol. 2, București, Minerva, 1982, p. 37 (n.tr).

293

să se vorbească despre donarea locurilor sfinte, făcută de către calif împăratului. Relatarea călugărului de la Saint-Gall a fost considerată drept izvorul cel mai sigur, în detrimentul lui Eginhard. S-a pomenit chiar de o orgă pe care Harun i-ar fi trimis-o lui Carol (doamna de Genlis în romanul ei *Les Chevaliers du Cygne* (Cavalerii Lebedei) și un istoric muzicolog...) Legenda s-a tot îmbogățit cu amănunte până în secolul al XIX-lea. În *Me moire historique* (Comentarii istorice) Pouqueville afirmă că n-au existat niciun fel de relații între cei doi Împărați. Și mai ciudat chiar, istoricul rus W. Barthold își însușește această opinie, în 1912, *sprijinindu-se* pe lipsa izvoarelor arabe și pe faptul că geografi arabi nu vorbesc despre nicio așezare creștină la Ierusalim. Cam tot pe atunci, bizantinistul rus A. Vasiliev accepta în mare parte relatarea călugărului de la Saint-Gall. În 1919, la Congresul francez dedicat Siriei, L. Brehier afirma că Harun îi acordase lui Carol un adevărat protectorat asupra Palestinei: „Un fel de privilegiu de protecție a creștinilor, pe care împărații bizantini nu-l avuseseră niciodată, decât poate în secolul al XI-lea”. În această perioadă de după război, Franța solicita un mandat asupra Levantului. Fără îndoială, marele savant s-a lăsat purtat de ceea ce un alt bizantinist, S. Runciman, va numi „fervoarea patriotismului occidental”. L. Brăhler își va abandona teza câțiva ani mai târziu, adoptând o poziție mai moderată (*Charlemagne et la Palestine* – Carol cel Mare și Palestina, 1928 j, în timp ce E. Joransen (*The Alleged Frankish Protectorate în Palestine* – Pretinsul protectorat franc asupra Palestinei, 111) relua în parte afirmațiile lui Barthold. Pentru americanul F.W. Buckler (*Harun al-Rașid and Charles the Great* – Harun al-Rașid și Carol cel Mare, 1921), Carol cel Mare a fost *vasalul* lui Harun în Palestina și *wali* (guvernator) al acestuia la Ierusalim.

Cât despre expresia „axa Aachen-Bagdad”, folosită de istoricul J. Calmette, aceasta e marcată, ca și teza lui Brâhier, de actualitatea politică a perioadei dintre fele două războaie mondiale (axa Roma-Berlin). Din câte se pare, J. Calmette merge prea departe afirmând că această axă a constituit „unul din elementele esențiale ale succeselor carolingiene” dobândite în conflictul de pe povârnișurile spaniole și în recunoașterea imperiului lui Carol cel Mare de către Bizanț. Kleinclausz (*La legende du protectorat de Charlemagne sur la terre sainte* – Legenda protectoratului lui Carol cel Mare asupra țării sfinte) se situează neîndoielnic mai aproape de adevăr atunci când afirmă că Harun i-a dăruit lui Carol cel Mare doar locul unde se afla mormântul lui Hristos, drept mărturie a identității de vederi dintre cei doi suverani. S. Runciman admite această versiune, deși limitează darul lui Harun la biserica Sfânta Maria și la facilitățile acordate pelerinilor.

294

Gastronomia în veacul lui Harun al-Rașid

„Am pentru tine cinci oale pline cu tot felul de bucate gustoase: vinete și dovlecei umpluți, acriți cu lămâie, «hiftele» cu grâu pisat și carne hăcuită, orez cu roșii și cu bucățele de mușchi de oaie, tocană cu arpagic; mai am zeci de pui fripiți și o oaie la proțap, apoi două tăvi mari, una cu kenafa și alta cu plăcinte de brânză dulce și miere; și fructe de tot soiul: castraveți, pepeni verzi, mere, lămâi, curmale proaspete și câte altele... Am pus să se aducă o răclită plină cu spermanțet, cu lemn de aloe, cu nard, mosc, tămâie și smirnă... N-am uitat nici miroznela și nici stropitorile de argint cu apă parfumată...” (A 29-a noapte).

„Erau patru castroane mari de porțelan, primul cu mahallabia aromată cu portocale și presărată cu fistic pisat și scorțișoară; al doilea cu stafide macerate și stropite apoi ușor cu apă de trandafir; al treilea, ah! al treilea! cu baclavale cu foaia subțire și ușoară, tăiate în romburi de-o măiestrie fără seamăn; al patrulea cu cataifuri bine însirocate, gata să plesnească, atât erau de îmbelșugat umplute! Toate acestea ședeau doar pe o jumătate din tavă. Pe cealaltă jumătate se înșirau fructele care îmi plac cel mai mult: smochine zbârcite de coapte ce

erau, răsfățându-se parcă, știindu-se poftite; chitre, lămâi, struguri proaspeți, și banane. Printre ele, ca să le despartă, erau presărate flori de toate culorile, trandafiri, iasomie, lalele, crini și narcise” (A 116-a noapte).

Descrierea sparanghelului

(poem de Mahmud \ supranumit Kokhadjim)

Curbate-n vârfuri lănci îmi par să fie, sucite și-mpletite ca frânghie, superbe însă, fără niciun nod, purtând pe lujer capul cu mândrie, plantate-s cum coloanele-n țărână, le-mbracă Creatorul veșniciei cu stofă mătăsoasă, ca un *sundus* purtat pe haină roș-trandafirie, culoarea de obraz pe care palma o urmă mult mai rumenă înscrie. Se împletesc cum firele de aur țin zalele cu-a lor inelărie, ca stofele cu tivuri colorate. La fel de mult, o! de-ar putea să ție! Ca miezul din inelele cu perle-s; un dulce suc te-nroură, te-mbie

Mahmud Ibn al-Husayn (n.tr.).

29S

ca valul mării-n fluxuri și refluxuri;

ulei spumos le-acoperă-n tipsie și pătrunde în lujere, mpletește cosiță aurie, argintie.

Chiar un ascet și-un doctor al credinței s-ar prosterna, uitând de post, să-l știe!”

(MASUDI, *Câmpiile de aur*)

Sau *Djudaba*, de același poet:

Djudaba din orezul cel mai fin gălbui ca un obraz de-amant trudit de-amor, de-un bucătar mintos de-i pregătită e felul-parcă cel mai sclipitor:

ca aurul trecut prin alambice roz tenu-i: zămislit de Creator!

O învește zahărul de Ahwaz ca sărutarea dragei: dulce dor!

Tremurătoarea-i ființă, în uleiuri, dă mesei cu miresme înconjur.

Meseanul când o vede în farfuriu îi spune stea care sclipește-n nor!

O galbenă agată, cum se pune la gâtul fetelor cu corp unduitor – mai blândă ca încrederea când intră deodată într-un suflet temător! 2

(MASUDI, *Câmpiile de aur*)

O

— L iii

< 3

a...

0. g 8

IU

Z ui O

1

0

v)

ce

— S că”.

fa

T₃ ai

— 6

s-o

1 Traducere inedită de Grete Țartler.

8 *Înțelepciunea arabă în poezia și proza secolelor V-XIV*, Editura
Univers, București, 1988. Traducere de Grete Tartler.

296

Abbul Abbas Abu Djafar (= Saffah) (*Mansur*)

Mahdi

Hadi

Harun, al-Rașid

I

Amin

Mamun

Ibrahim

Ibrahim

Mutasim

Hasan

I

(Zaidiți, idri-ssizi etc) Mohammed al-Bakir

I U jaf ar

(al-Sadik)

Husayn

Mohammed (al-Hannafiya)

I

Mohammed

Watiq

Mutatvakil

I

Mutasim (ucis în 1258 de către Hillagii)

Mutatvakil (dispare în Egipt în 1543)

Ismail

Imamișiți (imami ascunși, Fatimizi, ismaelism de Alumut.

Musa al-Kazim

Imami šiiti duodecimani (al 12-lea imam „ascuns” prin 873)

Repere cronologice *în islam*

570 Nașterea l-ai Mahomed 612 începutul predicilor lui

Mahomed 618 622 Mahomed la Medina.

Hegira 630 întoarcerea lui Mahomed la Meca 632 Moartea lui Mahomed.

Omar calif

634 înfrângerea bizantină la Adyanayn

635 Cucerirea Damascului

636 Înfrângerea bizantină la

Yarmuk

638 Cucerirea Ierusalimului

640 Cucerirea Heliopolisului

642

644 Omar asasinat.

Othman calif 646 Cucerirea Alexandriei

655 înfrângerea navală a bizantinilor

656 Moartea lui Othman.

Ali calif

657 Bătălia de la Siffrin.

Haridjiții îl părăsesc pe

Ali

661 Asasinarea lui Ali la

Kufa.

Moawia calif la Damasc 663 – 677 Expediții arabe la
Constantinopol 670 întemeierea orașului
Kairuan 680 Moartea lui Husayn la
Kerbela
685 Mișcarea lui Mukhâar 711 Tarik în Spania 716 Asediul
Constantinopolului (Maslama)
Începutul conspirației abbaside 717
726
În afvra islamului începuturile dinastiei Tang, în China
Prăbușirea imperiului sas-sanid
Pepin d'Herstal, stăpân al regatului franc
Carol Martel
Leon al III-lea Isaurianul, împărat al Bizanțului, începutul
mișcării iconoclaste
298
732
747
749 751
754 755
756 762 766
771
775 778 779
781
785 786
787
Bătălia de la Poitiers
Insurecția abbasidă în Khorasan. Abu Muslim Saffah, primul
calif abbasid înfrângerea chinezilor Pepin cel Scurt, rege al la Talas
francilor
Mansur calif Executarea lui Abu Muslim
Abderrahman, emir al Cordobei
Mare, rege al Bătălia de la Roncevaux întemeierea Bagdadului
Nașterea lui Harun al-Carol cel francilor
Rașid
Mahdi calif

Prima expediție a lui Harun împotriva bizantinilor

Irina, regentă, restabilește cultul icoanelor

A doua expediție a lui Harun Hadi calif (14 septembrie) Harun
al-Rașid calif

789 Idrissizii în Maroc, întemeierea orașului Fez

796 Harun își schimbă reședința de la Bagdad la
Raqqa

797 Expediția lui Harun împotriva bizantinilor

800 Aghlabiții în Ifriqiya.

«02 Convenția de la Kaaba.

Împărțirea imperiului

803 Tragedia Barmekizilor. Expediția lui Harun împotriva
bizantinilor

805 Solie (Abdallah) a califului la curtea lui Carol cel Mare

299

Irina, împărăteasă a Bizanțului.

Prima solie a lui Carol cel Mare la curtea lui Harun încoronarea
lui Carol cel Mare.

Sosirea a doi demnitari musulmani la curtea lui Carol cel Mare.

Nouă solie a lui Carol cel Mare la curtea califului. Nikefor împărat al
Bizanțului, Irina izgonită.

806 Campania lui Harun împotriva bizantinilor. Cucerirea
Heracleei

807

809 (24 martie) *Moartea lui*

Harun al-Rașid la Tuș

809 – 813 Conflictul dintre Mamun și Amin. Asediul Bagdadului

810 Tahirizii în Khorasan

813 Mamun calif

814

825 Arabii în Creta

831 Arabii în Sicilia

832 întemeierea Casei înțelepciunii (*baytal-Hikma*)

833 Moartea lui Mamun.

Mutasim calif

836 Capitala la Samarra 868 Tulunizii în Egipt 874 Şamanizii în Khorasan 945 Buyiziila Bagdad 1055 Turcii selgiulrizi la

Bagdad

1258 Mongolii cuceresc Bagdadul

1393 Tamerlan la Bagdad 1517 Selim I îl face prizonier la Cairo pe califul abba-sid

1543 Soliman Magnificul îl eliberează pe califul abbasid, care dispare

Trimiterea unei noi solii a (lui Carol cel Mare la curtea lui Harun al-Raşid

Moartea lui Carol cel Mare

BIBLIOGRAFIC

IZVOARE ŞI LUCRĂRI CU CARACTER GENERAk

TABARI, *Annales*, trad. fr. de Zotenbert, Paris, 1867 – 1874. YAKUBI, *Les Pays* (Kitab al-Buldan), trad. fr. de G. Wiet.

Le Caire, 1937. MASUDI, *Lis Prairies d'Or* (Murudj), trad. fr. de Bărbier de Meynard şi Pavet de Courteille, Paris, 1861 – 1877.

BALADHURI, *The Origins of Islamic State* (Futuh al

Buldan), trad. engl. de P.K. Hitti, Londra, 1916. *Bibliotheca Geographoram Arabicorum. Encyclopédie de l'Islam*, I, 1913 – 1938; II, 1960. A. MIQUEL, *L'Islam et sa civilisation*, Paris, 1968. *Histoire générale des sciences*, vol. I, Paris, 1966.

C. CAHEN, *L'Islam des origines au debut de l'Empire ottoman*, Paris, 1970.

R. MANTRAN, *UExpansion musulmane*, Paris, 1968. E. LEVI-PROVENCAL, *Histoire de VEspagne musulmane*.

Paris, 1944 – 1953.

D. şi J. SOURDEL, *La civilisation de Vlslam classique*.

Paris, 1968.

The Cambridge History of Islam. The Cambridge History of Iran. Le Coran, trad. R. Blanchere. *Les Miile el Une Nuits*, Ed. de Boulak, trad. de Dr.

Mardrus, Paris, 1899 – 1904. *An Historical Atlas of Islam*, Leiden, 1981. C. CAHEN, *Introduclion a L'histoire du monde musulman medieval*, Paris, 1982.

LUCRĂRI ȘI STUDII

ABBOTT, N., *Two Queens of Baghdad*, Chicago, 1946. ABEL, A., „Les mers de Bagdad” în: *Bulletin de la société belge d'études géographiques*, 1939.

301

AHRWEILLER, H., *Byzance et la mer*, Paris.

— „L'Asie Mineure et les invasions arabes”, în

Revue historique 1962.

AHSAN, A.M. *Social life under the Abbassids*, Londra

1978.

ARNOLD, T.W., *The Caliphate*, Oxford, 1924. ASHTOR, E., „Essai sur l'alimentation des diverses classes sociales dans l'Orient médiéval”, în *Annales*

E.S.C. 1960.

— *Histoire des prix et des salaires dans l'Orient médiéval*, Paris, 1969.

— „Migrations de l'Irak vers les pays méditerranéens”, în *Annales E.S.C.* 1972.

AUDISIO, G., *La Vie et la Mort d'Haroun al-Rachid*.

Paris 1930

AZIZ, AHMAD, *A History of Sicily*, Edinburgh, 1975. BADAWI, A., *Transmission de la philosophie grecque au monde arabe*, Paris, 1968.

BAGDAD, volum colectiv publicat cu prilejul celei de a

1200-a aniversări a întemeierii orașului, Arabica.

Leyden, 1962. BÄRBIER DU MEYNARD, M., „Ibrahim, fils de Mehdi”, în *Journal asiatique*, 1869. BARTHOLD, V.V., *Turkestan down to the Mongol*

Invasion, Londra, 1939.

— *La découverte de l'Asie*. Paris, 1947.

— *Four Studies on the History of Central Asia.*, Leiden, 1962.

BITTERMANN, H.B., „Harun al-Rashid gift of an

Organ to Charlemagne”, în *Speculum*, 1929. BOSWORTH, C.E., *The Islamic Dynasties*, Edinburgh.

1967.

— *The Ghaznavids*, Beyrouth, 1973. BOUISSON, *Le secret de*

Shehe razade, Paris, 1961. BOULNOIS, L., *La Route de la Soie*, Paris, 1963. BOUSQUET, G.H., *Uethique sexuelle de l'Islam*, Paris.

1966. BREHIER, L., *Vie et mort de Byzance*, Paris, 1948.

— *Les institutions byzantines*, Paris, 1949.

— *La civilisation byzantine*, Paris, 1950.

BROOKS, E., „Byzantines and Arabs in the time of early Abbassids”, in *English Historical Review*, 1900. BUCKLER, F.W., „The diplomatic relations of the early Abbassids and the Carolingian houses”, in *Journal of the American Oriental Society*, 1927.

— *Harun al-Rachid and Charles the Great*, Cambridge.

1931.

BULLIETT, R.W., „Le chameau et la roue au Moyen

— Orient”, in *Annales E.S.C.* 1969. CAHEN, CL., *Leçons d'histoire musulmane*, Paris, 1957 – 1958.

— *Les peuples musulmans dans l'histoire medievale*, Damasc, 1977.

302

CANARD, M., „Quelques aspects des relations entre Byzance et les Arabes”, in *Mélange's Levi della Vita*, Roma, 1956.

— *Byzance et les Musulmana au Proche-Orient*.

1973.

— „Byzantium and the Muslim World”, in *The Cambridge Medieval History*, IV.

CHEJNK, A.G., „Al-Fadl al-Rabi, a politician of the early Abbassid period”, in *Islamic Culture*, 1962.

— „The boon Companion in early Abbassids Times”, in *Journal of the American Oriental Society*, 1965.

CHRISTENSEN, A., *Viran sous les Sassanides*, Paris.

1944. CIPOLLA, C., „Sans Mahomet Charlemagne est inconcevable”, in *Annales E.S.C.*, 1962. *Classicisme et déclin culturii dans l'histoire de Vislam*.

Symposium, Paris, 1977. COOK, M.A., *Studies in the economic History of the*

Middle East, Londra, 1973.

C. ORBIN, 11., *La philosophie islamique*, Paris, 1964. CRESWELL,

K.A. C, *Early Muslim Architecture*.

Londra, 1958.

CROWB, P., *Slaves on Horses*, Londra, 1980. DENYS DE TELL-MAHRE, *Chroniques*, trad. de

J. Chapot, Paris, 1895. DIETRICII, A.I., „Quelques aspects de l'aducation princiere & la cour abbasside”, în *Revue des études islamiques*, 1976. DJAHIZ, *Le livre de la Couronne*, trad. de Ch. Pellat.

Paris, 1954. DJAIT, Îl... L'Islam ancien recupeî 6 à l'histoire”, în *Annales E.S.C.*, 1975. DUCCELLIER, A., Kaplan, M., Martin, B., *Le Proche*

— *Orient medieval*, Paris, 1978. ELISEEF, N., *Themes el motifs des Miile et Xlne Nuits*.

Beyrouth, 1949. ETTINGHAUSEN, R., *La peinture arabe*, Geneva, 1962.

— *From Byzantium to Sassanian Iran and the islamie World*, Leiden, 1972.

FARAG, F.R., „The Arabian Nights”, în *Arabica*, 1976.

GABRIELLI, F., „La successione di Harun al-Rasid e la guerra fra al Amin e al Mamun”, în *Rivista degli studi orientali*, 1928.

GARDET, L., *La cele musulmane*, Paris, 1957.

GAUDEFROY-DEMOMBYNES, M., *Le monde musulman jusqu'aux croisades*, Paris, 1941.

— *Les institutions musulmanes*, Paris, 1946.

GHAZI, M., „Un groupe social: les raffines”, în *Studia Islamică*, 1959. GIBB, II. A. R... *The Arab Conquests of Central Asia*.

New York, 1923. GLUBB, J.B., *Hamon al Rasheed*, Lofidra, 1976. 303

GOITEIN, S., „The rise of the Near Eastern Bourgeoisie”, în *Cahiers d'histoire mondiale*, 1957. GRABAR, O., *The Formation of Islamic An*, Yale, 1973. GROUSSET, R., *VEinpire des sjeppes*, Paris, 1939. GRUNEBaum, V., *Medieval Islam*, Chicago, 1954. HBYD, W., *Histoire du commerce exiérieur du Levant*.

Amsterdam, 1959. HOROWITZ, J., „The Origins of the Arabian Nights”, în *Islamic Culture*, 1927. HOURANI, A.H. și Stern, S.M., *The*

Lhimic City.

Oxford, 1970.

— „Sea Faring in the Indian Ocean”, în *Journal of the Economic and Social History of Orient*.

1973.

IBN FADLAN, *Voyage diez les Bulgares de la Volga*, trad. de M. Cănard, Alger, 1959. IBN KHALDOUN, *Prougomenes*, trad. de Slane-Monteil.

1975. TBN KHURDADBEII, *Le Livre des Routes et des Provinces*, trad. de B. de Meynard, Paris, 1975. *Islam and Trade of Asia*, ed. D.S. Richards (colocviu).

Oxford, 1970.

Islam., la philosophie et les sciences, UNESCO, 1981. JORANSEN, E., „The Alleged Frankish Protectorate în

Palestine”, în *American Jlistorica! Bevieie*, 1927. KENNEDY, II., *The Early Abbassid Caliphate*, Londra.

1981. KLEINCLAUSZ, A., „La legende du protectorat de Charlemagne sur la terre sainte”, în *Syria*, 1926. LACY O'LARY, E. de *How Greek Science passed to the*

Arabs, Londra, 1957.

LANE, A., *Early Islamic Pottery*, Londra, 1957. LAOUST, H., *Les schismes dans l'Islam*, Paris, 1983. LASSUER, J., *The shaping of Abbassid Bule*, Princeton.

1980. LAURENT, J., *L'Armenie entre Byzance et l'Islam*.

Paris, 1919. LEMERCIER-QUELQUEJAY, C., *La paix mongole*.

Paris, 1970. LESTRÂNGE, J., *Bagdad during the Abbassid Caliphate*.

Oxford, 1924.

— *The Lands of the Eastern Caliphate*, Londra, i 1930. LEWIS, ARCH., „Les marchands dans l'Ocâan Indien”, în *Bevue d'histoire économique et sociale*, 1976.

— *Power and Trade în Mediterranean Sea*, Princeton.

1951.

LEWIS, B., *Les Arabe* dans l'histoire*, Neuchitel, 1958.

— *Les Assassins*, Paris, 1982.

- *Comment l'Islam a découvert l'Europe*, Paris, 1984.
- LOMBARD, M., *Les textiles dans le monde musulman*. Paris, 1968.
- *L'Islam dans sa première grandeur*, Paris, 1971.
- 304
- *Espaces et Réseaux du haut Moyen Âge*, Paris. 1972.
- *Le fer et les métaux précieux*, Paris, 1975.
- LOPEZ, R., „Mohamed and Charlemagne, a Revision”, în *Speculum*, 1942.
- „East and West in the Early Middle Age”, în *Congres internațional des sciences historiques*, Roma. 1955.
- MANGO, C.A., *Byzantium, The Empire of New Rome*. New York, 1980.
- MARCAIS, C., *La Berberie musulmane el l'Orient au Moyen-Age*, Paris, 1946.
- MASSIGNON, L., *La Passion d'al-H aliaj*, Paris, 1928.
- Les méthodes de réalisation artistique des peuples de l'Islam”, în *Syrie*, 1931.
- MASSIGNON și ARNALDEZ, *Les sciences antiques et medievales*, Paris, 1957.
- MELIKOF, I., *Abu Muslim, le porte-hachedu Khorasan*. Paris, 1962.
- MERCIER, M., *Le feu gregeois*, Paris, 1952.
- MEZ, A., *The Renaissance of Islam*, Londra, 1937.
- MIELI, A., *La science arabe*, Leiden, 1939.
- MUSCA, G., *Carlo Magno e Harun al-Rasid*, Bari, 1963.
- NADVI, R.A., „Industry and Commerce under the Abbassids”, în *Journal of Pakistan Historical Society*. 1953.
- OMAR, F., *The Abhassid Caliphate*, Bagdad, 1969.
- OTTO-DORN, K., *L'art de l'Islam*, Paris, 1967.
- PELLAT, CH., *Le milieu basnen et la formation de Djahiz*, Paris, 1963.
- *Langue et littérature arabes*, Paris, 1955.
- *Études sur l'histoire socioculturelle de l'Islam*.

Londra, 1976.

PERROY, E., „Encore Mahomet et Charlemagne”, în

Revue historique, 1954. PIPER, D., „Turks in Early Muslim Service”, în *Journal of Turkish studies*, 1968.

PIRENNE, H., *Mahomet el Charlemagne*, Bruxelles, 1937.

PLANHOL, X. de *Le monde islamique*, 1957.

— *Les fondements géographiques de l'histoire de l'Islam*, Paris, 1968.

POPOVIC, A., *La revolte des esclaves*, Paris, 1977. QUATREMERE, E., „Les Barméides”, în *Journal asiatique*, 1861. ROD INSON, M., „Recherches sur les documents arabes relatifs à la cuisine”, în *Revue des études islamiques*.

1949.

— *Mahomet*, Paris, 1961.

— *Islam et capitalisme*, Paris, 1966.

KOUX, J. p., *Les explorateurs au Moyen âge*, Paris.

J. JOC.

RUNCIMAN, S., „Charlemagne and Palestina”, în *Jinghsh Historical Review*, 1935.

30Ş

SABARI, S., *MouPementl populaires a Bagdad a Vepuque abbasside*, Paris, 1981. SADAN, J., „Meubles et acculturation dans la civilisation califienne”, în *Annales E.S.C.*, 1970.

— *Le mobilier au Proche-Orient medieval*, Lei den.

1976.

SALMON, G., *Introduction à l'histoire topographique de Bagdad*, Paris, 1904. SAUVAGEOT, J., *La poste aux chevaux dans l'empire des Mamelouks*, Paris, 1941.

— *Morceaux choisis des historiens arabes*, Paris, 1946.

— *Introduction à l'histoire de t Orient musulman*.

Paris, 1961.

SCHACHT şi BOSWORTH, *The Legacy of Islam*.

Oxford, 1979. SHABAN, M.A., *Islamic History, A neiv Interpretation*.

Cambridge, 1976. SHARON, M., *Black Ba/mers pom the East*,

Leidon.

1983. SHIMIZU MAKOTO, „Les finances publiques dans l'état abbasside”, în *Islam*, 1965. SOURDEL, D., *Le vizirat abbasside*, Damasc, 1960.

— „Questions de ceremonial abbasside”, în *Revue des études islamiques*, 1960.

SOURDEL-THOMINE, J., „Art et société dans le monde de l'Islam”, în *Revue des études islamiques*, 1965.

SULEYMAN, *Itelalion de la Chine el de Vinde*, trad. de Sauvaget, Paris, 1948.

TIBAWI, A.L., „Muslim Education in the Golden Age of the Caliphate”, în *Islamic Culture*, 1954.

TIBBETTS, G.T., „Arab Navigation in the Indian Ocean before the Entry of the Portuguese”, în *Journal of Royal Asiatic Society*, 1971.

TRITTON, A. S. „*The Caliphs and their Non-Muslim Subjects*”, Oxford, 1930.

— „Sketches of Life under the Caliphs”, în *The Muslim World*, 1964.

TURNA, E.H., „Early economic policies”, în *Islamic*

Studies, 1965. TYAN, E., „L'idée dynastique dans le gouvernement de l'Islam”, în *Journal asiatique*, 1933. VASILIEV, A., *Histoire de l'Empire byzantin*, Paris, 1932.

— *Byzance et les Arabes*, Paris, 1928.

VERNET, J., *Ce que la culture doit aux Arabes d'Espagne*.

Paris, 1985.

VILAR, P., *Or et monnaie dans l'histoire*, Paris, 1978. WATT, M., *The influence of Islam on Medieval Europe*.

Edinburgh, 1972.

WERNER, K.F., *Les origines*, Paris, 1984. WIET, G., „L'Empire néo-byzantin des Omayyades et l'Empire néo-sassanide des Abbassides”, în *Cahiers de l'histoire mondiale*, 1953.

— În: *Histoire de la Nation Egyptienne* (G. Hanoteau).

— *Grandeur de l'Islam*, Paris, 1958.

1

INDICE DE NUME

30?

Abbas, unchiul lui Mahomed.

14, 28, 50, 72, 188 Abbas ibn al-Ahnaḥ, poet, 61.

278 Abbas b. Djaḥar, locotenent al lui Qasim, 159 Abbas ibn Mohammed, unchiul lui Maḥdi, 151 Abbasa, soția lui Harun, 52 Abbasa, sora lui Harun, 23, 112 113 114

Abu Iṣḥak, general al lui Harun, 166

Abu Mohammed, poet arab, 160

Abu Muslim, instigator al revoluției abbaside, 12, 15, 17, 22, 26, 72, *".

U₂, H₃, 114

Abd al-Raḥman ibn Muʿawia

Prinț omeiad, întemeietor al „1 dinastiei omeiade din Spania, 13

Abdal-Samad, prinț abbasid.

Abḥt, S₅°btia Califill" i «Uil-allah, vezi Mamun hb. Ali, unchiul h. i ftff?! Šiba] lui Mansur.

Ani ««ah b. Malik, general al \v, i Harun, 162 AMelMalik, '9, i56 ? de „al califului Amin.

Abu Nuwas, poet din vremea lui Harun, 61, 62, 274 – 276

Abu Suleyman Faradj, supranumit Turcul, 155

Abu Yusuf, teolog și cadru, 68

Adelard de Bath, 273

Adul al-Dāula, prinț, buyid, 50

Agila, rege vizigot al Spaniei, 10

Aḥmar, grămătic, însărcinat, cu educarea lui Amin, fiul lui Harun, 36

Aḥmed ibn Maḍjīd, navigator arab, 2 – 55

Aḥmed b. Tulun, 284

Aiṣa, soția favorită a lui Maḥomed, 8, 43

Ali, vărul și ginerele lui Maḥomed, 5, 8, 11, 16, 17, 25, 198, 203, 222

Ali b. Isa, guvernatorul Kho-rasantului, 68, 81, 162, 171, 172, 173, 178, 181 – 183, 257

Ali b. Isa b. Malīau, șeful

Abnei, 41

Ali **b.** Musa, *vezi* Ali **b.** Rida Ali **b.** Rida (**sau** Alib. Musa), al 8-lea imam šiit, 175.

188 – 189

Ali Orbul, poet, 185 Ali Sahl **al-**Tabrai, 266 Alfonso cel înțelept, suveran spaniol, 272 Amat **al-**Aziz, sclavă favorită a lui Hadi, 30 Amin, fiul lui Harun și calif.

36, 53, 65, 66, 173 – 174.

180 – 184, 185 – 188, 196.

197, 226

Arar **al-**As, general omeiad, 6 Arhimede, 272 Aristotel, 262, 263, 265, 266.

267 Avicenna (**alias** Ibn Sina).

267, 269, 272 Ayub din Edessa, 266 Aziza, soția lui Harun, 52

Bashsharibn Burd, poet, 277

Balkhi, geograf, 268

Barmekizi, 44, 57, 59, 66 – 67, 73, 77, 79 – 81, IS0,196, 265

Battani, 272

Berta, mama lui Carol cel Mare, 238

Bidpay, autor indian al *Kali-lei și Dimnei*, 279

Biruni, geograf și om de știință arab, 267, 269

Buran, soția califului **Mă-**mun, 56

Carol cel Mare, 157, 158, 178, 179, 238, 259, 293 – 294

Care! de Anjou, 271

Chiklah, concubina lui Mah-di, 24, 62

Chosroes I, împărat sassanid.

263 Chosroes al II-lea, împărat sassanid, 7 Constantin al V-lea, împărat al Bizanțului, fiul Irinei.

21, 150, 153, 156 – 157

Constantin al VII-lea Porfi-rogenetul, împărat al Bizanțului, 46

Danani, sclava lui Harun, 53

Daud **b.** Isa, general al lui Harun, 166

Dik **al-**Djinn (**„Cocoșul Diavolului”**), poet, 276

Dionisie din Tell-Mahre, patriarh monofizit, 69, 70 – 71

Djabir, 261

- Djafar, *vezi* Mansur
 Djafar Barmekidul, 38 – 41, 44, 59, 63 – 66, 80, 177, 196, 243,
 264
 Djafar, fiul lui Hadi, 24, 31 – 32, 33
 Djahiz, prozator arab, 219, 225, 311, 279 – 281
 Djibril, medicul lui Harun, 68, 174, 263, 266
 Efraim, teolog, 262
 Elpidius, 152
 Euclid, 265, 266, 272, 273
 Fad] Barmekidul, 39, 40, 65 – 66, 76, 80 – 81, 177, 243
 Fad] ibn Nawbakht, bibliotecar șef al lui Harun, 265
 Fadl b. al-Rabi, șambelan și vizir al lui Harun, 44, 67, 173 – 175,
 181
 Fadl b. Sahl, rebel, apoi consilier al lui Mamun, 177, 182, 188,
 189, 204
 Farabi, 269, 286
 Fatima, soția lui Mahomed 8, 222
 Firdusi, autor persan, 286 Frederic al II-lea, 271
 Cfalenus, 263, 266
 Georgios, episcop monofizit, 263
 Gorardus de Cremona, traducător, 272
 Gerbert, viitorul papă Silvestru al II-lea, 271
 30?
 Ibn Djarni, poet arab, 168 Ibn al-Djurzi, 168 Ibn Khaldun, istoric
 și filosof arab, 65, 240 Ibn al-Muqaffa, traducător arab, 278, 280 Ibn
 al-Nadim, autor al *Fihrist-ului*, 281
 Ibn Rusteh, geograf, 268 Ibrahim, fratele lui Harun, 24, 62 – 63,
 188 – 189, 217 – Ibrahim, hasanid, 17 Ibrahim b. Djibril, general al lui
 Harun, 160 Ibrahim al Harrani, vizir al lui Hadi, 44 Ibrahim al-Mausili,
 muzician.
 54, 59, 61, 65;
 Irina, împărăteasa Bizanțului, 149, 153, 154, 156, 157, 158, 165
 Isa, fratele mai mic al lui Hanrn, 24
 Isa b. Musa, prinț abbasid.
 22

Isa **b.** Zaid, rebel zaidit, 26 Işak **b.** Ibrahim, 219 Işak **al-**Mausili, muzician, 51, 61, 63, 180
 Ghadir, soția lui Harun, 52 Ghazali, teolog, 269
 Ghitrif, fratele lui Khaizu-ran, 52
 Hadi, calif, fratele lui Harun, 24, 29 – 33, 38, 41, 44, 52, 59, 155, 195
 Hakim Fatiraidul, calif, 230 Hamadhani, 281
 Hamza **b.** Adrak, rebel haridjit, 78 Harir, 281
 Harit **b.** Bashir, 217 Ilarmannus Slavul, 272 Harthama, general, 33, 68, 74, 170, 172, 173, 181, 183, 184, 186 – 187 Hasan, fiul lui Ali, 17, 76 Hasan Barmekidul, 152
 Hasan **b.** Ibrahim, hasanid, 25
 Hasan ibn Sahl, vizirul lui
 Mamun, 56 Hasannah, concubina lui
 Mahdi, 29 Haşim, 37
 Kasif, concubina lui Harun, mama lui Qasim, 159
 Kennedy, H., istoric, 184 Khaizuran, mama lui Harun, 23, 24, 25, 29 – 31, 32 – 33, 40, 41, 43 – 44, 52, 58, 80, 200, 229
 Khalid Barmekidul, 18, 27, 152
 Khalid, fiul lui Yazid I, 261 Khatib **al-**Baghdadi, istoric. 48, 194
 Kindi, filosof arab, 206, 269 Kitai, preceptor al lui Harun, 37
 Kwarizmi, matematician arab, 267, 272, 273
 Hazim (**alias Ibn Haytam**), 267
 Heraclius, împărat al Bizanțului, 6
 Hipocrat, 263, 266, 272 Hisham, calif omeiad, 9, 56, 238, 239
 Huang-Tsang, pelerin chinez în India, 27 Hillagu, 287
 Hunayn ibn Işak, traducător, 266
 Husayn, fiul lui Ali, 11, 77 Husein **b.** Ali **b.** Isa, comandantul șef al trupelor **I»** i Amin, 184
 f Adun, 261
 Leon, geometru și astronom, 147
 Leon al III-lea, împărat al Bizanțului, 122 – 123, 142, cerșetor, 276 153 309

Leon al IV-lea, împărat al Mauriciu, împărat al Bizan-Bizanțului,
150, 153, 234 țului, 150

Leonardo din Pisa (Fibonac-Mervvan ibn Abi Hufsa, poet
—, arab, 61, 154

CIJ> – Michael Scot, traducător, 271

t. v îi. * t «i i u ca Moawia, guvernator al și-Mahdi, tatăl lin
Harun, 21 –, iei apoi ca] if omeia (i, 8.

29, 30, 31, 36, 42, 43, 9 261

51, 57, 67, 77, 150 – 153, Mohâmmmed Barmekklul, 67

155, 156, 188, 194, 195, Mohâmmmed b. Khalid, fra

196, 215, 222, 225, 2/4 tele hl; Yahya Barmeki-Mahmud de
Ghazni, sultan dul, 67, 81

ghaznevid, cuceritor al Mohâmmmed Nafs al Zakiya

Indiei, 269, 286 („cel cu Sufletul Curat”).

Mahomed, Profetul, 5, 8 – 12, h asanid, 17, 25

14, 18, 28, 29, 36, 41 – 44, Mokhalied b. Husein, general

50, 56, 76, 187 – 188, 199, al lui Harun, 166

203, 205, 207, 211, 221, Morley, Daniel de 271

222, 225, 269 Muhammad ibn Ali, calif.

9/conculina lui Muhudi, calif abbasid, 149

lk... Mukhtar, 11

Mamun, calif și fiu al lui Muktadir, calif abbasid, 47.

Harun, 33, 53, 56, 63 – 65, 149 2 22

147, 173 – 175, 176, 180 – Muktaf-i Biâlah, 238

185, 188 – 190, 196, 204, Muntasir, calif abbasid, 149.

226, 238, 255, 265, 270, 282

281, 282, 284 Muqadassi, geograf, 197, 252.

Manfred, 271 269

Mansur, calif, întemeietorul Muqanna, „profetul cu vâl
Bagdadului, 14 – 23, 25, pe chip”, 26, 72, 75, 177.

42, 45, 52, 59, 67, 72, 288 – 289

150, 191 – 195, 196, 202, Musa, vezi Hadi

207, 213, 214 Musa, fiul califului Amin, 182

r. –, i ti Musa Barmekidul, 67

Maraj. l, combina lui Ha-M al „Kazim> al yil-fca run mama lui

Mamun, *imm* și-i o 77> gQ
 să> O (i Musa ibn Shakir, șeful poliției califului, 266
 Mana de Armenia, soția împăratului Constantin, 157
 Muslim ibn Walid, 276
 Maridah, concubina lui Ha-Mustain, calif abbasid, 283
 run și mama lui Mutasim, Mustaksi, calif abbasid, 285
 53 Mustansir, calif abbasid, 239.
 Marwan, ultimul calif ome87
 Iad, 12 Mut. ndid, calif abbasid, 149.
 Masrur, purtătorul sabiei ca226
 lifului Harun, 55, 106 – Mutamid, calif abbasid, 283
 107, 114, 174 Mutanabi, poet, 286
 Masud. i, istoric arab, 27, 30, Mutasim, calif abbasid, 53.
 36, 40, 54, 166, 167, 177, 204, 226
 184, 185, 211, 216, 237, Mntawakil, calif abbasid, 51.
 268, 275 57, 214, 237, 282
 310
 Muwaffak, calif abbasid, 238.
 283 Mutazz, calif abbasid, 283
 Nasir, calif, 286 Nawbakht, astronom, 19 Nawbakht, familie, 276
 Nestorius, 262
 Nikefor, împărat al Bizanțului, 158 – 1 62, 168 – 1 70 Niketas,
 general bizantin, 154
 Omar, calif rașidun, 5, 203, 233
 Omar Khayyam, poet și matematician, 267
 Othman, calif rașidun, 8 – 9, 203
 Paul din Egina, 266 Platon din Tivoli, 272 Porfirius, 263
 Ptolemeu. 265, 266, 272
 Qasim, fiul lui Harun, 159.
 173, 174, 181 Qutayba, prozator arab, 281 Qutayba, general
 arab, 10
 Rabi b. Yunus, mare vizir și șambelan al lui Mahdi, 22, 30, 31, 67,
 152
 Radi, calif abbasid, 285
 Rafi b. Layt, conducătorul unei revolte din Khorasan, 171 – 172,

Rahim, concubina lui Mahdi.

Razi, medic, 267, 271, 272 Rhadinos, Ioan, ambasador bizantin,
46 Robert de Chester, 272 Rotrude, fiica lui Carol cel

Mare, 157

Saffah, primul calif abbasid, *lf0* 14, 16, 18, 22, 59.

Salih, fiul lui Harun, 175 alih **b**. Abd **al**-Quddus, 217 **al**-Kashir,
poet arab.

61

Salsal, sora lui Khaizuran.

24, 52

Sanbad Magul, 72 Sayf **al**-Dăula, 286 Selim I, 287 Severos,
episcop, 263 Shabushti, 224 Simeon din Taibuth, 266 Sindbad, 227,
250, 255

Soliman Magnificul, 206, 228.

287

Suleyman Barmekidul, 152 Sulyeman **al**-Israili, 217

Ștefan din Antiohia, 273

Tabari, istoric arab, 13, 22, 66, 72, 154 – 155, 159, 268

Tahir, **b**. Husein, 182, 183

184, 186 – 187, 190, 284 Talib, tatăl lui Ali, 198 Tanukhi, 201
Tanukhi, 201 Tarik ibn Ziyad, 10 Teodor din Antiohia, 271 Teofil,
împărat, 147 Tibbon, Moses, 272 Tibbon, Prophatius, 272. Toxaras,
Mihail, ambasador bizantin, 46

Ulaiah, sora lui Harun, 53, 62, 180, 215

Unim **al**-Fadl, fiică a califului Mamun, 188

Umm Habib, fiică a califului Mamun, 188

Umm Isa, soția califului Mamun, 182

Umm Mohammed, soția lui Harun, 52

Vasco da Gama, explorator portughez, 255 Vasiliev, istoric, 148

Walid **b**. Tarif, rebel haridjit.

78

311

Wati. **q**, calif, nepot, al lui Ha-ran, 149

Yahya **b**. Abdallah, basaaâd.

76 – 77, 8U, 115

Yahya b. Achatli, 171

Yahya Barmekidul, 27, 30, 31 – 32, 37-VI, 53, 64.

67, 73, 80, 81, 152, 173.

177, 196, 264 Yakub b. Daud, vizirul lui

Mahdi, 25 – 2 (j) Yakubi, geograf și istoric arab, 20, 196, 24.5,

248.

268

Yazdigird al III-lea, împărat sassunid, 6

Yazid 1, calif oraeiad, 201

Yazid b. Mozyad „consilier militar al lui Hadi, 41, 153

Yazid b. Shaybani, 78

Yezdi, istoric, 27

Zayyat, vizirul califului Mutași ni, 204 Zenon, împărat, 263

Zubayda, soția lui Harun, 24.

30, 52 – 54, 56 – 57, 65, 67, 176, 178, 180, 186, 206, 215

POSTFAȚĂ

Domnia lui Harun al-Rașid constituie momentul de maximă strălucire a civilizației islamice din faza arabă a acesteia. Dar el reprezintă doar un moment – chiar dacă înzestrat cu durată și structură crono-istorică proprii –, un singur moment dintr-o dezvoltare milenară, și doar o zonă, o singură zonă – e adevărat vastă și nu lipsită de complexitate – din imensa arie cuprinsă de această civilizație în vremea maximei sale extinderi. Iată de ce înțelegerea corectă și nuanțată a unui asemenea moment implică situarea în spațiu și timp, în raport de islam și de civilizația generată de acesta, a lui Harun al Rașid și a domniei sale.

Rezultat al unui îndelungat și complex proces istoric, civilizația islamică este caracterizată de marea diversitate a rădăcinilor ei istorice, peste care se așterne, ca un văl unificator, o concepție religioasă riguros unitară. O asemenea unitate formală, acoperind adesea o mare diversitate, la rândul ei marcată de unele trăsături asemănătoare, ce traversează veacuri, epoci și popoare reunite sub o serie de semne comune – importanța nomazilor, a orașelor, importanța traficului caravanier, a factorului militar-cavaleresc și a politicii de cuceriri –, caracterizează până în zilele noastre destinul istoric al popoarelor

musulmane.

Acest ansamblu atât de coerent este definit, sub toate aspectele sale – spiritual, juridic, politic.

313

economic, cultural – de câteva trăsături comune: fundamentarea pe revelația muhammadiană; calitatea de societate „a cărții”, cu alte cuvinte sprijinindu-se pe un cod fundamental scris – Coranul; vocația universală pe care a înțeles nu numai s-o afirme, ci să o și impună, când a fost nevoie, cu sabia în mină. Sunt trăsături asemănătoare cu cele pe care le întâlnim și la alte civilizații istorice, condiționate de ideologii unitare și exclusiviste, dar nicăieri ele nu domină atât de mult întreaga viață materială și spirituală a societății, nu determină atât de coercitiv destinele individuale.

Acestor trăsături generale li se adaugă altele specifice. Prima și cea mai însemnată dintre ele, deși nu poate fi definită decât în termeni relativi, se dezvăluie ca fiind esențială. Ea ar putea fi denumită integralismul islamului, definind pe plan ideologic întreaga societate, ca ansamblu, fără să-i dea fiecărui membru al comunității posibilitatea unei opțiuni. De aci rezultă două consecințe: exclusivismul islamic pe de o parte, iar pe de alta, toleranța limitată față de alte concepții și structurarea ierarhică a societății în funcție de aderarea la islam. Dar cea mai importanță urmare este faptul că se propune de la bun început un ansamblu coerent de norme de comportament socio-cultural acoperind aproape întreaga activitate a societății. Așadar, Coranul, completat cu tradiția – sunna – și cu jurisprudența rezultată din consensul comunității – ijmă –, oferă un sistem de drept complet, capabil de dezvoltare, în limitele preceptelor fundamentale proprii. Din acest sistem de drept decurg sistemul politic cu amintita ierarhizare a societății, cu concepția teocratică asupra puterii și cu labilitatea sistemului de succesiune, apoi sistemul economic, bazat pe ideea de „câștig legitim” implicând condamnarea speculației sau a camerei, și cel fiscal, bazat pe distincția fundamentală între islamici și neislamici.

Aceeași bază normativă reglementează și viața culturală, căreia îi oferă un suport trainic, dar limitativ, în acest orizont înscriindu-se de exemplu, refuzul filosofiei – falsafa – sau ezitarea în fața experimentului.

Ideologic, sunt proprii și altor culturi medievale, dar nicăieri nu au fost atât de persistente și atât de încet și restrictiv depășite.

În sfârșit, trebuie amintit, între alte trăsături specifice islamului, „arabismul” său, cel puțin pe plan lingvistic. Limbă a Coranului, arabă, ale cărei calități poetice au fost continuu și pe drept cuvânt exaltate, a avut funcția unei limbi „oficiale”, indiferent de identitatea etno-culturală – perși, indieni, turci, mongoli –, a popoarelor musulmane. În această calitate ea a acționat ca factor de unitate, dar în același timp a jucat și un rol inhibitor față de dezvoltarea limbilor naționale. Exclusivismul limbii arabe a făcut să se ajungă destul de repede la raporturi dramatice cu tradițiile lingvistice ale popoarelor cucerite și integrate în islam, stabilindu-se un plan de clivaj în cadrul comunității egalitare și inițial coezive.

Toate acestea sunt importante în perspectivă istorică, pentru consecințele pe care le generează și ale căror manifestări le vom regăsi, de-a lungul veacurilor, exprimate uneori cu vehemență de conflictele latente, dar câteodată violente și dramatice, interislamice și interarabe.

Geneza islamului nu poate fi înțeleasă decât ca fapt istoric, în cadrul unui proces istoric, într-un anumit cadru istorico-geografic și raportabil la un moment istoric determinat.

Procesul în discuție este acela de trecere de la societatea primitivă la cea civilizată, în condițiile unei zone retardată față de civilizația antică învecinată și având relații puternice cu alte zone care ajunseseră încă de mult la stadiul civilizației și care îi puteau oferi modele și imprimă impulsuri.

În acest context nu este de mirare faptul că revelația muhammadiană se sprijină în egală măsură pe experiențele monoteiste anterioare – mozaism, creștinism – a căror „analiză critică”, am spune, o și întreprinde.

Cadrul istorico-geografic dat este acela al marelui deșert populat, prins în interiorul arcului semilunei fertile.

o societate caracterizată de simbioza a doua serii de comunități autonome: cea a clanurilor de beduini transhumanți, păstori, războinici, uneori tâlhari și din ce în ce mai mult caravanieri, pe de o parte, iar pe de alta, cea a orașelor – orașe porturi și orașe caravanieră – populate de agricultori, meșteșugari și negustori, ale căror activități erau în egală măsură condiționate și determinate de deșertul populat de beduini. Această societate de tip arhaic a cunoscut o dezvoltare treptată tinzând către o organizare economică și socială de tip antic. Tradițiile ei culturale, în contact cu civilizațiile vecine, s-au îmbogățit și s-au diversificat. Pe plan religios, vechile culte danele, animiste, se amestecă cu alte credințe, astrale, probabil raportabile la experiența de viață și la cunoștințele caravanierilor din deșert; comunitățile mai dezvoltate din orașele nabateene trecuseră la creștinism.

Cu această structură complexă și diversificată, arabii ajunseseră în pragul saturării demografice și al limitei resurselor naturale. Ca și pentru alte populații, sosise, la începutul secolului al VII-lea, și pentru ei momentul istoric al mării roiri, al expansiunii teritoriale în căutare de noi resurse și de noi piețe care să absoarbă surplusul de populație nomadă, famelică și războinică. Dar ca să fie declanșată această expansiune trebuia ca lumea arabă să fie unificată, să devină prin aceasta conștientă de propria sa identitate și să dobândească țeluri proprii, comune tuturor formațiilor beduine sau urbane care o compuneau. Mai mult, aceste țeluri trebuiau să fie congruente cu etica tradițională a acestor comunități, etica războinică și cavaleriească a beduinilor, etică complexă, cuprinzând atât ideea de bunăstare, de profit onest, măsurat, cât și pe aceea de egalitate socială.

Noua religie propovăduită de profetul Muhammad răspundea tuturor acestor cerințe: universalistă, dar națională prin limbă, ea nu excludea cultele locale, dar le grupa sub o categorie atotcuprinzătoare. Mai mult chiar, proclamând Jihad-ul – războiul sfânt, ea oferea o „justificare 1 expansiunii.

316

Pornindu-se de la acest impuls inițial s-au născut unitatea arabă și tendințele de cucerire, apoi imperiul arab, care prin convertirea și asimilarea populațiilor cucerite s-a transformat într-un imperiu islamic,

pentru ca acesta, la rândul lui, să se fărâmițeze după o vreme într-un sistem de state dominate pe rând de popoare turce și mongole, până ce acest ansamblu s-a transformat într-o lume unită doar prin credință, prin întregul sistem de norme de comportament social-cultural derivate din aceasta și prin limba sfântă – arabă –, dar diversă etnic, economic și chiar social și cultural.

Din acest punct de vedere distingem o primă perioadă de tranziție (622 – 634 e.n.), în care, prin predica lui Muhammad, se realizează unitatea arabă în jurul sanctuarului de la Meca și se pun bazele procesului de cucerire.

A doua perioadă (634 – 750), de caracter arhaic, cuprinde vremea primilor califi și a dinastiei umme-yade; în decursul ei se definesc principalele instituții ale noului imperiu, se statuează raportul dintre arabi și ceilalți locuitori de altă origine, precum și acela dintre islamici și diferitele categorii de neislamici. Tot în această perioadă apare și marele clivaj istoric între șiiți și sunniți.

A treia perioadă (750 – 836) – perioada clasică a califatului de la Bagdad – este strălucitoarea vreme a dinastiei abbaside. Acum imperiul arab își completează și își dezvoltă instituțiile, atinge apogeul atât în ceea ce privește întinderea, cât și organizarea politico-administrativă sau dezvoltarea culturală. Încă de pe acum se anunță însă procesul de dezagregare politico-teritorială: Spania se desprinde și își dobândește autonomia; spre finalul perioadei califii ajung simple marionete manipulate de mercenarii turci, adevărații deținători ai puterii.

Vremea care urmează (836 – 1798) este o vreme a destrămării, a fărâmițării teritoriale, dar și a expansiunii ideologico-religioase, a prozelitismului nelimitat, adesea sprijinit de arme. Deși împărțit în mai multe formații politice constituind împreună un sistem nu tocmai echilibrat, islamul atinge acum limitele sale cele mai îndepărtate; Oceanul Pacific.

317

Sudanul african, Provența și Ungaria, Asia Cen trată până la limitele Imperiului ceresc.

Dar încă din această fază expansiunea este oprită; eșuarea asediului Vienei, pătrunderea europenilor în Asia, descoperirile

geografice sâni tot atâtea factori inhibitori. La aceasta se adaugă marile conflicte din interiorul islamului – se pot aminti aci, între altele, cuceririle lui Timur Lenk, precum și tendințele particulariste, care curând cor deveni tendințe naționale, determinând fărâmițarea din ce în ce mai accentuată a sistemului politic.

În pragul secolului al XIX-lea, țările islamice, intrate în raporturi din ce în ce mai frecvente și mai adânci cu țările capitaliste, sunt pregătite să intre într-o nouă perioadă de tranziție având ca termen final integrarea în lumea modernă. Acest proces este încă în curs și nu este lipsit de convulsii, dar se poate afirma că destinul comun, unitar, al islamului nu mai este decât un model ideal, mitologic.

În cadrul lumii moderne fiecare țară islamică își croiește drumul ci propriu, specific, rezolvându-și în mod autonom problemele cu care se confruntă.

La sfârșitul secolului al VIII-lea și la începutul celui de al IX-lea, lumea veche este stabilă, sau mai bine-zis, stabilizată: dominată, de trei mari imperii – cel bizantin, cel carolingian și cel arab –, caracterizată de domniile de lungă durată, ale unor suverani mai puțin aventuroși și mai orientați spre eforturi organizatorice și mai cu seamă trăind forme de renaștere culturală specifice fiecărei arii, dar de importanță majoră. Imperiul bizantin, cel mai apropiat de arabi și adversar tradițional al calif aiului, traversează o scurtă perioadă, de liniște, după marile frământări ale iconoclasmului. Împărăteasa Irina însă nu este o personalitate politică și militară puternică, iar Nicefor I va readuce pe prim plan cearta icoanelor, îl revirimentul politico-militar se va epuiza în luptele fără succes cu bulgarii. Imperiul lui Carol cel Mare constituie prima afirmare, a occidentului pe plan militar și politic și, în același

315

timp, reînnoarea legăturilor cu tradiția culturală antică, așa cum fusese aceasta păstrată în mediile bisericești. Dar forța lui este limitată de economia naturală și de instituțiile schematice și laxă pe care le cunoaște la nivel central.

În jurul acestor mari formații gravitează – uneori antagonice – altele mai mici: chaganatul bulgar, regatul Asluriilor, statele anglo-saxone și primele nuclee politice scandinave. Acestea creează în

jurul lor și în raport cu marile formații amintite mai înainte o anumită atmosferă de nesiguranță. În sfârșit, la marginile Lumii Vechi astfel împărțită se agită popoare noi, turbulente și violente, care adesea organizează incursiuni războinice în teritoriile mai civilizate din vecinătate, în așteptarea creării propriilor lor state: turcii la răsărit și normanzii în apus.

Imperiul arab, cu bogatele sale orașe, cu puternica sa administrație centralizată și cu forța sa politică și militară, este, de departe, cea mai încheagată și mai puternică forță politică a vremii, iar cultura și civilizația sa concurează cu aceea bizantină.

Vremea lui Haruri al-Rașid rămâne în acest cadru o vreme privilegiată: apogeu al epocii clasice a civilizației islamice. Fără îndoială, așa cum analizele pertinente ale lui André Ciot o demonstrează, epoca este inegală, așa cum inegală este și personalitatea califului legendar.

Dar strălucirea ei culturală, prosperitatea economică atinsă atunci, confortul și rafinamentul vieții cotidiene au rămas în amintirea celor mulți, ca și în studiile istoricilor, drept atribute definitorii ale unei civilizații bogate și de lungă durată.

Dar mai presus de toate, domnia lui Harun al-Rașid, cu scăderile și culmile ei, rămâne învăluită în poezia celor-o mie și una de nopți și iluminată de farmecul de neuitat al Șeherazadei.

ftă PV FLOBESCU

CUPRINS

Capitolul I: CAVALERII CUCERITORI 5

Cavalcade fulger 5

Revoluția răzbunării 10

Mansur constructorul 15

Mahdi, generos și indulgent 22

liadi, doar o brută 29

Capitolul II: TINEREȚEA ȘI MĂREȚIA LUI

HARUN ALRAȘID. 35

Copilăria și anii de răsfăț 35

Conducătorul drept-credincioșilor în palatul său. 43

Haremul 50

Milioane de dirhemi 55
Cercul intim al privilegiaților 59
Capitolul III: PRIMELE TULBURĂRI ALE
„STĂRII DE GRAȚIE” 69
Prețul risipei 69
Frământări sociale și religioase 74
Califul își asumă autoritatea 80
Raqqa 82
Capitolul IV: ANII CEI GREI 86
Unitatea imperiului amenințată 87
Problema gravă a succesiunii 99
Tragedia Bermekizilor 105
Capitolul V: HARUN ȘI LUMEA DIN VREMEA
LUI 121
Califul drept-credincioșilor și Carol cel Mare 125
Prima solie trimisă de Carol lui Ilarun 129
Solie musulmană la Carol cel Mare 133
Cea de a doua solie francă 135
Cei doi ochi ai lunții... 141
Condamnați să se întâlnească
Harun al-Rașid pleacă la război împotriva basileului
Fortificații și incursiuni
Mânia califului
Cel Drept-Călăuzit în campanie
Asediul și cucerirea Heracleei
Capitolul VI: MOARTEA ÎN KHORASAN
Cel Drept-Călăuzit încălcarea hotărârilor luate de Ilarun...
Asediul Bagdadului
Capitolul VII: BAGDAD
Orașul cel mai înfloritor din lume
O societate egalitară, dar structurată...
Sclavii
Poporul
Clasa de mijloc
Egalii prinților

Oameni ai religiei și judecători
Cum se trăia la Bagdad îmbrăcămintea
Modul de a se hrăni
Sărbătorile
...Și jocurile

Capitolul VIII: MIRACOLUL ECONOMIC.

Numeroasa populație rurală
O civilizație a materialelor textile
Celelalte industrii
Prodigioasă expansiune a comerțului
Marile drumuri ale imperiului și ale lumii
Produsele destinate schimbului
Capitolul IX: SETEA DE CUNOAȘTERE

Moștenirea Antichității
Epoca de aur a științei arabe
Cultura arabă în Occident
Poezia în veacul celui Drept-Călăuzit
Apariția prozei

143

150 155 158 162 166

171 176 180 184

191 192 197 198 200 201 203 205 208 213 216 221 224

227 228 236 242 245 252 257

261

262 264 270 273 278

Capitolul X: DE LA HARUN AL RAȘID

LA SOLIMAN MAGNIFICUL

282

321

ANEXE 288

1. Mișcările mesianice 288

2. Samarra 289

3. Ceramica 291

4. Vânătorile califului 292

5. Harun al-Rașid și Carol cel Mare 293

6. Gastronomia în veacul lui Harun al-Rașid... 295

SCURTĂ GENEALOGIE A FAMILIEI LUI

MAUOMED 297

REPERE CRONOLOGICE 298

BIBLIOGRAFIE 301

INDICE DE NUME 307

POSTFAȚĂ 313

REDACTOR: GHEORGHE BALA TEHNOREDACTOR: DOINA
ELENA PODARU

BUN DE TIPAR: 15.06.1989. APĂRUT: 1989. COLI DE TIPAR: 13,
58.

ÎNTRERINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1916”.

STR. GRIGORE ALEXANDRESCU, NR. 89 – 97 BUCUREȘTI,
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA